

શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સાહેબ સયાજીરાવ
ગાયકવાડ સેનાખાસબેલ સમશેર
બહાદુર એમના ઉદાર
આશ્રયથી.

પ્રાચીનકાવ્યમાળા

ગ્રંથ ૨૩
ધીરામત્કૃત
સ્વરૂપ.

સંશોધન કરી ટીકા સહિત પ્રસિદ્ધ કરનાર
હરગોવિંદ દ્વારકાદાસ કાંઠાવાળા
અને
નાથાશંકર પૂજારાશંકર શાસ્ત્રી.

વડોદરા,

સંવત ૧૯૪૭-૪૮ સન ૧૯૯૧-૯૨.

કીમત રૂ. ૧૦૦/૦૦

(સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે).

29682

અમદાવાદ "આર્યોદય"

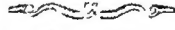
તથા

વડોદરા "વીરક્ષેત્રસુદ્રાક્ષય" માં છાપ્યું.

Under the liberal patronage of
His Highness Maharaja
SAYAJI RAO GAEKWAR
Sena Khaskhel Samsher Bahadur
Baroda.

——
PRACHIN KAVYA MALA,
or
Old Gujarati Poetical Series,
VOL. XXIII.
DHIRABHAKTA'S
SWAROOP.

Published with annotations
By
Hargovind Dwarkadas Kántaválá
and
Nathashankar Pujashankar Shastri.

——
A. D. 1891-92.
Price Rs 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

પથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઈશ્વરકૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદનું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા(પૃથિ-વી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમાં અન્નદાનાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમાં ધારણ થયેલ વસુ(ખનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિર્ દેશની તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખવૃદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે, પ્રજાની સુખશાન્તિ-માં ભંગ ન થતાં તેનો વધારો થવા અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે; નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, ઔપધાલય આદિથી શરીરની સુખાકારીનાં સાધન નિર્માણ કરે છે; તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, અંથવૃદ્ધિ આદિ મનની સુખ શાન્તિનાં સાધન આપે છે. ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉદારતા-થી, પ્રજાને સ્વપ્રજા તુલ્ય ગણી પિતાવત્ સર્વનું પાકન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વર્થ જે રાજા પ્રજાનું રંજન કરવા પ્રવર્તે છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તંથા તેના મનોરથ સફળ થઈ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે. એ આદિ અનુભવસિદ્ધ થયેલા પ્રમાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરા રાજ્યના વિદ્વાન્, શક્તિમાન્ અને પરમ પવિત્ર મહારાજા-ધિરાજ શ્રીમન્ત સયાજીરાવ ગાયકવાડ સેનાખાસખેલ સમશેર બહાદુર એમના પૂર્વોક્ત ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર અહુ ભાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારો-ને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન્ પ્રયત્ન, એ સાંપ્રતકાળમાં સર્વ સ્થળે પ્રશંસનીય ગણાતાં દૃષ્ટાંતરૂપ થઈ પડ્યાં છે.

શ્રીમન્ત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજાઈ તા. ૮ મે સન ૧૮૮૯ ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેવામાં રજુ કરવામાં આવી હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા શુર્જર કવિઓ-ના અપ્રસિદ્ધ અથો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેથી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી યામ તો સારું.

પ્રાચીનકાવ્યસંગ્રહ એ નામનાં ગુજરાતી કવિતાનાં પુસ્તક વડોદરા રાજ્યના ડાઇરેક્ટર ઓફ વર્નાક્યુલર ઇન્સ્ટ્રક્શન રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ તથા વડોદરા નિવાસી શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂજશંકર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનો આરંભ થઇ ચૂકેલો હતો, અને તે સારૂ ઘણા સ્તુતિ-પાત્ર પ્રયત્નથી હસ્તલિખિત ગ્રંથનો સારો સંગ્રહ તેમણે કર્યો હતો. વડોદરા રાજ્યનું દેશી કેળવણીખાતું મારી દેખરેખ નીચે સુપરત થયા પછી આ સંગ્રહ બાબતમાં મેં તપાસ કરી. તે ઉપરથી જ્ઞેવામાં આપ્યું કે રત્નાદિ ધનના ભંડાર દટાઇ રહ્યા હોય છે તેમ અનેક વિષયો પર રચેલી કવિતાના ભંડાર દટાઇ પડી રહ્યા હતા, અને તે ભંડારને પ્રજ્ઞના ઉપયોગસારૂ બાહ્ય લાવી તે દ્વારા સહવિચારને પ્રુષ્ટિ આપવી એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું. આ કવિઓમાં પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, ભાલણ, દયારામ, હરિભદ્ર, ભોજેભક્ત, ધીરેભક્ત, ગિરિધર આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આવી જાય છે. રાધાબાઈ તથા દ્વીવાળીબાઈ નામની બે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે. અને બાપુસાહેબ ગાયકવાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થયેલા ઈશ્વરભક્ત-ની કવિતાનો પણ સારો સંગ્રહ છે. આ સર્વ કવિતા શોધી અને ટીકા સાથે છપાવતાં ત્રણ વર્ષ લાગશે એમ અજમાયશ થઇ છે. એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમંત સરકાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ. ૧૨૦૦૦) ખાર હજારની રકમ મંજૂર કરી કીમતી આશ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધિમાં આવી શકશે. આ ઉદાર અનુગ્રાથી ગુર્જર પ્રજા અને સર્વ ગુર્જરવાસી ઉપર ઉપકાર થયો છે. એમ સર્વ સમજી જતોને લાગ્યા વિના રહેશે નહિ.

કવિતા વિષે એક ઈંગ્રેજ કવિ લખે છે કે:—

Poetry is itself a thing of God;
He made his prophets poets, and the more
We feel of poesy do we become
Like God in love and power.

કવિતા સ્વતઃ ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે. ઈશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના ભવિષ્યદાદી કર્યા છે. અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અતુલવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઈશ્વર પેઠે થઈએ છીએ.

કવિ વિષે વર્ડ્ઝવર્થે કહે છે કે:—

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and noble cares,
The poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays.

WORDSWORTH.

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કંઠા આપ્યાં છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અનંત પ્રશંસા હો; જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ વાગત ઉપર આપણને સત્યના અને સ્વચ્છ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યાં છે.

આપણા દેશમાં તો કવિને રવિ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે.

સ્વદેશમાંના કોઠ, રાજમહાલય, ધર્મશાળાઓ, દેવાલય, જળાશય, વિશ્રામસ્થાન, આદિ કીર્તિસ્તંભ પૂર્વના રાજા કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે તેનો શૃણુદ્ધાર કરવો એ મહાપુણ્યનું કાર્ય છે, એમ ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, અને સારા રાજાઓ તેમ કરાવે છે પણ ખરા. અને તેથી સર્વ પ્રજાના સુખલોગમાં વૃદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે.

કવિતા દ્રવતા અનંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થઈ સહૃદયજનોનાં અંતઃકરણમાં પ્રવેશી ત્યાં વસી સુખાનંદ દેનાર કવિતા તેનો શૃણુદ્ધાર પણ પ્રશંસનીય અને પુણ્યપ્રદ છે. બાળકથી વૃદ્ધ-રંકથી શ્રીમાન સુધી સર્વને દુઃખમાં વિશ્રામસ્થાન અને સુખને અધિક કરનાર કવિતા એ પણ સાધન છે. એવા એક સુખપ્રદ

સાધનનો હર્ષોદ્ધાર પ્રજ્ઞના કલ્યાણસારૂ શ્રીમંત મહારાત્મધિરાજ કરાવે છે એ તેમના પ્રજ્ઞરંજન કરવાના ઉચ્ચ ભાવમાંનું એક સુચિન્હ છે.

વડોદરા રાજ્યમાં થઈ ગયેલા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન કવિતા સંભાળથી પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે ક્રમિટિ નીમવામાં આવી છે.

પ્રમુખ.

દિગ્ગત બાહાદુર મણિભાઈ જશભાઈ.

મેમ્બરો.

રાવબાહાદુર અ'બાલાલ સાકરલાલ. એમ. એ., એલ. એલ. બી.

ખાનબાહાદુર જમશેદજી અરદેશર દલાલ. એમ. એ., એલ. એલ. બી.

રાવસાહેબ પીતાંબરભાઈ જેઠાભાઈ.

રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દ્વારકાદાસ.

દરેક ગ્રંથની ખનતા સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા રાખ્દાર્થે આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસની સંભાળ નીચે શાસ્ત્રી નાથાશંકર પૂજ્યશંકર તથા કવિ છોટાલાલ નરસેરામ આદિ લાયક માણસનાથી ચલાવવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકો સંખ્યા સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ ક્રમિટિ તરફ છે. ક્રમિટિમાંથી કોઈનું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સભામાં ન છતાં માત્ર લોકહિતાર્થે કામ જાણી ક્રમિટિએ આ કામ માથે લીધું છે.

વડોદરા રાજ્ય નિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાંત ગૂજરાતના બીજા પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ કવિતાનો ધણો જથ્થો રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ તથા શાસ્ત્રી નાથાશંકરની પ્રશંસનીય શોધથી એકઠો થયેલો છે, અને વધારે જથ્થો એકઠો કરવા પ્રયત્ન ક્રમિટિ તરફથી જારી રાખવો એમ ધારણા છે. આ સર્વ કવિતા પણ પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા યોજના તૈયાર થાય છે, અને તે ઉદ્યમ સફળ થવા પશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે.

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જર કવિઓની સુંદર તથા યોગ્ય કવિતા-
થી વાંચનારનું જ્ઞાન તથા સદ્ગુણ, રસજ્ઞતા, રચિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ
હૃદય પ્રકારનાં થઈ વૃદ્ધિ પામશે, અને ગુર્જરવાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની
કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના થઈ પ્રકટ થશે.

આ પ્રાચીન કાવ્યમાળાને કચ્છ, કરિયાવાડ અને ગૂજરાતના રાજ્યકર્તા-
ઓ તરફથી તથા બીજા ધણા સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે,
તેમણે તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા.

સંવત્ ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૮૦, રવિવાર.

મણિભાઈ જશભાઈ.

કવિચરિત્ર.

ધીરાભક્ત વિષે આજ સુધી ઘણું યોગ્ય જાણવામાં આવેલું છે. નર્મગ-
ધમાં કવિચરિત્ર આપ્યું છે તેમાં ધીરાનું ચરિત્ર માત્ર એ ચાર લીટીમાં પતાવી
દીધું છે; કવિ નર્મદાશંકર લખે છે કે “ એ (ધીરા) ભાટ વરોદરાજ્યલક્ષમાં
સાવલી ગામનો રહેનાર ૧૮૮૦—૯૦માં હતો એમ કહેવાય છે. તેણે ઘણું-
કરીને દાદી રાગમાંજ વૈરાગ્ય અને જ્ઞાન સંબંધી છૂટક પદો ઘણાં કર્યા છે.
એની ભાષા શુદ્ધ અને જોસ્સાવાળી છે. એ જાતે એકલો અને ખોલવે બાધક
તથા મરકરો હતો”. આમાં પણ ખરું જોડું કેટલું છે તે નીચેની દકીકત
પરથી જણાશે.

ધીરાભક્તનો જન્મ સંવત ૧૮૦૯—૧૦ માં થયો હશે એમ લાગે છે.
જન્મતિથિની ખાત્રી કોઈ રીતે થઈ શકતી નથી, પરંતુ તેમની મરણતિથિ
સંવત ૧૮૮૧ના આશ્રો સુદી ૧૫ હતી એવો લેખી પુરાવો હાથ લાગ્યો
છે. એ કવિ સ્વર્ગવાસી થયા ત્યારે તેમની ઉંમર ૭૨ વર્ષની હતી એમ એમ-
ના ગામના કેટલાક વૃદ્ધ માણસો કહે છે તે ઉપરથી સંવત ૧૮૦૯—૧૦માં
તે જન્મ્યા હશે એમ સંભવે છે.

ધીરા કવિ જ્ઞાતે જ્ઞાતમાટ હતા. તેમનો વાસ સાવલી નજીક ગોહડા
ગામમાં હતો. એમના કુળનો ધર્મ વૈષ્ણવી હતો, પરંતુ પોતે રામાનંદી
પંથ સ્વીકાર્યો હતો. એમના પિતાનું નામ પ્રતાપ બારોટ અને માતૃશ્રીનું
નામ દેવબા હતું.

એમના પેઢીનામાની શરૂઆત સગા બારોટથી થાય છે. સગો બારો-
ટ ધીરાભક્તનો દાદો થાય. સગા બારોટને ત્રણ પુત્ર હતા. જ્યેષ્ઠ પુત્ર
પ્રતાપ બારોટથી ધીરા ભક્ત થયા. પ્રતાપ બારોટના બીજા બે પુત્ર કસનદાસ
અને બાપુજી કરીને હતા. કસનદાસ હરિમજની હતા. એનો નિર્વંશ
થયો છે. બાપુજીના બે પુત્ર ગદો અને કાભાઈ એવે નામે હતા. ગલાનો
નિર્વંશ થયો અને કાભાઈ સને ૧૮૮૮ સુધી તો હયાત હતા. કાભાઈએ
કાંઈ અભ્યાસ કર્યો નથી. કાભાઈની મા જમનાં પણ એજ સાલ સુધી હયા-

ત હતાં. સગા પારોટના બીજ બે પુત્રોમાંથી સદાનો નિર્વંશ થયો અને ગલાને છેલ પારોટ કરીને પુત્ર હતો. છેલ પારોટના ત્રણ દીકરા; ભાઇજી, રતનસંગ અને જીભાઇ. જીભાઇ ભક્ત હતો. એની કવિતાઓ હાલ લોકોમાં ગવાય છે. જીભાઇ અને રતનસંગનો નિર્વંશ થયો. ભાઇજીના બે દીકરા હીરો પારોટ ને વીરો પારોટ તથા એની વહુ બાઇબા એ ત્રણે બે ચાર-વર્ષ ઉપર હયાત છે એમ સાંભળ્યું હતું.

ધીરા ભક્તની બાલ્યાવસ્થા ભટકવામાં ગઇ હશે એમ લાગે છે, કેમકે તેમણે કંઈ જાંચી જાતનો અભ્યાસ કર્યો હોય એમ લાગતું નથી. તેમણે ગૂજરાતી ભાષાનું સાધારણ જ્ઞાન માત્ર મેળવ્યું હતું. કવિ પ્રેમાનંદની પેઠે એમને પણ કવિતાશક્તિ તેમજ આત્મજ્ઞાન શુર પ્રસાદથી મળ્યાં એમ કહેવાય છે. ગોઠડેથી આશરે ત્રણ ગાઉ દૂર મહી નદી ઉપર બાદરવા સ્વસ્થાનનું વાંકાનેર નામે ગામ છે, તેની નજીક નદીના કોતરમાં કોઇ સિદ્ધ પુરૂષ આવી રહ્યા હતા. વાંકાનેરના રહીશ વીરો તથા પથી કરીને ધીરાના દોસ્તદાર હતા તેમને લેખને કવિ પોતે સિદ્ધ પુરૂષ પાસે જતા અને તેમની સેવા આકરી અચ્છી રીતે બજાવતા. સિદ્ધ પુરૂષ પ્રસન્ન થયા તેથી તેમણે ત્રણ જણને વર આપ્યો એટલે ત્રણેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. ધીરા ભક્તની ઉંમર એ વખતે આશરે ૧૭ વર્ષની હતી. વીરો અને પથી પણ ભક્ત થયા છે અને તેમણે પણ કેટલાંક પદ રચેલાં છે.

ધીરાભક્તની ખ્યાતિ ધીમે ધીમે વધવા માંડી. એમનાં પદ જ્ઞાન-માર્ગનાં ને અસરકારક હોવાથી લોકની તે પર આહવા થઇ. ભાષા બહુ શુદ્ધ ગૂજરાતી ને જોરસાવાળી હોવાથી તે લોકપ્રિય થયા. રાગ પણ તેમણે નવી જાતનો લોકોને રૂચે એવો અને વિષયને શોભતો પસંદ કર્યો. ધીરાની કાફી આખા ગૂજરાતમાં પ્રસિદ્ધ છે. જેમ વ્રજભાષામાં કહેવાય છે કે:—

“ચંદછંદ, પદ સૂરકે, દુહો બિહારીદાસ;
ચોપાઈ તુલસીદાસકી, કેસવકવિતવિલાસ.”

“છંદ ચંદકવિના બાપના, પદ સૂરદાસનાં. દુહા બિહારીદાસના, ચોપાઇ તુલસીદાસની, અને કવિત કેસવદાસનાં.” તેમ ગૂજરાતીમાં પ્રભા-તિયાં વૃત્તિ મેળેતાનાં, હપય સામળ કે અખાના, ચાખાખા ભોળ ભ-ક્તના, ગરબીઓ દયારામની, અને કાફી ધીરાભક્તના બાપની કહી શકાય.

ધીરાએ ધોળ વગેરે રાગનાં પદ પણ કરેલાં છે, અને છંદો તથા દેશીઓમાં પણ તેમણે કવિતા રચેલી છે; પરંતુ તેમની કાફી તો અનુપમજ.

જે વખતે છાપખાનાં, ટપાલ, વર્તમાનપત્રો, વગેરે પુસ્તકપ્રસિદ્ધિનાં સાધન ન હોતાં, તે વખતે તો જે સારી કવિતા હોય તેજ પ્રસિદ્ધિ પામી શકે; કેમકે કચરાની ટોપલીને હવાએ કરવા જેવી કવિતા હોય તે ઉતારી લેવાની કાષ્ટ તરદી લેજ નહિ. હાથે ઉતારી લેવાની રીતથી કાવ્યની પ્રસિદ્ધિ ઉતાવળે સર્વત્ર થઈ શકે નહિ. એવે વખતે પ્રસિદ્ધિને માટે કંઈ કંઈ યોજનાઓ કરવામાં આવતી. કવિ પ્રેમાનંદ જે કંઈ નવીન કાવ્ય કરે તેની અમુક પ્રતો કાષ્ટ સખી ગૃહસ્થ પોતાને ખરચે કરાવી તે દેશાવર મોકલી દેતો. ધીરાભડતે કરેલી યોજના ખરેખર વિચિત્ર છે ! ધીરાભડતને ગંગાસ્નાન કરવાનો ધણુ શોખ હતો. મહીનદી તેની આસપાસના પ્રદેશમાં પવિત્ર ને મોટી મનાય છે. રવિવારે તેમાં સ્નાન કરવાનું પુણ્ય ગણાય છે, અને લોકો એ નદીને મહીમાતા કે મહીસાગર કહે છે એ નદીના માહાત્મ્યનું એક આખું પુરાણ લખાયલું છે તેને મહીમાહાત્મ્ય કરીને કહે છે. “મહી મહીમંડલગા વિભાતિ ગંગેવ ગીતા સકલૈશ્વરેદૈઃ” — “મહી નદી પૃથ્વીના મંડળમાં શોભે છે અને તેને સઘળા વેદોએ ગંગા સરખી કહેલી છે”, એવી રીતે મહીનદીની સ્તુતિના ધણુ શ્લોક રચાયલા છે. મહીમાતાના સોગંદ ખાવાનો કે ગુન્હો મનાવવા માટે તેમાં પડાળેલા ચોખ્ખા ચવાડવાનો રિવાજ ચાલે છે. ધીરાભડત દર રવિવારે મહી નદીએ સ્નાન કરવા જતા; અને કેટલીક વાર નર્મદાસ્નાન પણ કરી આવતા. સ્નાન કરવા સાર એકજ આરે જતા નહિ, પણ ફરતા ફરતી જૂદે જૂદે સ્થળે જતા. પોતે જે કંઈ નવીન કવિતા કરી હોય તે તુંબડાંમાં કે વાંસનાં ભૂંગળાંમાં ભરી તેને ડુંચો દેતા, અને એવાં તુંબડાં ને ભૂંગળાં નદીમાં વેહેતાં મૂકતા. દરીઆ તરફ તણાતાં હોય તે જેના જેવામાં આવે તે કાઢી લાવે. આથી ખન્ને નદીના કાંઠાનાં ગામોમાં ઠેક દરીઆ સુધી અને વખતે દરીઆમાં ફરનારા દૂર દેશાવરના વહાણવાળાને હાથ લાગે તો દેશાવરમાં પણ તેમની કવિતા પ્રસિદ્ધિ પામે. કેવી ચમત્કારી યુક્તિ !

ધીરાને જ્ઞાનની પ્રથમ પ્રસાદી છમાઈ નામના એક ઐદિવ્ય જ્ઞાતિના, ને ગોઠડાના રહેનાર વિદ્વાન શાસ્ત્રીએ આપી હશે એમ લાગે છે. બક્ત અને કવિ તરિકે પંકાયા પછી પણ છલાષ્ટી એમને સહાયતા મળતી એમ જણાય છે. છમાઈ એક વાર રામાયણની કથા કરતા હતા. ધીરા-

ભક્ત રોજ સાંભળવા જાય, અને શાસ્ત્રીઆવા જે સંસ્કૃતનું પ્રાકૃતમાં કહે તે તેઓ ધ્યાન દેઈ સાંભળે ને યાદ રાખે. ઘેર જઈને એજ વિષયને કવિતામાં ઉતારે. આ પ્રમાણે રાગ અને રાવણના યુદ્ધનું રણયુદ્ધ નામનું પુરતક તેમનું રચેલું ગારા જોવામાં આવ્યું છે. એ ઉપરથી માલગ પડે છે કે એ વખતે તેમણે કવિતાની શરૂઆત માત્ર કરી હશે, કેમકે તેમાં ઝાઝી ચમત્કૃતિ કે મિઠાશ જોવામાં આવતી નથી. વળી જુમાઈ ભટ્ટ તેમને જૂદા જૂદા વિષય ઉપર સંસ્કૃતમાંથી શ્લોક કહેતા, ને તેનો અર્થ કરી બતાવતા, તે ઉપરથી તે તે વિષય ઉપર ધીરોભક્ત પદ બનાવતા એમ કહેવાય છે. પરંતુ કવિત્વ-શક્તિ અને આત્મજ્ઞાન મેળવ્યા પછી તો તેમણે ધણી કાવ્ય આપ્યું-હિથીજ કરી છે એમાં સંશય નથી. એમણે પચીસ ત્રીસ હજાર પદ કર્યાં હશે એમ કહેવાય છે. મોટા પ્રયાસ પછી જૂદી જૂદી જગોએથી અમને તે પદનાં મોટાં ત્રણ પુરતકો હાથ લાગ્યાં છે; અને એમ છતાં હજી તેમની ધણી કવિતા અધકારમાંજ પડી રહેલી છે એમ કહેવાને અડચણ નથી. એમ કહે છે કે ધીરોભક્ત પોતાને હાથે તો પદ કવચિતજ લખતા, પણ તેમનાં ધણાંખરાં પદ તેમને મોઢેથી સાંભળીને તેમનો શિષ્યવર્ગ ઉતારી લેતો, અને તે પણ જેને જે પસંદ પડે તે, તે ઉતારી લેતા. વળી એમ પણ કહેવાય છે કે તેમનો શિષ્યવર્ગ બહુ સાદાર નહોતો; તેથી તેમણે રચેલાં સઘળાંજ પદોનો સંગ્રહ એકજ લખાઈ રહેલો હોય એમ માનવાને પણ કારણ નથી. કોઈ વખત છૂટા કાગળો ઉપર પદ ઉતારી લેવામાં આવતાં અને તેવા કાગળોનાં પોટકાં બાંધી મૂકતા હતા. એવા કાગળોનાં પોટકાં કવિના મરણ પછી ચોરીએ ગયાં હતાં, તેથી એમ પણ અનુમાન થાય છે કે તેવા કાગળોને નિરૂપયોગી ધારી ચોરલોડોએ અગ્નિ કે પાણીને હવાને દાં ન કરી દીધાં હોય ? એમના વંશજને ત્યાં તપાસ કરાવી હતી ને કંટલાંક છૂટક કાગળિયાં ઉધેઈથી ખચાઈ ગયેલાં હાથ લાગ્યાં; પરંતુ તે વંચાઈ શકે એવી હાલતમાં રહ્યાં નહોતાં, તેથી તેમનો કાંઈ ઉપયોગ થઈ શક્યો નહિ. એક ઠેકાણેથી ભક્તરચિત કવિતાનો ગુટકો મળી આવ્યો તેથી પ્રયત્ન તો બહુ આનંદ થયો; પરંતુ બ્યારે તેને વાંચવો શરૂ કર્યો ત્યારે તેમાંનું એક પણ ચરણ બાધ બેઠું નહિ, એ જોઈ કેટલો ખેદ થયો હશે, તેનો વાંચનારે જ વિચાર કરવો. એ ગુટકો ઉધેઈએ ખાધા વગરનો અને દેખીતો સાફ હતો; પરંતુ જાણે લખનારે સોગંદજ ખાધા હોય તેમ તેણે કોઈ ઠેકાણે કાનો કે માત્રા કાઢેલીજ નહોતી ! જૂના વખતની ગામઠીનિશાળમાં ભાણું ખોખરું ભણેલાઓમાં ખોડિયા અક્ષર લખવાનો રિવાજ હોય છે, પરંતુ તેઓ કોઈ

ઠેકાણે પણ કાનો માત્રા કરે છે ખરા; પછી ગમે તો ન જોઈએ ત્યાં કરે અને જોઈએ ત્યાં ન કરે; પણ આ શુદ્ધમાં તો માત્ર મૂળાક્ષરનોજ સંપ્રહ અને તેમાં પણ સ્વર તો ગણ્યા ગાંઠ્યા ત્રણજ ! ઘણી મેહેનત ઈયા છતાં અને રાત્રીદહડા જોડિયા અક્ષર વાંચી જાણે એવાઓ અને વંચાવ્યા છતાં પણ તેમાંથી રંધ મળી ન આવ્યું !

એમ છતાં પણ જે પુસ્તક અમે પ્રકટ કર્યું છે અને હવે પછી પ્રકટ કરીશું તે તરફ જોતાં એમ જણાય છે કે કવિએ કેવળ છૂટકજ ૫૬ લખ્યાં છે એમ નથી, પણ વિપદવાર કેટલાક ગ્રંથ પણ લખેલા છે, પણ તે ધીરાએ સ્વહસ્તે લખ્યા હશે કે શિષ્ય પાસે લખાવ્યા હશે તેનો કાંઈ નિર્ણય થઈ શકતો નથી; કેમકે ધીરાના હાથનું લખાણ કાંઈ હજી અમારા હાથમાં આવ્યું નથી. કહે છે કે ધીરામકતે આખો અશ્વમેધ કવિતાજ્ઞ કરેલા છે અને તેમણે બીજા પણ તેવાજ કેટલાક ગ્રંથો રચેલા છે; પરંતુ તેમાંથી કાંઈનો હજીકર્મી પત્તો લાગ્યો નથી.

ધીરામકતે રચેલા ગ્રંથોમાંથી નીચે પ્રમાણે ગ્રંથો અમારે હાથ લાગ્યા છે અને તે અમે હવેપછી પ્રકટ કરીશું.

સ્વરૂપની કાદ્દીઓ.	યોગમાર્ગ.
મતવાદો.	છૂટક ૫૬, ગરબીઓ, ધોળ, વગેરે.
આત્મજોષ.	પ્રત્નોત્તરમાલિકા.
જ્ઞાનક્રકો.	અવળવાણી.

એમાંથી હેલ્લું પુસ્તક ત્રિમાસિકમાં પ્રકટ થઈ ગયેલું છે, અને બાકીનાં આ પ્રાચીનગ્રંથમાળામાં અતુકમે ત્રણ પુસ્તકોમાં પ્રકટ થશે. ઉપર લખેલા ગ્રંથો વાંચી જોવાથી ધીરાના જ્ઞાન વિષે આશ્ચર્ય થાય છે. કવિ તરિકે પદવાને ધીરાએ કવિતા કરી નથી એ તો એના વિચારજ કહી આપે છે, તથાપિ જ્ઞાની પુરૂષે પોતાના વિચારનું ગાન એટલા માટે કરે છે કે તે વિચાર મનમાં દૃઢ થાય તથા શિષ્ય વર્ગને ઉપદેશ મળે. ધીરાએ સાંખ્યશાસ્ત્રનાં તત્ત્વોનું તથા યોગશાસ્ત્રનું સારું મનન કર્યું હોય એમ ભાસે છે, તથાપિ તેની વૃત્તિ વેદાંતમાર્ગમાં સ્થિત થએલી આપણને જણાય છે. વેદાંતમાં તે કેવો દૃઢ નિશ્ચયવાળો હતો તથા આત્માનો તેને કેવો સાક્ષાત્કાર થયો હતો તે તેની પ્રત્નોત્તરમાલિકા ઉપરથી વાચકના લક્ષ્યમાં આવશે. યોગ સંખધી તેનું કેવું ઉત્તમ જ્ઞાન હતું એ તેના યોગમાર્ગદર્શક ગ્રંથ ઉપરથી જણા-

છ આવે છે. ધીરાની અવળવાણી ચમત્કારિક છે. સંસ્કૃતભાષામાં કેટલાક ગ્રંથકારોએ આવી અવળવાણી પ્રહેલિકા કે સમસ્યાઓના આધારમાં લખી છે અને તેમનું નેઘને વ્રજભાષામાં કૃષ્ણીર, સુંદરદાસ વગેરે કવિઓએ વિપર્યય અંગતું કવન કરેલું છે; પણ એવું કવન ગૂજરાતીમાં ઉત્તમ તો ધીરાનુંજ માલમ પડે છે. તેમની અવળવાણી કેટલી ગૂઢ છે અને તેમાં આપશુદ્ધિનું કેટલું છે તે તેમનાં પદ વાંચવાથીજ માલમ પડે એવું છે. આત્મજ્ઞાનની કવિતાની આખતમાં ધીરાની બરાબરી કરી શકે એવો ગૂજરાતી કવિ આજ સુધીમાં ને કોઈ જાણમાં આવ્યો હોય તો તે એક અખો છે. એ વગર બીજા આત્મજ્ઞાની કવિઓ તો ઘણા થયા છે, પણ શ્રુતિ, યુક્તિ અને અનુભવ, ત્રણને એકત્ર કરીને શિષ્યને બોધ કરવાની શક્તિ ધરાવનારામાં તો માત્ર ઉપર દેલા તે બેજ કવિ જાણવામાં આવ્યા છે. ધીરાનાં પદ ઉપરથી વાંચનાર સોદેજ જાણી શકે છે કે તેમણે આત્માનંદનો અનુભવ કર્યો હતો. તેમણે યોગાભ્યાસ કદાચ પેલા સિદ્ધ પુરુષપાસે કર્યો હશે એમ લાગે છે, પણ ઘણાક યોગીઓની પેઠે ધીરાનું યોગજ્ઞાન માત્ર અભ્યાસનુંજ નહિ પણ સશસ્ત્ર હતું એમ તેના યોગના ગ્રંથ ઉપરથી જાણાય છે.

ધીરાભક્તના શિષ્યો જૂદા જૂદા ગામોમાં ઘણા હતા. મુખ્ય શિષ્ય શામરાવ જીવનરાવ ઉદ્દે આપુસાહેબ ગાયકવાડ કરીને હતા. તેમની રચેલી કવિતાનું પુસ્તક આ કાવ્યમાળામાં અમે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે તેમાં તેમની હકીકત તથા તેમના ગુરૂ ધીરાભક્ત હતા, વગેરે વિસ્તારથી લખ્યું છે. ધીરાભક્તના ગુજરી ગયા પછી આપુએ દેથાણુ ગામમાં નિરાંતભક્ત આત્મજ્ઞાની હતા તેમને ગુરૂ કર્યા હતા, તેથી એમની કેટલીક કવિતામાં ધીરાભક્તનું ને કેટલીકમાં નીરાંતનું ચરણ વળે છે. નીરાંત પણ એક ભક્તકવિ થઈ ગયા છે તથા તેમની કવિતાનો સંગ્રહ પણ આ કાવ્યમાળામાં પ્રસિદ્ધ થઈ ગયો છે. ગલા બારોડના વંશમાં જીભાઈ ભક્ત થઈ ગયો એમ પાછળ લખ્યું છે. એ જીભાઈ આપુભક્તનો શિષ્ય થાય. ગુરૂપ્રસાદથી તે કવિતા કરતો, પરંતુ પોતે કેવળ અભણ હતો. તેના પદનો લિખિત સંગ્રહ ન હોવાથી તે હાલમાં ઝાઝાં મળી આવતાં નથી. જીભાઈના શિષ્ય ભરૂચ જીલ્લા તરફ ઘણા છે.

ગોહડામાં ધીરાભક્તના વખતમાં ભાટ લોકોનાં આળીશેક ઘર હતાં, અને તેમને તાબે ૨૦૦-૨૫૦ વીધાં જમીન હતી. ધીરાના ભાગમાં ૨૦-૨૫ વીધાં આવી હતી તેના ઉત્પન્ન પર તથા પોતાના શિષ્યો તરફથી જે

કાંઈ મળતું, તે ઉપર ભક્તનો ગુન્નરો સારી રીતે આવતો. વળી ભાદરવાના ઠાકોર તરફથી “તોરણઘોડા”નો લાગો કરી આપવામાં આવેલો હતો; એટલે વર પરણે ત્યારે રંગા લાગાનો વંશપરંપરા મળે. એ લાગો જરોદ મહાવના ખાર ગામમાં અઘાપિ ધારાના વંશજો ઉધરાવી લે છે. ધીરા ભક્તની વાર્ષિક આમદાની સુમારે ૪૦૦-૫૦૦ રૂપિયાની હતી, અને ખરચ પણ લગભગ તેટલોજ હતો. ગોઠડાની જમીન, ખીજા ગામમાં મળેલાં પસાયતાં, અને તોરણઘોડાનો લાગો છતાં પણ એમના વંશનાં જે જે ઘર ગોઠડામાં છે તે ધણી ગરીબ અવસ્થામાં પોતાનો ગુન્નરો ચલાવે છે એ નવાઈ જેવું છે.

માણેકદારી ને કાર્તિકી પૂનેમ ઉપર ઠાકોરમાં મંડળીઓ ભરાય છે. એ મંડળીઓ જૂદે જૂદે ગામથી આવે છે અને પૂર્ણિમાની રાતે રાસ રમે છે. વડોદરા અને અમદાવાદની મંડળીઓ ભારે ઠાકવાળી હોય છે. ઠાકોરની આસપાસનાં ઘણાં ગામથી મંડળીઓ નીકળે છે, અને તેમાં સારા ગૃહસ્થ લોકો પણ સામીત્ર થાય છે. ધીરાભક્તની આગેવાની નીચે એવી એક ખાસ મંડળી ગોઠડેથી નીકળતી. જનકવિદેહીની પેઠે પોતે મનના વિરાગી છતે શોખીન હોવા બેઠએ એમ આ ઉપરથી માલમ પડે છે. તેમની આ પ્રકારની રેહેણીકરણીથી તથા પોતે કૃષ્ણલીલાની પણ કવિતાઓ કરેલી છે તેથી તેમનાં પદ કદાચ વૈષ્ણવી સંપ્રદાયવાળાને પણ પસંદ પડ્યાં હશે. ધીરાને ગામમાં કોઈ ‘ભગત’ ને કોઈ ‘દાદા’ કહીને બોલાવતા તેમની ઇજત-આખર લોકોમાં સારી હતી. પોતાનો વખત તેઓ અહર્નિશ બજન કીર્તન ગાવામાં તથા બનાવવામાં ગાળતા. એમના ઘર પાસે ખારી કોઈ આગળ પ્લાહણોનો ચોરો હતો, ત્યાં વિદ્વાન પ્લાહણો તથા ખીજા લોકો ભેળા થતા. કવિ પણ ત્યાં ઘણી વાર આવીને બેસતા. પરગામના ઘણા લોક તેમને મળવા અને તેમને શ્રીમુખેથી બજન સાંભળવા આવતા, તેઓનો જમાવ પણ એ ચોરામાં થતો.

ધીરાની સ્ત્રી જતનખા બોળી પણ તામસી મિજબની હતી, તેથી તેમને ઘણી વાર અડચણ પડતી. એક વાર પોતાનો કોઈ સ્નેહી પરગામથી મળવા આવ્યો. તેનો ઇરાદો ભક્તને ઘેર મેમાન થવાનો હતો. ધીરાને એ સાંભળતાંજ નિરાશા થઈ. પોતાના સ્નેહીની કેવી પરોણાગત થશે, અને ઘરના કેવા બવાલ થશે, એ તેમના જાણવામાં હતું; તેથી તેમણે આંગ-

હામાં જઈ મેમાનનું કાંડું ધણા ભાવથી પકડ્યું, અને તેને ખુશી ખુશા-
લીની વાતમાં ને વાતમાં નજીકના ચોરામાં લેઈ જઈ ઉતારે આપ્યો. આ-
વાપીવાની તદ્દતીર પણ કોઈ બીજી રીતે કરી લેવી પડી. કહે છે કે જતનળા
તેમની માગી થતી હતી. માગના ગુજાર્યા પછી તેની સાથે તેમણે પુનર્લેખ
કર્યું હતું. જતનળાના આક્રમણ સ્વભાવને લીધે પાછલા વખતમાં ધણીધણી-
આણી વચ્ચે સારો ખનાવ નહોતો.

ધીરામકતનું શરીર ગૌરવર્ણનું અને આશરે ચાર હાથ ઊંચાઈમાં હતું.
ખાંધો નાણુક અને એહેરો તેજસ્વી તથા રૂપાળો હતો. યાતિસ્વભાવે કોઈ
વાર તેઓ તપી જતા, પરંતુ હરહમેશ તે સત્યગુણી હતા. પોતે સ્વતંત્ર
વિચારના હોવાથી આશરો આપનારની તેઓ પ્રશંસા કરતા નહિ. પોતાને-
જ ઉમળકો થઈ આવે તો કોઈના કલાકલાવ્યા વગર વખતે કોઈના ગુણનું
ગાન કરે.

ગૂજરાતી શિવાય ધીરામકતે હિંદુસ્તાનીમાં પણ કેટલીક કવિતા કરી
છે પણ તે બહુ મળી આવી નથી. જે મળી આવી છે તે લેખકોના અજ્ઞાનથી
આશુદ્ધ થઈ ગયેલી છે. નમુના માટે હવે પછીના પુસ્તકમાં થોડીક કવિતા
આપીશું.

ધીરામકતના ચરિત્ર સખંધી હકીકત અમે પ્રથમ રા. નાનાલાલ
લક્ષ્મીભાઈ પાસેથી મેળવી હતી; અને તેમણે બહુ કરીને ગોઠડાના અનુ-
ભવી મેહેતા રા. પ્રભુરામ ગણેશજી પાસેથી મેળવી હતી. એ શિવાય તે
ગામના વૃદ્ધ માણસો તથા ધીરામકતના દીકરાની સ્ત્રી તરફથી પણ
બરોસો રાખવા લાયક હકીકત મળી હતી.

ગ્રંથવિવેચન.

ધીરાભક્તની કવિતા પણ ખીજા ધણાખરા ભક્તકવિઓની પેઠે જ્ઞાન, યોગ, વૈરાગ્ય, વગેરે વિષયોનું વર્ણન કરનારી છે. ગમે તે વિષયનું વર્ણન કરે તથાપિ ખરા કવિનું કવિત્વ ઢાંક્યું રહેતું નથી ! જ્ઞાન વૈરાગ્ય એ એવા પદાર્થ છે કે તે દુનિઆની તમામ વસ્તુઓનો ત્યાગ કરાવે છે અને આત્મામાં આત્માકાર વૃત્તિથી સ્થિત રહેવાનું સૂચવે છે. રામકૃષ્ણાદિકના અવતારની કથાઓનાં વર્ણનો ભાવિક જન ભાવે સાંભળે છે અને કવિઓ તેને શૃંગાર, વીર, વગેરેમાં રસી રંગીને રસમય કરે છે; પણ જે જાતેજ વૈરાગ્ય છે તેમાં સરાગતા ક્યાંથી હોય ? વૈરાગ્યનું વર્ણન રસમય થવું એટલે શું ? પણ જે તેમ ન થાય તો કવિ પણ શાનો ? શ્રીમદ્ધંકરાચાર્યના ચરિત્રને શાંતરસ કાવ્ય રૂપે વર્ણવે માધવાચાર્યે કવિઓમાં પ્રતિષ્ઠા મેળવી છે; પણ નહિ કથા, નહિ વાર્તા, નહિ ચરિત્ર, કે નહિ આખ્યાન, તેમ છતાં પણ માત્ર એક વૈરાગ્ય સરખો વિષય પ્રતિપાદન કરવામાં, માત્ર પોતાની વાણીની સરસતાવડે કાણે પ્રતિષ્ઠા મેળવી છે ? વાંચનાર આ ગ્રંથ જોઈને જાણશે કે તે ધીરાએ મેળવી છે.

ધીરાનો આયુષ્યક્રમ કેમ વહો ગયો છે તે આપણે તેના ચરિત્રમાં જોઈએ છીએ. એ ઉપરથી એનો વર્ણવિષય ઉપર કહ્યું તેમ જ્ઞાનવૈરાગ્યાદિજ હોઈ શકે. આ ગ્રંથમાં તેણે કરેલી સ્વરૂપની કાશીઓ છે. સ્વરૂપનો ખીજો અર્થ લક્ષણ છે. ગુરુસ્વરૂપ એટલે ગુરુનું લક્ષણ. સુંદર વગેરે કવિઓએ એજ રીતે અંગ વર્ણ્યા છે તેઓ ગુરુઅંગ, મનઅંગ, કાળઅંગ, એમ વિષયના ભેદ પાડે છે ત્યારે ધીરાએ ગુરુસ્વરૂપ, માયાસ્વરૂપ, મનસ્વરૂપ વગેરે ભેદ પાડ્યા છે. આ ગ્રંથમાં એવાં એવાં સાત સ્વરૂપ વર્ણ્યાં છે, અને તે દરેક સ્વરૂપમાં ત્રીસ ત્રીસ કાશીઓ છે. ધીરાએ ખીજાં એવાંજ ઘણાં સ્વરૂપ વર્ણ્યાં છે. પરંતુ અમને તેના જે ગ્રંથો ઉપલબ્ધ થયા છે તેમાં સાતજ સ્વરૂપ હતાં. એક અવળવાણીનું સ્વરૂપ પણ અમને ઉપલબ્ધ થયું હતું, પરંતુ પ્રાચીનકાવ્ય ત્રિમાસિકના અંકમાં તેવુંજ એક ધીરાનું અવળવાણી સ્વરૂપ વર્ણ્યાઈ ગયેલું હોવાથી અમે તે આમાં લીધું નથી. કવિઓએ આયુષ્યક્રમમાં ગ્રંથો ઘણા

લખેલા હોય છે પણ તે સઘળાજ પ્રકટ કરવા બની શકતું નથી; માટે તેમાં જે સારજૂત હોય છે તેજ પ્રકટ કરવામાં આવે છે, અને તેજ પ્રમાણે ધીરાની વાણીનું પણ સમજવું.

આ પુસ્તકમાં ધીરાએ જે સાત સ્વરૂપ વર્ણ્યાં છે, તે આ પ્રમાણે છે:—

૧ ગુરુસ્વરૂપ.

૫ લક્ષ્મીસ્વરૂપ.

૨ માયાસ્વરૂપ.

૬ યૌવનસ્વરૂપ.

૩ મનસ્વરૂપ.

૭ કાયાસ્વરૂપ.

૪ તૃપ્તારવરૂપ.

પાછળ કહ્યું છે તેમ ઉપરના પ્રત્યેક સ્વરૂપની ત્રીસ ત્રીસ કાફીઓ છે. એકજ વિષય ઉપર ત્રીસ ત્રીસ કાફીઓમાં શું વર્ણ્યું હશે તે વાંચનારને સહેજ વિસ્મય ઉપજાવે એવું છે ખરું પણ કવિને કાંઈ અસાધ્ય નથી; ખરે! કવિ જોઈએ. ગુરુની જરૂર, ગુરુની મહત્તા, ગુરુનું જ્ઞાનદાન, ગુરુનું વિષયજિતપણું, ગુરુનો પરાંપકાર, ગુરુની સમદષ્ટિ, ગુરુની બ્રહ્મનિષ્ઠતા, ગુરુની શાસ્ત્રપારંગતતા, ગુરુની યોગનિષ્ઠા, વગેરે ગુરુ સંબધી ઘણું વર્ણવવા જેવું તેને જડી આવે છે. એકજ વાત એક માણસ કહે તે તુચ્છ અને નીરસ લાગે છે અને બીજો માણસ તેની તેજ વાત કહે તે મહાત્મની અને સરસ લાગે છે, તેનું કારણ કહેવાની છટા અને વાણીની સુરસ યોજના એજ છે. ધીરા સ્વભાવતઃ કહો કે ગુરુપ્રસાદથી કહો, પણ બળાત્કારે નહિ અનેલો કવિ હોવાથી અને તેમાં વિશેષે કરી ભાટ જે પોતાને સરસ્વતીપુત્ર કહેવરાવે છે તથા વંશપરંપરાના કવિ કહેવાય છે તેના કુળમાં જન્મેલો હોવાથી તેની વાણી અને વર્ણન શૈલી રસમય હોવા વિષે સંદેહ રહેતો નથી. ધીરાની વાણી ખરેજ વિચિત્ર છે ! સમદર્શી થયેલા ધીરાકવિએ પોતાની જાતનું અભિમાન છોડી દીધું હતું. ગુરુસ્વરૂપવર્ણનમાં તે લખે છે કે:—

“ભાટ કહે અમે ભવિષ્યના વક્તા, દીકરા દેવીના જાણ,
ગુરુપદ એ તો અમારાપિતાનું, બીજા સર્વની ખોટી વાણ,
ચારણ નવ ચૂકે રે, લવારી એવી લાખો કરે;
ગુરુપદ ગરવું રે, એ પદ સહુ મનમાં ધરે.”

માયાના સ્વરૂપની ધીરાએ ત્રીસ કાફીઓ લખી છે તેપણુ ઘણી ઉત્તમ છે. માયાનું લક્ષણ છેવટે વેદાંતશાસ્ત્રના મતે અનિર્વચનીય માયા એવું સિદ્ધ થયેલું છે. શંકરે તેને ‘સર્વસદ્વિલક્ષણું’ એટલે જે સત્ પણ નહિ અને અસત્ પણ

નહિ, પરંતુ તે બન્નેથી વિવક્ષણ છે એવી કહેલી છે. ભાગવતમાં વેદ-
સ્તુતિમાં પણ એવું જ કહે છે. જેમ,—

“ સત્ત્વ દ્વિમુલ્યિતં સદિતિચેન્નનુ તર્કહતં
વ્યભિચરતિ કંચ કંચ મૃષા ન તથોભયયુક્ ।
અવ્રહ્મતયે વિકલ્પ દ્વિપિતૌવર્ષાંપરયા
અમયતિ મારતીત ઉરુદ્વૃત્તિમિદુષ્કયજઙાન્ ॥

એટલે આ જગત્ (માયા) સત્ (સદા કાળ સ્થિર-અસ્તિત્વવાળું) છે; કેમકે તે સત્ (અહા, માંથી થયેલું છે. એમ જો માયાને સત્ કહીશું તો તે નભશે નહિ, કેમકે તર્ક શાસ્ત્રવડે એ સિદ્ધાંત રદ થાય છે. પિતા સત્ (હયાત) હોવા છતાં તેનાથી ઉપજેલો પુત્ર અસત્ (મરી જવાથી) જગત્માં જોવામાં આવે છે, માટે સર્વત્ર સત્થી ઉત્પન્ન થયેલી વસ્તુ સત્ જ હોવી જોઈએ એમ કાંઈ નક્કી નથી. વળી સત્થી ઉત્પન્ન થયેલી માયાને સત્ કહીશું તો કોઈ જગત્માં સત્થી ઉત્પન્ન થયેલા અસત્ પદાર્થો પણ જોવામાં આવશે. (ઉપર કહેલા પિતાપુત્રના દૃષ્ટાંતની પેઠે). સત્થી ઉત્પન્ન થયેલું સત્ છે, એ વિષે બીજું દૃષ્ટાંત પણ મળતું નથી. ત્યારે જો કદાપિ એમ કહિયે કે સત્ (અહા)થી ઉત્પન્ન થયેલી માયા અસત્ છે, તો તેમ પણ નથી. કેમકે જો અસત્ હોય તે તો ભૂતાદિ ત્રણે કાલમાં ભાસત પડવું ન જોઈએ. પણ આ તો અનાદિ કાળની છે અને દમણા પણ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે, માટે તેને અસત્ પણ કહી શકાતી નથી. ત્યારે માયાને સત્ તથા અસત્ બન્ને ગુણવાળી કહીશું, એમ કહેશે તો તે પણ ગરાપ્પર નથી. કેમકે એકજ વસ્તુને એ વિરોધી લક્ષણોવાળી કહેવી તે યથાન્યાય નથી; એકજ ખાંડ ગળી અને ખારી હોઈ શકતી નથી. ત્યારે માયાને કોઈ સત્ કહે છે, અને કોઈ અસત્ કહે છે તેનું કેમ ? એમ કહેશે તો, હે ઇશ્વર ! અંધપર-પરાથી કાંઈ પણ એક જાતનો અવલાર તો કરવોજ જોઈએ, માટે માયાને સત્ કે અસત્ ગમે તેવી કહેવી એવી કલ્પના દરાવી છે. એવી રીતે તારી વેદવાણી અનેક રીતે બોલનારી (માયાને સત્, અસત્, અને સત્ અને અસત્ બન્ને નહિ હોવાથી સદસદ્વિલક્ષણ, એમ બહુ રૂપે કહેનારી) હોવાથી પોતાની ધણી વૃત્તિઓથી અત્યંત જડ મનુષ્યોને ભ્રમિત કરે છે.” મા-યા સંબંધી કાંઈક આ શ્લોકમાં ઈસારો કર્યો છે તે માયાની અનિર્વચનીયતા (સદસદ્વિલક્ષણ હોય તે અનિર્વચનીય કહેવાય છે) જાણીનેજ ધીરો ત્યાંથી આરામ કરે છે તથા પછી તેનું યથાર્થ અને સ્પષ્ટ સ્વરૂપ ચીતરે છે

કે જેથી સામાન્ય મનુષ્ય પણ ગાયાનું સ્વરૂપ સમજી શકે. એજ પ્રમાણે મન, તૃષ્ણા, લક્ષ્મી, યૌવન અને કાયાનાં સ્વરૂપ પણ અદ્ભૂત વર્ણનાં છે. એકજ વિષયનું વર્ણન ત્રીસ કાંફી જેટલું લખાયું છતાં તે કંટાળો આપતું નથી તેનું કારણ ધીરાની રસિક અને વિચિત્ર વાણી છે એમજ નથી. તેની પ્રતિપાદન કરવાની શક્તિ અને તેનું વસ્તુસ્વરૂપ વિશે ચથાર્થ જ્ઞાન એ પણ ઉત્તમ હતાં. જે એમ ન હોય તો કેવળ વાણીની વિચિત્રતામાં તુચ્છતા લાગે છે, તે અહીં દેખાતું નથી. ધીરાનાં બીજાં પુસ્તકો આ પછી પ્રકટ થશે તેમાં આપણે જેમ્મશું કે જેમ આજ સુધી ધણાકના બાણવાગાં હતું કે ધીરો એક સાધારણ ભક્તકવિ છે અથવા ભોળ અને નિરાંતના વર્ગમાં મૂકવા જેવો તપ્પરિયા ભક્તોત્તો શુર છે, તેમ નથી; પણ એક સારો અનુભવી, વિદ્વાન ઉત્તમ શક્તિવાળો મહાત્મા અને જ્ઞાની કવિ છે.

ધીરાની કવિતાની ભાષા આરોઠની ભાષા જેવી જોસ્સાવાળી છે, તથાપિ તેમની કવિતામાં જેમ શબ્દોનો બગાડો કરી ભાષાનો કચ્ચરધાણ વાળેલો જોવામાં આવે છે તેવું આમાં કાંઈ નથી. ઉલટું, આ તો શુદ્ધ ગૂજરાતી અને ધણાક લોકવ્યવહારમાં વપરાતા શબ્દોના સંગ્રહથી ભરપૂર મધુર ભાષા છે. કવિતાના ગુણોપૈકી જેમ્મએ તો આધુર્ય, પ્રસાદ, જોજ, વગેરે ગુણો ધીરાની કવિતામાં છે એમ કહી શકાય પણ આપણે ધીરાની કવિતાને કાવ્યદૃષ્ટિથી જોતા નથી માટે તે સંબંધે કાંઈ બોલતા પણ નથી; તથાપિ એટલું તો કહેવું જરૂરનું છે કે જોસ્સાવાળી ભાષામાં જ્યારે ઉપદેશ કર્યો હોય છે ત્યારે ભાષા કઠોર અને ડરડકણી થાય છે, તેમ આમાં નથી, પણ આ ભાષા તો ઉપદેશપ્રાય છતાં પણ નરમ વિનીત, અને મધુર છે.

આ બધી કવિતાઓ એકજ કાંફી રાગમાં લખાયેલી છે, -કાંફી રાગ તો પ્રાચીન છે પરંતુ ધીરાએ તેને એક દેશી બનાવી દીધી છે. એમાં જે ટેક લેવામાં આવે છે તેનો પ્રાસ ઠેઠ સુધી રાખવો પડે છે અને તે શિવાય અવાંતર પ્રાસ પણ જોડવવા પડે છે, એ તેમાં વિશેષ છે. ધીરાની કવિતાનું સામાન્ય સ્વરૂપ તેના બધા ગ્રંથો પ્રકટ કર્યા પછી આંધવું ઠીક પડશે માટે હમણા તો આટલું કહી વિરામીએ છીએ.

શ્રીજગદીશ્વરાયનમઃ .

ધીરામત્કૃત

સ્વરૂપ.

ગુરુસ્વરૂપ.

કાશી ૧ લી.

ગુરુ મગ્યા અરવા રે, ગોવિંદપદ દેખાડ્યું;
ન ગોવિંદરૂપ બીજે રે, પિંડ માંહી પેખાડ્યું. ટેક. ૧
નિગમ આગમમાં એજ પ્રભુ છે, સચરાચર એ દેવ;
હર હરિ પ્રજ્ઞા એજ ભાણ્યે, જન કરે જેની સેવ,
તેની ઝાંખી કરવી રે, લક્ષણ એ લેખાડ્યું. ગુરુ ૨
મોઠાં મોઠાં મંદિરમાં બેઠા, તે પેઠા મારા પિંડ માંય;
કનક રત્ન જડિત સિંહાસન, છત્રની થાતી છાંય,
માંય તે દાખ્યા રે, અન્ય ઉવેખાડ્યું. ગુરુ ૩
કાશી ગયા ને ગોદાવરી, જગન્નાથજી ને ડાકોર;

૨ સચરાચર (સચર—જંગમ + અચર—સ્થાવર)—અર્થાત્ સચ-
રાચરમાં એ દેવ રહેલા છે અથવા સચરાચર એ દેવનું રૂપ છે. ઝાંખી
કરવી—દર્શન કરવું. ૩ માંય—પિંડમાં. ઉવેખાડ્યું—ઉપેક્ષા કરાવી.

ગુરુએ કહ્યું તારા અંતરમાં સહુ, ત્રિભુવનનો ઠાકોર,
 શોર તબ્ય ખીજે રે, પૂર્ણ રૂપ પેખાડ્યું. ગુરુ ૪
 ને ને પ્રલાંક માંહી ભરું છે, તે તે તારા પિંડ માંહી;
 એવું કે'તામાં અવનવું ભાર્યું, ત્યારે ભેટ્યો જઈ ત્યાંહી,
 કર્યો ધીરો હીરો રે, દિદાર સહુ દેખાડ્યું. ગુરુ ૫

કાશી ૨ છ.

જોગી જાણ્યા જૂઠા રે, જૈનમતવાળા સહુ;
 જંગમકેરી ઉપર રે, મારો તો છપ લાગ્યો બહુ. ટેક. ૧
 એ પાણુ એમના જેવા કહ્યા ગુરુ, ભાગી નાખ્યો મારો ભ્રમ;
 ગરેપેરે દેખાડ્યાં તેગનાં, પરપ્રજા ગુરુએ કર્મ,
 ધર્મ દાખ્યો સાચો રે, નમી ગુરુપાદે રહું. જોગી ૨
 શાણપાણું સંન્યાસીકરે, દેખાડ્યું ગુરુદેવ;
 કાચે અન્ને પૈસે નવ અડકે, સાથે શિષ્યા ઘણા સેવ,
 અહમેવ ટાળે રે, એવો એક હું ના લહું. જોગી ૩
 વનવાસીના વાસ વખાણું, તે સમજાવ્યું સાંધ;
 ત્યારે તો મુને સર્વસ્વ દર્શ્યું, ધરી ઠગખાણુ જ્યાંહી ત્યાંહી,
 સાંધ મળ્યા સાચા રે, કેતા ગુણ મુખે કહું. જોગી ૪
 એમ ખટ દર્શનખેલ બતાવ્યા, માલ બતાવ્યા માંહી;
 સત્ય સ્વરૂપ મેં કાંઈ ન નિરખ્યું, તપ સદ્ગુરુની સાહી ખાંહી,
 સ્વરૂપ શુદ્ધ દરશ્યું રે, ધીરો ધીરો સર્વે લહું. જોગી ૫

૫ દિદાર-સ્વરૂપ. ૨ એ ધં—એ જંગમને પાણુ ગુરુએ એમના
 જેવા—ઉપર કહેલા જોગી તથા જૈનના જેવા કહ્યા છે.

કાશી ૩ જી.

તપસી જોયા તપાસી રે, હપસી જેવા સાંઘ લાળ્યા;
 લપસી પડ્યા ઉલટા રે, સંશે કોઈએ નવ ટાળ્યા. ટેક. ૧

જીજ્ઞવા મત ને જીજ્ઞવી વાતો, મારા તારાની મારામાર;
 શુદ્ધ સ્વરૂપી સદ્ગુરુ મારા, ન તેને માઈં તાઈં તલભાર,
 એવું રૂપ જોઈ રે, નીચા નમી પદ અલ્યા. તપસી૦ ૨

તત્ત્વ હતું તે મેં લીધું તપાસી, જાણ્યું પામીશ હું પાર;
 અપાર તત્ત્વમાં શું શું તપાસું, શોધી કાઢ્યો પછે સાર,
 તે પણ જડ્યો ત્યારે રે, ખૂરાઈના હાલ બાળ્યા. તપસી૦ ૩

અવનવું જો જો થયું અલ્યો ! મારે, વેદભેદ સમજ્યો તતકાળ;
 સ્મૃતિ પુરાણ હું શીખી ગયો ઝટ, જ્યારે ગુરુ થયા દયાળ,
 વંઢી ગયો હું તો રે, તેને ગુરુએ વાળ્યા. તપસી૦ ૪

ધિંગડ ધીર વયો અમરવર, સમજાવ્યો સે'જમાં સાર;
 ધન્ય ધન્ય ગુરુદેવ દયાળા, ભરિયા સભર કિરતાર,
 ધીરો કર્યો હીરો રે, સંશે સહુ પરજાળ્યા. તપસી૦ ૫

કાશી ૪ થી.

ગુરુદેવ મહામોટા રે, કોની તુલના હું કરું;
 શિરોમણિ સર્વના રે, ધ્યાન આપકેરુ ધરું. ટેક. ૧

દત્તાત્રેય કહું જો તમને તો, ન વિચિત્ર દેખું અંગ;

---

૧ હપસી—હબસી. અર્થાત્ દેખાવમાં અને આચરણમાં નકારા. ૪
 અલ્યો—સમવયસ્ક મિત્રોતું સંબોધન. ૫ ધિંગડ—ધીંગો—મજબૂત.
 અમરવર—ન મરે એવો વર, અથવા દેવોમાં શ્રેષ્ઠ.

નારદ કે'તાં અડચણ નડે તે, કોને કહું મતિભંગ,
 દંગ થાઉં દેખી રે, વા'લા એક તમને વરૂં. ગુરુદેવ૦ ૨
 નારદજી બહુખોશ મનાયે, તમે ન કરો વ્યર્થ ઉચ્ચાર;
 શ્વાસા જાય તે સમજો શાણા, ખોલતાં વળી વળી કરો વિચાર,
 પાર કેમ પામું રે, ઉપમા હું દેતાં હરૂં. ગુરુદેવ૦ ૩
 વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠ કહું તો, રાગદ્વેષની જાગે રાહ;
 પાડેપાડકેરી લઠાઇ માંહે, ભાગી જાયે ઘણાં આડ,
 આડ એવી આવે રે, ત્યારે કોને આગે ધરૂં. ગુરુદેવ૦ ૪
 શુકદેવ જેવા કે તેથકી ચઢતા, કે'વા મારે ગુરુદેવ;
 અગમ નિગમની ગૂઢગતિ જોને, અભરે ભરે તતખેવ,
 ધીર સુખસાગર રે, તુહિ તુહિ હું ઉચરૂં. ગુરુદેવ૦ ૫

કાફી ૫ સી.

નવનિધિ નિરખ્યા રે, ગુરુચક્રી નાના ઘણા;
 અષ્ટ મહાસિદ્ધિ રે, તેનાં રૂપ તેવાં ગણ્યાં. ટેક. ૧
 ચિંતામણિ ને પારસમણિ પૂરા, વળી કૌસ્તુભમણિ કે'વાય;
 સ્થમંતકમણિકેરી ઉપમા, ગુરુજને કેમ અપાય,
 કલ્પતરૂ કે'તાં રે, હૈયાં મારાં જાય હણ્યાં. નવ૦ ૨
 કનકાદિક ધાતુની ઉપમા, આપતાં લાગે લાજ;
 ગરૂડના જેવી ગતિ કહું તો, કથળી જાયે મારૂં કાજ;
 રાજ રૂપાળા રે, માધવ તહિ કાંઈ માણા. નવ૦ ૩
 પ્રજ્ઞા જેવા કહું ત્યારે હું ભૂલું, ચાર મુખ ન જોઉં જાણ;
 એક મુખે ચાર વેદ ભણે છે, છે વિવિધી વધતી વાણ,

૪ રાગદ્વેષની—(વિશ્વામિત્ર અને વસિષ્ઠ લઢયા હતા મારે).

૧ નવનિધિ—(પદ્મ વગેરે) અષ્ટમહાસિદ્ધિ (અણિમા વગેરે).

લાખેણું લાખેણ લેણું રે, ગુણ ગાઈ ગુરુતાણાં. નવ૦ ૪
કામધેનુ જેવા ગુરુજી ગરવા, એમ ક્રે'તાં સંકોચાય મન;
ગુરુ તે એક ગુરુજી મારા, હરહરિવિધિનું તન,
ધીર ધણી ધિંગા રે, સર્વ સિરમણિ શણ્યા. નવ૦ ૫

કાફી ૬ હી.

પરિપુ જીત્યા રે, ગુરુદેવ મહાદેવા;
જોયું મેં તો જાતે રે, પછે આરંભી સેવા. ટેક. ૧
કામ ને ક્રોધ જેણે કળજે કર્યે. છે, મહામસ્તાના રૂપ;
ભલા ભલાને એ બૂલા પાડે છે, તેને પૂરી રાખ્યા અંતરૂપ,
ન હાલવા ચાલવા રે, દેતા મારા ગુરુ એવા. પરિપુ ૨
લોભ મોહને કાઢી મૂક્યા છે, આપ્યા ક્યાં વસવા દામ;
તેમને તેની ખખર નથી કાંઈ, વશ્યા તે જઈ કિયે ગામ,
નામ જપું તેનું રે, ભક્તિ રૂપી ધરી મેવા. પરિપુ ૩
મદ મત્સર જે રડતા મૂક્યા, રખડતા રાત રાત;
ધન્ય ધિંગા ગુરુજી તમને, જનક જેવા રાજાન,
માન પામું મોહું રે, લાભ મારે કેમ લેવા. પરિપુ ૪
દાસ ધીરધણી અઢળક ઢગિયા, મળિયા મનુષ્યા દે'માં એક વાર;
સભર ભરો ગુરુ અંતર માઈ, માધવ વિઠલ હે મોરાર,
સચરાચર અવિધારા રે, નથી તમે જેવા તેવા. પરિપુ ૫

૫ હરહરિવિધિનું તન—તે દેવોના શરીર રૂપ. અર્થાત્ ત્રિમૂર્તિ દેવો એ ગુરુનું જ રૂપ છે. શણ્યા—સાંભળ્યા.

૧ પરિપુ—કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, એવા ૭ શત્રુ. ૫ સભર ભરો—(જાનથી), અથવા મારા અંતરમાં વાસ કરો.

હવે સંહારાણુદાર શંકર જેવા, ગુરુને કેમ ગણાય;
 શંકર સંહારી નૂમિમાં ભારે, આ તો તારે ન મોક્ષ લઈ જાય,
 એવા ગુરુ સાચા રે, માર નામ નવ મારે. મારાં ૪
 હાલંદા ને બંદા બોલંદા, ચાલંદા ચતુરમુખાણુ;
 લેવંદા ને બંદા દેવંદા, સિદ્ધ સાધક મહાબ્રાણુ,
 ગોતે શ્રીશે ઘરમાં રે, મારે અન્ય ફરી ફેરા. મારાં ૫

કાઠી ૯ ની.

ગુરુએ કરી કરૂણા રે, મોઘી વસ્તુ મળી મને;
 નવ જે મેં જાણી રે, તે તો આવી પૂણી કને. દેકે ૧
 મારી મતિ મહામૂઢ હતી તે, મૂઢ જ્ઞાન શ્રે'નારી થાય;
 એ તો જોણી કૃપા કેમ કરી કહું, ધન્ય ધન્ય મારા ગુરુરાય,
 ગુણ કોણુ ગાય રે, શક્તિ નવ ભાણું જને. ગુરુએ ૨
 સુખ હોય તો સારું લાગે મને, દુઃખ જોઈ બળું દવ માંય;
 સુખદુઃખને એક હારે પાડ્યાં તમે, તરી ગયું કે'વું ત્યાંય,
 બ્યાંય એવું જોયું રે, લલે વસે મંદિર વને. ગુરુએ ૩
 ભવાબ્ધિકેશં દુઃખ તો ભાજ્યાં, ગુરુ પ્રેમનો દઈ પ્રસાદ;
 પ્રીતિ રીતિની નીતિ બતાવી, તબ્બવી દુઃખદ વિવાદ,
 સ્વાદ સારો દાખ્યો રે, વરણી થું કહું તને. ગુરુએ ૪
 શૂન્યશિખરની વાતો મેં જાણી, ચાગચુકિત જાણી અથાગ;
 સમાધિમાં સિદ્ધ જેવો કર્યો પ્રભુ, લગાડ્યો સાંખ્યમાં રાગ,

૫ હાલંદા—હાલનાર. બોલંદા—બોલનાર. ચાલંદા—ચાલનાર.
 લેવંદા—લેનાર. દેવંદા—દેનાર.

૨ જને—જનમાં. ૩ એક હારે પાડ્યાં—સમાન માન્યાં. ૪ પ્રીતિ-
 રીતિની ધ્રુ—હરિ હપર કેમ પ્રેમ કરવો તેની નીતિ બતાવી.

ધીરો કયો હીરો રે, મોઠમ પદ તજ્યું મને. ગુરુએ૦ ૫

કાણી ૧૦ મી.

શેષ સહસ્ત્ર મુખે રે, ગુણ ગાઇ થાકી જાયે;

પાર નવ પામે રે, એવા મારા ગુરુરાયે. શેષ. ૧

એ સહસ્ત્ર જીભથી રટણ કરે પણ, ગુરુગુણ ન ગવાય તલભાર;

તેના ગુણ હું કેમ પેરે ગાઉં, જે ત્રિલોકીકેરો સાર,

ભાર ભારે ભાખું રે, અનુભવાયે લે'વાયે. શેષ૦ ૨

ગુરુગુણકેરી ગણના ન થાયે, મથી મરે મહાદેવ;

સેવા કરતાં ગણના કરી જાણે, સાચો શિષ્ય તતજેવ,

એવા દેવ મોઠા રે, મુખે કેમ કહેવાયે. શેષ૦ ૩

ખજાજી તો નાભિથી મગટચા, ઇચ્છ્યો પામવા ગુરુના પાર;

અનેક સહસ્ત્ર વર્ષ અદ્વૈતાયા, કમળનાળે જડયા નહિ કિરતાર,

સેવા જ્યારે સાધી રે, ત્યારે તો પાપ દે'વાયે. શેષ૦ ૪

ગુરુકેરા ગુણ એ વિષ ગરવા, ગવાય નહિ કો કાળ;

૫ શૂન્યશિખરની—અર્થાત્ નિર્વિકલ્પ સમાધિની. સાંખ્યમાં—સાંખ્ય શાસ્ત્રમાં. રાગ—પ્રાપ્તિ. મને—મનથી.

૧ ગુરુરાયે—ગુરુરાય. ૨ એ સહસ્ત્ર—સાપને એ જીભ હોય છે, એમ લોકો કહે છે. શેષને હજાર ગુણ છે એમ પુનઃશ્રોમાં કહેવું છે માટે તેની એ હજાર જીભો કહેલી છે. અનુભવાયે—જ્યારે અનુભવાય ત્યારે ૪ કમળનાળે—અક્ષતની ઉત્પત્તિ કહેતાં પુરાણોમાં લખ્યું છે કે કમળમાં જેઠેલા અક્ષત પોતાના કર્તાને શોધવા માટે કમળના નાળામાં ઉતર્યા; તેમાં હજારો વર્ષ સુધી ચાલ્યા પણ તેનો છેલ્લો આગ્યો નહિ ત્યારે થાકીને પાછા આવ્યા. તે વખતે 'તપ'—'તપકર' એવી આકાશ વાણી થઇ, ઇત્યાદિ,—ભાગવત. દે'વાયે—બળાય.

શિષ્ય થઇ સાચી સેવા સાધે તો, પાર પામે નાનું બાળ;
ભજન ભડાકે ધીરા રે, ગુરૂની ગમ લે'વાયે. શ્લોક ૫

કાઠી ૧૧ મી.

રીઝે ન્યારે રાજા રે, ત્યારે તો આપે પદવી સારી;
દ્રવ્ય ભંડાર ભરાવે રે, રાખે ઉંચી અઠારી. ટેક. ૧

કામ ને ગામ આપે કંઈ સારા, વાહ વાહ થાય વારંવાર;
એ કરતાં કો જમીદાર રીઝે, તો આપે જૂમિ અખૂટ ભંડાર,
પણ એ સહુ ખૂટે રે, ધ્યાનવડે જીવ્યા ધારી. રીઝે ૨

શ્રીમંત રીઝે કે અમીર રીઝે કોઈ, તો ખેસાડે હથ વાહન;
એમાંનું ગુરૂજી કાંઈ ન આપે, ગુરૂ આપે મોક્ષપદ પાવન,
ખલિહારી તેની રે, ક્યારે આવે એ વારી. રીઝે ૩

જોગી મુનિ કે સંન્યાસી રીઝે કોઈ, ત્યારે તે આપે સુત કે દાર;
મારા ગુરૂએ મને રીઝી જો આપ્યું, તેનું ન થાય વર્ણન લગાર
અણમૂલી વસ્તુ આપી રે, ભાગી ભાવટ ભારી. રીઝે ૪

આવાગમનની ફેરી ટાળી મારી, ધન્ય ધન્ય ગરવા ગુરૂદેવ;
તાપ ટાળી આપ સમાન કીધો, મારી કુદ્ર વિચારી સેવ,
સુરત નુરત સાચી રે, ધીરે જોયું સહુ ધારી. રીઝે ૫

કાઠી ૧૨ મી.

ઉદર ધાર્યો માતે રે, નવ માસ સુધી મને;
પિતાએ પૂર્ણ પાળ્યો રે, બાળપણે રાખી કને. ટેક. ૧

અધ્યાત્મને ઘેર ભણવા મૂક્યો ત્યારે, તેણે ભણાવી ભક્તી વિધાય;

૪ અણમૂલી — અમૂલ્ય — મોક્ષવસ્તુ. ૫ આવાગમન — જન્મમરણ.
કુદ્ર — હલકી.

દોરા ઘટશી કાયા રહી તોય, કોણ કરે તેને સાથ,
 ગુરૂએ સાથ કીધી રે, મૂર્ખ ધર્યો મહામને. ઉદર૦ ૨
 સર્વ અંગ સંપૂર્ણ હતાં તોય, ગુરૂને લાગ્યાં અપૂર્ણ;
 કૃપા કરી નવાં સહુ કીધાં, કરી નાખી ચિંતા માત્ર ચૂર્ણ,
 અલૌકિક આપી આંખો રે, જેવી બીજે નવ બને. ઉદર૦ ૩
 ભાટ જેવી મારી વૃત્તિ હતી તે, ટાળી કરી પ્રજ્ઞા સમાન;
 મુખવાણીમાં અમૃત સિંચ્યું ગુરૂ, થઇ દાતાર દીધું દાન,
 મહાન ગુરૂદેવા રે, પહાલ કર્યું વાંલાવને. ઉદર૦ ૪
 શબ્દ સુણાવીને સાચવી લીધો, કયો કિરનારને તોલ;
 એવો દાતા દુનિયામાં ન ભાળ્યો, ધન્ય ગુરૂછ તારો બોલ,
 તોલ તર્ત તોલ્યો રે, ધીર નવ ધાયો ધન. ઉદર૦ ૫

કાશી ૧૩ મી.

સંસારસાગરમાં રે, તૂટે નાવ બેશી ચાલ્યો;
 તટે ઊભા ગુરૂએ રે, હાલ બેહાલ ભાળ્યો. ટેક. ૧
 ડૂબી ગયા ઘણા સાથી અમારા, તોય ગુરૂ ન બોલ્યા કાંઈ;
 મ.રા પૂર્વજનાં પુણ્ય જગ્યાં તેણે, પોકારી ઉઠ્યા સાંઈ,
 બૂડે પેસો બાળક રે, કોઈએ તવ નવ ખાળ્યો. સંસાર૦ ૨
 ત્યારે ધ્રાઈ આવ્યા ધરણીધર, સાફ નાવ લેઈ નરનાથ;
 બાહાદરપણે મુને બૂડતો તાર્યો, કરી લાંબો જમણો હાથ,

---

૨ અર્ધપાર—પંડ્યા—મેહેતાણ. મહા—(મૂર્ખત્વ વિશેષણ). ૪ ભાટ
 જેવી—જે જાગિમાં હું ઉપજ્યો હતો તેના જેવી. વાંલાવને—જેનો કોઈ
 વાહાસો જગતમાં નથી એવાના ઉપર—મારા ઉપર. અથવા જેને કોઈ
 વાહાસો અળખાગણો નથી એ ગુરૂએ. ૫ ધીર—ધીરો.

લાંગરું નાવ ત્યાંહી રે, પાપ નાવ પરબળ્યો. સંસાર૦ ૩
 મુને કહ્યું માને માફં તો તાફં, નહિ તો ખૂરાકું સાગર બીચ;
 મેં કહ્યું મારે આપ વિના નવ, કોનાથી પામવી રીઝ,
 ત્યારે ટળ્યો સાગર રે, અભય રૂપ ગુરુ ભાળ્યો. સંસાર૦ ૪
 અમર અનર સચરાચર ગુરુવર, ઊઠે અહોનિશ અનહદનાદ;
 એવાં મુધારસ ગુરુવર ગ્રહ્યા મેં, ચાખી જોયો અચળ્યો સ્વાદ,
 ધીરો કરી હીરો રે, ખૂડતાં પાછો વાળ્યો. સંસાર૦ ૫

કાશી ૧૪ મી.

અધ્યારૂએ જે ભણાવ્યું રે, તે તો ગુરુજને કહ્યું;
 હું તો આવું શીખ્યો રે, વારી મધ્યે એ શું વહ્યું! ટેક. ૧
 કવિત કરવાં ને ગુણલા ગાવા વળી, વાહવાહ કે'વી મુખ;
 જ્યાં ત્યાં કરી પેટ ભરવાને કાને, દેવું જોઈ મોટાને દુઃખ,
 એ વિદ્યા સહુ કાચી રે, ગુણવતું જ્ઞાન ગ્રહ્યું. અધ્યારૂએ૦ ૨
 મંડળિયો કાઢવી ને મા'વ સમરવા, લેઈ કંશી કિરતાર;
 ગોપી થઈ નાચવું ને ગાગર ભરવી, તાળી પાડવી વારહજાર,
 એ શું ગુરુ જોડું રે, જગત એણી વિધે રહ્યું. અધ્યારૂએ૦ ૩
 ગુરુજ કહે જોડું ખરું ન કહું અમો, પણ નથી અમારો એ પંથ;
 અલખની લખ ઉર અમારે, જ્યાં ન દીસે કામિની કંથ,
 મુધારસ મોઘો રે, એમ કહી દુઃખ દહ્યું. અધ્યારૂએ૦ ૪
 મુજને સર્વે અચરજ લાગ્યું, જોઈ રૂપતું મોડું જક્ત;

૨૭૬૪૨

૩ વરણીધર—ધશ્વર—ઈશ્વર૩૫ ગુરુ. ૫ અનહદનાદ—અલનાદ—
 સમાધિમાં જે નાદ સંભળાય છે. અચળ્યો—પૂર્વે નહિ આવેલો—નહિ અનુ-
 ભવેલો. ૪ અલખ—અલક્ષ્ય—અલ.

રાગી વૈરાગી રણવા થયા શું, માંડી ભવાડા બેઠા ભક્ત;
ધીર સુખ સાગર રે, ગુરુએ કહ્યું જેવું લહ્યું. અધ્યાસનો ૫

કાશી ૧૫ મી.

ગુરુ તે એક ગુરુ રે, ગુરુ જેવું નહિ કોઇ;
અભ્યંતર હોય ઉંકું રે, મેં તો નાખ્યું સહુ ધોઇ. ટેક. ૧
ગુરુથી જ્ઞાન ને ધ્યાન મળે વળી, મળે માન ને સનમાન;
બ્રહ્મનું ભાવે દાન કરી દે, કહો એનાથી કોણ મહાન,
રાન રાન ભટકો રે, રામ રામ કહી રોઇ. ગુરુ ૨
તોય ગુરુ જેવું કાંઈ મળે નહિ, ન અપાય કોથી નિરધાર;
ગુરુ તો ગુપ્તમાં ગુપ્ત આપી દે, દાખી દે નિજદિદાર,
ધન્ય ગુરુ ધન્યજ રે, ઉપમા અન્ય નવ હોઇ. ગુરુ ૩
બ્રમ જે મોટો ભવિષ્ય બૂલાવે, તેને દૂલાવે ગુરુદેવ;
બૂત વર્તમાનની વાતો ભણાવે, બ્રમ હણાવી તતખેવ,
થાય એવું કોથી રે, બુઝ્યો સાચી સહુ સોઇ. ગુરુ ૪
ખરાખોટાનો નિશ્ચય કરાવે, પરખ પરખાવે પૂરણ પેર;
ઝવેરી ઝળહળતો કરી મેલે, વીસરાવે સહુથી વેર,
ધીરે માન્યો ધીંગો રે, જદુવર સમ જોઇ. ગુરુ ૫

૫ રાગી ઇન્-જેઓ રાગી (સંસારમાં રાગ—પ્રીતિવાળા) હતા તેઓ રણવાને માટે વૈરાગી થયા છે શું ! ગુરુએ ઇન્-જેવું ગુરુએ કહ્યું તેવું લહ્યું.

૧ અભ્યંતર—(મનની) માંહે. મનમાં જે ઉંકું (છૂપું) પાપ રહ્યું હોય તે પણ સહુ મેં તો ધોઇ નાખ્યું. ૩ નિજદિદાર—પોતાનું આત્મ-સ્વરૂપ. ૪ બ્રમ—(સંસાર રૂપી).

કાફી ૧૬ મી.

પથર હતો પ્રેરે રે, તેને તો અમૃતખ કીધો;
 અદ્રુણાતો ન કૂટાતો રે, જોઈ ઉંચલી લીધો. ટેક. ૧
 કોઈ પર્યટને હાથ પડ્યો હોત, કર્મને પૂરે જોગ;
 પાણીમાં નાખી પટકૂળ અદ્રાણી, જોગાવત લવિધ્યના જોગ,
 રોગ રંગે રંગમાં રે, રે'ત વાંકો સીધો. પથર૦ ૨
 સલાહ કેરે હાથ ગયો હોત, તો ઠાંકી ઠાંકી કરત સપાટ;
 કોક ગુપ્તસ્થજો એવો ગાહત મુને, નિશ્ચિન રે'ત ઉચ્ચાટ,
 કંઈક સારે ભાગ્યે મૂર્તિ રે, ઘડી કે'ત પ્રેમ પીધો. પથર૦ ૩
 એવું તેવું કે અવનવું કાંઈક, થાત માડું નિર્ધાર;
 પણ સારે ભવિષ્યે હું ગુરુકર આવ્યો, તેણે પથર તાર્યો સંસાર,
 મહામનોહર કીધો રે, જળવી ઉંચલી લીધો. પથર૦ ૪
 ઘડ્યો નહિ કે ગણ્યો નહિ ગજથી, શબ્દવડે સમાર્યો સાર;
 સાગમાં સારો કર્યો ગુરુદેવે, પારાવાર પમાડી પાર,
 ધારે ધીરે ધીંગો રે, કર્યો જોહુ બહુ ગીધો. પથર૦ ૫

કાફી ૧૭ મી.

અવનિમાં અથડાયો રે, ખડું ખોળવા કાને.
 ન્યાં ત્યાં મારા જેવું રે, જોયું મેં તો સહુ રાને. ટેક૦ ૧
 આવો આવો ભક્ત આ ધર્મ માંહી, એમ જગત તેડે જોઈ જાત;
 જોગભવિષ્યે ભૂલા પડ્યા તેમાં, તો પછી થાયે વસમી વાત,

---

૨ પર્યટ—ધોળી. ૪ સંસાર—સંસાર રૂપી સમુદ્રના પારખમાં. ૫ ગણ્યો ઇ—ગજથી ગણતરી કરી (માપ્યો) નહિ. પારાવાર—સમુદ્ર (સંસાર રૂપી).

હવે કેરો એવું રે, જેથી અન્ય સહુ લાગે. અવનિમાંં ૨
 એમ અદ્વૈતાચો કૂટાચો અતિશ્રે, એવે જહી આવ્યા ગુરુદેવ;
 રાગ દેવ નહિ રજ જેને, ભૂંડભવપાણનો નહિ ભેવ,
 સેવ જોઇ સાધી રે, જાણ્યું તર્યો હું આજે. અવનિમાંં ૩
 વેર ને કેર કરવાકેરી નહિ, વાત ગુરુકેરે દિલ;
 અહોનિશ ધ્યાન એક પ્રભતું, પ્રભકર્મે નહિ રજ હીલ,
 એવા જોયા એકજ રે, બીજા આવે સહુ વાજે. અવનિમાંં ૪
 આપણું લેણું ન કોઇ કને કાંઈ, સદા આનંદનો સાથ;
 કર્ણકહુ કદા વેણ ન બોલે, જોઇએ ન કોઇ સાથ,
 ધીરે લક્ષ્યા એવા રે, શુદ્ધ પુદ્ગ ગુરુ રાજે. અવનિમાંં ૫

કાશી ૧૮ મી.

જ્ઞાનભાનુ પ્રકટયો રે, જેના ભાગવિષ્યે ભલો;
 સાચા શિષ્ય કેરો રે, અંત્રકાર જોઇ ટળ્યો. ટેક. ૧
 દુષ્ટ જનને દહી દ એવો, પૂણે પ્રભાનો પ્રકાશ;
 આકાશ કરતાં અવિચ્છિન્ન જાણાયે, શુદ્ધ સ્વરૂપીનો આભાસ,
 બાસ બૂડે બીજા રે, એવો મહાભાગ્યે મળ્યો. જ્ઞાનં ૨
 ગરવા ગુરુ ઘણા ઘણા મેં જોયા, પણ ભર્યા દહાભિમાન;
 આ સચરાચર ગુરુજીએ તો એને, કયો બાળી રાખ સમાન,
 બીજાથી શું બનતું રે, આ તો શુદ્ધ રૂપ કળ્યો. જ્ઞાનં ૩
 જેના મુખકેરી વાણી મુગ્ધતામાં, થઈ રહે રંગની રેડ;

---

૨ ભોગભવિષ્યે—ભોગભોગે. ૩ ભેવ—ભેદ—નિશ્ચય. ૨ અવિચ્છિન્ન
 —અખંડ. બાસ છં—જેના બાસ (વાસમાં) બીજા જુડી જાય. અથવા
 બાસ—વાસ—ગંધ. ૩ આ છં—આ સચરાચર સંસાર છે. એને
 (એ સંસારને) ગુરુજીએ તો બાળીને રાખ સમાન કયો છે.

વિના સ્વાર્થની પરમાર્થ પૂરી, જેમાં નહિ સ્વાર્થનો ભેળ;
 ધન્ય ભાગ્ય મારું રે, આણી વાટે આજ વળ્યો ! જ્ઞાન૦ ૪
 જેની ગતિ શેષ સરખા ન જાણે, તો મંદમતિ આણે કયમ ઉર;
 ગુરુકૃપાએ તોય કંઈક જાણાયું, ન તાણાયો-વે'તે પૂર,
 શૂરવીર સાચો રે, જોઈ ધીર ધરણે ઢલ્યો. જ્ઞાન૦ ૫

કાફી ૧૯ મી.

કોક આવી પૂજે રે, તેની તો પૂજા પૂરી ગ્રહે;
 કોક મૂર્ખ દૂભે રે, તેને તો કાંઈ નવ કહે. કોક૦ ૧
 પૂજે દૂભે કે ન'દે વંદે કો, મારા ગુરુને સર્વ સમાન;
 જેણે દેહમત્વને મરડી નાખ્યો, તેથી ઉભયનું એક ભાન,
 આત્મારામ માંહી રે, નિમગ્ન ગુરુદેવ રહે. કોક૦ ૨
 આ તો મારું ન પેલું તમારું, એવી વાણી સુણી નહિ કાન;
 અર્ણુ સેવ્યા ઘણા વર્ષ લગી મેં, તોયે નિરખ્યું ન માનાપમાન,
 એવા જોયા એકજ રે, પછે પાદ કો ન ગ્રહે? કોક૦ ૩
 આર પ્રહર દિવસના નિરખ્યા, વળી રાતના તેવા આર;
 સુખસાગરમાં ગુરુજી ઝીલે મારો, નહિ કોઈ ઝીલાવણહાર,
 સ્વયં સુખ શોધે રે, દુઃખ દૂર થકી દહે. કોક૦ ૪
 આવી મળ્યું ત્યારે ભક્ષ કરે ગુરુ, ન મળ્યું ત્યારે ઉપવાસ;
 ક્ષુધાતૃષ્ણા પીડે નવ તેને, ષટ્કરિષુ ન આવે પાસ,
 ધિંગા ગુરુ એવા રે, જોઈ ધીર પાસે રહે. કોક૦ ૫

૨ દેહમત્વ—‘આ મારો દેહ છે’ એવી યુદ્ધિ. ઉભય—બન્ને (પોતા-
 નું અને પારકું) અથવા વંદનાર નિદનારનું. ૩ માનાપમાન—માન અને
 અપમાન. ૫ ક્ષુધા તૃષ્ણા—(૭ ઉર્મીઓનું ઉપલક્ષણ). અર્થાત્ ક્ષુધા, તૃષ્ણા,
 ટાઢ, તાપ, જન્મ, મરણ. ષટ્કરિષુ—કામ, ક્રોધ, મોહ, મદ, લોભ, મત્સર.

કાફી ૨૦ મી.

ગુરુએ જોયો મુજને રે, મહા મહા ગરજળું;
 બહુ દિન રહ્યો યેશી રે, ખાધું કે ન કરી વાળું. ટેક. ૧
 તોય કાંઈ યોલ્યા નવ મુજથી, માત્ર ક્યો એક ઉચ્ચાર;
 અહીં રહ્યો તારો અર્થ ન સીધે, તું તારે ઘેર જાને આ વાર,
 નથી દેવસેવા રે, સંશય તારો સહુ ટાળું. ગુરુએ ૨
 હું પણ ત્યારે કાંઈ નવ યોલ્યો, નમસ્કાર કર્યો યે ચાર;
 ત્યારે વળી પાછું મૈન ધર્યું ગુરુ, દયા ન આવી લગાર,
 નિર્દય મેં તો જાણ્યા રે, રાંકે હું તો એવું રળું ! ગુરુએ ૩
 તેમાંતું તેમને કાંઈ નહિ મન, પરીક્ષા કરવી પૂર;
 હું કેવો શુદ્ધ તે સાંઘને જોવો, નયણાં ઢાળી નિરખવું નૂર,
 ધન્ય પ્રભુ ધન્યજ રે, પ્રુદ્ધિહીણા જોઈ બળું. ગુરુએ ૪
 મારા નાથ સમો મેં ન ભૂતળ નિરખ્યો, પરીક્ષાનો કરણહાર;
 કિરતાર જેવું રૂપ કારમું, કોઈ શુદ્ધ સ્વરૂપી અવતાર,
 પ્રજ્ઞા જોવા ભારે રે, ધીર ધરો પંથે વળું. ગુરુએ ૫

કાફી ૨૧ મી.

મલિન મન મારું રે, તર્ક ન વિતર્ક કરે;
 વધારે ન વધારે રે, મલિનપણું એ તો ધરે. ટેક. ૧
 જ્યાં જઈ ત્યાંહી જઈ ભઠિયારા, મેલના આપણહાર;
 નેટલી શક્તિ હોયે જેમાં તે, અરપે મળ તેટલો નિર્ધાર,
 એવું તેવું કરતાં રે, અરથ કહો ક્યાંથી સરે ? મલિન ૨

---

૩ રાંકે છું—મારા સરખા રાંકને હાથ રત્ન ક્યાંથી આવે ! એમ મને
 વિચાર થયો. ૨ આપણહાર—આપનારા.

તન મન એવે મલિન ગયો હું, ગુરુ કને જોણી વાર;
 આઘા ખસે ગુરુ આંગ જોઈ મારું, પછે થઈ આઘો કંઈક વિચાર,
 તેણે થયું કારજ રે, ભલું ભાગ્ય પ્રત્ન ભરે. મલિન૦ ૩
 પટકૂળ શું પ્રક્ષાળે પરિચટ, ક્ષાર કાઢે મળ શુંય;
 મારા ગુરુએ મળ કાઢી કર્યો મુને, નિર્મળ જે કહું છુંય,
 તેવો નવ કોઈ રે, નિર્મળ થઈ જૂમિ ફરે. મલિન૦ ૪
 ધન્ય ગુરુ ધન્ય મુજને તેં તાર્યો, નિવાર્યો હું નરનાથ;
 મલિનપણું કાઢી નાખ્યું તેં મારું, આપ સમ કરી સાચો હાથ,
 ધીરો ધ્યાને ધાર્યો રે, તે તો કંઈક ઉચ્ચરે. મલિન૦ ૫

કાફી રરમી.

પરપ્રભને જોવા રે, ઘણાં ઘણાં કષ્ટ ખમે;
 ચાગી મુનિ મોટા રે, દહ જોઈ કરી દમે. ટક. ૧
 તોય જે તેમને દર્શો નહિ તે, મુને દખાડિયો ગુરુદવ;
 નહિ હેરામાં નહિ મંદિરમાં, કહું તારે હૃદ છે સેવ,
 મુને લાગ્યું અચરજ રે, રામ મારે હૃદ રમે ! પરપ્રભને૦ ૨
 ત્યારે મુને વળી ધ્યાન ધરાવ્યું, અતિ દૃઢ કરાવ્યું મન;
 એકાગ્રતા થઈ ત્રિકમ સાથે, ત્યારે પ્રકુલિત થયું તન,
 ધન્ય ગુરુ ધન્યજ રે, તને આખું વિશ્વ નમે. પરપ્રભને૦ ૩
 જગત મિથ્યાની વાંજળ કહી મુને, અખંડિત કહી અનતાર;

૩ એવે—એવા તન અને મન સહિત. ભલું ઈ—મારું ભાગ્ય ભલું
 કે જેથી તે મારા મનમાં પ્રત્ન—(વિચાર) ભરેછે. અથવા પ્રત્ન ભલા
 ભાગ્યને ભરેછે—પૂર્ણ કરેછે.

૪ પ્રક્ષાળે—પખાળે ધૂએ. ૫ નિવાર્યો—અટકાવ્યો (સંસારથી).

૧ જોઈ—ધૂળ. દેહને ધૂળ સમાન કરીને. ૨ સેવ—સેવા કર.

વ્યાપક વિશ્વમાં વા'લો જતાવ્યો, કહો મોઠા ગુર કે કિરતાર ?
 ગુર મોઠા મારા રે, અન્ય કહે તે જૂલે ભમે. પરબ્રહ્મને ૪
 સંશય કેરો શોડ હતો મુને, તે ટાળી ક્યૌં અશોક;
 આપે આપ ઉદે ક્યૌં પોતે, લાગ્યા પે'લા તો હસવા લોક,
 શોક થઇ ફાટ્યા રે, અમરવરે ધીર રામે. પરબ્રહ્મને ૫

કાશી રૂઝ મી.

નર રૂપધારી રે, ગુરજ મારા ગરવા;
 ઘણા દહધારી રે, તેવા આવેછે મરવા. ટકો ૧
 કોટ્યાનકોટિ કહું તોય ઝોછું, થાય ગણતાં નિર્ધાર;
 નરની જાતિનો પાર નથી કાંઈ, તેવો નારીતણો સંસાર,
 સંખ્યા ઘણી મોટી રે, ગણતાં હું લાગું ડરવા. નરરૂપ ૨
 એવી સંખ્યા માંહી ગુરવર મારો, એક હતો નરદેવ;
 ચાર હાથ ચાર મુખ નવ તેને, ત્રિનેત્ર ન ધારે એવ,
 કાંઈ વિચિત્ર ન એમાં રે, ત્યારે કહું શું કરવા ? નરરૂપ ૩
 એવું છતાં ગુરજ ને ખેડા, અનેક માણસ માંય;
 પ્રત્યક્ષ પ્રભુ જણાઇ તે જાચે, તેજ સ્વરૂપી ત્યાંય,
 આહા ! રૂપ કેવું રે, ભક્ત અભરે ભરવા. નરરૂપ ૪

૪ અખંડિત-અખંડિત (પર્ણ) અવતાર (જે ગુર) તેમણે કહી ઇ. અથવા રામકૃષ્ણાદિ હરિના અવતાર અથવા મનુષ્યાદિના અવતાર તે અખંડ બ્રહ્મને વિશેષ જોવામાં આવેછે માટે તે અખંડ છે. ૫ આપે આપ ઇ— પોતાની-મેળે પોતાને (આત્માને) ઉદે ક્યૌં (પ્રકટ કર્યો)—પોતાનો આત્મા પોતાની મેળે જાણવામાં આવે એમ કર્યું.

૧ તેવા ઇ—તેવા તો માત્ર મરવાને આવે છે—જન્મે છે. ૪ ભક્ત રૂ. —ભક્તને અસરે ભરવાને (અખૂટ પદાર્થ—મોક્ષ આપવાને).

સાંકાર થઇ સત્વગુણ ધરે મળુ, અન્ય ગુણના નિવારે તાપ;
અર્મચક્ષુએ રૂપ એવું મેં ભાળ્યું, ઢળ્યા આધિવ્યાધિના સંતાપ,
ધીરો મરણવો રે, કરી લગાડ્યો તરવા. નરૂપ૦ ૫

કાફી ૨૪ મી.

રોજ ગુરૂ બોધે રે, આ દહ નથી કોઇતણો;
નાશવંત એ નિશ્ચે રે, અખંડિત આત્મા ગણો. રેફ. ૧
પંચામૃતવડે પોષી રાખો એ, તોય આધિવ્યાધિ નવ નિર્મુક્ત;
પોષતાં પિંડ વધારે તો થાયે, દુઃખ દરિયામાં યુક્ત,
એવો પિંડ કાચો રે, વાણો તાણો વ્યર્થ વણો. રોજ૦ ૨
કોઇકેરો નવ દહ થયો ભાઇ, નથી થવાનો તલભાર;
મારો મારો કરી મૂર્ખ મરે નિત્ય, તારો નથી તે ગમાર,
કહો થયો કોનો રે, દહ થતું હૈયું હણો. રોજ૦ ૩
માણ વાયુ પરો થાય છે જ્યારે, ત્યારે દહ પડ્યો રહે ભાઇ;
મારો મારો કયો ત્યારે તું તેન, સંભળાવને સાચી સગાઇ,
ધાઇ મરો ધંધે રે, હાય હાય ઘણી ભણો । રોજ૦ ૪
આવો ઉપદેશ કયો અમને અતિ, સાચે હતા શિષ્ય ચાર;
જેનામાં જેવી શક્તિ હતી તેણે, તેવો ગ્રંથો'તો સાર,
તુહિ તુહિ કહી ધીરો રે, લા'ણ સહુ જોઇ લણ્યો. રોજ૦ ૫.

કાફી ૨૫ મી.

ગુરૂપદ ગરવું રે, એ પદ સહુ મનમાં ધરે;

૫ અન્ય ગુણના—અન્ય ગુણવાળાના—રજો ગુણ અને તમોગુણ વા-
ળાના.

૨ પંચામૃત—દૂધ, દહી, મધ, ઘી, ખાંડ, એ પાંચને પંચામૃત કહેછે.
૫ લા'ણ—નદી (મુક્તિ રૂપી).

ગોલા થઇ ખેસે રે, ગુરુ નામ ધારી કરે. ટેક. ૧

કાણખી ને કાછિયા ગુરુજી કહાવે, તેલી તંબોળીને તાધું;
કોળી ગુરુને આંટાજ કોઇ વળી, ગુરુ નામની સોંધી કમાઇ,
ભવેયા તો ભારે રે, ગુરુ ! ગુરુ ! ઉચ્ચરે. ગુરુપદ ૨

ભાટ કહે અમે ભવિષ્યના વક્તા, દીકરા દેવીના જાણ;
ગુરુપદ એ તો અમારા પિતાનું, બીજા સર્વની ખોટી વાણ,
ચારણ નવ ચૂકે રે, લવરી એવી લાખો કરે. " ૩

પ્રાણણ કહે વાત સર્વની ખોટી, અમારા કુળકેરો એ ધર્મ;
બીજા કહે તે તો સર્વે છે ખોટું, જાણો કળજીગનાં એ કર્મ,
ગુરુપદ એમ સોંધું રે, પછે કહો કોણ તરે ? " ૪

મારા ગુરુ શુદ્ધસ્વરૂપી હતા પણ, ગુરુપદનું નહિ નામ;
તુખે કહે હજી એ પદમાંહી, બાકી છે ઠાવકો કામ,
ધીરે ધીરે થાશે રે, એવા ગુરુ કોઇ ખરે. " ૫

કાફી ૨૬ મી.

પૂછ્યું નામ મેં તો રે, મળ્યો જ્યારે પેલ વેલો;
ગુરુ કાંઇ નવ બોલ્યા રે, હજી જાણે રંગ રેલ્યો. ટેક ૧

નામ પૂછતામાં નવું એવું જોયું, ત્યારે મને લાગ્યું વિચિત્ર;
કેટલોક કાળ ગયે વળી પૂછ્યું, ત્યારે એનું એ પડ્યું પાછું ચિત્ર,
સહવાસ થયો ત્યારે રે, પૂછતાં કહ્યો ઘેલો. પૂછ્યું ૨

નામરૂપાદિક મિથ્યા માન્યાં અમે, તેનું લેઇએ ક્યમ નામ;
મિથ્યા તે મિથ્યા જન કહે ભલે, એનું અમારે નથી કાંઇ કામ,
જાણ્યું તે નથી જૂઠું રે, જૂઠું માને મન મેલો. પૂછ્યું ૩

૩ નામરૂપાદિક છં—નામ, રૂપ, રંગ, વય, જાતિ, વગેરે. જન છં—
બધે જન તેને કહે—સત્ય જાણીને વ્યવહાર કરે. જાણ્યું—નામ રૂપાદિક મિથ્યા
છે એમ જે જાણ્યું તે.

ત્યારે કહ્યું ગુરુ નામ વિના નવ, કોઈ જાણે નિરવાણ;
 નામની નિશાની સર્વે રાખી છે, કળીરાદિ થયા મહાપ્રાણ,
 ઉત્તર તેના આખ્યો રે, જાણે ચાલ્યો જળ રેલો. પૂછ્યું ૦ ૪
 તેમને તેમાં રૂડું લાગ્યું હશે, કે હશે કારણ કાંઈ;
 એક પંથે ધીર ગાડર ચાલે, સુને માલ ન દર્શે માંઈ,
 અલખ નામ ધીર રે, માથાફેડ સહુ મેલો. પૂછ્યું ૦ ૫

કાફી રૂઝ મી.

ગુરુને ઉર આનંદ રે, બીજું તો નવ આવે કને;
 દુઃખ દૂર પળાયે રે, કુધા નાશી જાયે વને. દેક ૦ ૧
 એક આત્માનંદની માંહી, ગુરુદેવ રહે ગુંથાઈ;
 ગુંથાવાનું અન્ય સ્થાનક નહિ કો, શ્યામની સાચી સગાઈ,
 નહિ સગા શિષ્યજ રે, લોભાય ન કદી ધને. ગુરુને ૦ ૨
 આનંદકેરી વાતો મુગ્ધે અતિ, નિરાનંદ રૂપી મહાદેવ;
 આનંદ નિરાનંદ સમાન છે જોને, રૂપે દર્શે જાણે મહાદેવ,
 અલખ લખ એવી રે, લહું ભૂંડું નવ જને. ગુરુને ૦ ૩
 આહાર અણી મૂકે કોઈ પાસે, તો તેનું કરે પ્રાર્થન;
 મળે ન એક બે દિવસ જો કદી, તો તેનું દુઃખ નહિ મન,
 પાણી મળે ત્યારે રે, લાગી ગુરુ તૃપ્તા હને. ગુરુને ૦ ૪
 એવું સ્વરૂપ મેં આજ લગી કાંઈ, નિરખ્યું નથી જગમધ્ય;

૪ મહાપ્રાણ—મોટા ગજવાળા. ધીર—હે ધીર ! માંઈ—(એમાં) નામમાં.

૩ નિરાનંદરૂપી—ઉપાધિ રૂપ આનંદ વિનાના. અલખલખ—અલ-
 ક્ય (અલ) ની લખ (લક્ષ્ય). ૪ હને—હણે.

સુધાતૃપાજીત દેહ નીરોગી, આહા કેવા અવધ્ય !

ધીરે જ્ઞેયા ધારી રે, ભીજ્યા સુધાકેરે ઘને.

ગુરુને ૫

કાફી ૨૮ મી.

કામ કંપાવે રે, માનવ પશુ પ્રાણીને;

તે કામ તો કંપે રે, મારા ગુરુજીને જાણીને. ટેક. ૧

માખાણુ જેવું અંગ લહે પણ, નાસતો હીંડે મનાજ;

એક મંત્ર મારા ગુરુના ગુપ્તમાં, તેણે કામ કંપતો રોજ,

ધન્ય ધીર ધારી રે, વળુધ્યો હું વાણીને. કામ ૨

દાદશ વર્ષ રહ્યો હું નિકટ, ક્રોધ ન ભાળ્યો કાંઈ;

કેમ કરી કામ ક્રોધ જીત્યા ગુરુ, લોભ મોહાદિક સાંઈ,

નથી લહ્યો એવો રે, કહું આજ તાણીને. કામ ૩

મદ મત્સરનું મૂળ નહિ જ્યાં, પરિપુ તાપેદાર;

એવા તો એક ગુરુજી મારા માન્યા, આંખે જ્ઞેયા નિરધાર,

સુણ્યા થીજ કાને રે, આશા વડી આણીને. કામ ૪

ધીર અમરવર સભરાભરમાં, ભરિયા જ્ઞેતાની માંય;

અગમ નિગમની વાતો મુણાવી, આપ જેવો કરવા કહ્યું ત્યાંય,

પ્રારબ્ધને યોગે રે, ધીરો જૂએ જાણીને. કામ ૫

કાફી ૨૯ મી.

ગુર્જરખંડે આવ્યું રે, રત્ન અમૂલ્ય અતિ;

જેવા જેવું ધારી રે, આવે મોટા છત્રપતિ. ટેક. ૧

૫ અવધ્ય—ન હણાય એવા. સુધા—અમૃત. ઘને—વરસાદથી.

૫ અમરવર—દેવના દેવ. સમરાભરમાં—સભરમાં અને અમરમાં—
ભરેલી જગોમાં અને અવકાશમાં, ૧ ગુરુ નિર્દોશી છે અને સમદર્શી છે
એમ વર્ણુ છે: ગુર્જરખંડે ઇ.

હાર હીરા અને મૌક્ટિકકેરી, વિધ વિધ લાવે ભેટ;
 લક્ષ્મી સામું નવ નિરખે ગુરુજી, શ્રેષ્ઠે લોભી પાળી લઇ પેટ,
 હીરા મોતી સોંધા રે, ગુરુજીની એવી ગતિ. ગુર્જરખંડે ૧
 કોઇક મૂઢીને જાણે કદી તો, ઉંચલી લે કોઇ જન;
 પાત્ર કે અપાત્ર કોણે લીધું તેનું, ગુરુજી ધરે નવ મન,
 લીધું તેણે લીધું રે, શોક મોહ નવ રતિ. ગુર્જરખંડે ૩
 અંગે તેલ ફૂલેલ લગાવે, કોઇ લગાવે રાખ;
 ધ્યાનમાંથી જાગી નવ જોતા, ક્યાં રાખ અત્તરની સાખ,
 સર્વ એક રૂપે રે, ગુરુવરકેરી મતિ. ગુર્જરખંડે ૪
 વિવિધપેરનાં પુષ્પ ધરે કોઇ, તેના લેવો નહિ સુવાસ;
 વિસર્જન થાય સહુ જન જ્યારે, પ્રસરે શાંતિનો પ્રકાશ,
 ધીરે ધીરે ત્યારે રે, હાલે ગુરુ દેહ પતી. ગુર્જરખંડે ૫

કાશી હૃદય મી.

રૂપ આણું નિરખી રે, ધીરાજી તો ધ્યાન ધર્યું;
 અહીં યથામતિજી રે, પરણી કાંઈ કર્યું. ટેક. ૧
 પરબ્રહ્મનું રૂપ દર્શે કદાપિ, તોય તેનું વર્ણન કંઈ થાય?
 એવા મારા ગુરુજી ગરવાનું, વર્ણન કેમ લખાય?
 ભૂલી ગયો લાવતું રે, ભ્રમે મારું ચિત્ત હર્યું! રૂપ ૨
 ગુરુનું સ્વરૂપ હું જ્યારે જોતો'તો, ત્યારે નિર્ણય કરતો અનેક;
 એણું સ્વરૂપ હું ગાઈશ વેગે, પણ વિસરી ગયો વિવેક,
 ગુરુની ગમ જોવી રે, ધ્યાન માન તેણું ધર્યું. રૂપ ૩
 ગુરુના સ્વરૂપનું વર્ણન કદાપિ, કોઈથડી નવ થાય;
 એમ ધારી જોઈણું સમજાયું, તેટલું ધીરો ગાય,

તત્ત્વ રહ્યું બાકી રે, આથી ન મારું કાર્ય સર્થું ! ૨૫૦ ૪
 ગુરુગુણ ગાવાની એવી બુદ્ધિ, રહી અહોનિશ અંતરમાંય;
 ગુરુના ચરાણને નમન કરી હવાં, શુદ્ધ સ્વરૂપ કહું આંધ,
 અમરવર મળશે રે, ધીરાનું તો સર્વે તર્થું. ૨૫૦ ૫

માયાસ્વરૂપ.

કાશી ૧ લી.

અનિર્વચનીય કંઈ રે, તેનું તો કેમ વર્ણન કર;
 છે ન નથી હું જાણતું રે, વિઠલ વરને હોશે વર. ટંક. ૧
 સર્વ વિશ્વમાયાએ મોહ્યું, માયાએ મોઠા મુન્ય;
 કાયા ત્યાં સુધી માયા રહેવાની, એમાં કાંઈ નથી ભાંધ ન્યૂન,
 તોય રૂપ તેનું રે, યથામતિ ઉચ્ચરું. અનિર્વચનીય ૦ ૨
 જ્યારે કોઈનું સ્વરૂપ જણાયે, ત્યારે અનુભવતાં કરાયે વિચાર;
 અજ્ઞેય હોયે તો તાબે કરાયે, એમ અમજ્યે પમાયે પાર,
 એવું તેવું મનમાં રે, ધારી ધ્યાનમાને ધરું. ૩
 માંયામાધવ કોઈ કહેછે, પ્રકૃતિપુરુષ કહે કોઈ;
 કોઈ રમાપતિ શ્રીપતિ કહેછે, સહુ રૂપ એક લેખે લેઈ,
 હવે રહી રાહચળ રે, તે કહી તર્ત તરું. ૪
 કોઈ કહેછે કે પ્રકૃતિ પહેલી, કોઈ કહે પુરુષ પ્રમાણ;

૪ તત્ત્વ ઇ—ગુરુસંબંધી તત્ત્વરૂપ વર્ણન તો બાકીજ રહી ગયું છે.

૧ અનિર્વચનીય—‘છે કે નથી’ એમાંથી એકકે વાત જોતા વિષે કહી શકાય નહિ તે. છે ઇ—જે ‘છે’ અને ‘નથી’ એવી માયા તેને હું જાણતું.

૩ અજ્ઞેય—ન જાણાય એવી.

વાદવિવાદ એ કાને છે મોટા, તેથી રહેલું આપણે હાલ અજાણ,
ધીર ધરી ધારણ રે, ખરું જોઈતું કહેતાં હરું. અનિર્વચનીય ૦ ૫

કાફી ૨ ૭.

હરીને મું કરીએ રે, વદીએ નિર્ણય નેવો;
શ્રમ પડ્યો મેલી રે, લીલાલાલ તો લેવો. ટેક. ૧

મટ્ટિ પહેલી કે પુરૂષ પહેલો, તેયકી નથી કાંઈ કામ;
લે કે'લું હશે ત્યારે તેહન કહીશું, આજ માયાને મઠવિશ્રામ,
નામ ભારે જેનું રે, મહાકામ નેઈ સેવો. હરીને ૦ ૨

મદ્માયા ને અમદ્માયા બે, એમ કહે ઘણા જન;
તેમાંની એક હું વર્ણવી દાખું, સમજ સાર ગ્રંથે સજજન,
અસરને વજવો રે, સાર ગુઢ નેઈ ગ્રે'વો. હરીને ૦ ૩

માયાનો મહિમા પાર વનો છે, તારે દૂગાડે નેહ;
કુર્ગણ જાણી હૂઅતા અગ્ને નર, થાચે સુભાગ્યે નિઃસંદેહ,
એવી વાતો કે'વી રે, નથી દાવ કાંઈ દેવો. હરીને ૦ ૪

ધીરે અમરવર ગુરૂવર વરિયા, હરિયા હોંસીલા હાર;
મરજવા થાતામાં મૌકિતક લાખું, ગુરૂજીએ પમાડ્યા પાર,
ધીર સુખસાગર રે, જાણ્યો બ્રહ્મ તે કેવો. હરીને ૦ ૫

કાફી ૩ ૭.

અતિ નાનું બાળક રે, કેવી તેને માયા લાગે;
રૂપિયો કર આપો રે, તેને તો તે નહિ ત્યાગે. ટેક. ૧

૧ લીલાલાલ—માયાની લીલાનો લાભ. ૨ માયાને ઇ—આજ તો
માયાના મઠમાં (સ્થાનમાં) વિશ્રામ કરીએ છીએ—અર્થાત્ માયાનું-
જ વર્ણન કરીએ છીએ. ૪ હુગુણ—(માયાના). ૫ મરજવા—મોતી કદનારા
અથવા મરીને છવનારા (છવનમુક્ત). મૌકિતક—મોતી (મોક્ષ રૂપી).

તત્ત્વ રહ્યું બાકી રે, આથી ન મારું કાર્ય સર્થું । રૂપ ૪
 ગુરુગુણ ગાવાની એવી ઇચ્છા, રહી અહોનિરા અંતરમાંય;
 ગુરુના ચરાણને નમન કરી હવાં, શુદ્ધ સ્વરૂપ કહું આંધ,
 અમરવર મળશે રે, ધીરાનું તો સર્વે તર્થું. રૂપ ૫

માયાસ્વરૂપ.

કાંદી ૧ લી.

અનિર્વચનીય કહે રે, તેનું તો કેમ વર્ણન કરું
 છે ને નથી હું બતાવું રે, વિઠલ વરને હોંસે વર. ટીક. ૧
 સર્વ વિશ્વમાયાએ મોહ્યું, માયાએ મોઠા મુન્ય;
 કાયા ત્યાં સુધી માયા રહેવાની, એમાં કાંઈ નથી ભાઈ ન્યૂન,
 તોય રૂપ તેનું રે, યથામતિ ઉચ્ચરું. અનિર્વચનીય ૨
 જ્યારે કોઈનું સ્વરૂપ જણાયે, ત્યારે અનુભવતાં કરાયે વિચાર;
 અજ્ઞેય હોયે તો લાખે કરાયે, એમ અમજ્યે પમાયે પાર,
 એવું તેવું મનમાં રે, ધારી ધ્યાનમાને ધરું. ૩
 માયામાધવ કોઈ કહેછે, પ્રકૃતિપુરૂષ કહે કોઈ;
 કોઈ રમાપતિ શ્રીપતિ કહેછે, સહુ રૂપ એક લેખે જોઇ,
 હવે રહી રાઢચળ રે, તે કહી તર્ત તરું. ૪
 કોઈ કહેછે કે પ્રકૃતિ પહેલી, કોઈ કહે પુરૂષ પ્રમાણ;

૪ તત્ત્વ ૪૦—ગુરુસંબંધી તત્ત્વરૂપ વર્ણન તો બાકીજ રહી ગયું છે.

૧ અનિર્વચનીય—‘છે કે નથી’ એમાંથી એકકે વાત જેના વિષે કહી શકાય નહિ તે. છે ૪૦—જે ‘છે’ અને ‘નથી’ એવી માયા તેને હું બતાવું છું.

૩ અજ્ઞેય—ન જાણાય એવી.

વાદવિવાદ એ કાળ છે મોટા, તેથી રહેલું આપણે હાલ અજાણ,
ધીર ધરી ધારણ રે, ખરું ખોટું કહેતાં હરું. અનિર્વચનીય૦ ૫

કાફી ૨ જી.

હરીને શું કરીએ રે, વદીએ નિર્ણય નેવો;
શ્રમ પડ્યો મેલી રે, લીલાલાભ તો લેવો. ટેક. ૧

મટ્ટિ પહેલી કે પુરૂષ પહેલો, તેયકી નથી કાંઈ કામ;
તે કે'લું હશે ત્યારે તેહન કહીશું, આજ માયાને મઃવિશ્રામ,
નામ ભારે નેતું રે, મહાકામ નેઈ સેવો. હરીને૦ ૨

સદ્માયા ને અસદ્માયા બે, એમ કહે ઘણા જન;
તેમાંની એક હું વર્ણવી દાખું, સમજી સાર ગ્રહે સજ્જન,
અસરને લજવો રે, સાર શુદ્ધ નેઈ એ'વો. હરીને૦ ૩

માયાનો મહિમા પાર વનો છે, તારે દૂગાડે નેહ;
હુગીણ બાણી દુઃખતા બચે નર, થાયે સુભાગ્યે નિઃસંદેહ,
એવી વાતો કે'વી રે, નથી દાવ કાંઈ દેવો. હરીને૦ ૪

ધીરે અમરવર ગુરૂવર વરિયા, હરિયા હોંસીલા હાર;
મરજીવા થાતામાં મૌકિતક લાધ્યું, ગુરૂજીએ પમાડ્યા પાર,
ધીર સુખસાગર રે, નહ્યો પ્રલ તે કેવો. હરીને૦ ૫

કાફી ૩ જી.

અતિ નાનું બાળક રે, કેવી તેને માયા લાગે;
રૂપિયો કર આપો રે, તેને તો તે નહિ ત્યાગે. ટેક. ૧

૧ લીલાલાભ—માયાની લીલાનો લાભ. ૨ માયાને ઇ—આજ તો
માયાના મદમાં (સ્થાનમાં) વિશ્રામ કરીએ છીએ—અર્થાત્ માયાનું-
જ વર્ણન કરીએ છીએ. ૪ હુગીણ—(માયાના). ૫ મરજીવા—મોતી કાઢનારા
અથવા મરીને જીવનારા (જીવનમુક્ત). મૌકિતક—મોતી (મોક્ષ રૂપી).

અન્ય વસ્તુ ને કરમાં હશે તો, તે મૂકી સા'શે ધન જાણ;
 ધનમાં એવું અવનવું શું છે, માયા મોટી એ પ્રમાણ,
 મોહ એ લગાડે રે, જુક્તિ રૂક્તિએ જતો. અતિ૦ ૨

એમ બાળપણથી જાણે, ધનમાં લોભાવે મન;
 પૂર્ણ પ્રવીણ થયો જ્યારે પૂરો, ત્યારે માયા ભૂલાવે સજ્જન,
 કોણ માતપિતા રે, લોભે મૂકી જઈ માગે. અતિ૦ ૩

ધન કાળે ધાઈ ધાઈ મરે પણ, ધન ન આવે રજ પાસ;
 મારું મારું મિથ્યા મુખ ભાળે, વધારી વધારી મનથી આશ,
 પાશ ગોઠવાયે રે, ત્યારે કોક તો જતો. અતિ૦ ૪

પાશમાં પડ્યા પૂઠે કહો ભાઈ, શું કરે જાણનહાર
 ને સદ્ગુરુ સાચો મળી આવે, તો તો પમાડે પાર,
 ધીરે ધીરે તંતુ રે, તોડે સેવા અનુરાગે. અતિ૦ ૫

કાશી ૪ થી.

દાસત છે દિવાની રે, ડાહી ડાહી કહે જને;
 કો કે' નથી કોની રે, ત્યાગે ભજતા તેને. ટેક. ૧

તારી તારી કરી ડાટી રાખી તે', તે તો ખશી દૂર જાય;
 જોહી જુએ ત્યારે કાંઈ નવ દેખે, ખતા ઘણા તું ખાય,
 હાય! ગઈ ક્યાંહી રે, ધાઈ મર્યો હું એને. દાસત૦ ૨

જેને કાળે મહામહાશ્રમ સાધ્યો, તે આજ ન કેમ જાણાય!
 રાખી નિશાની હું ભૂલી ગયો છું, એમ વિધિવિધ તર્કો થાય,
 જોદ ઘર આખું રે, તોય ન દખ નેન. દાસત૦ ૩

એવું થાય ત્યારે કર્મને કૂટે, પણ જાણે નહિ કાંઈ મૂઠ;

આ તો મહામાયાકેરો છે મહિમા, તેની ગતિ છે ગૂઢમાં ગૂઢ,
વિરક્ત થાય જ્યારે રે, ત્યારે કહે ધન લેને. દાલત૦ ૪
ધાધ ધાધ તેં ધન મેળવ્યું તે, મૂક્યું તાળાં કુંચી કરી સાર;
તસ્કર લેઈ જાય તેને પલકમાં, ત્યારે તેં જાણ્યું ખાધો માર,
માર નથી એ તો રે, ધીરો કહે સુખ લે'ને. દાલત૦ ૫

કાફી ૫ મી.

વિદ્યા અમે ભણિયા રે, નથી અમ સમ કોઈ;
નાચુંઠાચું અમે જાણ્યું રે, રહે બીજા સહુ રોઈ. ટેક. ૧
તલભર કોઈને વધારે ન આપું, ઉલટું ખેંચી લેવું ગજપૂર;
નામાની વિદ્યા તો છેજ અમારી, વધું શાહવટનું જેણે નૂર,
શેઠ કહેવાયા રે, નમે નાણાવટી જોઈ. વિદ્યા૦ ૨
વિદ્યા શીખો તો શીખો સહુ આવી, જેણે અન્યતું કાંક ટ્રેવાય;
વિચારી જુઓ એ વિદ્યા છે કે, અવિદ્યા સ્વરૂપ કે'વાય,
વિચારમાં વિદ્યા રે, અવિદ્યા ન કે' કોઈ. વિદ્યા૦ ૩
ભૂલવાણી એ માયાની મોટી, તેને સમજે હજારે ઓક;
તોય વિદ્યા કે અવિદ્યા કે'વી તેના, વિધ વિધ કરે વિવેક,
વેહેપારમાં જૂઠજ રે, રહીએ ન કરચો રોઈ. વિદ્યા૦ ૪
જોમ અવિદ્યા તો વિદ્યા જાણાયે, પણ જાણે નહિ કોઈ જન;
સાચને જૂઠ કર્યા થકી તારું, શું સુધરશે મન ?
ધીરે ધીરે વધશે રે, મળ ન શકે ધોઈ. વિદ્યા૦ ૫

---

૪ વિરક્ત—વિરાગવાળો. ૪ વેહેપારમાં ૪૦—વેહેપારમાં જૂઠ ન કરવાથી રોઈને રહીએ.

કાફી ૬ છી.

- શીખી શાસ્ત્ર પુરાણ જે, પંડિત પૂરો થાય;
માધવકેરા ગુણલા જે, બેઠા બેઠા ગાય. ટેક ૧
- દશમ લેઈ દુનિયામાં કરે તું, એકાદશનો કરી ત્યાગ;
દશમને દુશ્મન કહે સુખે, કહે એ તો કોનો અનુરાગ ?
- સમજે નવ સાચું જે, કોથી નવ કહેવાયે. શીખી૦ ૨
- ગોપીગીત ને રાસલીલા તું, ગરવે કંઠે ગાય;
સમજવાકેઈ એ માંહી મીંડું, જાણે મહિલા ક્યમ મકલાય,
- એમ સ્વર ત્રીને રે, બને પુરાણી રાય. શીખી૦ ૩
- શ્લોકતાણા શ્લોકાર્ય કરે નહિ, મન ગમતી કરે વાત;
કિયે પ્રકારે મળે મન માન્યું, કેમ પુરાણી થઈ પ્રખ્યાત,
- એવું આવે મનમાં રે, સુખે ક્યમ રહેવાયે. શીખી૦ ૪
- સંસ્કૃત શીખીને આજ કર્યું અલ્યા, ઉદરભરાણું કાજ !
મહામૂલી ગ્રંથ એક ન જોયા, મૂઠ વિધા કહેતાં કંઈક લાજ !
- ધીર નથી વિધા રે, અવિધા એ લહેવાયે. શીખી૦ ૫

કાફી ૭ મી.

- ધન મન માન્યું રે, મળ્યું તોય બાકી કહે;
એ વિધા મળી પૂરી રે, તોય દુઃખી દીલે રહે. ટેક. ૧
- ધન વિધા મળ્યાં તેમાં થયું શું, પેટ નથી એક પુત્ર;
મહામહાપ્રયત્ને સાંચી રાખ્યું, તે હવે ભાગી જશે ઘરસૂત્ર,

---

૨ દેશમ—દશમસ્કંધ. એકાદશ છંદ—અગિયારમો સ્કંધ (એમાં કેવળ
બ્રહ્મજ્ઞાન હોવાથી માયિક શ્રાતાઓને તે ગમે નહિ માટે) તેનો ત્યાગ કરીને.
કોનો અનુરાગ ?—અર્થાત્ હરિગુણનો નહિ, પણ માયાનો. ૫ મહામૂલી
ગ્રંથ—અર્થાત્ બ્રહ્મવિદ્યાનું પુસ્તક.

હાય નથી પુત્રજ રે, રહુ અગ્નિ વિના દહે. ધન૦ ૨

કોને કહું ને ક્યાં જઈ હું તો, રહે દીકરીજો દીવો કેમ;
જપ તપ કરીને જોગીને નમતો, મન ધરતો વિદ્ય વિદ્ય વેમ,
હાય કોણ ખાશે રે, લાણ કાંઈ નવ લાહે. ધન૦ ૩

મહામહાકર્મ કર્યાં તો, આવે તું ને આજ યાદ;
બોગવનાર ભવિષ્ય મળ્યો નહિ, કર્યો શુદ્ધ પ્રેમનો પ્રમાદ,
વાદ વદી વલિયો રે, ઠહાપણ આજ વારિ પહે. ધન૦ ૪

સાધુને તોડી તું સેવા કરે અતિ, વંઝ્યદાય નિવારવા કાલ;
મૂઠ વિચારીને જો કંઈ મનમાં, પુત્રપુત્રીવાળા આવે વાલ,
ધીંગો ધીર વીરજ રે, ગુરૂકૃપાજો તો રહે. ધન૦ ૫

કાફી ૮મી.

પુત્ર થાય તારે રે, શ્રાદ્ધ મારું સારી કરી;
કૂકર્મની કમાઈ રે, ક્યાંધી આરી થાચે જરી. ટેક. ૧

સારો કદી થાય પુત્રજ તારે, કે પુત્રી થાય જાણી
તારે મુખે તું જ એમ કહે અધ્યા, પ્રભુ રાખે એના પ્રાણ,
સારનો ખેલો સાંધ રે, એમ રહે નિત્યે ડરી. પુત્ર૦ ૨

અહિંયાં ખપ જોના અવનિર્મા, તેનો ખપ જમપુર વિશેષ;
મારું મળે ત્યારે એમ વદે મુખ, તારે કરમે નહારું છે શેષ,
પડે જો નહારું રે, ત્યારે કર્મ કૂટે ધરી. પુત્ર૦ ૩

માયાકેરી આ શૂંઘવાણી દેવી, ચેત ચેત મૂઠ ચેત;

૪ ભવિષ્ય—દોષન. શુદ્ધ પ્રેમનો—ચૈતન્ય સ્વરૂપનો. ૫ વાલ આવે
—કુળી થાય. ૧ તારે હ૦—માટે પુત્ર થાય તો ને મારું શ્રાદ્ધ સારી કરીને
મને તારે.

સારે રાગ ન પૂર્ણ કરાચે, નહારે ઉપજે નવ હેત,
 ફજેત શે થાચે રે, વિચારી જો કાંઈ ફરી. પુત્ર ૦ ૪
 ધન વિધા કે નથી પુત્ર કંઈ તારું, એ તો માયાનું છે મંડાણ;
 આ કાયા અલ્યા! તારી નથી તો, શે જાણું જૂઠું નવ જાણ,
 અમરવર સુધારસ રે, ધીરે ધીરે લેને ધરી. પુત્ર ૦ ૫

કાફી ૬ મી.

પત્ની ગણે ખારી રે, પત્ની પાપે ચાલે નહિ;
 તે પત્ની થાય તારી રે, ધ્યાન ધારી જોને સહી. ટંક. ૧
 કેટલા પતિ મૂકી ગઈ પ્રેમદા, રહતા રહ્યા આઠે જામ;
 માયા એ મારી મારી કરતો તે, આવી ન તારે કામ,
 ગઈ લલના લક્ષ્મી રે, ફરી તેં તો નવ લહી. પત્ની ૦ ૨
 ગઈ ગેરી તોય ગુણલા તું ગાયે, હાય હતી સ્વરૂપા શ્યામ!
 મન કરવાનું કામ હતી તે, ન ગઈ મૂકી નિજ નામ!
 ગઈ તે ગઈ જાણો રે, આવે નવ એ તો અહીં. પત્ની ૦ ૩
 તારી પ્રીતિ પૂર્ણ પ્રેમદા ઉપર, તેની પ્રીતિ કોઈ પર હોય;
 મુખનાં મલોખાં કરી તું ને ઠગતી, નીકળી ગયા પૂઠે એઠો રોય,
 એ જોલ માયાનો રે, કહેવાય ન કોથી કહી. પત્ની ૦ ૪
 પુત્રવતી થાય ત્યારે તો ખીડા, તું ને દુઃખના કુગર જાણ;

૩ સ્વરૂપા—સ્વરૂપવાળી. ન ઇન્-પોતાનું નામ પણ પાછળ ન મૂકી
 ગઈ! અર્થાત્ તેની પાછળ તેનાં સંતાન હોત તો પણ સારું!

૪ મુખનાં મલોખાં ઇન્-અર્થાત્ મોઢે મીઠું જોત્રીને. મલોખાં (સડાં)
 આવવાથી જેમ શેરડી જેવો સ્વાદ આવતો નથી તેમ મોઢે મીઠું જોત્રવાથી
 કાંઈ અંતરમાં પ્રેમ છે એમ જાણવું નહિ.

પણ એમાંનું તું કાંઈ ન જાણે, જોને કેવું માયાનું મંડાણ,
ધીરો કહે ધીરો રે, એના વિના જય રહી ! પત્ની ૦ ૫

કાકી ૧૦ મી.

બારશો તો બેસે રે, બાઈ જ્યારે મળે નહિ;
વારંવાર એમ યાચે રે, શો પત્ની પાળે જીવું સહી. કાકી ૧
મન ઉથલપાથલ યાય અતિશે, પેરે પેરે પીડે તું કાય;
એક વાર જો લગ્ન થાય તો, મારું મનકું ઘણું દુઃખાય,
કોડી કોડી જોડે રે, પૈતૃં તું મરે વહી. બારશો ૦ ૨
અનેક કુકર્મ અવનિર્મા કરે તું, પરણવાકેરે કાળ;
જો પરણ્યા તો કહે થયા પૈતા, તોરે મન જો મોહું રાજ,
બન્ને પરતાચે રે, માયા કેવી કેવી સહી ! બારશો ૦ ૩
તારે તો આરિચો પરણ્યાકેરો, પરણ્યા ધારે મરે ડ્યારે નાર;
માયાકેરું રૂપ કેવું કહેવાયે, એના પમાય ના રજ પાર,
જો અનિર્વચનીય રે, ખરેખરી મેં તો કહી. બારશો ૦ ૪
આવું રૂપ ન કોઈનું નિરખ્યું, જોના વડે રહ્યું સહુ જઈત;
જો માયાનો છતનદાર કો માનું, રૂપ્યા જોગી સુનિને ભડત,
ધીરે ધીરે ધીરો રે, ગુરૂપદ નમે જઈ. બારશો ૦ ૫

૫ રહી જય છું—જાડી રહી જય (વદ્ધોક્તિ). એવો ધારો છે—
અર્થાત્ એવી સ્ત્રી વગર શું અટક્યું રહેવાનું હતું વાર !

૧ બારશો બેસે—મોકાણ મંડાવ (મરી ગયેલાની સરવણીને દદાડે તેના
સંબંધીઓ તરફથી તે અપાય છે તેને બારશ નાખવી કહે છે, તે પરથી)
૫ છતનદાર—છતનાર.

કાકી ૧૧ મી.

મંદિર મોટું કરવા રે, મનસા ઘણી મનમાં ધરે;
કૃપણતા કરી કરીને રે, ધન અતિ ટોળે કરે. ટેક. ૧

ચાર લોકમાં વાત કરે છે, વર વની હજો નાર;
પણ તે ઘર વની નવ જોઈએ, એવા કરે જ્યાં ત્યાં ઉચ્ચાર,
પછે ઘર બાંધે રે, માઈ માઈ કહી મરે. મંદિર. ૨

ઘર બાંધ્યા પૂઠે ઘરધણીને, લાગે અગ્નિતણી ઘણી બીક;
વાવાઝોટું થાયે જ્યારે ઘણું, ત્યારે આવે હૈયામાં હીક,
બીક ઘણી લાગે રે, માયા તારે તો તે તરે. મંદિર. ૩

મુખે વદે ઘરવાળા કહેવાઈએ, છે ઘણી ઘણી માયાકોડ;
ઘર બાંધતાં યું બાંધ્યું અમે ભાઈ, પહોંચ્યા મનડાના કોડ,
એમ અટવાયે રે, કૂલ્યો કોક દી તો ખરે. મંદિર. ૪

કોક ઘર માંહે લગન લાગી રહે, અવર ન સૂઝે કાંઈ;
જે સદગુણના સંગ થયો હોય, તો માયા મટાડે સાંઈ,
ધીરો થાય હીરો રે, ભારે ભાર નવ ભરે. મંદિર. ૫

કાકી ૧૨ મી.

ઘર નથી જન રે, તે તો ઘર ઘર કરે;
ક્યારે ઘર થાયે રે, મનસા મોટી મનમાં ધરે. ટેક. ૧

ઘર ઘર કરી બાળકડાં રમતાં, ધણીપણું જાણવવા માટ;
તે ઘર તો મુને નથી સાંપડતું, એકું તેવું ધારી ધરે ઉચ્ચાટ,
માયા મોટી માતા રે, કૂલાવ્યા તે તો ડરે. ઘર. ૨

ક્યારે ઘરધણી અમે કહેવાઈ, ત્યારે માઈ માઈ કહું મુખ;

નીકળો એવા શબ્દ મુણ્ડ કર્ણ, એથી શું વસમું દુઃખ !

અરે ન કમાયો રે, ઉંચું નવ આવ્યું થરે !! ધર૦ ૩

પિતરાઈ પાડોશી ને લહે કોઇ, તો ઘર વગરનો કહે સાર;

અમીર ઉમરાવને ત્યાં નવ તેના, પા પૈસાભાર ભાર,

જામીની ન થાયે રે, પૂલ્યો કરમાયો ફરે. ધર૦ ૪

ઘરવાળાની કહી મેં પહેલાં, કરી માયાએ જે પેર;

ઘરવનો પસતાએ આવો, શું છે માયાના આછો ફેર !

ધીર ધરય ધારણ રે, દૃઢતા ધરે તે તો ઠરે. ધર૦ ૫

કાફી ૧૩ મી.

માન મળે મોંઘું રે, કેમ સન્માન થાય;

મોટા કરે જેવું રે, તેવું કરવા ધાય. ટેક ૧

તેવાં વસ્ત્ર ને તેવી પાઘડી, તેવી ચાલે મૂર્ખ ચાલ;

જાણું જે મળે મુને માન મોંઘું, ઘશી ઘશી કાઢે ભાળ,

તેજસ્વી હું દીપ્તું રે, ત્યારે લોક ગુણ ગાય. માન૦ ૨

માન આગળ દોડે એમ કરવું, એવી ભૂલે શીખામણ મૂઢ;

માન મેળવવા આગળ દોડે, એ છે માયાની ગતિ ગૂઢ,

કમાયા તે જાણો રે, જે આગે નવ ધાય. માન૦ ૩

માનવાળા માનથી નવ રીઝે, કેટલાંક કારજ નવ થાય;

એ ભેદને જે નવ જાણે, તે માન મેળવવા ખત્તા ખાય,

આ તે માયા કેવી રે, વિશ્વ સઘળું વા'ચ. માન૦ ૪

૩ નીકળો ઈ—‘ઘર ખાલી કરો’ એવા ધરધણ્ણના શબ્દ હું કાને પ્રાંભળું છું. થરે—થરવા—થર જેટલું.

૩ માન ઇ—માન પોતાની આગળ દોડે એમ કરવું, એવી શીખામણને તે મૂઢ ભૂલે છે અને માન મેળવવાને પોતે આગળ દોડે છે. અર્થાત્ જે માનથી નાસે છે તેની પૂઠળ માન દોડે છે અને જે માનની પાછળ દોડે છે

માનના તાનમાં કૈંક થયા નર, ઘેલા ગાંડા અપાર;
માન ન મળ્યું રહ્યા રઝળતા, ભાગી ગયા તેના ભાર,
ધીરે માન ધાર્યું રે, એક ગુરૂપદ ગાયે.

માન૦ ૫

કાફી ૧૪ મી.

માનથી ઉલટું રે, હવે કહેવા હું ધારું;
અપમાન એનું નામજ રે, લાગે કોને નવ સારું. ટેક. ૧
અપમાનકેરા જેહ શબ્દો તે, માયાએ કર્યા ઉત્પન્ન;
જેહ માયાકૃતિ એ જાણે તે, થાય અપમાનથી પ્રસન્ન,
માન પણ તેવું રે, જાણ્યું તેણે મન માર્યું. માનથી૦ ૨
માનાપમાન સમાન ગણે જે, તેને માયાથકી શું થાય ?
પણ એવું ગણવું અતિ વિષમ લાગે, એ તો ગણતા મારા ગુરૂરાય,
ખીજ નથી ભાળ્યા રે, ઘેળે દહાડે અંધારું! માનથી૦ ૩
શુદ્ધ માયાનું સ્વરૂપ જાણાયે, અનુભવાયે વારંવાર;
માનાપમાન સમાન ગણે તે, હોય જીતે દ્રિષ્ટ નિર્ધાર,
પણ એવું બનવું રે, તે તો વિરલ ધારું. માનથી૦ ૪
આવી ખેડા અને ખેલાવ્યા નહિ તો, કે ગયા કોઈને ધેર;
આગતાસ્વાગતા જો ન કરી તો, જીવમાં વરસી રહે એર,
કેર ઘણા ધીરા રે, મારે કહેવું શું સારું! માનથી૦ ૫

કાફી ૧૫ મી.

સારું થાય મારું રે, ખીજનું તો બળજો સહુ;
ખીજએ માર્યો બાપજ રે, કે એથી વધુ કાંક કહું. ટેક૦ ૧

૨ માયાકૃતિ ૪૦—જે એવી માયાની કૃતિને જાણે. ૫ મારે ૪૦—
હવે મારે એ ખેમાંથી ક્યાને સાર કહેવું? માનને કે અપમાનને?

સાઈં સાઈં અલ્યા થાય શે તાઈં, નંકાઈં બીજનનું ક્રેમ;
કરણહાર કિરતાર કરે તે, થાય છે ક્ષેમઅક્ષેમ,
તાઈં ધાર્યું કાંઈ રે, નથી થવાનું હું કહું. સાઈં૦ ૨
માયા એ તો ભૂલાવે છે તુજને, માઈં તાઈં પાડી બે ભેદ;
સમજે નહિ તેને કોણ સમજાવે, કરે કથું કરાન ને વેદ,
માયામાં થું મોહો રે, લુપ્ધ ઘણો થયો લહું. સાઈં૦ ૩
મોઠા મોઠા જોગી મુનિ મોહ્યા છે માઈં સાઈં થવાને કાજ;
જો સંમજીશ તો થઈશ તું મોઠો, નીકર લાગશે સહુ જેવી જ્ઞાન,
પરપોઠો તો કૂટે રે, વૈતરૂં વ્યર્થ વહું. સાઈં૦ ૪
સાઈં નરતું થવાનું ને હોયે તે, મારી મૂકી કોકે ટાંક;
તાઈં ધાર્યું કાંઈ નહિ થાય મૂરખ, રડી રડી થાકીશ રાંક,
જલે ઝાંખ્ય માયાની રે, ધીરે ધીરે હું તો કહું. સાઈં૦ ૫

કાફી ૧૬ મી.

કો અશુભ ન વાંચે રે, ન જાયો જનની ધરા;
અશુભ શુભ બે તો રે, એક રૂપ નથી પરા. ટેક ૧
તોય કોઈ અશુભ ન વાંચે, કોના તે ઘરની રીત ?
માયાના ઘરનો ન્યાય એ કહાવે, બંધાય શુભમાં મૌઢી પ્રીત,
આહા કેવી માયા રે, કરે એક મતના વરા. કો અશુભ૦ ૨
શુભાશુભ ઉપજવ્યું છે પોતે, તેમ રમાડે મરકટ રાંક;
તોય બાજીગર કહેવાય ન પોતે, રૂપ અરૂપી લહેવાય કાંક,
પાર કોણ પામે રે, હશે છરી કે આ છરા. કો અશુભ૦ ૩

૩ લુપ્ધ—લોભાયલો. ૫ કોકે—પ્રારબ્ધ નામના કોષક તત્વે. ટાંક
—રેખ. જલે—તેજ. ૧ પરા—મૂલ. ૩ મરકટ—મર્કટ જેવા રાંક જીવોને
રૂપ અરૂપી—અરૂપી એજ જેતું રૂપ છે એવો.

અશુભ શું ને શુભ શું ભાઈ, એવું ધરો મન માંય;
 માયાનું જોર તો ત્યાં નવ ચાલે, પણ જાલે તે આવી ખાંચ,
 ત્યારે ભૂલો પાછા રે, વરસે મીસરીના કરા. કો અશુભ ૦ ૪
 એવી અટપટી માયા તેને તો, જાણનહારા થાય કોક;
 તેના આગળ એનું બળ નવ ચાલે, કાંઈક મારે રહી ફોક,
 ધીર ધરે ધારણ રે, માય! જીતે ખરેખરા. કો અશુભ ૦ ૫

કાશી ૧૭ મી.

ધન ઘણું મળે મુજને રે, તો તો હું સુખી થાઉં;
 સુખ મળે સામદું રે, પછે બીજે નવ ધાઉં. ટેક. ૧
 સુખના મકાર કરે સામઠા તે, તન રહે આરોગ્ય;
 ધન મંદિર મળે મન માન્યાં, ભર ભામિની ભૂપણ બોગ્ય,
 સંતાન બે ચારેક રે, મળે તો સુખી થાઉં. ધન ૦ ૨
 કોઈ કાંઈ કહી શકે નહિ મુને, મારી શકે નહિ કોય;
 અન્યતું ઉજડ થાય ભલે પણ, મુને ન રંજે સોય,
 એવું એવું ધારે રે, ખાંતે ખાઈ શે ખાઉં. ધન ૦ ૩
 સ્વપ્નામાં ન આવ્યું હોય તેવું, સુખ કલ્પે છે મૂઠ;
 ગાયાત્રી ગતિ છે પાર વિનાની, જેની ગતિ ન સમજાય ગૂઠ,
 આહા આ તે કેવું રે, વાહોલિયા શે વાઉં. ધન ૦ ૪
 સુખ સુખ ને સુખ સ્મરાયે, કોક લે કંઈક દુઃખનું નામ;
 ઉપર ઉપરનું તે જાણો, હાય દુઃખ ન આપીશ શ્યામ,

---

૪ મીસરીના—સાકરના. અર્થાત્ કરાને સાકર ગાનવાની પેઠે તમે લે.જાઈને ભૂલો છો.

૨ ભર ધન—ભામિનીને બોગ્ય એવાં જરૂર ભૂપણ મળે ૪ રંજે.—રંજડે.

દાસ ધીરો કહેછે રે, વારી માયા હું જાઉં !

ધન૦ ૫

કાફી ૧૮ મી.

દુઃખ દુઃખના કુંગર રે, મારે શિર આવી પડયા;
શું પ્રભુ મેં બગાડ્યું રે, બીજની તો વારે ચઢયા. ટેક. ૧
આ દુનિયા દુઃખરૂપ મને તો, કોણ કારણે દેખાય ?
બીજને તો સુખ સુખ દર્શો, પ્રભુ મારું દુઃખ તુંથી પેખાય;
મેં શાં પાપ કીધાં રે, કષ્ટ વેરી મુને નડ્યા ! દુઃખ૦ ૨
સુખિયાનાં સુખ ગણે આંગણિયે, તેના દુઃખનું ન થાય ભાન;
એવી માયાકેરી જાળ છે મોટી, માંહી ફસાય છે ગુણવાન,
દુઃખ તો અકારું રે, લાગે ઘાટ એવા ઘડ્યા ! દુઃખ૦ ૩
સુખદુઃખ તેહ સમાન ગણે છે, જોણે જાણ્યા માયાના ફંદ;
દુઃખ ન જોઈએ ને સુખને વાંચે, તે તો જાણે મતિના મંદ,
માયાજાળ મોટી રે, આણગણ્યા એમાં અડ્યા. દુઃખ૦ ૪
માયા ને ઉપમા છેજ માયાની, બીજ એકે ન એને અપાય;
મોટા મોટા જોગીરાજ ભમાડ્યા, જે એને નિરંતર ગાય,
દાસ ધીરો ડરતો રે, જોયા છત્યા નવ વઢ્યા. દુઃખ૦ ૫

કાફી ૧૯ મી.

અરે રે અંગ લાગ્યો રે, રોગી કહે રોગ મને;
બીજ તો છે નિરોગી રે, દૈવ શું કહીએ તને. ટેક. ૧

૩ સુખિયાનાં ઇ૦—દુઃખિયા માણસો બીજ સુખિયા લોકોનાં સુખને આંગળીવડે ગણે છે કે અમુકને આટલાં આટલાં સુખ છે, પણ તેને તેમનાં દુઃખ કેટલાં છે તેતું ભાન થતું નથી. ૫ જોયા ઇ૦—એવા માણસ જોયા છે કે જે એની સાથે વઢ્યા તે એને છત્યા નથી !

જ્યારે રોગ અંગોઅંગ વ્યાપ્યો, ત્યારે સંભારે તું રામ;
સાને હોતો ત્યારે જે ન સંભાર્યો, તે ક્યમ કરે તારું કામ,
વાંક નથી તારો રે, માયા તું ને ઝેંચે કને.   અરે રે૦ ૨

રોગમુક્ત થવા તું ઇચ્છે, તો પણ મટે નવ તેહ;
રોગિષ્ઠ તને તું ચિંતન કરતો, મટે તો ભણું પ્રભુ જોહ,
ક્યાં છે મટવાનું રે, નાશી વશ જાને વને.   અરે રે૦ ૩

માયાનું સ્વરૂપ જો સમજે તો, રોગ મટે નિર્વાણ;
બાકી રોગીનું રોગી રહે તન, પંચ કરે પરમાણુ,
હાણુ થાય મોટી રે, કહું સત્ય ઘોળે દને.   અરે રે૦ ૪

મરજીવો થઈને લે મુક્તાદ્રશ, માયાએ મૂંઝવું જોહ;
એકાએકે તું પલટાધરા, થશે ઉનેકાર ઉનેહ,
પણુ એ તો ક્યાંથી રે, ધીરો દાસ વદે જને.   અરે રે૦ ૫

કાકી ૨૦ મો.

માયાનો મર્મ મોટો રે, મહાન્તપદ માયાવડે;
સમર્થ સંત શૂરા રે, પલકમાં પાર પડે.   ટેક. ૧

હેત મીત રીત ગતિ માયા કહીએ, આતુરી વિવેક વિચાર;
લાડણુ માયા બોલાણુ માયા, માયા હરિનો દિદાર,
શક્તિ માયાની રે, માયા તો મન રાખે ધડે.   માયાનો ૦ ૨

જ્ઞાન ધ્યાન હરિસ્મરણુ ભક્તિ, માયાતાણું પ્રમાણુ;
કુરાન પુરાણુ વેદ ભેદ ભારે, માયા મૂળ મંડાણુ,

૩ રોગિષ્ઠ તને—રોગવાળું શરીર જતાં. વશ—રહે. ૪ દને—દિને.

૧ મુક્તાદ્રશ—મોતી (મુક્તિ રૂપી). મૂંઝવું—તણ દીધું.

૨ લાડણુ—લાડ કરનારી. દિદાર—સ્વરૂપ. હરિ જે મૂર્તિમાન ભાસે તે
પણુ માયાવડેજ.

આદ્ય દેવી શક્તિ રે, ગુણવંતી ઘાટ ઘડે. માયાનો ૦
 અહ્મા માયા શંકર માયા, વિબળ માયા રૂપ;
 માયા કરંદામાં કરંદ માયા, એ તો અકળ સ્વરૂપ,
 જંતુ નવ જળજ રે, અરણ્ય મધ્ય આથડે. માયાનો ૪
 મૂર્ખ કહે મેં માયા મૂકી, ત્યાગ કર્યો સંસાર;
 માયા ત્યાં મુઘી કાયા રહેશે, શોષી સરજણહાર,
 કાયાવડે ધીરો રે, માયાનીવડે વસ્તુ જડે. માયાનો ૫

કાફી રૂપી.

મુનિવર મોહ્યા રે, મહામસ્તાની માયા;
 હૂબાડીને દીધા રે, મહાજન ડાહ્યા ડાહ્યા. ટેક. ૧
 જ્ઞાની ધ્યાની અને અભિમાની, વીર ધીર સમરથ શૂર;
 જોગી જંગમ જતિ સેવડા, કંઈ ચોળી નાખ્યા ચતુર,
 સંન્યાસી ને સ્વામી રે, લાલચમાંહી લપટાયા. મુનિવર ૨
 એપ કરીને ક્ષત્રિય ખાધા, બ્રાહ્મણ શૂદ્ર ને વંશ;
 વેદી ભેદી ને પંડિત પુરાણી, કંઈ પછાડ્યા પરમહંસ,
 વિવેકના સાગર રે, વિષયમાં વીંટાયા. મુનિવર ૩
 પરાશર સુરપતિ પુરંદર, નારદ મુનિ વશ કીધા;

૩ માયાતાણું — માયાતું (બળ). ગુણવંતી—સત્વ, રજસ્ અને તમસ્ એવા ત્રણ ગુણવાળી.

૪ માયા ઇ—માયારૂપ જગતના કરંદા(ઉત્પન્ન કરનાર)માં કરંદ (ઉત્પન્ન કરનારી શક્તિ રૂપ) માયા છે. અથવા કરંદામાં માયા છે અને કરંદ (કરનાર) રૂપ પણ માયા છે. જળ—(માયાની બાહાર). ૩ વંશ—વૈશ્ય. વેદી—વેદ જાણનારા. ભેદી—ભેદ. (મર્મ) જાણનારા.

અંદ્રમા ચિત્તમાં લલચાયા, એવા લક્ષણવંતા લૂંટી લીધા,
 એકલશૃંગી આદિ રે, અરણ્યમાં અટવાયા.   મુનિવર૦   ૪
 મેદની સર્પે એના વંશમાં, મોહ્યા ચૌદ લોક;
 શિવ વિરંચિ વિપ્લવ મોહ્યા, એ આગળ ડા'પણ સૌ ફોક,
 દાસ ધીરો કહે છે રે, કાયા ત્યાં સુધી માયા.   મુનિવર૦   ૫

કાફી ૨૨ મી.

માયાની મે'ર મોટી રે, માયા તો મુલક ગયા વાળે;
 માયાને જે સેવે રે, તેનાં દુઃખ સહુ ટાળે.   ટેક.   ૧
 એક પ્રેમે નમે ક્ષેમે સેવે કોઈ, માયાતણું મહારૂપ;
 એ રૂપમાં તદ્રૂપ થાય તો, પામે અખિલનો ભૂપ,
 આદ્યદેવી શક્તિ રે, ચળાવી જે નવ ચળે.   માયાની૦   ૨
 આશે પ્રકાશે ઉજ્જશે સેવે કદી, તો થાય તેહનું કામ;
 મુખ માગી વસ્તુ આણી આપે એ, કરી દે આખર રામ,
 આત્મારામ જાણે રે, અજ્ઞાન તિમિર ટાળે.   માયાની૦   ૩
 કામ હામને મામથી કોઈ, માયાનું કરે ભજન;
 તે જન તો ભવસાગર તરતો, જેને જોઈ રાંઝે ઘણા જન,
 માયા એવી મોટી રે, પરમ દુઃખ પરજાળે.   માયાની૦   ૪
 તું ધારય ન પાર, અપાર છે એ તો, માયા તે માયા જાણ;

---

૪ સુરપતિ પુરંદર—દેવના રાજા ઈંદ્રને. ૫ મેદની—પૃથ્વી. ૧ વાળે—
 પાછા આણે. ૨ ક્ષેમે—કુશળતાથી અગવા કુશળ ઇચ્છીને. 'અખિલનો ભૂપ
 —સવળાનો ઇશ્વર. આદ્ય દેવી શક્તિ—(માયાનાં વિશેષણ).

૩ આશે—આશાથી. પ્રકાશે—પ્રકટપણે. ઉજ્જશે—ઉત્સાહથી. કરી
 દે ઈં—તેને આખરે રામ સ્વરૂપ (પ્રકાર) કરી દે. આત્મારામ—બ્રહ્મ.
 તિમિર—અધકાર. ૪ કામથી—ઇચ્છાથી. મામથી—મમતાથી.

માયા ક્રમાયા ન, માયા મૂઢી કહે, ક્રમાયા તે પાષાણ !
ધીર ધ્યાન ધારણે રે, માયા ઝોળખીને મળે. માયાની૦ ૫

કાફી ૨૩ મી.

સ્વરૂપ જોણે જાણ્યું રે, તેને તો નથી દુઃખ લાઇ;
નથી જાણવું સહેલું રે, રૂપારૂપી મહામાઇ. ટેક. ૧
જાણાઇ જાય તે જાણે પલકમાં, સદ્ગુરુના થાય સંગ;
નવ રંગ અભંગ કાયા થાય ત્યારે, ભૂલે ગોપિચો શકે ત્રિભંગ !
દંગ થાય દૃખી રે, જાણે ખીન્ને જદુરાઇ ! સ્વરૂપ૦ ૨
કરંદાનો કરંદા થાયે તે, કરંદાતણો કરાણહાર;
તેજસ્વીમાં તેજસ્વી બને તે, માયાનો મહિમા અપાર,
માયા માતા સર્વની રે, જગત જેની ક્રમાઇ. ૩

૫ તું ઇ૦—તું એનો પાર આવશે એમ ધારીશ નહિ; એનો પાર અપારજ છે. અતુપમપણું વર્ણુછે. માયા ઇ૦. ધીર ઇ૦—ધીરભક્ત કહે છે કે ધ્યાન અને ધારણા સાધનવડે માયાને ઝોળખીને મુમુક્ષુજન આત્મા સ્વરૂપમાં મળે છે.

૧ રૂપારૂપી ઇ૦—કેમકે મહામાઇ (મહામાયા) રૂપારૂપી — રૂપવાળી અને અરૂપવાળી. ૨ નવ રંગ ઇ૦—જ્યારે માયાનું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે ત્યારે આ કાયા નવા રંગવાળી અને અભંગ થાય. કેવી કાયા થાય તે વર્ણુ છે: ભૂલે ઇ૦—શકે ગોપીઓ (મનની ગોવાળણીઓ) ત્રિભંગ (મુરલી વગાડતાં ત્રણ જગોએથી વાંકા વળેલા કૃષ્ણ) ને પણ ભૂલી જાય! અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણ જેવો તે થાય.

૩ કરંદાનો ઇ૦—તે ઉત્પન્ન કરનારનો પણ ઉત્પન્ન કરનાર થાય. કરંદાતણો—કરનારનો. જગત ઇ૦—અર્થાત્ જેના પ્રભાવથી જગત ઉત્પન્ન થયું છે.

કેટલાક કહે છે પુરૂષ પાખે એ, સ્વયં પ્રકૃતિ સ્વરૂપ;
 પુરૂષનો અંતરભાવ એનામાં, એ તો ધરતી વિદ્ય વિદ્ય રૂપ,
 એનું નથી કારણ રે, સ્વરૂપને લઈ સાહી.   ૪
 મહાંત સંત ઘણા થયા તેણે, માયાનાં વર્ણન કીધ;
 અનિર્વચનીય તો સહુ જન કહે છે, જાણી તેણે તો હુંદુભિ દીધ,
 શૂન્યશિખરે જઈ શોધી રે, દાસ ધીર જ્યાં ગાધ.   ૫

કાફી ૨૪ મી.

મહામહારોગી રે, હોયે તન મનકેરો;
 આધિવ્યાધિ ટાળે રે, સફળ કરી જગકેરો.   ટેક. ૧
 પુરૂષથકી પડ થાય કદી નહિ, કરમે લખ્યું જે દુઃખ;
 પ્રકૃતિ તો પડ કરે પલકમાં, ને કો પ્રસન્ન કરે પ્રમુખ,
 જેનું મુખ મોટું રે, નાખ્યો વિશ્વમાં ઘેરો.   મહાં ૨
 રૂપ કેવું તે ન કહેવાય કોથી, કૃત્ય દેખાય અનેક;

૪ કેટલાક ઇ૦—કેટલાક કહે છે કે માયા એ બ્રહ્મરૂપ પુરૂષ વિના સ્વયં
 (પોતે) પ્રકૃતિ સ્વરૂપ છે. અર્થાત્ માયા અનાદિ છે અને સ્વતંત્ર છે; એને
 બ્રહ્મનું અવલંબન નથી, એટલુંજ નહિ, પણ બ્રહ્મ પુરૂષનો પણ એનામાં
 અંતર્ભાવ છે. મતલબ કે ચૈતન્યનો ભાસ પણ માયામાંજ થાય છે. એનું
 ૫૦—ધીરો કહે છે કે, પણ મારે એનું (એ વાતનું) કારણ નથી; હું તો
 માયાના સ્વરૂપને સાહી (પકડી) લેજી છું. અર્થાત્ માયાનું સ્વરૂપ ઓળખવામાં
 આવે તોજ કૃતકૃત્ય થવાય છે.

૫ હુંદુભિ—નગાર. અર્થાત્ જો માયાને ઓળખી તે તો તરી ગયો!
 શૂન્યશિખરે જઈ—સમાધિસ્થ થઈને.

૨ પુરૂષથકી ઇ૦—કરમમાં જે દુઃખ લખ્યું હોય તે ચૈતન્ય પુરૂષથી
 કદી દૂર થઈશકે નહિ; કેમકે તે સદૈવ નિર્વિકાર અને કર્તૃત્વાદિ રહિત છે. પ્રકૃતિ

સારા માઠાની ગણના કરેછે, જેણે જાણ્યો સદ્ગુરૂથી વિવેક,
 ટેક તો તેનો રે, ભલો મહિમા હરો. મહાં ૩
 રવ રવ રોગી તે ભોગો શો થાયે, વિયોગી યોગી બને અનેક;
 દુખિયા સુખિયા કરવા એમાં શું, મારે તારે તે છેકાછેક,
 અડગ ને અવળી રે, જેના વિના અંધેરો. મહાં ૪
 ઘણા ઘણા સંત મહંત જોયા મેં, પણ માયામાં મોઢા સર્વ;
 નામ વિહોણો ગુરૂ મેં જોયો, જેણે તન મનથી તજ્યો ગર્વ,
 માયારૂપ નિરખ્યું રે, નાખ્યો ધીર વીર વેરો. મહાં ૫

કાફી ૨૫ મી.

લોભકેરું લક્ષણ રે, માયામાં તે પૂર્ણપણે;
 અલોભી હોય કાચો રે, તે તો લોભી પૂરો બણે. ટેકેં ૧
 અલોભીને એ તો લોભ જગાવે, લોભી અલોભી કરે પરખાય;
 ગહન ગતિ એની અવનવી ભાસે, લક્ષણવંતી લક્ષના લેખાય,
 દેખાય ન કોને રે, વેઢાવશા જોશી ગણે. લોભ ૨
 રામ નામમાં વિદ્ય કરે અતિ, સ્વભજનની કરે તાણ;
 તે તાણમાં જે જાય તાણાઈ, તે વહોરી લે મોટી હાણ,
 કદી ન તાણાયો રે, કરચે યત્ન ઘણે ઘણે. લોભ ૩

૪૦—પણ પ્રકૃતિ તો સવિકાર અને કૃત્ત્વાદિ ગુણવાળી હોવાથી તે દૂર કરી શકે. પ્રમુખ —શ્રેષ્ઠ (પુરૂષ). જેનું—જે માયાનું.

૩ હરો—જુઓ. ૪ રવ રવ રોગી—રૂંવે રૂંવે રોગવાળો. ભોગીશો—ભોગી જેવો. યોગી—સંયોગવાળો. મારે—મૃત્યુ પમાડે. તારે—(દુઃખ સાગરમાંથી). ૫ વેરો—કર.

૨ લક્ષના—શ્રી (માયા રૂપી). ૩ સ્વભજનની—માયાની ભક્તિ કરવાની. કદી ૪૦—(ચોથી કડી સાથે અન્વય). જે ઘણો ઘણો યત્ન

તે તો તરી ગયો આ ભવસાગર, એક પલકની માંય;
 પાણુ એ તો દુર્ઘટની ઘટના, પૂરો પ્રારબ્ધી દર્શો ક્યાંય,
 માયા મહામાતા રે, જીતાડે ને ઘણા હજી. લોભ૦ ૪
 ધીર ધરે તેની ધીરજ ટાળે, વીર થાતાં વીરત્વ લખય;
 મીર અમીરને તારે ભૂરાડે, ભાટ પ્રાક્ષાણને ગળી જાય,
 દાસ ધીરો ડરતો રે, અવનવાં એ તો જાણે. લોભ૦ ૫

કાશી ૨૬ મી.

અખિલેશ્વરી એ તો રે, એતો પામર પ્રાણી;
 ભેદુએ ભેદ ન જાણ્યો રે, પુરૂષતાણી એ રાણી. ટેક. ૧
 એના પાર કોઈ ન પામ્યા રજ, વિરચિ વિઠલ વાગીશ;
 પુરંદર શા ધુરંધર કંઈ ભૂલ્યા, જેણે ભૂલવ્યા પોતાના ઇશ,
 શીશ નમાવો રે, અનિર્વચનીય જાણી. અખિલેશ્વરી૦ ૨
 આખ્યા વિશ્વને ભ્રમણ કરાવે, ભૂલાવે વારંવાર;
 દૂલાવે કોકને દેહ સંઘાતે, પામર જન શું પામે પાર?
 પીલે પછે પ્રાણી રે, ફેરવીને ઘાણી. અખિલેશ્વરી૦ ૩
 જેહ જાણે તેને તો જીતાડે, નાણે કરે તેને નરનાથ;
 ગુફા ગહવરમાં ખવડાવે, આલે ભૂખ્યો કહીને હાથ,

કરવા છતાં પણ કદી માયા તરફ નજ તણાયો તે તો એક પલકમાં આ ભવસાગરને તરી ગયો.

૪ પણ ઈ૦—પણ એ તો દુર્ઘટ વસ્તુ ઘટાવવા જેવું છે—એવું બનવું કહ્યું છે. ૧ અખિલેશ્વરી—સદ્ગુણાન્નગતની ઇશ્વરી. પુરૂષતાણી—ચૈતન્યપુરૂષની રાણી ૩૫ (માયા). ૨ પુરંદર—ઈશ્વર. પોતાના ઇશ—પોતાના પતિ મહાદેવ. (પ્રકૃતિ કે માયાને પાર્વતી કહે છે માટે). ૩ ઘાણી—(સંસાર રૂપી).

સાથ સારો સેવે રે, મારો કહે તે તાણી. અખિલેશ્વરી૦ ૪
હેત પ્રીત રીત રૂડી રાખીને, જોણે અવનવું લલ્લું સ્વરૂપ;
પણ કાંઈ નહિ અને છે એવું જોવું, એ તો કેવો હશે ભ્રમરૂપ ?
ધીર ધરે ધારણ રે, તે તો જય ઝટ જાણી. અખિલેશ્વરી૦ ૫

કાશી ૨૭ મી.

માયાને તો ન જોઈએ રે, ભજનહાર કો દેવા;
એ તો માને મીઠી રે, જવા તેવાની સેવા. ટેક. ૧
માયો ભક્ત થયો એના જોહ, જોણે જાણ્યું સ્વયં સ્વરૂપ;
તેહતાણું એ તો કારજ કરતી, થાય તેનામાં તે તદ્રૂપ,
જાની કરે મોટો રે, એની છે એવી હેવા. માયાને૦ ૨
ગોતી કાઢે જો ગયો કંઈ નાશી, સભર ભરિયાં એનાથી હામ;
એના સંગથી હરિયો તરિયો, આપ્યો જગનિયંતાનો વિશ્રામ,
પામર પ્રાણી તારે રે, તેમાં શું લેવાં દેવા ! માયાને૦ ૩
સ્વયરૂપી જ્યારે શંકર થયાંતા, ત્યારે મનાવી મોઘી મોજ;
તદ્રૂપીપણું શિવે તજ્યું જ્યારે, ત્યારે વનમાં આકૃણિયા રોજ,
જુઓ જુઓ રૂપજ રે, નથી જવું કંઈ લેવા. માયાને૦ ૪

૪ નાણે—પરીક્ષા કરે. ૫ પણ ઇ—પણ જે કાંઈ નથી, અને વળી
છે, એવું અનિર્વચનીય સ્વરૂપ જોવું એ કેવો ભ્રમરૂપી દૂષ હશે ! અર્થાત્
એ કેવું ભરમાવા જેવું છે ?

૨ હેવા—ટેવ. ૩ હરિયો—હરિ—વિષ્ણુ. માયાના સંગથી હરિ
પણ તરી ગયા. શી રીતે તરી ગયા તે કહે છે: આપ્યો ઇ—તેને જગ-
નિયંતાનો વિશ્રામ (હામ) આપ્યો. ૪ સ્વયરૂપી—માયા રૂપી. અર્થાત્ પાર્વ-
તી મય. તદ્રૂપીપણું તજ્યું—પાર્વતીને દૂર કરી.

રાજીવલોચન રામ રૂપવાળા, તેણે સેવી માયા મહામાય;
ત્યારે તો તે મહાસુખી કહેવાયા, તજતાં કીર્તિ અહ સહુ ઝાંચ,
માયા એ તો માયા રે, જાણે શું ધીરા બેવા ! માયાને૦ ૫

કાફી ૨૮ મી.

સહુ માયાને સેવે રે, ન સેવે (તો) જાંહે જાય;
સેવામાં છે દ્રુકજ રે, લુખ્ધ થતાં સેવાયે. ટેક. ૧
આખે આખો જે લુખ્ધ થાયે તો, તરી જાયે સંસાર;
અધકચરો અઢળાય અતિશે, તરે રૂખે દખાય ગમાર,
દુઃખી અતિ થાયે રે, કોથી નવ કહેવાયે. સહુ૦ ૨
પુરૂષે તજિયો જેહુ પુરૂષ તે, માયા રમાડે અપાર;
માયાનો તજિયો પુરૂષે ભજિયો, એવો વિરલ કોઈ અવતાર,
પછે કહો કોને રે, ભજવા સહુ ધાયે ? સહુ૦ ૩
ઈંદ્ર યજ્ઞ અપાર કરે પાણ, માયામાં જે લુખ્ધાય;
ખરો લુખ્ધાયો તો રહે સુખિયારો, અધકચરો દુઃખી થાય,
રાક્ષસ આતી પીડે રે, ભલે સુરપતિ રાયે. સહુ૦ ૪
દેવ દાનવ કે માનવને નવ, માયા ગણે તલમાત્ર;

---

૫ માયા—(સીતા રૂપી). ૨ લુખ્ધ થાય ધ૦—જોડાના પડછા વગર
ખરાતું સ્વરૂપ જણાતું નથી. તેમ માયાને જાણ્યા વિના બ્રહ્મતું સ્વરૂપ
જાણવામાં આવતું નથી. એક વાર જે માયાતું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે
તો પછી જે માયાને જાણનાર તે બ્રહ્મ છે એવું જ્ઞાન સેહેજ થાય એમ
છે. માટે ધીરો વારંવાર કહે છે કે જે માયામાં પૂરેપૂરો લુખ્ધ થાય—તેના
સ્વરૂપને ખરી રીતે જાણે, તોજ ને તરી જાય.

એકે આરે એ તો સર્વ થેસાડે, નવ જોતી પાત્ર અપાત્ર,
શાપ ખમે જાતે રે, સ્વરૂપ એક ધીર સાચી. સ્વરૂપ ૦ ૫

કાશી રદ મી.

સ્વરૂપ એનું કેવું રે, તે તો કહું નવ કોઇ;
ત્યારે કયમ મુજથી રે, જાણાયય કંઈ મોઈ. ટેક. ૧

મોટા મોટા મુનિવરથી ન કાંઈ, માયાનું કહેવાયું સ્વરૂપ;
છે છે અને નથી નથી ભાખ્યા, રહ્યા હારી જનકશા ભૂપ,
ત્યારે હું તો કોણજ રે, નાખું ગંધમજ ઘોઈ. સ્વરૂપ ૦ ૨

હારી ગયા કંઈક એને વર્ણવતાં, થાકી થયા કંઈક થોથ;
કંઈ અઢળાયા ને કંઈ ફટાયા, કંઈ લડથડતા થયા લોથ,
ન કહેવાયું કોઈથી રે, રહ્યા રામશા રોઈ. સ્વરૂપ ૦ ૩

તો પણ કાંઈક જાણાવવા કારણ, મેં કંઈચો છે યત્ન;
ધીરવીર થઇ ધ્યાન ધરે તો, માણે જાણે માયા રૂપિયું રત્ન,
પણ મહાગાહું રે, ખુશ્કી નથી ખુશખોઈ. સ્વરૂપ ૦ ૪

ધીરે અમરવર ગુરૂવર વરિયા, ધરિયા અતુરના ચણી;
ત્યારે તો તરિયા ગુરૂવર મજિયા, રાખ્યા ઉધરિયા શણી,
દીધી ધીર ધારણ રે, હોનાઈ ગયું હોઈ. સ્વરૂપ ૦ ૫

૪ ધીર ૪૦—ધીર વીર થઇને (પૂર્ણ દકષણે) ધ્યાન ધરે (મનને એ-
કાગ્ર કરે) તો માયા રૂપી રત્નને માણે. અર્થાત્ માયાના સ્વરૂપને જાણે.
પણ ૪૦—પણ એ જાણવું મહાગાહું (ગહન) છે; અતરની ખુશખોની
પેટે એ તુરંતાતુર જાણવામાં આવે એવું ખુશ્કું નથી. અર્થાત્ ઘણા
દિવસના નિયમપૂર્વક અભ્યાસથી યોગશાસ્ત્રમાં કલા પ્રમાણે સિદ્ધિ વગેરે
માયાનાં સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે. ૫ રાખ્યા ૪૦—ત્યારે શણું રાખ્યા
ત્યારે ઉધરિયા.

મન જેનું નામ કહે છે, તે મટી વટી જો જાય;
 તો તો ભારે ખલે ભળાયે, લોક સકળ ગુણ ગાય,
 આકાશ જેવો એ તો રે, હાથ આવ્યા વિના ભમે. મહિમા૦ ૨
 મન જેણે પોતાનું માર્યું, તેણે મારી દીધું સહુ કાંઈ;
 આપોઆપે અવિનાશી થયો તે, શુદ્ધ સ્વરૂપી સાંઈ,
 રૂપ નથી મનનું રે, રૂપવાનને એ દમે. મહિમા૦ ૩
 ઘટ ઘટ માંહી વ્યાપી રહ્યું છે, વધઘટ કરી અનેક;
 પટના તંતુથકી હશે વધારે, એમાં નહિ મીનમેખ,
 છે અખંડિત એ તો રે, શમાવ્યું જે નવ શમે. મહિમા૦ ૪
 અલખ રૂપ એ મનકેઈ માનું, છે જગતથી જૂઠું જાણું;
 જગત રૂપ ગણાયે છે એ તો, તેનું કયમ કરી કઈ પ્રમાણું,
 ધીર ધર્મ ધારણ રે, હૃદયમાં મન રમે. મહિમા૦ ૫

કાશી ૨ જી.

બ્રમ ભારે મનનો રે, મટે બ્રમ કારજ સરે;
 મનના બ્રમથી વિધ વિધ રે, ભાળું ભારે ભરે. ટેક. ૧

૨ મન ૬૦—જે વસ્તુનું 'નામ મન' કહે છે તે જો મટી જાય અને વટી જાય—દૂર થઈ જાય. ૩ સાંઈ—પરમેશ્વર. રૂપવાન—આકારવાળો. ૪ ઘટઘટ-માંહી—પ્રત્યેક દેહમાં. વધઘટ કરી—ઓછાવતા પ્રમાણમાં. પટના ૬૦—જેમ પટ (વસ્ત્ર) એક છતાં તેમાં તાંતણા અનેક હોય છે તેમ મન એક છતાં તેની વૃત્તિઓ અનેક છે. ૫ અલખ—અલક્ષ્ય (ન જાણવામાં આવે એવું). જગતથી જૂઠું છે—કેમકે તે અનેક જગતની કલ્પના કરીને ઉત્પત્તિ કરે છે અને વળી લય પણ કરે છે, માટે. જગત રૂપ ૬૦—(કેમકે તે જગતનું ઉપાદાન કારણ છે).

૧ બ્રમ ૬૦—મનનો બ્રમ ભારે છે. એ બ્રમ જો મટે તો કારજ સરે—મોક્ષ મળે. જે વસ્તુ જ્યાં ન હોય ત્યાં તે વસ્તુને દેખવી, અથવા અમુક વસ્તુને, તે હોય તેનાથી જુદા પ્રકારની દેખવી, તેને બ્રમ કહે છે.

અવિનાશી મુને જગત જણાયે, અવિનાશી નવ ઝોળખાય;
 એ ભ્રમ માનું હું મનડાકરો, નીકર અવળું કેમ દેખાય,
 મિથ્યા સત્ય માને રે, ત્રારણ એવી કોણ ધરે. ભ્રમ ૦ ૨

દારડી પડી જોઇ દરબડ દોકું, હાય આવી ખાય નાગ !
 વાંકો ટેડો મારી પાછળ દોકે, કહું બીજને તું પણ ભાગ !
 સ્થિર થઇ ભાળું રે, ત્યારે તો મનસા ફરે. ૩

અરે દારડી આ તો પડી છે, ના'ય ના'ય એ સાપ !
 એવા એવા તાપ કંઇક કરે મન, મન મટાડે સંતાપ,
 જાપ જપું એના રે, જેનાથી ચોગી મુનિ તરે. ૪

મૃગજળ જોઇ મન ઝંપલાવે, સુણયું ઘણી ઘણી વાર;
 તોયે ભ્રમ કરાવે એ જૂંકું, એને દયા ન આવે લગાર,
 દાસ ધીરો કહે છે રે, મન નિશ્ચે પાછું કરે. ૫

કાશી ૩ જી.

હે મનડા મસ્તાના રે, સારામાં સારું તું તો ખરું.
 મહામણિધર જેવું રે, નહારું કૃત્ય તું તો કરું ! ટેક. ૧

તું ભ્રમણચક્રમાં ભમે જ્યારે, ત્યારે ભમાવી દે ભવપાર;
 ફેપ વાપિમાં ઉતારી તું તારે, ખવડાવે મોકમ માર,
 હાર પહેરાવે રે, તારું નામ લેતાં હરું ! હે મનડા ૦ ૨

પરમેશ્વર કરી તુંજ પૂજવે, તુંજ મગાવે ભીખ;
 શાણાકેઈ સ્વરૂપ ધરી તું, દેવડાવે લોકને શીખ,

---

૨ અવિનાશી ઇ—અવિનાશી (પ્રજા) તેજ મને જગતરૂપે જણાય છે, પણ તેને વિષે અવિનાશી ઝોળખાતો નથી. અવળું—(આત્માને વિષે આત્મા ન દેખતાં જગત દેખાવા રૂપ). ૩ રજ્જુસર્પનું દૃષ્ટાંત આપે છે: દોરડી ઇ. મનસા—વિચાર.

બીક ઘણી લાગે રે, તારો તાર્યો હું તો તરૂં.   હે મનડાં ૩
 તું થાય ચાકર તું થાય ઠાકર, તું થાય દેવાધિદેવ;
 તુહિ તુહિ એક મનડા તુજને, હું ભણું તણ અહમેવ,
 સેવ સાધું તારી રે, વશ થવા વા'લે વરૂં.   હે મનડાં ૪
 ને સ્થિર થઈ તું ઠામ રહે તો, આપ સ્વરૂપ તો ઝાળખાય;
 ખલ્લનો ભાસ કરાવે તું પળમાં, લગ્ન લાગ્યું તે લેખાય,
 ધીરો કરે હીરો રે, મેળવી દે સદ્ગરૂ.   હે મનડાં ૫

કાફી ૪ થી.

મૂળ પૂછું હું તો રે, જ્ઞાની મુનિ ગોતો ધરમાં;
 બતાવી દો સહેલું રે, જલ્લું ન પડે પરમાં.   ટેક. ૧
 ભ્રમકેરૂં તમે મૂળ કહો, પંડિત પુરાણી સુન્નાણ;
 કુરાની પુરાણી વચના ભાષો, નથી નથી તમે અન્નાણ,
 મૂળ મારે નેધએ રે, તંત નથી કંઈ તરમાં.   મૂળ ૨
 મારા ગુરૂએ મુને બતાવ્યું, તમે નવ બોલો ને વાર;
 તે વારે તો હું કહી દેવું વહેલો, સમજ લેને સહુ સાર,
 સાહી રાખો સાંધ રે, પેશી જાય મન દરમાં.   મૂળ ૩

૪ વશ ઇ—તું વશ થાય મારે વાહાલ આણીને તને વરૂં.
 ૧ ગોતો—શોધો. ધરમાં—અંતરમાં. પરમાં—ખીજની પાસે.

૨ વચના—વેણુ-વચન. અથવા પુરાણીવચના (ધરડા) એવા હે
 કુરાની (કુરાન જાણનારા તમે બાષો. તરમાં—મુદ્દે અથવા તોરમાં. તોર
 આણીને કાંઈ તંત (વાદ) કરવો નથી.

૩ સાહી રાખો ઇ—હું ને ભ્રમનું મૂળ બતાવું છું તેને આલી રાખો.
 ભ્રમનું મૂળ ને મન તેનેજ આલી રાખવાનું—કમળે કરવાનું છે, એ ધ્વનિ.
 શામાટે આલી રાખવાનું કહોછો ? પેશી ઇ—જેમ સાપ. દરમાં પેશી જવાથી

ભ્રમકેઈ જે મૂળ પૂછું તે, હું મન માનું નિર્ધાર;
 મારે ને મારા ગુરુજીકેરે મતે, ભલો ભરાવ્યો ભાર,
 તાર કાઠી જોયો રે, આવ્યું સત્ય એ કરમાં. મૂળ૦ ૪
 ભ્રમનું મૂળ જ્યારે મન જાણાયું, ત્યારે સૂઝ્યો સીધો ઉપાય;
 બલિહારી ગુરુ દવ છે તમને, ધીરો હીરો કયો મહાકાય !
 છે સહેલામાં સહેલું રે, ન ગોતલું અપરમાં. મૂળ૦ ૫

કાફી ૫ મી.

મન તો માણીગર રે, મન તો જોગી જંગમ બને;
 મન તો બને નારી રે, મન ધારી ધરતું કને. ટેક. ૧
 તૈયારી સહુ મનકેરી જાણો, આરી બારી અટારી સર્વ;
 વારી જઈ એવા મનને હું વહેલો, ધારી ધારી તનું મન ગર્વ,
 સારી સારી વાતો રે, હારી હારી ઠોકી જને. મન૦ ૨
 પારી અપારી એ મનની ધારી, ક્યારી ખારી મીઠી અનેક;
 ચારી ચરાવી ચતુરાઈ એની, હારી હરાવીના વિવેક,
 વારી એની વસમી રે, લાગે મોટી મારે મને. મન૦ ૩

કાથ નથી આવતો તેમ મન પણ તમારા કબજામાંથી છટકી જાય એવું
 છે, એ ધ્વનિ.

૪ તાર ધ૦—જેમ આસણી પારખવાને તાર કાઠી જોવામાં આવે છે તે
 ઉપરથી આસણી વિષે નિશ્ચય થાય છે, તેમ ભ્રમના મૂળનો પણ નિશ્ચય કરી
 જોવો. ૫ મહાકાય—બળવાન. અપરમાં—ખીજમાં.

૨ આરી—સુતારનું ઝોળાર છે. એ પણ મનથીજ થયેલું છે. સારી
 ધ૦—જે જે સારી સારી વાતો છે તે પણ જને (લોકમાં) હારી હારીને
 (હરાવી હરાવીને) મનેજ ઠોકી બેસાડેલી છે.

૩ પારી ધ૦—પાર અને અપાર, એ પણ મનેજ કુદપેલું છે. ક્યારી
 ધ૦—આ ક્યારી ખારી છે અને આ મીઠી છે એવી અનેક વાતો મને હરાવી
 છે. ચારી—(ગાય, ભેંસ, વગેરેને). એની—(મનની).

તારી નારી કંઈ નૌતમ ઝેણે, ભારી ભુંડા લખ્યા ભોગ;
 મારી મચરડી કંઈ ચોગીને માર્યા, હારી રહ્યા તે રવરવ રોગ,
 ઠારી ઠીક ઠાઠમાં રે, છારી કરી નાખ્યા વને. મન૦ ૪
 ઝારી ઝલાવીને તુંબી ઝલાવી, કારી કરાવી કામ;
 ઘારી જમાડી જીવંતીની સાથે, ડારી દયિતા તળવ્યું નામ,
 ધારી ધારી ધીરો રે, વારી વારી નમતો તને !! મન૦ ૫

કાફી ૬ ઠી.

માન્યું મનકેરું રે, મનાએ છે સહુ જગમાં;
 એની તો એ મોજે રે, રંગે આવી જાય રંગમાં. ટેક. ૧
 મુખ તો એના ઘરકેરું શાણું, દુઃખ એનું દેખાય;
 નકં ને નાક એનાં નિરમેલાં, શુભાશુભ એનાથી લેખાય,
 ઉંચામાં એ ઉંચું રે, ભેળવી દે હગળગમાં. માન્યું૦ ૨
 પાપકેરાં આ તો કર્મ કર્યા મેં, એવું મનાવે મનરાજ;
 હવે એવાં કરાય ન મુજથી, તર્ત વેળાએ કરાય ત્યાજ,
 લાજ એને કાંઈ નવ રે, મરી ધારે એ મગમાં. માન્યું૦ ૩
 પ્રણયનાં કારજ એજ કરાવે, પ્રણયધારી ધરાવે નામ;

૪ તારી ધ૦—ઝેણે (એ મને) કંઈ નૌતમ નારીઓને તારી છે, અને
 કંઈના નસિબમાં ભારે ભુંડા ભોગ ભોગવવાના લખ્યા છે. ઠારી. ધ૦—
 કેટલાકને ઠીક ઠાઠમાં ઠારીને વળી છેવટે તેમની છારી (રાખોડી) કરીને વને
 (વનમાં કે પાણીમાં) નાખી દીધા. ૫ કારી—કારમાં.

૨ નાક—સ્વર્ગ. ભેળવી દે ધ૦—અર્થાત્ એ હગળગ કરી નાખે.
 ૩ મરી ધ૦—લોકોમાં કહેવત છે કે, ફલાણો તો મગતું નામ મરી ન કહે”
 એવો છે. એમ છતાં પણ, ધીરો કહેછે કે મન મગને મરી ધારે એવું છે.
 અર્થાત્ મન ગમે તેવા હડીલાપર જય મેળવે એવું છે.

તેને પાપી કહેવડાવે એ પળમાં, છે મનનું તે મોટું કામ;
 તુહિ તુહિ એકજ રે, સહુ તારે એક ડગમાં. માન્યું ૦ ૪
 ધીરને હીર તું અર્પણ કરી દે, હરી લે પાછું તેજ;
 તારા સમાન તો તું એક મનડા, ધરત્ર પૂર્ણ તું મુજપર હેજ,
 દાસ ધીરો કહે છે રે, રહે તું મારી વગમાં. માન્યું ૦ ૫

કાશી ૭ મી.

મનવા ફેર તારા રે, ફરતા ઘણા ઘણા દીસે;
 ફૂંદડીના ફરનારા રે, હારે તુંથી વશે વીશે. ટેક. ૧
 અટાપટાની અસિ નવ તુજને, પહોચી શકે પળવાર;
 તેની ઝપટ પાણુ ઝાછી જણાયે, તારા ફેર આગળ નિર્ધાર
 ફેરો ન ફેર તારો રે, બીજાં તુંથી બીશે. મનવા ૦ ૨
 આકાશકેરા રંગ ફેરે તે, તીવ્ર દષ્ટિવાળાથી જણાય;
 તું તો ફેરો અને ફાળ જે મારે, તેની ગણના કોથી ન ગણાય,
 ફેર ફેરી તારાં રે, બીજાં તો સહુ રહે મિષે. મનવા ૦ ૩
 વંટોળિયાકેરો ફેર વગોવે, લોક વિચક્ષણ લાખ;
 મનના ફેરો ન તેમને દેખાયે, જેના ઘેરા અઘેરાની મોટી, સાખ
 ફરતામાં તું મોટું રે, હોંસ ધરી તું તો હીસે. મનવા ૦ ૪

૫ ધીર—ધૈર્ય. હીર—અળ. ૧ મનની અપળતા વર્ણવે છે: મનવા ૪૦.
 વશે ૪૦—વીશ વશા: હારે—અર્થાત નિશ્ચય કે પૂર્ણ રીતે હારે.

૨ અસિ—તરવાર. ફેર—ફરકવાળો—બૂદ્ધ પ્રકારનો. તારો ફેરો
 તો કોઈ બૂદ્ધજ પ્રકારનો અથવા તારો ફેરો અને ફેર એજ ખરાં છે. મિષે
 —ગાહાને (બહાના ૩૫ ચંદને).

૪ ઘેરા અઘેરાની—ઘેરવાની અને ઘેરામાંથી છોડવાની. ફરતામાં ૪૦—
 જેટલાં ગતિવાળાં છે તેમાં તું સર્વથી શ્રેષ્ઠ ગતિવાળું છે.

સ્થિર થવાનું ન તું રજ બાણે, ફરવાનું તારે વ્યસન;
રક હોય તોય એમ ધરે મન, ક્યારે ભેટું જઈ રાજન,
ધીરે ધીરે ભેટે રે, મનકું ભરાશે રીસે. મનવાં ૫

કાફી ૮ મી.

મન બાહ્યગર રે, રૂપ ઘણાં ઘણાં ધરે;
ક્યારે થાય સંન્યાસી રે, ક્યારે નારી ધરે કરે. ટેક. ૧
ક્યારે તો ખલ્લ્યાસી બને તે, પંચ સ્થળે રાખી કેશ;
ક્યારે મૌન વ્રતધારી બને એ, બાહ્યગરના જેવા લે એ વેષ,
કરે મન માન્યું રે, ભોગ ભારે ભારે ભરે. મન૦ ૨
દુંગાકેરો કદી ધંધો કરે એ, જુગા અપેટે હબર;
સાધુરામ બને કોઈ સમયે, ગટક મળુકો મૂકે સાર,
મન બહુરૂપી રે, એને જીતે તેહ તરે. મન૦ ૩
પતિવ્રતા પત્ની થઈ ફરે કદી, મન રાખી અતિ મેલ;
એક વેશમાંથી બીજો પલટે ઝટ, હોય ગાયને થઈ જાય બેલ,
એવું છે ફરતું રે, વિશ્વાસ નં એની પરે. મન૦ ૪
પવિત્ર થઈને પુસ્તકે વાંચતાં, જગાડે કામ વિકાર;
કામિનીકેરી લલઈ કરી કંઈ, ખવડાવે મોકમ માર,
દાસ ધીરો કહે છે રે, મન ફાવે તેમ ફરે. મન૦ ૫

કાફી ૯ મી.

ભૂત જેવું ભમતું રે, મન અહીં તહીં નાસે;

---

૫ મનની ત્વરા વણું છે: ધીરે ધ૦—જો કોઈ ધીરે ધીરે ભેટે તો મન રીસે ભરાય છે કે જલદીથી કેમ ભેટાતું નથી? ૩ દુંગાકેરો—ચોરનો.
જુગા—લુચ્ચા.

હરોવ્યું ન હરતું રે, ત્રાગાયકી નવ ત્રાસે. ટેક. ૧

જાણીતા જનથકી કોઈ વારે, ભય પામે અપાર;

આખા અંગને ધડકાવી દે તે, કિંચિત માત્ર સુણી ધબકાર,

કોકને તો નચાવે રે, અવનવું એ ભાસે ! ભૂત૦ ૨

રાજ્ય અપાવી દે કોકને મનડું, કોકનું લઈ લે જાણ;

કોકને રોગી કરી રખડાવે, કોકને કહે લઈ તારા મ્રાણ,

થાપણ આપે કોને રે, અતિશે જ્યારે ઉલ્લાસે. ભૂત૦ ૩

ધોળે દિવસે અધિકાર દખાડે, ઊજડ દિશાઓ અપાર;

લીલા લેહર વળી ત્યાં નિરખાવે, મનનો પમાય ન પાર;

ધારે તે એ કરતું રે, પૂરણ રૂપ પરકાશે. ભૂત૦ ૪

હામ ભીડાવી દશ જવાની, નદી નાળે ખંચાય;

પાછું ફરે બીકણ થઈ પોતે, મનતાણા ગુણલા ન વંચાય,

ધીર ધરો ધારણ રે, બહુરૂપી છે પાસે. ભૂત૦ ૫

કાકી ૧૦ મી.

દાના ડાહ્યા કહે છે રે, પકડો એવા મનડાને;

બાંધી રાખો બેળે રે, માહાત્મ્યવાળા વડાને. ટેક. ૧

નાશી નાશી એ જય શું નરથી, નર વશ કરે મોટા વાધ;

મર્કટાદિકને માનવ કરેછે, ફેરવે પહેરાવી પાધ,

ડાઘ લાગે દિલને રે, પકડો એ તો છડાને. દાના૦ ૨

૫ બહુરૂપી ઈ૦—બહુરૂપી જેવું મન પાસે અંતરમાંજ છે. આવા સામર્થ્યવાળું મન જો વશ કરવામાં આવે તો ઇચ્છેલા ફળને આપે એ તાત્પર્ય છે.

૧ માહાત્મ્યવાળા વડાને—માહાત્મ્યવાળાને અતે વડાને. (મનનાં વિશેષણ). ૨ કરે છે—(વશ). છડાને—એકલાને. અથવા તોછડાને—હડકાને. (મનનું વિશેષણ).

બાંધી રૂંધી એને રાખો બળથી, કળથી કરો કંઈ કેદ;
 મારો મચરડો ને ઘાલો ઘચરડો, પૂરી કાઢી નાખો એની પેદ,
 ભાર શા છે એના રે, વશ કીધા વડાને. દાના૦ ૩
 અમથા લોક અમથી કરે વાતો, નરનું જાણું ન ઝવેર;
 વ્યાધ જેવા નર વશ કરી દેતા, તેને મનડાતાણી શી પેર,
 ભાગે વહેલા વહેલા રે, દોરાકટ ઘડાને ! દાના૦ ૪
 એવી એવી વાતો અનેક થાયે, એડશીઓની અપાર;
 મન માતંગ આગે નવ ચાલે, સર્વેના લય થાયે નિર્ધાર,
 ધીર પાદ મૂકી રે, પીલી નાખે પડ્યાને. દાના૦ ૫

કાફી ૧૧ મી.

કોધી કરે કૂડું રે, મન મસ્ત થઈને જદા;
 સારું માકું ન ભાળે રે, ગાઠે તેનું રૂપ તદા. ટેક. ૧
 અંગ ધ્રૂજવે ને વેર વસાવે, કેર કરાવે અનંત;
 વહાલામાં વહાલો એ પુત્ર મરાવે, ન જુઓ જોગી જતિ કે મહંત,
 સંતને સૂવાડે રે, શાંતિ નવ ધરતું કદા. કોધી૦ ૨
 ધુંધવાતા અગનીની પેરે, અંગમાં ઉપજવે આગ;
 ધીમે ધીમે સળગ્યા કરે નિત્યે, બાળે ધારેલો જેટલો ભાગ,
 ત્યારે થાય ટાકું રે, કોધી એવું જુઓ સદા. કોધી૦ ૩
 કોઈના બોલ ન કર્યું ધરે કદી, ખવડાવે મોકમ માર;

૩ ઘાલો—જોડીમાં. ૪ ભાગે ઇ૦—એવી રીતે દોરાકટ ઘડાને
 વેહેલા વેહેલા ભાગે છે ! (વક્રોક્તિ)—અર્થાત્ જેમ કોરો ઘડો ભાગવાનું
 કામ સહેલું છે તેમ મનને પકડવાનું કામ સહેલું નથી. ૫ એજ વાત
 સ્પષ્ટ કરે છે: એવી એવી ઇ૦. માતંગ—હાથી. પડ્યાને—પોતાના પગ
 આગળ પડેલાં. ૧ મનની ચિકિત્સાઓ વર્ણુ છે: કોધી ઇ૦.

અનેકનો હિસાબ ગણે નહિ, ક્રોધ ચઢ્યો જોણી વાર,
ધાર્યું કરે ધ્યાનનું રે, આપેલું કરવાને અદા. ક્રોધી૦ ૪
નિર્બળ કોઈક વાર એ થાય, થાય સખળ કોઈક વાર;
એના રંગ તો એજ જાણે ભાઈ, શું લે' ગુણહીણા ગમાર,
ધીર ધરે ધારણ રે, તે તો રહે સદા મુદા. ક્રોધી૦ ૫

કાફી ૧૨ મી.

મોંઘી વસ્તુ મળતી રે, મનવાને કદી ખાવા;
તેને તે તરછોડે રે, જય કુશકા સા'વા. ટેક. ૧
નારી મળી હોય સારી કદાપિ, તોય નકારી જોઈ લલચાય;
તેની પૂઠે પૂઠે ફરતું હોંડે તે, ખત્તા ઘણા ઘણા ખાય,
સમજે નવ સાફ રે, ધૂળમાં જાયે ધાવા. મોંઘી૦ ૨
જેવું જોઈએ તેવું જોડ મળ્યું તોય, પરતું દેખી પસ્તાય;
આવુ જો હોત મારે કદાપિ તો, દુઃખ દિલમાં નવ યાય,
મળે જ્યારે તેવું રે, ત્યારે કહે થઈ બાવા. મોંઘી૦ ૩
બાવા થઈને બચ્ચાં રમીડે, એવા મનડાના વિવિધ તરંગ;
રાતા પીળા કે આકાશના સર્વે, એનામાં ભરિયા છે રંગ,
એને કેવું કહેવું રે, તેના તો લેવા લા'વા. મોંઘી૦ ૪
એને ઉપદેશ કરે ઘણા સંતો, તોય તને નવ દેવ;
પોતાનું ધાર્યું એ પૂર્ણપણાનું, એવો જોણે ધર્યો અહમેવ,
ધીર એ કરંદા રે, ગંગામાં એ જાય ના'વા. મોંઘી૦ ૫

૪ ધ્યાનનું—પોતાના ધ્યાનમાં આવ્યું તે પ્રમાણે. આપેલું અદા કરવાને—ફરજ અજવવાને. ૫ મુદા—હવેથી.

૧ મનની તૃણાવૃત્તિ વણે છે: મોંઘી ૬૦. ૩ જોડ—ધર. બાવા—વેશર્થી.

૪ એને ૬૦—એને કેવું કહેવું, એ વાતના તો લાવા લેવાના છે. અર્થાત્ મનન વક્ષણ કરવું એ મોટો લાભ મેળવ્યા બરાબર છે.

કાફી ૧૩ મી.

- માન માફ મનવા રે, શીખામાણ હું આપું;
કહ્યું ઘણા સંતે રે, તેનું તેં તો ઉઠાપ્યું. ટેક. ૧
- માનીશ માફ જીવી નથી આશા, તોય કહેવા કઈ વિચાર;
માનવું હોય તો માનજે તારે, નીકર છેડે બાંધીશ ઉચ્ચાર,
ભાર તારો ભારે રે, કપાય તે હું કાપું. માન૦ ૨
- અવળી અવળી વાતો અનેક કરે તું, મૃગનેણીમાં મોહાય;
એ મૃગનેણીને તેંજ કરી છે, તારે મતે તેહ સુહાય,
મિથ્યા માન તેને રે, જોનું નથી કંઈ દાપું. માન૦ ૩
- પંચામૃત પકવાન ધર્યાં હોય, તું જો સમજે રાખ સમાન;
તો ભિન્નભાવ કશો નથી ભાઈ, નથી રંકને કોઈ રાજન,
એ તાફં કર્યું સર્વે રે, તું તો આપું ઉઠાપું. માન૦ ૪
- ભમવાકેરી ટેવ ભૂલે ભાઈ, તો સુધર્યું તાફં સર્વ;
માનીશ તો તેમાં કીર્તિ છે તારી, ગોદા ખાઈશ ધરીશ જો ગર્વ,
ધીર ધરત્ર ધારણ રે, મનવા કહે તે આપું. માન૦ ૫

કાફી ૧૪ મી.

- ઇંદ્રિયો તો સર્વે રે, તારે વશ થઈ રહી;
તું નચાવે તેમ નાચે રે, વહેવરાવે ત્યાં તો વહી. ટેક. ૧
- જેમ તું કરાવે તેમ તે કરતી, તારે વશ સદા સર્વ કાળ;
બાજીગરની હીંગલી પેરે, તું તેને નચાવે નિર્ધાર,
દોરી તારા કરમાં રે, સંત શાણાએ તો કહી. ઇંદ્રિયો ૨

૨ છેડે બાંધીશ ઉચ્ચાર—મારો બોલ પાછો ખેંચી લેછશ. ૩ મિથ્યા
૪—એ મૃગનેણીને તું મિથ્યા માન.

તુંજ ઊઠાડે ને તુંજ બેસાડે, તુંજ ચઢાવે વિમાન;
 નરકમાં અલ્યા તુંજ નખાવે, ગુણહીણ શે થાય? તજ ગુમાન,
 નથી કાંઈ લાભજ રે, લાલચ નવ અમે લહી. ઇંદ્રિયો ૦ ૩
 જને જને તું માને છે મોટું, તે તે છોટું છે છેક;
 અમારું કહ્યું અવળું નથી મનવા, કરી જો કાંક વિવેક,
 સ્થિર ઠરવાનું રે, ગોતી લેને આજ ગ્રહી. ઇંદ્રિયો ૦ ૪
 તારે કાજે અમો શ્વાસાને તોડું, જે શ્વાસાથી થાય શુભ કાજ;
 તેના વિચાર વહેલું કંઈક કરજે, વ્યર્થ ન આણીશ વાજ,
 ધીર ધર ધારણ રે, માંલ હોય જો આ મહી. ઇંદ્રિયો ૦ ૫

કાલી ૧૪ શ્રી.

ધીર ઠરવાનું રે, નથી લાધ્યું ઠેકાણું;
 વિધવિધ વૈભવ રે, ભોગવ્યા ભરી ભાણું. ટેક. ૧
 કૈંક નારીની સંગે તું નાચ્યો, કૈંક રમ્યો મનવા અપાર;
 કૈંક તેં માર અથાગ તો ખાધો, કૈંક માર્યો મહિલાને માર,
 કૈંક થયો દાસજ રે, પૂરું કંઈ ન પરમાણ્યું. થીર ૦ ૨
 તેં તારું કામ શોધવા કાજે કીધો, જોગીને મઃ વિશ્રામ;
 તે જોગીને ભોગી કરી દીધા, ન રાખ્યું જોગનું કિંચિત નામ,
 દેવ પડી એવી રે, આધું તેને ક્યાં આણું. થીર ૦ ૩
 બેરું મૂગું થઈ કૈંક બેકું'તું, તોય તને ન વળી નીરોત;
 બે જાણને બાંધી તેંજ વઢાડ્યા, તારી વૃત્તિને કર કંઈ સાંત,

---

૫ શ્વાસાને ઇ—વાણી બોલતી વખતે જે શ્વાસનો પ્રવાહ તૂટે છે તેથી આયુષ્ય કમી થાય છે, એમ કહે છે. પણ હે મન ! તારે કાજ અમે તે પણ કરીએ છીએ, તો તું અમારું કહ્યું માન. આ મહી—આ વાતમાં. ૨ મહિલા—શ્રી.

શું આવું ને આવું રે, રહીશ તું આજ્ઞાણ્યું. થીર૦ ૪
તારામાં તારાપણું અતિ મોટું, વિચારી ને વારંવાર;
તુજ તોરે અધ્યા ભાર ભાગે છે, સમજી જી શુદ્ધ સાર,
ગોઠી થા તું જ્ઞાનનો રે, ધીરે એવું મન આણ્યું. થીર૦ ૫

કાશી ૧૬મી.

ચાલ ચેતો મનની રે, ગતિ તો જેની ગહન ઘણી;
સિંહ જેવી ચાલ ચાલે રે, ગતિ નવ જાણી. ટેક. ૧
ફૂદકા મારીને ચાલે છે કદી એ, કદા ફટ લઇ મારે ફલંગ;
કોઈક વાર સંતાઈ પેસે છે, રૂપ દખાડીને કરે દંગ,
જંગ મચાવે રે, લક્ષ્મીને ભાવે હણી. ચાલ૦ ૨
ધૂ ધૂ કરીને ગાજે છે પળમાં, શબ્દ કરી દર્શાવે ચાલ;
આજસવાળું સ્વરૂપ ધરે કદી, હગલું ઉચ્ચકયાના નવ હાલ,
બેહાલ થાય બાપડું રે, મૂલ જેતું મોંઘો મણિ. ચાલ૦ ૩
માતંગ જેવી ચાલ ચાલે કદી, આપે કવિઓ ઉપમા અનેક;
રોપે ભરાય ત્યારે તે રડાવે, વીસરાવે વહાલાંના વિવેક,
સ્થૂળ દહે દોડતું રે, વાટ આવ્યો નાખે વણી. ચાલ૦ ૪
બેશી જામને ખૂરાઈ કરે તે, દોડી કરે છે દમામ;
કીકીઆરી કરીને કંઈકની હરતું, મહામોંઘા મૂત્રી મામ,
તુહિં તુહિં મનડા રે, ધિંગલમલ ધીર ધાણી. ચાલ૦ ૫

૫ ગોઠી—સોગતી. ૩ બેહાલ ધ૦—જેતું મૂલ મોંઘા મણિ જેટલું
છે એવું મન દોષ વાર બાપડું બેહાલ થઈને રહે છે ।

૪ વાટ ધ૦—તેના રસ્તામાં ને આવે તેને વણી નાખે—નાશ કરે.
૫ દમામ—ધામધૂમ. કંઈકની ધ૦—કંઈકની મામ હરતું, એ અત્યય.

તુંજ ઊઠાડે ને તુંજ ખેસાડે, તુંજ ચઢાવે વિમાન;
 નરકમાં અલ્યા તુંજ નખાવે, ગુણહીણ શે થાય? તજ ગુમાન,
 નથી કાંઈ લાલજ રે, લાલચ નવ અમે લહી. ઈંદ્રિયો ૦ ૩
 નેને નેને તું માને છે મોટું, તે તે છોટું છે છેક;
 અમારૂં કહ્યું અવળું નથી મનવા, કરી જો કાંક વિવેક,
 સ્થિર ઠરવાનું રે, ગોતી લેને આજ ગ્રહી. ઈંદ્રિયો ૦ ૪
 તારે કાને અમો શ્વાસાને તોડું, જે શ્વાસાથી થાય શુભ કાળ;
 તેના વિચાર વહેલું કંઈક કરજે, વ્યર્થ ન આણીશ વાળ,
 ધીર ધર ધારણ રે, માલ હોય જો આ મહી. ઈંદ્રિયો ૦ ૫

કાફી ૧૪ મી.

ધીર ઠરવાનું રે, નથી લાધ્યું ઠેકાણું;
 વિધવિધ વૈભવ રે, ભોગવ્યા ભરી ભાણું. ટેક. ૧
 કૈંક નારીની સંગે તું નાચ્યો, કૈંક રમ્યો મનવા અપાર;
 કૈંક તેં માર અથાગ તો ખાધો. કૈંક માર્યો મહિલાને માર,
 કૈંક થયો દાસજ રે, પૂરું કંઈ ન પરમાણુ. ધીર ૦ ૨
 તેં તારૂં કામ શોધવા કાને કીધો, જોગીને મઠ વિશ્રામ;
 તે જોગીને ભોગી કરી દીધા, ન રાખ્યું જોગનું કિંચિત નામ,
 ટેવ પડી એવી રે, આણું તેને ક્યાં આણું. ધીર ૦ ૩
 બેરૂં મૂગું થઈ કૈંક બેકું'તું, તોય તને ન વળી નીરાંત;
 બે જણને બાંધી તેંજ વઢાડ્યા, તારી વૃત્તિને કર કંઈ શાંત,

---

૫ શ્વાસાને ઇ—વાણી બોલતી વખતે જે શ્વાસનો પ્રવાહ તૂટે છે તેથી આયુષ્ય કમી થાય છે, એમ કહે છે. પણ હે મન! તારે કાળ અમે તે પણ કરીએ છીએ, તો તું અમારૂં કહ્યું માન. આ મહી—આ વાતમાં.
 ૨ મહિલા—સ્ત્રી.

શું આલું ને આલું રે, રહીશ તું આણનાણું. થીર૦ ૪
 તારામાં તારાપણું અતિ મોટું, વિચારી જો વારંવાર;
 તુજ તોરે અલ્યા ભાર ભાગે છે, સમજી જો શુદ્ધ સાર,
 ગોઠી થા તું જ્ઞાનનો રે, ધીરે એવું મન આણ્યું. થીર૦ ૫

કાશી ૧૬મી.

ચાલ ચેતો મનની રે, ગતિ તો જેની ગહન ઘણી;
 સિંહ જેવી ચાલ ચાલે રે, ગતિ નવ જાયે ગાણી. ટેક. ૧
 કૂદકા મારીને ચાલે છે કદી જો, કદા ફટ લઇ મારે ફલંગ;
 કોઈક વાર સંતાઇ પેસે છે, રૂપ દખાડીને કરે દંગ,
 જંગ મચાવે રે, ભક્ષને ભાવે હણી. ચાલ૦ ૨
 ધૂ ધૂ કરીને ગાજે છે પળમાં, શબ્દ કરી દર્શાવે ચાલ;
 આજસવાણું સ્વરૂપ ધરે કદી, હગલું ઉંચકયાના નવ હાલ,
 બેહાલ થાય બાપડું રે, મૂલ જેતું મોંઘો મણિ. ચાલ૦ ૩
 માતંગ જેવી ચાલ ચાલે કદી, આપે કવિઓ ઉપમા અનેક;
 રોષે ભરાય ત્યારે તે રડાવે, વીસરાવે વહાલાંના વિવેક,
 સ્થૂળ દહે દાડતું રે, વાટ આવ્યો નાખે વણી. ચાલ૦ ૪
 બેશી જાઇને ધૂરાઇ કરે તે, દાડી કરે છે દમામ;
 કીકીઆરી કરીને કંઈકની હરતું, મહામોંઘા મૂલી મામ,
 તુહિં તુહિં મનડા રે, ધિંગલમલ ધીર ધણી. ચાલ૦ ૫

૫ ગોઠી—સોખતી. ૩ બેહાલ ધ૦—જેતું મૂલ મોંઘા મણિ જેટલું
 છે એવું મન કોઇ વાર બાપડું બેહાલ થઇને રહે છે ।

૪ વાટ ધ૦—તેના રસ્તામાં જો આવે તેને વણી નાખે—નાશ કરે.
 ૫ દમામ—ધામધૂમ. કંઈકની ધ૦—કંઈકની મામ હરતું, એ અન્વય.

કાશી ૧૭ મી.

વંઠેલ વરૂં જેવું રે, કેમ મન કહેવાયે;
 ઘોડા જેવું ધડબડ રે, દાડી દાડી કયમ જાયે. ટેક. ૧
 વરૂં કહેતાં વાત વિપરીત થાયે, હરૂં દિલમાંહી અપાર;
 જેના વડે શ્રમ ભરપૂર પામું, તેના ભાગી નાખું કયમ ભાર,
 તોયે જેવું જાણું રે, તેવું તો આજ ગવાયે. વંઠેલ૦ ૨
 વરૂં કેરૂં રૂપ જ્યારે ધરે ત્યારે, મારે તે દાડય અથાગ;
 ધારેલા ધ્યાનને ચૂકે નહિ કદી, રોળી નાંખે રૂડેરો બાગ,
 વારંવાર જોતું રે, સંતે અનુભવાયે. વંઠેલ૦ ૩
 વણિયરકેરી ઉપમા દેતાં, અટકી કૂટકી વાણી જાય;
 ખરેખરૂં કહેવું ખાંત ધરીને, થનારૂં હોય તે થાય,
 કંચન કહેવું કથીર રે, વિષમ વાયુ તો વાયે. વંઠેલ૦ ૪
 પૃથ્વી પર ગતિ અનેક કરે પણ, મન માને નવ લગાર;
 ઘરને શિખરે ચઢી ગતિ કરતું, એકથી બીજે જઘ નિરધાર,
 ધીરે કહેવું કેટલું રે, દાસથી ધણી થવાયે! વંઠેલ૦ ૫

કાશી ૧૮ મી.

દશે દિશા દીઠી રે, અનુભવી અવલોકી;

૩ રોળી નાંખે ઈ૦—વરૂં જેમ બાગને રોળી નાંખે છે તેમ બાગ જેવા ખીલેલા દેહને અથવા કોઈ પણ પદાર્થને મન નાશ કરે છે.

૫ દાસથી ઈ૦—દાસ ધણી થઈએસે એ વિપરીત વાત બનવી કહ્યું છે; પણ મન જે દાસ જેવું છે તેજ ધણી થઈને મનુષ્યને ચોતાના હુકમ પ્રમાણે વર્તીવે છે.

પંડિત બન્યું પૂરું રે, દઢતા ધરી કહે હોકી. ટેક. ૧

ઇંદ્રિયો દશ અવલોકી અમે તો, પણ નવ કોઇ એના સમાન;

જે દિશા નવ એણે તો દીઠી, તેનું ધારે ધરે અભિમાન,

જેઘ કેઘ વેળા રે, ઠાઠમાં મારે ઠોકી. દશે ૦ ૨

આ દિશાએ તો અવિનાશી રહેતા, આ દિશાએ પારવતી માત;

આ દિશાએ તો પ્રહ્લાદ બેઠા, જેઘ શુદ્ધ સ્વરૂપી જાત,

સાવિત્રી તો સાથે રે, જૂઠું મારે ઝોકી. દશે ૦ ૩

ક્ષીરસાગરતણી વાતો કરે વળી, સાગર સર્વનું ધારે જ્ઞાન;

આદ્યે ખૂણે અવિનાશી પોઢ્યા છે, લેઇ ભામિનીને ભગવાન,

વાહ ! વાહ ! મનવા રે, ત્યાં તે જોયા તં ટોકી! દશે ૦ ૪

તે વિષ્ણુને તું મુખ બોલાવે, ધીજપતિજ થવા કાજ;

એકનું લેઇને આપીશ અન્યને, રાવણ મારીને રૂકું રાજ,

પ્રતીજ એવી કરતાં રે, તે તો ધીરા નવ રોકી. દશે ૦ ૫

કાફી ૧૯મી.

સારે સારું સર્વે રે, વિદ્યાતાએ આજ કયું;

તારું રૂપ ન નિર્મ્યું રે, તેથી કાર્ય કંઈકે સર્થું! ટેક. ૧

હાલે એવા હાથ પગ કર્યા હોત, તો કંઈકનાં કાઢત કાશ;

૧ પુરાણાદિની કથાઓ પણ મનની કલ્પનાઓ છે એમ વર્ણુ છે: દશે ૦. હોકી—હોશરો કરીને.

૩ અવિનાશી—મહાદેવ. ઝોકી મારે—ઝાઝવી દે. ૪ ત્યાં ૪૦—ત્યાં તે તેમને ટોકી જોયા “ કોણ સૂતું છે ? ” એમ બોલાવી જોયા!

૫ રામે રીતાની ધીજપતીજ કરાવી, તેને ઉદ્દેશીને કહે છે: તે વિષ્ણુને ૪૦. રોકી—(પ્રતીજ).

વિચાર કરવા હૃદય હોત જો કદી, તો ખૂડ કરતાં ધરત નવળાસ,
પેટ નથી પૂરું રે, ત્રિભુવન તેણે તર્થું ! સારે ૨

એમ કહો કે અવયવ એકે, વિધિએ વિચારી નવ કીધ;
જો કરતાં શું કરાઇ ગયા હોત, તો તો થાત ન કોઇ સિધ્ધ,
પ્રસિધ્ધિની પૂઠજ રે, રહેત એવું મેં તો ધર્થું. સારે ૩

અરૂપી છતાં આવડો છે લટકો, ફટકો લટકો જોઇ;
કટકો ન વિષતણો કહેવાયે, ભટકો ભવોભવમાં રોઇ,
ઝટકો હાથ જૂઠા રે, મેહેનતે નવ જાય મર્થું. સારે ૪

અરૂપી છતાં આવડો ધરે આડંબર, તે રૂપી સ્વરૂપી હોત;
રામણો વાળી રડાવત સહુને, માણીગરનાં કરાવી મોત,
ધીરે ધરી ધારણ રે, અરૂપી તો એને કર્યું ! સારે ૫

કાફી ૨૦ મી.

ભૂલાવી એણે ભારતી રે, ગુરૂ કરી નૃત્ય જાણ્યું;

૨ પેટ ઈં—તારે પૂરેપૂરું પેટ નથી એ પણ હીક છે; કેમકે એથી ત્રિભુવન (ત્રણે લોક) તર્થું (તરી ગયા છે). અર્થાત તારે પેટ હોત તો તું એટલું ગધું ખાઈ જાત કે પ્રાણી માત્ર ભૂખે મરત !

૩ પ્રસિદ્ધિની ઇં—પ્રસિદ્ધિની માત્ર પૂઠજ રહેત એમ મેં મનમાં ધર્થું છે. અર્થાત પ્રસિદ્ધિ માત્ર નાશ પામત અનેતે પછીથી સંભારવા માત્ર રહેત.

૪ ફટકો ઇં—એ મનનો લટકો જોઈને તને ફટકો એવું છે. કટકો ઇં—એને ઝેરનો કટકો ન કહેવાય. અર્થાત એ તો ઝેરથી પણ વિષમ છે.

૫ આડંબર—ટોળ. ૫ રામણો વાળીને—અતિશય દુઃખ ઉપજાવીને. ‘રામાયણ’ ઉપરથી ‘રામણ’ શબ્દ થયો છે, રામાયણમાં વર્ણાયલા રાગસીતાના દુઃખના જોવું થવું તે ‘રામણ થઈ કે વળી’ કહેવાય છે. ધીરે ઇં—એને અરૂપી કર્યું છે માટે ધીર ભક્તે ધારણ ધરી છે, એ અન્યથ.

નચાવા પછે લાગ્યું રે, ગુરૂથી ઘણું પરમાણ્યું. ટેક. ૧

મોજ વિના પણ ગુરૂજને નચવે, એવું નૃત્ય શીખ્યું થઇ શિષ્ય;
પાદ પછડાવે ને વિણા વજડાવે, બીજું ભૂલાવી દીધું ભવિષ્ય,
શિષ્ય કર્યા નારદ રે, તેને ટીકું ઠીક તાણ્યું ! ભૂલાવી૦ ૨

મહાક્રપિ કે દેવક્રપિ જેવા, કે મનાય એનાજ ભાઇ !

નારદ મન પરમેશ્વરકેરું, એવી સાંઘે શાણા સગાઇ,
તેને તો નચાવ્યા રે, કોઇને નથી આજ્ઞાણ્યું ! ભૂલાવી૦ ૩

બ્રાતગુરૂપર અજમાવી પોતે, મનમાં થયું નિશ્ચંત;
મારા જેવું નૃત્ય કોઇ ન જાણે, ચઢ્યું ચારે ખૂણેથી ચંત,
મહંત પછે સા'યા રે, માણીગર થઇ માણ્યું. ભૂલાવી૦ ૫

પછે આખા વિશ્વકેરી ઉપર, નજર નાખી ધરી પ્રેમ;
નારીઓને પહોલી એણે નચાવી, જૂએ એકું નાચે છે કેમ ?
નચાવ્યો ઘણો ધીરને રે, પચાવી લીધું પરમાણ્યું. ભૂલાવી૦ ૪

કાફી ૨૧ મી.

જેવાની થઇ જુગતી રે, હોવાની તે હોઇ ગઇ;
નારીઓ જ્યારે નાચી રે, ત્યારે તો જુગતે જોયું જઇ. ટેક. ૧

૧ મનનો નાચ વર્ણ છે: ભૂલાવી ધ૦. એ મને પ્રથમ ભારતી (સરસ્વ-
તી) દેવીને ભૂલાવીને તેનાથી નૃત્ય વિદ્યા શીખ્યું. નૃત્ય વિદ્યાના પ્રથમ
કાદનાર ભરત મુનિ કહેવાય છે. અને ભરત મુનિની વિદ્યા તે ભારતી કહેવાય
છે, માટે તે ભારતીને ભૂલાવી એમ પણ અર્થ થાય.

૨ મોજ વિના—ગુરૂજની મરજ ન હોય તોપણ. ૪ બ્રાતગુરૂ—ગુરૂભાઇ
—તુંગુરૂ. ૫ પરમાણ્યું લીધું—માપ કરી લીધું અથવા પ્રમાણપત્ર લીધું.
મન સર્વે નચાવનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે, એવું પ્રમાણપત્ર લીધું. ૧ નારીઓ—
મનની વૃત્તિઓ.

નાચનાર તો રૂઢું જાણાયે, ગોઢું છતાં થઇ જાયે જાળ;
 ચાળા ચસકા પરિપૂરાણ થાયે, ખાંતે જોઇએ એવા મારે ખ્યાલ,
 ધ્યાને નર ધાર્યા રે, છુટયા લાગ માંહી લઇ.   જોવાની૦ ૨

વાંકડી મૂછો સુખપર ધરતા, વાળે વાંકડી વારંવાર;
 આંકડી તો ઉતરે નવ હેઠી, ફાંકડી પાઘતાણા ધરનાર,
 માંકડી જેવું સુખજ રે, કરી જોદે ખાણી ખઇ.   જોવાની૦ ૩

રાગ્ન જોવાને રમાડવા લાગ્યું, લાગ્યું નચાડવા નિરધાર;
 ધુધર બંધાવે ને ઘાંટો કઢાવે, પ્રભુ કોણ પામે એનો પાર,
 ન નાચે તેને દૂભે રે, ભેટે ઘણું ધાઇ ધઇ.   જોવાની૦ ૪

એના નચાવ્યા જે નવ નાચ્યા તે, રાચ્યા રહ્યા રંગ માંહી;
 સાચા કહેવાયા નાચ્યા નહિ જે જે, પણ એવા દર્શે છે ક્યાંય?
 ધીરાતા ધિંગલમલ રે, ગુરૂની ગતિ એવી સહી.   જોવાની૦ ૫

કાફી ૨૨ મી.

હાઠ માંડ્યો ઠગનો રે, બગલા પાવશ ખેશી;
 ઠગવા માંડ્યું ઠીક કરી રે, પાકી નવ જોઇ પેશી.   ટેક. ૧

મહાદેવ સરખાની મમતા મૂકાવી, ભોળવિયા ભીલડીની સાથ;

૪ ન નાચે ઇ૦—જે મનના કલ્પા પ્રમાણે ન વર્તે તેને તે દૂભે—દુઃખી
 કરે, અને ધાઇ ધાઇને ભેટે—પોતાની વૃત્તિ પ્રમાણે કરાવવાને પ્રેરે. ૫ એના
 ઇ૦—અર્થાત મનના કલ્પા પ્રમાણે જે ન વર્ત્યા.

૧ પાવશ—પ્રાણ (વર્ષાકાળ). ચોમાસામાં બગલો એક જગોએ
 રિયર ખેસે છે અને લાગમાં આવે છે તે ચાછલાને પકડી લેછે, તે
 ઉપરથી ઠગ અને દંભી પુરૂપને જોઇને લોકો કહે છે કે ‘ બગલો પાવશ
 ખેડો છે.’ પાકી ઇ૦—ઠગતી વખતે તે પેશી (ખજુર વગેરેની) પાકી
 છે કે નથી પાકી, તે પણ જોઈ નહિ. અર્થાત માત્ર ઠગવું એજ તારું કર્મ
 છે.

અહ્લાકેરી કને એવું કરાવ્યું, જેની ગુણુહીણી થઈ પડી ગાય,
તે કહેવાય ન મુજથી રે, હુણક ગઈ મન વેશી. ૬૧૦ ૨

વિષ્ણુને તો વગોવ્યા તો વનમાં, દનમાં જનમાં અપાર;
તારી વાતો કેટલી કહેવાયે, ખવડાવ્યો મોઠાને માર,
તારી છે બલિહારી રે, કરે સંતોષી દેવી. ૬૧૦ ૩

ઉપરી તારો અડચણમાં આણ્યો, ચૂલે નાખ્યો અતુર ચંદ્ર;
ગૌતમ ઘેર ગોદા ખવડાવ્યા, અદ્રજાવ્યો ઘણો ઈંદ્ર,
મહીંદ્રતાણી કયા કેવી રે, ભલે યયાં વર્ષે એંશી. ૬૧૦ ૪

અમાણ્યક્રમાં નાખવા સહુને, કર ધરી જયનું નિશાણ;
પાણુ તારો જય અધ્યા કોક કરે છે, શેર શિર સવાશેર જાણ,
દાસ ધારો કહે છે રે, મન વરવું વેશી. ૬૧૦ ૫

કાફી રરમી.

મને મન કેવું રે, છતી તો રાખ્યું જગમાં ।

૨ કોને દયા ? તે કહે છે: મહાદેવ ઇન્—પ્રસિદ્ધ છે. ગુણુહીણી ઇન્—
જેની ગાય (વાત) ગુણુહીણી (નિંદ) પડી ગઈ. (અહ્લા પોતાની પુત્રી-
ની પછવાડે કુદૃષ્ટિથી દોડ્યા હતા એવી).

૩ વનમાં—(રાસકીડા વગેરેમાં). દનમાં—દિવસમાં. મોઠાને—
જરાસંધ, કંસ, દુર્યોધન, વગેરેને.

૪ ઉપરી ઇન્—મનનો દેવતા ચંદ્રમા છે. (‘ચંદ્રમામનસોજાતઃ’ એવું
વેદમાં કહેલું છે) માટે ચંદ્રને મનનો ઉપરી કહ્યો છે. ચૂલે નાખ્યો—જૃહ-
સ્પતિની સ્ત્રી સાથે મેળવીને. મહીંદ્ર—જૃપતિ. તો પછી રાજાઓની વાતજ
શી કહેવી ? ૫ કોક—છતોંદ્રિય પુરુષો. વરવું વેશી—વરવા વેપવાળું અને
વેપધારી.

સમાન ખુદ્ધિ સાચી રે, રાખી એણે રગરગમાં ! ટેક. ૧
 મોગરાની વાસ માંહે લોભાયે, વણુંધાયે વારંવાર;
 સર્પ કરડે તોય ત્યાંથી ન ખસતું, સુંઘણહાર થઈ નિરંધાર,
 નઠારામાં નઠારું રે, સુંઘવાનું લે રાગમાં. મને૦ ૨
 મળમૂત્રાદિક ઉપર કરે મન, ગણે મોગરો તેથી અધિક;
 શું સમાનપણું શીખી રહ્યું એ, ઠાઠ મચાવે છે ઠીક !
 દાનાવ ઘણું ડાહ્યું રે, ભિન્નતા ન કોઈ ડગમાં. મને૦ ૩
 હર હરિ વિરંચિમાં લાગી રહે દઢ, તેમના વિના ન સૂઝે કાંઈ;
 મુખે જળ એના એજ જપે છે, મોઠો માલ ધરે મન માંઈ,
 ફરી જળ પાછું રે, ધ્રુજરી છૂટે પગમાં. મને૦ ૪
 હાડ માંસ ને રૂધિરે ભર્યું અંગ, અંગનાનું જોઈ જાણ;
 વિશ્રામ લેઈએસે તે માંહે, પરા કરે પ્રભુ પ્રમાણ,
 ધીર દઢ કેવું રે, અદઢ આવે શું દગમાં ! મને૦ ૫

કાફી ૨૪ મી.

મસ્તાનું મન મોટું રે, તુરંગી તુરી જંગી;
 ધાર્યું કરે ધ્યાનનું રે, ઊઠે થઈ ઉમંગી. ટેક. ૧
 નાસવા ધારે તો નાસે પલકમાં, એસવા ધારે તો રહે પેશી;
 જમવા ધારે તો જમ જમ કરતું, ગુફા ગર્જરમાં રહે પેશી,

---

૧ મને ઇ૦—મનવડે મનને કેવી રીતે જીતી રાખ્યું ! (વક્રોક્તિ).
 અર્થાત્ મનથીજ મન જીતવું એ ન જનવા જેવું છે. ૩ શું સમાનપણું ઇ૦—
 અર્થાત્ એવું નામ સમાનપણું ન કહેવાય. ૪ ધ્રુજરી છૂટે—(વિષયોની
 લાલસાથી). ૫ અદઢ ઇ૦—શું એવું મન તમારી દગમાં (તજરે)
 અદઢ આવે છે ? (વક્રોક્તિ). ૧ તુરી જંગી—લલાર્થના થોડા જેવું
 (મસ્તાનું).

મોટામાં અતિ મોટું રે, પાંગળું ને એ પંગી. મસ્તાનું ૦ ૨
 ધ્યાને ધર્મુ એનું થાયે નહિ ત્યારે, કાવે તે કરે ઉપાય;
 કેદ કરનારો કાચો હોય તો, મૂળમાંથી મરડી જાય,
 મસ્તાનું તે મસ્તાનું રે, જરાળું ને મહાજંગી. મસ્તાનું ૦ ૩
 એ જતાયું તો જગ જતાયું, એ ન જતાયું તો સહુ રોક;
 જતવા જતાં જતી ગયું જો તે, તે તો હસે ઘણા લોક,
 આપડો ખૂરાડે રે, ઢંગી કરી આજુઢંગી. મસ્તાનું ૦ ૪
 ધીરકેરી ધીરજ ધરી તેણે, હરી લીધી વારંવાર;
 સદ્ગુરુ સાચા મળી આવ્યા ત્યારે, મૂકાવ્યો મનડાનો માર,
 દહ દહ ધીરજ રે, કયો ખાંત ધરી ખંગી. મસ્તાનું ૦ ૫

કાફી રય મી.

મતલબી ને મોજલું રે, મન તે તો મન ખરું;
 અટકી પડે ત્યારે અટકે રે, નીકર વહેતું પૈતરું. ટેક. ૧
 જે જે ઇચ્છા ધરે એ અંતરમાં, તે તે કરે પરિપૂર્ણ;
 એને જીતવાની ચિંતા કરે તે, ઊડે અર્કનું જાણે તૂણું,
 ચૂર્ણ થઇ જાયે રે, ધ્યાન હું તો એનું ધરું ! મતલબી ૦ ૨
 એનું કારજ એજ કરે, નવ અન્યથી કાંઇ થાય;
 ઘડીમાં રંક થઇ એ ખેસે, ઘડીમાં થઇ જાય રાય,

૨ પંગી—પગવાળું. ૩ કેદ કરનારો—મનને વશ કરનારો. ૫ ખંગી
 —ખંગ વાળનારો. અર્થાત ઘણી વાર જીતી ગયેલા મનને છેવટે હરાવનારો.

૨ એને ઇ—જે માણસ એ મનને જીતવાની ચિંતા (ચિંતન—વિચાર) કરે તે અર્ક(આકાશ)ના તૂણું(તૂર)ની પેઠે ઉડે. અર્થાત તે મન જીતવાના વિચારમાંજ એવો હલકો પડી જાય કે પછી તેનાથી મન જીતાય નહિ.

કાય જોની ફૂડી રે, ફૂડી હું તો ઉચ્ચરું. મતલબી૦ ૩
 ફડા રંગ ખેરંગી ગલીયા માહિ, સાથે લેતું નૌતમ નાર;
 ભોગ વિલાસનો ભાવ ન પૂછે, ભોગ ભોગવે અપરમપાર,
 ભોગ ભોગવતાં રે, કહેશે જોગીપણું કરું. મતલબી૦ ૪
 મન માંડું થઇ કદી કદી ખેસે, કદી કદી નીરોગી થાય;
 કાયામાં તો કદી કંપ દર્શે અતિ, કદી જોરાળાને આલવા જાય,
 ધીરા જોવા જોવા રે, કેતા અવગુણુ ગાતો ફરું. મતલબી૦ ૫

કાફી રક મી.

મહંતથકી મોહું રે, ગુરૂથી અતિ ગુણુવાળું;
 ચોર હરે કંઇકજ રે, ત્યારે તો થાય અજવાળું. ટેક. ૧
 કંઇ નહિ અને મીઠા જેવું, વળી તેવુંજો નવ જણાય;
 તેવા જ્ઞાનને જો મનકું મેળવે, કોણુ જોના તે ગુણુલા ગાય,
 પ્રભમાં બેળાવે રે, તોડી માયા તાળું. મહંત૦ ૨
 અનેક ઉપર ચિત્તવૃત્તિ જાય તેને, તાણી લાવે એક ક્ષણુ માંય;
 મનની મેહર થઇ જોના ઉપર, તો તો તરી ગયો જાણુ ત્યાંય,
 શૂન્યશિખરની રે, ભાળ જોનાથી ભાળું. મહંત૦ ૩

૪ કોઇ યોગીનું મન પોતાની કલ્પનાથી કેવા વૈભવ ભોગવે છે, તે વિષે કહે છે: ફડા ૪૦.

૧ મન સ્થિર થાય ત્યારે તેમાં આત્માનુ આનંદ સ્વરૂપ ભાસે છે, તે વિષે કહે છે: ચીર ૪૦. ૨ ધ્યાન કરીને જોનામને પ્રથમ કાંઈ ભાસતું નથી; પછી ગોળાકાર તેજ સમૂહ ભાસે છે, અને વળી જતો રહે છે. એવા ધ્યાન-ગોચર જ્ઞાનને ઉદ્દેશીને કહે છે: કંઈ નહિ ૪૦.

૩ પ્રત્યાહાર વર્ણે છે: અનેક ઉપર ૪૦. શૂન્યશિખર—૬૭૮ પદાર્થમાંથી નામ રૂપ બાદ કરતાં છેવટે જે સત્તામાત્ર રૂપ રહે છે તે—બ્રહ્મ સ્વરૂપ, અથવા નિર્વિકલ્પ સમાધિ.

પ્રવૃત્તિને પરી કરે પલકમાં, નિવૃત્તિનું ખેસાડી રાજ;
 પ્રહ્ન પ્રહ્નમય કાયા કરી દે, સગાં વહાલાં આવે ભલે વાજ,
 કાજ એનું કારમું રે, ગણતોમાંથી કેમ ટાળું? મહંત૦ ૪
 અખિલેશ્વરશુ આડાવી દે આવી, અવિનાશી કરી દે અંગ;
 દષ્ટાંત જીઓ મહામુનિકેરું, આવે પળ પળ જેના પ્રસંગ,
 ધીર ધરે ધારણ રે, મન પાપ પરજળું. મહંત૦ ૫

કાફી ૨૭ મી.

જીઓ જીઓ રાજ રે, હરિશ્ચંદ્રકેરું હવું;
 આહા ! શો સત્યવાદી રે, અનુભવ શા અનુભવું. ટેક. ૧
 એ તો મનહાની સર્વે છે મોજે, દઢ થઇ બેઠું એને ઉર;
 વિશ્વામિત્ર હંફાવીને કાઢયા, પાણી જીઓ એનું પૂર,
 મનને માનો મહાધન રે, નથી મારું કહેવું નવું. જીઓ ૦ ૨
 ઊશીનરાદિક અનેકને તાર્યા, દઢ ધરાવી નેમ;
 મહાકૃત્ય એવાં એવાં એનાં, પૂર્ણ ધરો એના પર પ્રેમ,
 એને તો આરાધો રે, લવરી આ તો નવ લવું. જીઓ ૦ ૩
 રાજ એને તમે કરો કદાપિ, તો કરી દે મોટા ભૂપ;
 વશ થા વશ થા એવી વિનતિ કરજે, ત્યારે સમજશે શુદ્ધ સ્વરૂપ
 દઢતા એ તો ધરશે રે, ભલે હોનારું તો હવું. જીઓ ૦ ૪
 હરિશ્ચંદ્રાદિક સરખા કરી દે, પૂર્ણ મળે ને પ્રસાદ;
 પણ હાથ પગ વિનાનો દેવ છે એ તો, આજા કરશે વાદવિવાદ,
 ધીરે અનુભવિયુ રે, કવન આજ તેનાં કવું ! જીઓ ૦ ૫

૫ મન ઇ૦—હું મનના પાપને પ્રજળું છું. અથવા મન પાપને પ્રજ-
 ળનાર છે. ૧ જીઓ ઇ૦—રાજ હરિશ્ચંદ્રનું જે હવું (થયું) તે જીઓ ! ૩
 ઊશીનર—એ નામનો રાજ. ૫ હાથપગ વિનાનો—અર્થાત્ જેમ લેઈ જ-
 ક્યો તેમ દેઈ જવાય એવો. અથવા એને કાંઈ હાથ પગ નથી માટે ગાંધી
 રખાય એવો નથી.

કાકી ૨૮ મી.

- નવધા ભક્તિનું રે, નવલ જ્ઞાન એ તો કરે;
 નવ નવા ભક્તજ રે, ભૂમિમાં એ તો ભરે. ટેક. ૧
- આકારવિનાનો કહે પ્રલજ્ઞાની, તેને કરી દે એ સાકાર;
 ભક્તને દર્શન દેવડાવે એ, મૂર્ખને ખવડાવે માર,
 શીરા પૂરી જમાડે રે, આખર પાછા તે તો તરે. નવધા ૦ ૨
- એની કૃપા સંપૂર્ણ બને તો, બાકી ન રહે કાંઈ;
 ગોઝા જેવા ગુમારને એ તો, કરીદે મોઢો સાંઈ,
 મહિમા તો વધારે રે, ઇશ્વર જેવો તેને કરે. નવધા ૦ ૩
- પૂર્ણ ભક્તિ મન પર ધરે તો, તારે તેને તેહ;
 વશપણું મનનું તજી દે તો, ખૂરાડે નિઃસંદેહ,
 કેવો કેવો દેવજ રે, કાંકડો થઈ જો કરે. નવધા ૦ ૪
- ભૂત ભવિષ્ય વર્તમાનની વાતો, નરસંઈ લ્યો દૃષ્ટાંત;
 ખોટું છે એમ કદાપિ કહો તો, ઊઠી લાત લગાવે શાંત,
 મહાંત મન મોટું રે, ધીર ફરવું ન કરે. નવધા ૦ ૫

૧ નવધા—નવ પ્રકારની; શ્રવણ, કીર્તન, સ્મરણ, પાદસેવન, અર્ચન, વંદન, દાસ્ય, સખ્ય અને આત્મનિવેદન, એ નવ પ્રકારની ભક્તિ ભાગવતાદિ શ્રેયોમાં કહેલી છે. જેમ, “શ્રવણકીર્તનવિષ્ણોઃસ્મરણપાદસેવનમ્ । અર્ચનવંદનંદાસ્યંસરવ્યમાત્મનિવેદનમ્” ॥ ૨ આકાર વિનાનો—(સચ્ચિદાનંદ હોવાથી). સાકાર—અતુલ્યભક્તિ આકારવાળો. માર ખવડાવે—(જમપુરીમાં).

૪ વશપણું ઇ—મનનું વશપણું તજી દે તો—મનને પોતાના કબજામાંથી છોડીદે તો. ભૂત ઇ—એ મન ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનની વાતો પણ કહે છે. દૃષ્ટાંત માગશે તો નરસિંહ મેહેતાનું દૃષ્ટાંત હાજર છે. એ દૃષ્ટાંતને ખોટું કહેશે તો કોઈ શાંત પુરૂષ પણ ઊઠીને લાત લગાવશે. અર્થાત્ એ દૃષ્ટાંત એટલું બધું ખરું મનાયલું છે કે તેને ખોટું કહેવાથી ગમે તેવા શાંત પુરૂષને પણ રીઝ ચડે.

એક બે હોય તો ગણી કહું હું, પામું અનેકનો ક્યાં પાર;
ઘણા સંત લખી ગયા આગે, તોયે વધતો એના વિસ્તાર.
લખી લખી થાક્યા રે, જૂનું થયું છે નામું. એવા૦ ૨

સમજનારને તો સહેલું છે સર્વે, નહિ લાંબાનું કામ;
બે અક્ષરમાં બોધ ગ્રહે તે, જાળખી લે મનવા રૂપી રામ,
મહાધામે પહોંચે રે, વેડ કરવી વામું. એવા૦ ૩

શક્તિ અનુસારે ગુણ મેં ગાયા, ગુરૂકૃપાએ નિર્વાણ;
સાર હોયે તો શોધીને લેજે, મન જીત્યે થશે મુક્તિ,
કંઈ નથી આમાં રે, નક્કી નક્કી નકામું. એવા૦ ૪

જ્ઞાની ધ્યાની ને માની જે મોટા, તે સર્વ મનડાના મંડાણ;
વશ કરી મનને થયા સહુ મોટા, મહાગુણવાન ને મુક્તિ,
ધીરો કર્યો હીરો રે, ગુરૂપદ શિર નામું. એવા૦ ૫

તૃષ્ણાસ્વરૂપ.

કાફી ૧ લી.

તરતીબ ગળી તાજ રે, તૃષ્ણા તો હવે ગાવી મારે;
જેના વિના નવ ચાલે રે, મોટા મહંતને મારે. ટેક. ૧

૨ ઘણા સંત ઇ૦—પતંજલિ, જોરખ, વગેરે યોગશાસ્ત્રના કર્તાઓ
મનને વશ કરવાના ઉપાય તથા વશ થયેલું મન શું ફળ આપે છે, તે વિશે
લખી ગયા છે. ૩ મનવારૂપી રામ—મન રૂપી પ્રલ. “મનોવ્રહ્મેત્યુપાસીત”
એવું વેદ વચન છે. ૪ આમાં—આ સંસારમાં.

૧ તરતીબ—યુક્તિ. તાજ—સદૈવ તાજ રહેનારી. તૃષ્ણા—વધતી
જતી હસ્ત. મોટા ઇ૦—જે મોટા મહંતને પણ મારે એવી છે.

તૃણશાકેરી તાણુ કેઈ વિધ થાતી, ત્રિભુવનમાં નિર્ધાર;
 યથામતિએ હું વર્ણવી દાખું, સમજો શાણા આ વાર,
 મહાવઢેલી રે, ગુરૂજન તો ધારે. તરતીખં ૨

જળના પરપોટાની ઉપમા એને ન, થતાં જતાં અપાય;
 અલૌકિક ગતિવાળી એ જાણો, જેનું માપ ન કોથી મપાય,
 સ્થપાય ન સ્થિરજ રે, વઢેલીને કોઈ વારે. તરતીખં ૩

અન્નપાનાદિક મળે જનને જો, તો તૃણશાને મળ્યું કોન;
 એકદમે વધવા તે લાગે, ઉઘડાવી અતિશે નેત્ર,
 વેત્ર વઢ્યું એનું રે, તબચ એ તો ક્યારે? તરતીખં ૪

એનું સ્વરૂપ કહેવું કંઈ મારે, વારે વારે કરી વિચાર;
 ગુરૂકેરી કૃપા પૂર્ણ થઈ તો, પામરે પમાય પાર,
 માર ખાય.મૂર્ખા રે, ધારો ધ્યાનથી ધારે. તરતીખં ૫

કાશી ૨ જી.

અધારામાં અધારી રે, રાત હું તો એને કહું;
 ભાવ ભક્તિ ઉપર રે, થયો ગયો એથી લહું. ટેક. ૧

૨ તૃણશાકેરી છં—ત્રણ શ્લોકમાં તૃણશા શ્લોકોને શી રીતે ખેંચે છે, તે હું યથા-
 મતિએ (મતિ પ્રમાણે) વર્ણવીને દાખું છું. ૩ જળના છં—જળના પરપોટાને
 થતાં અને જતાં જોઈને અર્થાત્ પરપોટા ઉપજે છે અને નાશ પામે છે એમ
 જોઈને તૃણશાને તે ઉપમા પણ અપાય નહિ; કેમકે તૃણશા તો ઉપજે છે
 અને પછી વધ્યાજ કરે છે. સારે એને કેવી કહેવી તે વિષે કહે છે: અલૌકિક
 છં. અલૌકિક—આ શ્લોકમાં ન હોય તેવી. કોઈ વારે—કોઈ વખત પણ.
 ૪ વેત્ર—વેતર. ૫ પાર પમાય—(તૃણશાને કે તૃણશાસ્ત્રપના કથનનો).
 માર ખાય—(તૃણશાથી).

૧ એને—તૃણશુ ને. તૃણશા ઉપજત થવાથી ખીજું જ્ઞાન મુજબ નથી મારે એને
 અધારી રાતની ઉપમા આપી છે તૃણશાના પાશમાં દુસાઈને મનુષ્ય ન કર-

દેવની સેવાને એહ દુલાવે, વિધ વિધ કરાવી વિચાર;
 જ્ઞાનીને માની કરાવતી પળમાં, અર્થ ધારી કંઈ નિરધાર,
 હૂબાવીને દેતી રે, શાશ્વપાણું કહું સહુ. અંધારામાં ૨
 ગુરુ પર ભક્તિ ભાવ ધર્યો હોય, ત્યારે નિંદાવતી ગુરુદેવ;
 એના કરતાં એકથો અતિશે સારો, એવી તૃષ્ણાકેરી જાણો દેવ,
 લાલચે લપટાવે રે, ધૂરાડીને દીધા બહુ. અંધારામાં ૩
 રામનામનો ધૂન લગાવે, અલમસ્ત જોગી અનેક;
 ત્યારે યાદ પરશુરામ કરાવે, બીસરાવી વાણીના વિવેક,
 ગોળનું ગાહું ઘણે રે, કર્મકૂટ કેતી કહું. અંધારામાં ૪
 નિરાકારની વાતો શોધે તેને, સમજાવતી સાકાર;
 શૂન્યે શૂન્ય દેખે એમાં શું, આકારમાં ઘણો સાર,
 આંખો જોઈ શકતી રે, ધીર ધીર તજી રહું !! અંધારામાં ૫

કાફી ૩ જી.

મોટામાં મોટી લેઈ આંટી રે, ઉકેલવા તો માંડો;
 ઉકેલી રહેશે એ તો રે, તૃષ્ણાનો મોટો ટાંડો. ટેક. ૧

વાનાં કામ પણ કરે છે. એમ સૂચવવાને રાતની ઉપમા આપી છે. ભાવ-
 ઈ—ભક્તિ ઉપર જે ભાવ થયો હોય તે તૃષ્ણા કામ થતાં જતો રહે છે.

૪ પરશુરામને યાદ કરાવે (નક્ષત્રી પૃથ્વી કરી હતી માટે). ગોળનું ગાહું—
 અર્થાત્ મોટો લાભ. ૫ શૂન્યે શૂન્ય ઇ—નિરાકારમાં તો શૂન્યે શૂન્ય દેખાય
 છે, એમાં શો માલ છે ? પણ સાકારભક્તિમાં તો આકાર દેખાય છે માટે
 તે હીક છે; કેમકે તેને આંખો જોઈ શકે છે. ધીર રહે છે કે તૃષ્ણાનું એવું
 કામ જોઈને હું તો ધીરજ તજીને રહું છું !!

૧ તૃષ્ણાનો ઇ—સૂતરની કે હીરની આંટી ઉકેલી રહેશે. પણ તૃષ્ણા-
 નો ટાંડો (પોઈ) એથી પણ મોટો છે. (માટે તેનો પાર નહિ આવે).
 અર્થાત્ તૃષ્ણાનો અંત આવતો નથી.

ઉકેલતાં અવનિ તો ભરાયે, થાકે ઉકેલનારના હાથ;
 આલનાર જીવ જોઈ નહિ હું તો, હારી થાકી રહે એની સાથ,
 આહા ! કેવી મોટી રે, છતની આશા છાંડો મોટામાં ૨
 ભોગજોગે જો જય ગુંઆઈ, તો ઉકેલાયાની મૂંઝે આશ;
 અજમાશ કરી એ પાશ માં પૂરે, ત્રિવિધિના દેઘ ત્રાસ,
 કાશ ન કહાયે રે, જીવ કરી દે ગાંડો. મોટામાં
 કોઈ સંત મહંત મળી આવે તો, કેમ ઉકેલે તે કહે મુખ;
 માને તો ઉકેલે મહામહાયત્ને, ગુંઆઈ ગયાનું લાગે દુઃખ,
 રામા રતિવંતી રે, બીજી બાપડી રાંડો. મોટામાં ૪
 ગુંઆ મટયા પછી ઉકેલવા કરે, મન મધ્યે તો વિચાર;
 છોડો કે નેડો એના નવ લાધે, ફેડો ધરે ભલે કરતાર,
 ધીર ધરે ધારણુ રે, તેને કરી દે વાંઠો. મોટામાં ૫

કાશી ૪ થી.

સાગરકેરું પાણી રે, ક્યારી બાંધી ભરી રાખે;
 સૂકાઈ જાય એ તો રે, સૂરજ ફિરાણુ નાખે. ટેક. ૧

૩ ભોગજોગે ઈ—અર્થાત્ ધન પુત્રાદિકમાં જો તૃણા ગુચાઈ ગઈ
 તો. ત્રિવિધિના ત્રાસ—અધ્યાત્મ, અધિદૈવ, અને અધિભૂત. કાશ—પીડા.
 જ્યાં લાં કરીને પીડા ટાળવાની પેટે એ તૃણા તણ દેવાતી નથી

૪ રામા ઇ—તૃણા એજ રતિવંતી રામા (સ્ત્રી) છે; બીજી સ્ત્રીઓ
 તો બાપડી રાંડો છે.

૫ ધીર ઇ—ધીરો કહે છે કે જો ધારણુ ધરે—ધૈર્ય રાખે, તો તે
 પુરુષને ગુરજ વાંઠો ફરી દે—તૃણારૂપી સ્ત્રીથી તેનો છૂટકો કરે.

૧ સ્વાભાવિક આનંદને તૃણા બગાડી નાખે છે તે વિશે દષ્ટાંતથી
 કહે છે: સાગર ઇ.

કાળ તેને કઠણ કરીદે, જેથકી થાયે મીઠા,
 એ ખેતું કૃત્ય એક તૃણા કરતી, ધીરે તો ધારણે દીઠ,
 કેઇ વિધ તે ભાખું રે, શાણીએ આણ્યા શાખે. સાગર૦ ૨
 આનંદ રૂપી અવિચ્છિન્ન ઉદકને, તૃણા તાપે સૂકાવી દય;
 કઠણ કરી દે તેને એ કૂડી, રૂડી એને કોણ કે'ય,
 પછે ટાળી આનંદ રે, રૂપ તેનું શું રાખે ? સાગર૦ ૩
 નામનું મીઠું એ આનંદ રૂપે, રહે જાણે સહુ લોક;
 નામના જેવા ગુણ સર્વ એ ટાળી, આનંદ રૂપને કરતી ફેંક,
 ખારો લાગે ભોગતાં રે, દાવ એવા કંઈ દાખે. સાગર૦ ૪
 એવું એવું એ તો કંઈક બગાડે, લગાડે લલાંને અપાર;
 સિદ્ધિ મુનિ સાંઈ કોઈથકી નવ, પમાય એના પાર,
 ધીર મરણવા રે, અમે જોયા છે લાખે. સાગર૦ ૫

કાફી ૫ મી.

સૂતું સદ ભાળી રે, વિશાળ ચિત્ત એ તો બને;

૨ એ ખેતું—સૂર્યનું તથા કાળનું. શાણીએ—શાણી સ્ત્રી જેવી તૃણાએ.
 શાખે આણ્યા—શાખામાં (સંકટમાં) આણ્યા.

૩. અવિચ્છિન્ન—અખંડ. રૂપ ઇ—તેનું કેવું રૂપ કરી મૂકે. (તે હવે
 કહીએ છીએ).

૪ નામનું ઇ—જેમ સમુદ્રજળનો જે ધન પ્રદાય અને છે તેને લોકો
 મીઠું કહે છે પણ સ્વાદે તે ખારું હોય છે, તેમ સ્વાભાવિકે આનંદનું તૃણા-
 એ રૂપાંતર કરીને તેનું મીઠું રૂપ બનાવ્યું, તે મીઠું પણ નામનુંજ હોય છે.
 પણ ભોગવતાં (ખાતાં) તે પ્રદાય ખારો લાગે છે.

૫ લાખે—લાખને હિસાબે. અર્થાત્ લાખોમાં એક તૃણા રહિત મરણવો
 (મુક્ત) જોયો છે.

નૃત્ય કરાવનારી રે, નચાવીને ગાંડો ગણે. ટેક. ૧

પ્રભુત્વને પાલટી પોતે, પિશાચાણીનું લે સ્વરૂપ;

પછે નાચવા લાગે નારી નીરાંતે, તૃષ્ણાતણી અનુપ.

૩૫ રઢિયાળું રે, બાણી નહિ જેને જને. સૂત્રું ૦ ૨

તણે હોય તેને ઉપર કરાવે, ઉપલાને લાવે હેઠ;

શબ્દને રંક કરતી એ તો, પહોચાડી ઠેઠાઠે,

અવળચંડી એને રે, કહું હું તો કચે દને. ૩

કામ ભૂલાવે ન ધામ ભૂલાવે, નચાવે વિષ વિધ નાચ;

નાયિકા કહેતાં લાજે છે મનકું, એની ઉપમા નવ જડે સાચ,

નાચ કરે નારી રે, ઘુઘર નવ નિરખું કને. ૪

૧ સૂત્રું ૪૦—એકાંત જોઇને એ તૃષ્ણા નામે મનોવિકારથી અનેક પ્રકારના તરંગ મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. નૃત્ય—(નાના પ્રકારનાં કાર્ય ૩૫). તૃષ્ણાના આવેશમાં મતુષ્યને હાથે એવાં એવાં કામ થઇ જાય છે કે તે ધર્મા પછી તેને પોતાની ભૂલ સમજાય છે, તે વિષે કહે છે: નચાવીને ૪૦.

૨ પ્રભુત્વને ૪૦—અર્થાત્ તૃષ્ણાના વેગમાં પોતે ઉત્તમ છતાં અધમ કર્મ કરવાને નત્પર થાય. નાચવા લાગે—કર્મ કરવા માંડે. ૩૫ ૪૦—અર્થાત્ તૃષ્ણાના વેગમાં હોવાથી તૃષ્ણા પૂર્ણ કરવાને જે કાર્ય કરવામાં આવે છે તે અતિ આનંદદાયક લાગે છે.

૩ તૃષ્ણાના આવેશમાં કેવાં ઉષાંછતાં કામ થાય છે, તે વર્ણુ છે: તણે ૪૦. દને—દિને.

૪ કામ ભૂલાવે—(રંગરાગ કે ખેલ તમાચા વગેરેની તૃષ્ણા). ધામ ભૂલાવે—(ધન વગેરે અર્થ સિદ્ધ કરવાની તૃષ્ણા). નાયિકા ૪૦—નાયિકા તો ઉત્તમ શુભવાણી હોવી જોઈએ, પણ તે આમાં નથી માટે એને નાયિકા કહેતાં મન લાજે છે. નાયિકાનો અર્થ સામાન્યા નાયિકા કરીએ તો, તે પણ નથી; ઘુઘર ૪૦—એણે ઘુઘરા બાંધેલા નથી. અર્થાત્ તૃષ્ણાનું પુરૂષો પોતાની મતલબ શુપચુપ પાર પાડવાને કામે લાગેલા હોય છે.

પદ ઉપર એ પ્યાર ન ધરતી, ચીજો ગવડાવે અનેક;
ખ્યાલ ને ટપ્પામાં ખાંતે ખુવારી, કરાની વીસરાવે વિવેક,
રંગ ઢાળે રામનો રે, વહાલા મૂકાવતી વને. „ ૫

કાશી ક હી.

એના સ્વરૂપની શોભા રે, કહેવાય ન કોઇથકી;
ભણા ભણા ભૂંડે રે, ફરી જાય પવનચકી. ટેક. ૧
સોનેરી સ્વરૂપ કહે કોઇ એનું, કોઇ કહે રૂપેરી રામ;
કોઇ કહે રંગએરંગી એ તો, ગણે વિધ વિધ એનાં કામ,
નાચનારી નારી રે, રહે સહુને ઉરે ટકી. એનાં ૨
ગરૂકથકી ગતિ એની અપારી, ભારીં સુણ્યો છે ભેદ;
ગહન રૂપ એનું કોણુજ ગાયે, રહ્યા થાકી હારી ચાર વેદ,
ત્યારે શું ગળું માફ રે, બકવા હું મરું બકી. એનાં ૩
પાંખ વિનાનું પંખી કે' કોઈ, કોઈ જીવ વિનાની કે' જાત;
કામણગારી એ કામણ કરતી, ભૂંડાવે માત ને તાત,

૫ પદ ઉપર ઇ—પદ કીર્તન ઉપર એ પ્યાર ધરતી નથી, પણ
હુમરી વગેરે અનેક ચીજો ગવડાવે છે. વળી ખ્યાલ અને ટપ્પા ગવડાવીને
તેમાં ખુવારી કરે છે. વ્યંગ્યાર્થ એ છે કે હરિપદ ઉપર એ પ્યાર ધરતી
નથી, પણ અનેક જાતની ચીજો ગવડાવે છે—અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ
ઉપર લક્ષ્ય દોઢાવે છે. ખ્યાલ (અર્થાત્ મોજ મઝા) માં અને ટપ્પા
(અર્થાત્ ધેક્કા ખવરાવવા) માં તે ખાંતે ખુવારી કરે છે.

૧ ફરી જાય ઇ—પવનચકીની પેઠે મોટા મોટા પુરૂષોનાં મન પણ
તૃણાના વેગથી ફરી જાય છે.

૨ રામ—રામા (તૃણાફી). ઉરે—છાતી ઉપર (નાચનારી નારી
ટકી રહે છે), અને ઉરે (મનમાં) તૃણા ટકી રહે છે.

વાત એની વસમી રે, હઠીલી ને મહાજકી. એનાં ૪
 નેરાળાને છતી લેતી એ પળમાં, તોરાળાના તોડતી તોર;
 એનાથકી હારી વિશ્વ સહુ રહેતું, જેનું નેરાળાથી ઘણું નેર,
 ધીર ધરી ધારણ રે, (શી)સ્વરૂપની રાખે વકી. એનાં ૫

કાફી ૭ મી.

જુઓ જુઓ જમને રે, સાગરકાંઠે ઊભા રહી;
 લે'કાતી લહો લહેરી રે, શુદ્ધ થાશે ત્યારે સહી. ટેક. ૧
 થોડા નેશો ને વમળ નિરખશે, સાયર નિરખશે શાંત;
 કાયર કરે એમ ઉછળી આવશે, યોળી દશે મહાંત,
 એમાં શું જોવાનું રે, ગતિ લહી તેવી કહી. જુઓં ૨
 કામ વિનાનું ન કાંઈ હું જોયું, દૃઢ ધરો ઓતા મન;
 સાગરતરંગ જેવી માનો તૃણા, વશી રહી તમારે તન,
 સ્વરૂપ કંઈકે ભાળ્યું રે, લહેવાય તો લેજે લહી. જુઓં ૩
 નક્કી સ્વરૂપ ન કહેવાય કોઈથી, આ તો કલ્પના કરી છે જાણ;
 બીજાએ કરી તેવી મેંજ કીધી, નથી મારી પાસે પ્રમાણ,
 ખૂડાડી દે મૂઢને રે, માખણ થતું કરે મહી. જુઓં ૪

૫ ધીર છં.—ધીરો કહે છે કે મનુષ્ય તૃણાના બળ આગળ ધારણ
 ધરીને સ્વરૂપની (આત્મા સ્વરૂપ જાણવાની) શી વકી રાખે ? અર્થાત્
 તૃણાના બળને લીધે આત્માસ્વરૂપ ઓળખાતું નથી.

૧ તૃણાને સમુદ્ર સાથે સરખાવે છે. જુઓ જુઓ છં. ૩ તૃણાનું
 વર્ણન કરતાં કરતાં સાગરનું વર્ણન કેમ કરવા માંડ્યું ? એવી કાંઈને
 શંકા થાય તો તે નિવારવાને કહે છે. કામ છં.

૪ માખણ છં.—જેનું માખણ થતું હોય તેનું પાછું મહી (દહીં)
 કરી દે. અર્થાત્ વિરાગ પામીને મુક્ત થવા આવ્યો હોય તેને પાછો ખરો
 સંસારી કરી મૂકે.

એવીનું સ્વરૂપ હું કેઇ પેરે ભાણું, તૈય દાણું દિલનો દિદાર;
આણીદાર એ આતિ જાણો, ભારે ગણો એનો ભાર,
ધીર શિર સાટે રે, સ્તવે એને ઊભો રહી. જુઓ ૦ ૫

કાણી ૮ મી.

દેહ રૂપી કુંગર રે, કઠણ ઘણો સહેવાય;
તોડી પાડે તેને રે, તૂળણા નદી તો થાય. દેહ. ૧
જૂઠું બોલાવીને જનની પાસે, કલ્લોલતાણું કરે કામ;
પાપ કરાવીને કરતી એ તો, ભારે શબ્દ કામ તમામ,
નદી થાય એમજ રે, કુંગરને પછી સા'ચે. દેહ ૦ ૨
તોડી પાડવા બીજાને એવું, ધરાવતી એ મન;
તરંગનું રૂપ એમ કરી લેતી, બોલાવી પાડતી જન,
બ્રમને ભરાવી રે, કહું કેવી થાય. દેહ ૦ ૩

૫ આણીદાર—અર્થાત્ તીવ્ર—ઝટ પ્રવેશ કરે એવી. ભારે ઈ—
એનો ભાર ભારે છે એમ ગણો. અર્થાત્ એને મનમાંથી દેડી દેવી કઠણ છે.

૧ હવે તૂળણાને નદીનું રૂપ આપીને વર્ણુ છે. દેહ રૂપી ઇ. ૦.
૨ તૂળણા નદી છે ત્યારે તેના કલ્લોલ (તરંગ) બેઠાએ, તે વર્ણુ છે.
જનની પાસે (મનુષ્યની પાસે અથવા માતાની પાસે) જૂઠું બોલાવીને
તૂળણા કલ્લોલ કરે છે (રાજ થાય છે). નદીમાં પ્રવાહના ભારે અવાજ થાય છે
તે વર્ણુ છે: પાપ ઇ. ૦—મનુષ્ય પાસે પાપ કરાવીને ભારે શબ્દનું તમામ કામ
એ (તૂળણા) કરે છે—ભારે શબ્દની ગરજ સારે છે. અર્થાત્ તૂળણા નદીમાં
અસત્ય રૂપી કલ્લોલ છે અને પાપકર્મ રૂપી જળના અવાજ થાય છે.
નદી ઇ. ૦—એવી રીતે તૂળણા નદીનું રૂપ ધરીને પછી દેહ રૂપી કુંગરને સા-
હાય છે—પકડે છે (બોલી પાડવાને).

૩ તરંગ—મોટાં મોટાં. ૪ એક ઇ. ૦—નદીની પેઠે તૂળણા પણ એક
જગોએથી બીજી જગાએ જનારી થાય છે—એક પદાર્થની તૂળણા પૂરી

એક જગાએથી બીજી જગાએ, જનારી થાય જાણ;
જન જાણે કે ગતિ થઇ મોટી, સમજે ન મૂરખ હાણ,
તાણ કરે ત્યારે રે, નદી શુદ્ધ કહેવાયે. દહ૦ ૪
દહ રૂપી કુંગરને પછીથી, મોકમ મારતી માર;
કઠણ હોતો તોય કરપતી કરપતી, પહોંચી જાતી પાર,
ધીર નદી કહેવી રે, વહાલી થઇને વહાયે. દહ૦ ૫

કાફી ૬ મી.

પવન વાયે પૂરો રે, એ તો અમે રોજ લહ્યું;
ગાળો ઘણી ભાંડી રે, ઇશ્વરને તો વાંકું કહ્યું. દેક. ૧

ન થઇ હોય તેટલામાં તો ખીજ પદાર્થની તૃણા થાય છે. તાણ ૪૦—નદી પ્રવાહવડે જેમ તાણ કરે છે તેમ તૃણા પણ વિપય લાલસાના પ્રવાહમાં મનુષ્યને ખેંચે છે. ભર્તૃહરિએ આશા રૂપી નદી વહ્યોને તૃણાને તેના તરંગવું રૂપ આપ્યું છે. જેમ,

“આશાનામનદી મનોરથજલા તૃણાતરંગાકુલા
રાગાગ્રાહવતી વિતર્કવિહગા ધૈર્યદ્રુમધ્વંસિની ।
મોહાવર્ત્તમુદુસ્તરાતિગહના પ્રોત્તુંગચિંતાતટી
તસ્યા: પારગતા વિશુદ્ધમનસોનંદન્તિ યોગીશ્વરા:”॥

અર્થ—“ આશા રૂપી નદીમાં મનોરથ રૂપી જળ ભરેલું છે. તૃણાના તરંગ તેના ઉપર સઘળે છવાઇ રહેલા છે, પ્રીતિ રૂપી તેમાં મગરો છે, વિતર્ક રૂપી પક્ષીઓ તેના કિનારા પર ઊડતાં ફરેછે, ધીરજરૂપી વૃક્ષને તે પ્રવાહના વેગથી ઉખાડી નાંખે છે, મોહ રૂપી વમળને લોધે તેની પાર તરી જવાતું નથી અને તેથી તેમાં પ્રવેશ કરવો ઘણો કઠણ છે, ચિંતા રૂપી તેના ઊંચા તટ છે. એવી એ નદીની પાર અતિ નિર્મળ મનવાળા યોગીશ્વરો ગયા છે તેઓ આનંદ કરેછે. ”

૧ તૃણાને વાયુનું રૂપ આપીને વર્ણે છે: પવન ૪૦. ગાળો ૪૦— ખરાબ પવન વાતો. જોઇને અમે તેને ઘણી ગાળો ભાંડી અને એવો પવન ઇશ્વર વવરાવે છે મારે ઇશ્વરને પણ વાંકા જોડા દલા.

વાયુ વાચે મહાજ્વરથી શોણ, શીત મંદ સુગંધ ક્યાં જાય ?
 એ ત્રણમાંના વાય ગમે તે, તેથી ધુખ તો અમને થાય,
 ભૂખર શોણ વાતો રે, ન જાયે અમથી રહ્યું. પવન૦ ૨

એવી એવી માથાફોડ કરીને, વાયુને દત્તો ગાજ;
 તારા ઉદરમાં વંટોળિયો ફરતો, તેને ઝલાય તો ઝાલ,
 માથાફૂટ મિથ્યા રે, ફરતું મનકું મેં લહ્યું. પવન૦ ૩

ચકર ચકર ચકરિયો ફરતો, લેતો નારીનું સ્વરૂપ;
 ભભાવીને ભૂતળમાં ભેળે, રૂપ કરીને અનુપ !
 કહેવાય ન તેને રે, વિજ્ઞાન જાયે વહ્યું ! પવન૦ ૪

સાદુરૂ સાચો કોક મળે તો, વારે વંટોળિયો વાય;
 શાણો શિષ્ય હોય તો સમજે સહુ, નીકર ખત્તા ઘણા ખાય,
 ધીર ધરે ધારણુ રે, તો તો જાયે તેણુ રહ્યું. પવન૦ ૫

કાણી ૧૦ મી.

કથાળી દે ફૂડી રે, નારી કથમ કહેવાયે;

૨ ભૂખર—પ્રશ્ન કોણનો સૂકો પવન. ૩ તારા ઇન્—તું બાહારના પવનને ગાજો દે છે પણ તારા ઉદરમાં તૃણા રૂપી વંટોળિયો ફરે છે તે ઝલાય તો તું ઝાલ.

૪ વંટોળિયાનું રૂપ વર્ણવે તેને તૃણા સાથે સરખાવે છે: ચકર ચકર ઇન્—વંટોળિયો ચકર ચકર ચકરિયો (ફુદડી) ફરે છે તેમ તૃણા પણ મનમાં ચારે પાસ ફરે છે. તે વંટોળિયો નારી (તૃણાનું) સ્વરૂપ લે તો. ભૂતળમાં ભેળે—ભોંયમાં ઘાલીદે. વંટોળિયો બીજા પક્ષથીને ભભાવીને છેવટે જમીન ભેગા કરે છે તેમ તૃણા પણ મનુષ્યને ભભાવીને આખરે ભોંય ભેગો કરી દે છે—નાશ કરે છે.

૫ વારે—ગટકાવે, વંટોળિયો વાય—તૃણા રૂપી જે વંટોળિયો વાય છે તેને. તો તો ઈન્—તો તેનાથી રહ્યું જાયે—રહેવાયે.

મોઠા મોઠાને મારે રે, લક્ષણ એનાં લહેવાયે. ટેક. ૧

વિવેક વૈરાગ્ય વડા વીર બન્ને, અડગ ને અછત;

વેરી મારે તેને વિશ્વના જોતાં, મેમદા થઇ ધરે ન પ્રીત,

ચીત ન ફેડી રે, મુઠે કોથી ગવાયે. કથાળી ૦ ૨

એ નરને અબળા એકે જાતે, છતી લે પગની માંય;

ફર ફર એણું જોઇ કહું છું, ન છતી ગયા નર ક્યાંય,

છત્યા દોક ઠામે રે, વહેતા માંહી વહેવાયે. કથાળી ૦ ૩

એ નર જ્યારે અલિપ્ત બને છે, તૃપ્તિને છતવા કાન;

ત્યારે તૃપ્તિ તરણી બની જાયે, વિધ વિધ આણે વાજ,

હરી લેતી રેતજ રે, દાવ માંહી દહેવાયે. કથાળી ૦ ૪

૧ તૃપ્તિને નારીત્વ રૂપ આપીને વર્ણ છે: કથાળી ૬ ૪૦. ફરી—
(તૃપ્તિ).

૨ બાઇઓમાં વૈરાગ્ય કૃત્ય કરવું એવી જાણની રીત હોય છે તેવું આ તૃપ્તિ નારીમાં શું છે તે કહે છે: વિવેક ૪૦—વિવેક અને વૈરાગ્ય એ બન્ને અડગ અને અછત એવા વડા વીર છે તેમને વિશ્વના જોતાં વેરી મારે—જૂદા કરી દે.

૩ નર ફેડી છતી જતા નથી ત્યારે દોક ઠામે તેઓ છત્યા, એમ શું કરવા કહે છે? તેનો ખુલાસો કરે છે: વેહેતા ૪૦—વેહેતાની સાથે વેહેવાય તેની પેટે એ માફ કયન છે. અર્થાત્ બધા એમ કહે છે કે દોક વિરલો જીને છતે, ત્યારે હું પણ કહું છું; નહિ તો ખરું તો એમ છે કે જીને દોક-જ ન છતે.

૪ તરણી બની જાય—જીના જેવી સંકીર્ણ જાય, પણ જી જેમ પ્રસંગ જોઇ જોઈરે પુરૂષને પજવે છે તેમ તે પણ વિધ વિધ પ્રકારે તેને વાજ આણે છે. અને જી જેમ પુરૂષનું રેત (વીર્ય) હરી લે છે તેમ તૃપ્તિ પણ પુરૂષનું રેત (બળ) હરી લે છે.

તોય અડગ હજો નહિ જ્યારે, ત્યારે વાઘાણી થાય વિકાળ;
મુખ વિકાશીને લઢવા ઊઠે તે, નાસે બન્ને નર તે કાળ,
અચૂત આહા ! કેવી રે, ધીર હીર હરી જાયે ! ! કથાળી ૦ ૫

કાણી ૧૧ મી.

ભમાવે છે ભમતી રે, બૂંડી મને ભોગનારી;
વૃક્ષકેરાં પાંદડાં રે, ફરકે તેમ દશા મારી. ટેક. ૧
કરી દે છે ફૂડી ગતિ એ, હલવી ચલવીને અપાર;
હાલકે હલકે કરી હરાવી દે છે, ફેરવી વારંવાર,
ફૂલાવે છે ફેરી રે, તોરીવાળો કરી તારી. ભમાવે ૦ ૨
ઠાવડું થીર કરવાનું ધાડું, ત્યારે વિધ વિધ આશા અરપે;
માએ જણ્યો એવો કોઈ નથી નીરખ્યો, જે તૂળણાને તરપે,
પાંખ વિનાની રે, વહી જાય મહાવારિ. ભમાવે ૦ ૩
એનું કારજ ધાર્યું એ કરતી, ભ્રમણચક્રપર ધારી દેવ;
ઉતારતી અવળી સવળી થઈ, એને પડી ગઈ એવી દેવ,
સેવ એની સાચી રે, જોઈ એને મેં ધારી. ભમાવે ૦ ૪
શરદ ઋતુનાં વાદળાં જે વિધ, આવે અને વળી જાય;

૧ ભોગનારી—ભોગવનારી (તૂળણા). ૨ ફેરવી—મન ફેરવીને.
ફેરી—ફેરવ (હર્ષથી શરીર પૂલવું તે). તારી—તારમાં રહેલો. મને
ફેરી, તોરીવાળો અને તારી કરીને ફૂલાવે છે.

૩ પાંખ ઈં—પાંખ વિનાની તૂળણા મહાવારિ (મોટા જળતા પ્રવા-
હ)ની પેઠે વહી જાય (પ્રવાહમાં ખેંચી જાય છે).

૪ ભ્રમણ ઇં—મન રૂપી દેવને ભ્રમણચક્રપર ધારીને—ભગવાનીને.
જોઈ ઇં—મેં એને ધારી ધારીને જોઈ છે.

તેમ એ તનમન સમેતને તાણે, એનું વર્ણન કેઇ વિધ થાય,
ધીરે મૂકી ધારણ રે, તૃણા ! વાત તારી ન્યારી !!! ભમાવે ૦ ૫

કાફી ૧૨ મી.

તળાવ તૃણા રૂપિયું રે, પાણી વિના ભરપૂરી;
તેની માંહે સૂળાડે રે, સામંત ને મહાસુરી. ટેક. ૧

જળચર નહિ તેણું પક્ષી કોઇક, પડે ભર જળની માંય;
તરફડિયાં મારી પ્રાણ તજે તે, તેવી ગતિ થાતી ત્યાંય,
નહિ જળ પક્ષી રે, તૃણા મોટી મધુરી. તળાવ ૦ ૨

પક્ષીકેરા તો પ્રાણ તજ્યે, આ તો જીવાડી દેતી દુઃખ;
સો માણ રૂની તળાઇએ સૂવાડી, ન નિરખાવે વા'લાનું મુખ,
રીખાવીને મારે રે, આશ રાખી અધૂરી. તળાવ ૦ ૩

કાઢનાર કોઇ આવી પડે તો, તેને તાણતી ત્યાંય;
એકને મળતા એને ખૂરાડે, કાઢનારો ફૂળતો માંય,
ખાંડાની ધારકેરા રે, ખેલ ખેલવો શૂરી. તળાવ ૦ ૪

ફૂળતાને કાઢ્યાકેરી ગતિ હોય, તોય હરે કાઢનાર;
મહામહાયત્ને તૃણાને તોડી, રખે ખાઈ લહી એને માર,
ધીર કેવી ધીરજ રે, જમાડે શીરો ને પૂરી. તળાવ ૦ ૫

---

૫ તેમ છં—તેમ એ (તૃણા) તન અને મન સમેત પુરપને તાણે છે.

૧ તળાવ ઈં—પાણી વિના ભરપૂર ભરેલું તલાવ જોઈએ તો તૃણા છે. પાણી નથી ત્યારે તલાવ શામાટે ફોડે છે ? તેની ઇં—તે તલાવની માંહે સામંત અને મહાસુરી (મોટા પડિતો) ને તે ફૂળાડે છે. ૨ પક્ષી-મન રૂપી કે મનુષ્ય રૂપી. ૩ ન નિરખાવે ઇં—(તૃણા પૂરી ન થવાથી).

કાફી ૧૩ મી.

તૃષ્ણાકેરું હું પાણું રે, જાણ્યું તે તો ગભરાયે;

સ્વરૂપ સમજાયું રે, તે તો ખાણું નવ ખાયે. ' ટક. ૧

રાત દિવસ રડી રડીને ભાળે, મુને તૃષ્ણાથી રાખે કોણ;

એવું થયેલું વળી મન ભૂલાવે, આશુચિંતી આવીને આણ,

વળી પાછો સમજે રે, અવગુણ એના ગાયે. તૃષ્ણા ૦ ૨

ગુરૂ શરણે જઈને કહે તે, મુને તૃષ્ણા તપાવે સાર;

એની જાળ કરાળ તો લાગે, એના સહેવાય ન હું થી માર,

પાર નવ તોયજ રે, પામ્યા તે તો કહેવાયે. " ૩

એના હામ પડ્યા અંગ ઉપર, તે રૂઝવાની ગદ્ય આશ;

એવો વૈદ્ય મને કોણ મળે કહો, જેથી મુખડું આવે પાસ,

નાસ મહાતીના રે, તૃષ્ણાથી એમ તવાયે. " ૪

જે જાણે તેને આવી એ લાગે, ન જાણે તેને મહારૂપ;

ભૂપને ભમાવી ભગાવી માને, નાખે જઈ રણકૂપ,

ધીર ધડહડતી રે, ન કોથકી વંવાયે. " ૫

કાફી ૧૪ મી.

તુરંગી તુરંગી રે, તાજણ અને અખલખી;

૧ ખાણું ઈ—જેને તૃષ્ણાતું સ્વરૂપ સમજાયું હોય તે નો તૃષ્ણાથી મળતું ખાણું (સુખ રૂપી) ન ખાય.

૨ સારે તે શું કરે? રાત દિવસ ઈ. ૫ જે ઈ—જે તૃષ્ણાના સ્વરૂપને જાણે છે તેને એ તૃષ્ણા આવી (આ પ્રકારની) લાગે છે; જે નથી જાણતા તેને મન તે મહારૂપવાળી છે.

અતિ ઉતાવળી ચાલની રે, લક્ષણવંત સર્વે લખી. ટેક. ૧
 દશ દિશાઓના સર્વ ખૂણામાં, દોડીને દરબડ જાય;
 શ્વાસ ન ખાચે મુખથકી તે, પલકમાં પહોંચતી થાય,
 એના ગુણ કયો રીત રે, કાગળમાં તો રાખું લખી. તુરંગી ૨
 સવાર વિનાની હશે તે માટે, તે અપાર ચાલતી સાર;
 સવાર સોળસે ઉપર એસે, અસંખ્ય કે અપાર,
 તોય ચાલે વેગમાં રે, સાથે નવ એક સખી. તુરંગી ૩
 વાહને બેઠાનો નીમ કર્યો તેને, બેસાડતી ધરી ધરી હાથ;
 આપું આપું અને તેવું આપું કરી, લેઈ લેઈ જતિ સાથ,
 ન કોઈ એવો નિરખું રે, તૃષ્ણાજીતકેરો સખી. તુરંગી ૪
 એટલે દૂર ગઈ હોય ચાલી, તોય આવે પલકની માંય;
 કેવી ગતિ એની કેવી અમારે, જોઈએ એને જ્યાં ત્યાંય,
 ધીરથી શું થાતું રે, ઘણા મરે જોઈ ધખી. તુરંગી ૫

કાફી ૧૫ મી.

રેંઠ જોયો રૂડો રે, ન જોયો તો જોજો;

૧ તૃષ્ણાને ઘોડીનું રૂપ આપીને વર્ણે છે: તુરંગી ૪૦—તૃષ્ણા તુરંગી છે તુરંગી છે. તે તાજણ જાતની અને અગવખી (સુંદર) તુરંગી (ઘોડી) છે. તુરંગી—તુરંગવાળી, એવો અર્થ પણ નીકળી શકે, એમ કહેતાં અભિપ્રાય જણાય છે.

૩ સવાર ૪૦—કોઈ એમ જાણશે કે તે સવાર વગરની હશે માટે સારી રીતે અપાર ચલે છે, પણ એમ નથી; તેના ઉપર સો, બસે, અસંખ્ય કે અપાર સવાર એસે તોય તે વેગમાં ચાલે. ૩ સખી—જોડ. ૪ સખી—મિત્ર. (સહિત ઉપરથી).

- ખૂબી છે ઘણી એમાં રે, મવીણુ નેધને હોજી. ટેક. ૧
- ઢોળવાં બાંધ્યાં ને માળ પે'રાવી, એસે બળદની પીઠ;
- ફરક ફરક ફૂદડી ફરતો, અમે તો એને દીઠ,
- ઢળી જાય ઢોળવાં રે, સંશય મનમાં જોજી. રેંટ૦ ૨
- વારંવાર ભરાધને આવે, વારંવાર ઠલવાય;
- આલે બળદ ત્યાં સુધી એમ થાતું, બેઠું બેઠું પાણી હલવાય,
- એમ ચઢ્ય ઉતર રે, થતી નેધને રોજી! રેંટ૦ ૩
- એ પેરે તનરેંટની માંચે, રેંટ તૃણાકેરો જાણ;
- ભ્રમકૂપનું પાણી ભરી ભરી લેવા, યત્ન કરે નિર્વાણ,
- કરવા હાણુ ધારે રે, ઉપાડી ઘણાં જોજી. રેંટ૦ ૪
- જાણુ નહિ તેનું ઝડપાને લેતી, પાણી ઉલેચતી પૂર;
- ચઢ ઉતર કરતી ચતુરા તો, પામી તારું પિંડ રૂપિયું પૂર;
- એતે તો એતાવું રે, ધીર હોનારું હોજી! રેંટ૦ ૫

૧ તૃણાને રેંટનું રૂપ આપીને વર્ણુ છે ૩ રોજી—રૂદન કરજી. (તમ-
ને એવી તૃણા વળગી છે માટે). ૪ દૃષ્ટાંત ઘટાવે છે: એ પેરે ઈ—એ
રોતે મનુષ્યનું તન (શરીર) ઢોળવાંની પેઠે રેંટમાં આવેલું છે અને તૃણા
એ રેંટ છે એમ જાણ, સત્ત્ર બહાને વિષે અસત્ જગત્ દેખવા રૂપ ભ્રમ એ
ક્રૂપો છે. તે ક્રૂવાનું વિષયસ્થાપરૂપ પાણી ભરી ભરી લેવાને તે યત્ન કરે છે.
નિર્વાણ—નઃકી. કરવા ઇ—એવી રોતે ઘણાં ઢોળવાંનો જોજી ઉપાડીને
તૃણા હાણુ કરવા ધારે છે. તૃણાના રેંટમાં ભગવાં મનુષ્યકપી ઢોળવાંમાં
વિષયરૂપી પાણી ભરાય છે ખરું પણ તે ચિયર રહેતું નથી, એમ ચઢ ઉતર
કરતાં કરતાં અંતે આજ્ઞાધને ઢોળવું પૂટી જશે, એ હાણુ સમજવી.

૫ કોઈ ઢોળવાં તે રેંટમાં નહિ પરાવાયઝાં હાય તો તે અસાવધ ઢોળ-
વાને તૃણા તરત પોતાના કચ્છમાં લેઈ લેશે તે વિષે કહે છે. જાણુ નહિ ઇ.
પામી ઇ—તારું પિંડ (દેહ) રૂપી પૂર (નગર) પામીને એતાવે છે:
હોનારું ઇ—જે થનારું હાય તે થાઓ, એમ દહતા ધારીને તૃણાથી ફર
રહી કર્તવ્ય કર્મ કરવા કરું.

કાશી ૧૬ મી.

- ધીર વીર ને અડગજ રે, ડગવ્યા કોઈના નવ ડગે;
 રૂરવીર થઈ સાચા રે, આવી જતા રગે રગે. ટેક. ૧
- જેને જોઈ અરિ મહામદમાતા, કંપી ઉઠે કાય;
 અનેકને એકલા નવ ગણતા, તે કોનાથી ડરી જાય ?
- આજ સહુ કહું છું રે, પહોચી ગઈ ક્યાંમાં લગે ! ધીર૦ ૨
- એવા દઢ વીરકેરી ધીરજને, ડગાવે તૃણશા પળમાંય;
 ભૂંડું રૂપ કરીને ભગાવે, ભિક્ષા મગાવે ક્યાંય,
- તાનમાન તોડે રે, અઢાવીને સારી શગે. ધીર૦ ૩
- ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય કરીને ધ્રુજાવે, અત્રુજાવે અતિશે અંગ;
 જો તૃણશાનું સ્વરૂપ જાણે તો, થઈ રહે અભંગ,
- પાણુ એવું ક્યાંથી રે, નર્મીને લાગું હું તો પગે ! ધીર૦ ૪
- તાળી દધને તાલાવેલી લગાવે, કાયરથુ જગાવે જુક;
 શૂરાપૂરાને મૂકાવી દ શણી, અક્રુક પર કરતી ક્રુક,
- ધીર તને ધીરજ રે, વગોવ.વી મારે વગે. ધીર૦ ૫

કાશી ૧૭ મી.

અંદનઘોના જેવી રે, છે પાણુ નવ કહેવાયે;

૧ આવી જતા ધ૦—રગે રગે આવી જતા—ક્રોધ કરતા. ૨ મહા-
 મદમાતા—મહામદથી મત થયેલા. એકલા—એકલા છતાં પોણાથી
 ધ૦—તૃણશા ક્યાં સુધી પોહોચી ગઈ છે તે સહુ હું આજ કહું છું.

૩ ક્યાંય—કોઈકે જગાએ. શગે—ટોચે. ૫ તૃણશાના વેગમાં મનુ-
 બો શુ કરે છે તે વલું છે: તાળી ધ૦. વગે—વગ જોઈને—લાગ
 જોઈને.

ગુણુલા સહુ એવા રે, જાણી દહ દહેવાયે. ટેક. ૧

અંચળતા તો તેનાથી ચાર ઘણી, વિષનું ન થાયે માપ;
 ઊડવામાં તો હારી અંદનથો, તનમાં લગાડયો તાપ,
 તાજ પાણુ તેવી રે, અનુભવતાં લહેવાયે. અંદનથોનાં ૨
 વિષવાળી તો વિગેષ એનાથી, અસહનતાની તો ખાણ;
 ઠાકોર વાગ્યામાં ઠેક લગી તે, પગ સુઝાં ગળી જાય પ્રાણ,
 હેલામાં હાણુ કરતી રે, એના વિના ન રહેવાયે. અંદનથોનાં ૩
 થોડો અપરાધ જોઈ એ ડસતો, વસતી વેરકેરે ધામ;
 ખસતી નથી ખાંતે તે તો હડી, કરી લે પોતાનું કામ,
 ગામ ગોધિયાળું રે, એનું તો સહુ કહેવાયે. અંદનથોનાં ૪
 અધિક એનાયકી અપરમપારી, વિષવાળી માટે કહું જોડ;
 ઘણા ગુણે મળી લડી માટે, પહોચાડ્યા મનડાના કેડ,

૧ અંદનથોના જેવી ધૃ—તૃણા અંદનથોના જેવી છે ખરી, પણ બરાબર તેવીજ એમ કહેવાય નહિ; કેમકે અંદનથો કરતાં એ વિશેષ અદ્વિયાતી છે. અર્થાત્ અંદનથો કરતાં પણ વધારે ઝેર અને અપળતા વગેરે ગુણોવાળા દોષ બીજા પ્રાણીની ઉપમા એને ઘટે છે, પણ બીજાં કોઈ પ્રાણી તેણું જાણીતું નથી ત્યારે તૃણાના સ્વરૂપનો કાંઈક ભાસ થવાને હું અંદનથોનીજ ઉપમા આપું છું. દહેવાયે—બળે છે.

૩ અસહનતાની—સહન ન કરવાના ગુણની. અંદનથો પણ ટકોરો ખમી ન શકતાં ટકોરો મારનારનો પ્રાણુ લે છે, તેમ તૃણા પણ પોતાના કાર્યમાં ખસેલ કરનારને ગમે તે કરે છે. એના વિના ધૃ—એ ન હોય તો જીવાય

૪ ગામ ધૃ—ગામમાં સહુ ગોધિયાળું (ડખલ—તોફાન—અખેડો) એનુંજ કહેવાય છે.

ધીર તને ધીરજ રે, વહેતામાંહી વહેવાયે.

ચંદનઘોના ૦ ૫

કાકી ૧૮ મી.

કાકણ નેવી દૃષ્ટિ રે, એની તો સહુ કોઈ માને;

લાગી એક વારી રે, રહ્યો રોગને રાને.

ટંક. ૧

ખાધેલું પીધેલું પચે નહિ નિશ્ચે. ૩૨ પેસે દિલ અપાર;

કર કર કર એ કાળજી કાપે, થાપે ઉથાપે વારંવાર,

લોક કહે લાજની ! રે, આવ્યો હતો બહુ તાને.

કાકણ ૦ ૨

એવી નેઈ ત્યારે ખાવા શે ખેઠો, ભૂખથી જાત ન પ્રાણ;

સો લાંબે એક આંખજ જાચે, એવું કહી ગયા મુજાણ,

હવે દુઃખ ભોગવ્ય રે, ટળીશ તારે તું વાને.

કાકણ ૦ ૩

રૂપ સ્વરૂપ નેઈ આજખી નવ તેં, આખું ન શે કાંઈ હાથ;

ગુરૂપદ આખું હોત અલ્યા તેં, તો આવ ૧ ન તારી સાથ,

હવે અદૃજાને રે, લાગ્યો ખોટે બા'ને.

કાકણ ૦ ૪

એટલું એટલું કહિયે તથા ૧. કરાવિયે પૂર્ણ પ્રતીત;

૫ ધીર ઇ—તૃણાને જોઈને ધીરો પણ પોતાની ધીરજ છોડી દે છે. ધીરજ છોડવાનું કારણ કહે છે: વેહેતા ઇ—અર્થાત્ તૃણા આગળ બધાય ધીરજ છોડી દે છે ત્યારે હું છોડું છું.

૧ લાગી—(દૃષ્ટિ). જો એની દૃષ્ટિ એક વાર લાગી તો ધણી રોગના રાત્રમાં (વ્યાધિરૂપી અરણ્યમાં) રહ્યો એમ જણવું.

૨ લાજની ! —લાજ તો ખરો ! ૩ ટળીશ ઇ—તું તારાં વાનાં (કર્મ)થી ટળીશ—મરીશ !

૪ હવે ઇ—તું જો તૃણાને સુખકારક માનીને તેને ખોટે બાહાને વળગ્યો—તૃણાના બાહાનાનો વિશ્વાસ ધરીને તેને નાફે લાગ્યો તો હવે અદૃજા !

તોય માને નવ મૂરખ જાતે, નથી એમાં એની અનીત,
પ્રીત તૃષ્ણાની રે, ધીરે ધરી છે ધ્યાન.

કાકણ ૧

કાશી ૧૯ મી.

આનંદ થાય ઉદે રે, તૃષ્ણા તો તૂટે ત્યારે;
ગને નહિ ઘે'લી રે, પણ એવું થવું ક્યારે ! ટેક. ૧
જ્યાં ચઢે ઉતર મનની અતિ ભારી, તેમાં તૃષ્ણાની મળતી તાણ;
છ જણુ સાંચકારી બને તેના, ત્યાં આનંદનાં શાં વખાણ,
અલગો રહે એ તો રે, જુએ ઝુંડને જ્યારે. આનંદ ૦ ૨
એમ છતાં કદી આગળ પડીને, આનંદ કરતો જરે;
ત્યારે તો તુચ્છ દખાતી તૃષ્ણા, તૂટી જતો તહીં તોર,
પશ્ચાતાપ યાતો રે, વગોવ્યા ભૂંડી નારે ! આનંદ ૦ ૩
બંધ વિનાની પખાજ જેવી છે, નાક વિનાની નાર;

૫ અનીત—અનીતિ. અર્થાત્ એમાં એનો વાંક નથી. તૃષ્ણાની પ્રીતિ ધીરાએ ધ્યાનમાં ધરી છે—જેઈ છે. અર્થાત્ એ માણસને જુલાવે એવીજ છે.

૧ આનંદ ઇં—જ્યારે આનંદનો ઉદય થાય ત્યારે તૃષ્ણા તૂટે. વેદાંતનો સિદ્ધાંત છે કે, અહ્યાનંદમાં ખીજ (વિષય સંબંધો) આનંદનો અંતર્ભાવ થાય છે. માટે જેને અહ્યાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તેને ખીજ આનંદ મેળવવાની દરકાર રહેતી નથી, તેથી અહ્યાનંદવાળાની તૃષ્ણા આપોઆપ તૂટી જાય છે.

૨ છ જણુ—ક્રમ, ક્રોધ, લોપ, મોહ, મદ, મત્સર, એ છ રિપુ.
૩ વગોવ્યા ઇં—જેમ ભુંડી ત્રાર વગોવે છે તેમ તૃષ્ણાએ વગોવ્યા. અથવા તૃષ્ણાફળી ભુંડી નારે વગોવ્યા.

અંદ્ર વિનાની રાત એ નિશ્ચે, તુચ્છ તૃણશા એવી નિરધાર,
આનંદ દેવો હોયે રે, તાણી તૃણશાને ખારે. આનંદ ૪
એવો આનંદ સદ્ગુરૂથી મળતો, જે તૃણશાનું દાણે સ્વરૂપ;
તૃણશાકેરી નવ ભાગ્યં નમતી, આનંદરાજ પૂરી દે દ્રૂપ,
આનંદી ધીર એવા રે, મળે શુદ્ધ વિચારે. આનંદ ૫

કાફી ૨૦મી.

સ્વરૂપ કહે સતો રે, તૃણશાકેરું તો કેવું;
સરવે ભાખું હું તો રે, છે નાણવા જેવું. ટેક. ૧
મેલામાં મેલી વસ્તુ દોષ જોવી, તેવું એનું સ્વરૂપ;
સુઘડ નર એક વાર દેખે તો, દુઃખમાં થાય તદ્રૂપ,
હાય! શું આવી રે, તન વસે એ કેવું! ! સ્વરૂપ ૨
ગોખરી ને ગંધાતી અતિશે, ન ઠોખરી ખાવા માટ;
ચાટ પડી હોય તેમાં ચાટી લે, જેને જોઈ થાય ઉચ્ચાટ,
ખરેખરું ભાખું રે, કહું મેં સુણ્યું તેવું. સ્વરૂપ ૩
સદ્ગુરૂકેરે મુખેથી સાંભળિયું, એમાં સંશય જેવું નહિ કાંઈ;
એવી તારા તન બિચ વસી રહે, દેવું તો દને સાંઈ! !
નથી લેવા દેવા રે, મુને તો કહ્યું એવું. સ્વરૂપ ૪

૪ તાણી ૪૦—તૃણશાને ખાદ્યાર તાણી કહે છે. ૫ આનંદરાજ
૪૦—આનંદ રૂપી રાગ તૃણશા રૂપી દેવાને પૂરી દેછે અથવા તૃણશાને
દેવામાં પૂરી દેછે.

૧ તૃણશાવાળા પુરોહીની રિયતિ રૂપકથી વર્ણવે છે: સ્વરૂપ ૪૦. ૨ તદ્રૂપ
—દુઃખ રૂપ. અર્થાત્ અતિશય દુઃખી. તન ૪૦—એવી મલિન તૃણશા
મનુષ્યના શરીરમાં વસે છે એ કેવું ખેદકારક છે! ૪ દેવું ૪૦—હવે
તારે એને સાંઈ દેવું હોય (મેટવું હોય) તો દે.

પૂરી પ્રતીજ થઇ મને જ્યારે, ત્યારે કથવાયું મન;
 શું મારા શરીરમાં એવી વસે છે, તૂટી પડે આ તન,
 ધિંગડમલ ધોરે રે, કહે જાણ્યું જેવું.

૨૪૫૦ ૫

કાફી ૨૧ મી.

ભોળવાયે ભવમાં રે, ભલા ભલા મોઢેરા;
 વખાણી વખાણીને રે, ઉંચા ચઢાવે ડેરા. ટેક. ૧
 રસવાળી તૃષ્ણાને કહે ઘણી, ખટરસતણી ભોગનાર;
 કવિઓ તો પાછા ત્રણ વધારે, નવનો કરી દ નિરધાર,
 ગોતો કોઇ જ્ઞાની રે, ફરવા ને નવ ફેરા. ભોળવાયે ૨
 જેને રસિદી રંગીલી કહે તે, રસહીણી છે અપાર;
 નીરસ કહેતાં તો લાજે છે મનકું, રસ શબ્દનો થાય વિચાર,
 ફીકામાં એ ફીકી રે, જાણો ટળે અધેરા. ભોળવાયે ૩
 રસ વિનાની એવી જ્યારે જાણો, ત્યારે તો તજ દા સંગ;
 જૂંડા મળી જૂઠાવશે તમને, પેર પેર પાડી પ્રસંગ,
 લાલ રંગ લગાડે રે, જીવમી થઇ લે વેરા. ભોળવાયે ૪
 સમજતાં સીધુંસટ થશે સહુ, આણુસમજે ખાશે માર;

૨ ખટરસ—મધુર, ખાટો, ખારો, તીખો, કડવો અને તુરો. કવિઓ
 ઇ—ખીજા ભોટો તો તૃષ્ણાને છ રસ ભોગવનારી કહે છે પણ કવિઓ
 વળી ત્રણ વધારે એટલે શૃંગારાદિ નવ રસ ભોગવનારી કહે છે. ગોતો
 ઇ—જે ફેરા ન ફરવા હોય—વારંવાર જન્મ મરણ ન થવા દેવું હોય, તો
 કોઇ જ્ઞાનીને ગોતી કાઢો. અથવા જે જ્ઞાની હોય તે જોળ કરો.

૩ નીરસ ઇ—તૃષ્ણાને નીરસ કહેતાં મન લાજે છે; કેમકે મને રસ
 શબ્દનો વિચાર થાય છે. અર્થાત્, જે કેવળ રસીન હોય તેને નીરસ કહે-
 વાય; તૃષ્ણામાં એવો કોઇ રસ રહ્યો છે કે જેથી અસાની જન તેને વળગી
 રહે છે. માટે તૃષ્ણાને (રસમાં) ફીકી કહેવી એ ઠીક છે.

પોકારી પોકારી પાધરે કહુંછું, ન માનો તો ભાગશે ભાર,
માનો માનો નિશ્ચય રે, યોધ તો ધીરાકેરા. ભોળવાયે ૫

કાફી ૨૨ મી.

ઘરડામાં ઘરડી રે, નટવી થઇ નાચે;
ઘણી અમીતિ રે, જોતાં થાય છે સાચે. ટક. ૧
વેષ જોઇ જોનાર હસે આ, ઘરડી મચાવે શો ઢોંગ;
નટ લોકોનો તમાશો ન જોયો, લેવડાવે યુઠીને સોંગ,
કેવી ઊભી નાચે રે, સૂતર બાંધી કાચે । ઘરડામાં ૨
કૂવા પડ્યા ને આંખો ગદ્ય પેશી, મારે છે તોયે નેન;
પિયા હુએ ને કરે ખુખારા, યોધ હંધ તો આજની રેન,
અરે હાથ ! વવા'યા રે, યુઠીને મારો તમાચે. ઘરડામાં ૩
અંગનાં અંગ ગગી ગયાં સર્વે, વરવી દુખાચે અપાર;
તારા તનડાની એ તૃષ્ણા ઊભી, જોઇ લેજે કરી વિચાર,
નથી કોઇ બીજી રે, ખીજે કે ભલે રાચે. ઘરડામાં ૪
સાચે સાચું કહું છું તો સર્વે, ધર્યો જૂકું યોધ્યાનો નેમ;
ક્ષેમ ધારી હું તો એમજ કહુંછું, વગોવાઇશ ધરીશ વે'મ,
ધીર ઘરડી નટડી રે, ન વગોવા તું કાચે. ઘરડામાં ૫

૨ સૂતર ધ૦—જેમ કાચા સૂતરથી બાંધી હોય તેમ નાચે છે!
૪ અંગનાં—શરીરનાં. અંગ—અવયવ. ૫ ક્ષેમ — ભલું. વગોવાઇશ
ધ૦—જો મારા કહેલામાં વેહેમ ધરીશ તો વગોવાઈશ. કાચે—કાચમાં
અર્થાત એ હીરો નથી પણ કાચ છે, માટે એવા કાચને માટે તું વગોવાઇશ
નહિ. અથવા હું જે વગોવાવાતું કહુંછું તે ખરું છે, કેમકે ઘરડી નટડી છે;
કાંઈ કાચે પાચે વગોવાતું નથી. આ કાફી ઉપરથી એમ સમજવું કે જેમ
ઘરડી નટડી નાચે તે કાંઈને પ્રિય લાગે નહિ, એમ છતાં તૃષ્ણા તેને નાચ
કરાવે છે. મનુષ્ય માત્રની તૃષ્ણા રૂપી વસ્તુ કાંઈ જૂઠી નથી. તેથી જેમ ઘરડી

કાકી ૨૩ માં.

નથી પાંખ તોયજ રે, પક્ષિણીનું રૂપ ધરે,
 ગતિ તો ધણેશી રે, એ ના કરતાં એ કરે. ટૂંક. ૧
 ગુણ સમાન કલ્યા કેટલા એક, તેણે ઉપમા આપવી આજ;
 જ્યાં ત્યાં કરીને થાય છે કોઈનું, આપણાથી કંઈ કાજ,
 વાજ વગોવાઈને રે, આવે સારા કંઈક ખરે. નથી ૦ ૨
 નવપલ્લવ જ્યારે વૃક્ષ જીવે ત્યારે, પક્ષિણી ખેસે ડાળ;
 ઈંડાં મૂકે અને બચ્ચાં કરે બહુ, કલ્લોલમાં કાઢે કાળ,
 ઝાડપડે છવે રે, મહાતાણુમાંથી તરે. નથી ૦ ૩

નટડીની તૃણા બેઝને બીભત્સ લાગેછે તેમ આપણી તૃણા તેવીજ હોવી જોઈએ એમ ધારીને તેનો ત્યાગ કરવો.

૧ દેહ રૂપી વૃક્ષને આધારે તૃણા રૂપી પક્ષી રહ્યું છે, પણ તે દેહ વૃક્ષનું પતન થવાની સાથે તૃણા પક્ષી તેને તણ દેશે; માટે એવા દેહના સંબંધ વિનાની તૃણા શું કરવા રાખવી? એવો ઉપદેશ કરતાં ધીરે તૃણાને પક્ષી રૂપે બોલ્યું છે: નથી છં—એને પાંખ નથી માટે એ આકારમાં પક્ષીની સમાન નથી, અને પક્ષી કરતાં તેની ગતિ ઘણી છે માટે ગુણમાં સમાન નથી; એમ છે ત્યારે એને પક્ષીની ઉપમા શા કારણથી આપોછો?—એના અને પક્ષીના કેટલાક ગુણો સમાન છે માટે. થોડાક સમાન ગુણો ઉપરથી તૃણાને પક્ષી સાથે સરખાવવા જોઈએ પ્રયાસ કરવાની તમારે શી જરૂર છે? જ્યાં ત્યાં કરી આપણાથી કોઈનું કંઈ કાજ થાય છે વાર, એવી ખુશિથી. એવું કોઈનું કાજ કરવાની તમારી વૃત્તિ સાથી થાય છે?—કંઈક સારા પુરૂષો (મુમુક્ષુ) પણ તૃણાથી વગોવાઈને વાજ આવે છે, તેમ ન થાય માટે.

૩ વાર ત્યારે કહો નવપલ્લવ—નવાં પાંદડાંનાળું ઝાડ. અર્થાત્ દેહની સ્થિતિ બધી તરફથી આળાદ હોય ત્યારે. ડાળ—અંતઃકરણ રૂપી.

વેરી પક્ષીડાંનું કાંઈ ન ચાલે, દખી ઘટા મધ્ય ભરાય;
 એ તરવરનો ઉપકાર માને, રક્ષણ તારાવડે થાય,
 અધક્ષણ નવ જીવું રે, મારાથી ઘણા મોટાં ડરે.   નથી૦   ૪
 એ ઉપકાર તો આડ છે તારા, હું કેમ ભૂલું કોઈ પાર;
 એવે વૃદ્ધ થયું અને વૃક્ષ સૂકાયું, ત્યારે પમાડું એનો પાર,
 સાર લેજો શોધી રે, ધીર ઊડી બીજે ડરે.   નથી૦   ૫

કાકી ૨૪મી.

કમાય એક સેંકડું રે, પોષાય નેથી ઘરનાં સહુ;
 વધે ત્યારે આશા રે, શું આટલાથી ખેરી રહું?   ટેક.   ૧
 બસે કમાઉં તો ખૂબી દશામાં, 'સાંચું' સંઘર્ષ આવે કામ;
 તોટલા મળે ત્યારે ત્રણસેન ધાયે, એમ વધતું તૃણાનું ધામ,
 ચઢાવે ચઢાવે રે, ટોચ મુધી હું તો કહું.   કમાય૦   ૨
 કુખેરભંડારી શો કરી દે તેને, ન બાકી રાખે તલમાત્ર;
 આ ધન તો અરપાચું મેં કોને, વિચાર્યો નહિ પાત્રાપાત્ર,
 શણે વિચારે રે, લક્ષણ એનાં હું તો લહું.   કમાય૦   ૩
 ધન દખીને દુર્ગુણ સહુ ધાયે, ખાયે જે જે કમાયે તે સાર;
 ખાતાં ફૂવા ભર્યા ખૂટી તો જાયે, ધન જાતાં જાયે સહુ ભાર,

ધંડાં—તૃણા પાર પાડવાની કલ્પનાઓ. બચ્ચાં—તે કલ્પનાઓ પાર પાડવાના વ્યવસાય. કલ્પોલભાં—(આશાને લીધે).

૪ વેરી પક્ષીડાં—શમ, દમ, આદિ ગુણો. મોટા—મોટા સદ્ગુણો
 ૫ સૂકાયું—અર્થાત્ મૃત્યુ પામ્યું.

૧ “નિઃસ્ત્રૈવાદિશતંશતીદશશતંલક્ષંસદ્સાધિપઃ” ઇત્યાદિ કોઈ પ્રાચીન કવિના કથનનો અનુવાદ કરીને તૃણાનું અનંત!ણું વણું છે: કમાય ૪૦. સેંકડું—સો રૂપિયા.

જેઠ એવાને રે, તૃણા કહે છે હું તો વહું. કમાય૦ ૪
 કહેછે નહિ પણ કરી દખાડે, ચઢતાને કરે એ સંગ;
 ઉતરતાને તો અવનિ પછાડે, જો જો ઢંગીલીના ઢંગ,
 ધીર એવી તૃણા રે, નમી હું તો તેને રહું. કમાય૦ ૫

કાશી રથ મી.

વેરાણુ એ છે વાનરી રે, ફરે આથી આ ડાળે;
 આશા નવ અંગમાં રે, તોય થડ જઈ જાલે. ટેક. ૧.
 થડ મૂકીને જાય વળી ટોચે, ટોચે ઊભી રહી જાય;
 આઘામાં આધું ફળ દેખે તોય, જીવ્યાની આશા ખોય,
 તલપ મારે ત્યાંથી રે, જૂંડું ભણું જો ભાળે. વેરાણુ ૨
 ફળ ન મળે ન પડે પૃથ્વીપર, અફળાએ ઘણું અંગ;
 પડી પટપટાવે પૂછડી એ તો, રૂડા જીવો એના રંગ,
 શરિત આવે ત્યારે રે, તીખું ખાટું સહુ ટાળે. વેરાણુ ૩

૪ ધન ધન—ધનને દેખીને સધળા હુર્નુણો આવે છે. અર્થાત્ તે ધનનો ખોટો ઉપયોગ કરવાના માર્ગ સૂઝી આવે છે અને તેથી પરિણામે તે ધન ખૂટી જાય છે. તે કહે છે: ખાયે ધન—જે જે કમાય છે તે સધળું તે ખાઈ જાય છે—વાપરી નાખે છે. વહું—અર્થાત્ ખેતી નાખું અથવા છેતરું. તૃણાનો માઠો પરિણામ વર્ણવે છે: અવનિ પછાડે ધન.

૧ તૃણાવાળાનો સાહસગુણ વર્ણવવાને તેને વાનરીનું રૂપ આપી વર્ણવે છે:—વેરાણુ ધન. વેરાણુ—શત્રુ જેવી તૃણા.

૨ આઘામાં આધું ફળ—અર્થાત્ જે પ્રાપ્ત થવું બહુ દુર હોય તેની પણ આશા રાખીને તૃણાવાળો અપલાવે છે.

૩ કોઈ વખત તૃણાવાળો નિરાશ થાય છે તે વર્ણવે છે: ફળ ધન. તીખું ખાટું ધન—અર્થાત્ તે ગમે તેવા ફળનો સ્વીકાર કરી લે છે.

ધારેલું નહિ પણ ધાર્યા વિનાનું, કૃણ લેઈને ખાય;
ખાઈ લાગે ઘણું તૂડું લાગે તોય, દાંત દખાડી મકલાય,
કેવું રૂપ કારમું રે, નિરમ્યું એનું કાળે.   વેરણ ૦ ૪
વારવા જાય તો ભરે ઉઝરડા, પરડા ખાવળના ખાય;
કાંટા વાગે ત્યારે ચીસો એ નાખે, કાઢવા તે કોણ જાય ?
સાચા કાઢે કોકળ રે, અંતર માંડી ધીર બળે !   વેરણ ૦ ૫

કાફી ૨૬ મી.

દૈવ જેવો દાવજ રે, તૃષ્ણા કરતી તારી;
ઘડીમાં દૈવ મુર્લભ રે, વેળા આણે સહુ સારી.   દેક. ૧
ઘડી માંહે અવળું થઈ જાય, ઉંચને કરી દે નીચ;
સંપત્તિ રૂપી સરોવર ભરિયું, તેમાં નવ દખાડે કીચ,
તૃષ્ણા પણ તેવી રે, જુઓ ધ્યાનમાં ધારી.   દૈવ ૦ ૨

૪ ખાઈ ઇ—મળેલું કૃણ અણુગમતું કે દુઃખકારક હોય, તોય ઉપર ઉપરથી તે પોતાનું માન જાળવવા યત્ન કરે છે. કેવું ઇ—કાળે એનું કેવું કારમું રૂપ નિમ્યું છે, એ અન્વય.

૫ વારવા ઇ—તૃષ્ણાનાં નહારાં પરિણામ જોઈને કોઈ ડહો ભાણુસ તેને શીખામણ દેવા જાય તો તેના ઉપર તે રીસાય છે કે તેને સામે લઢવા તૈયાર થાય છે. મોટી મોટી આશાઓનું તુચ્છકૃણ પણ તે સ્વીકારે છે: પરડા ઇ. કાંટા ઇ—તૃષ્ણાના વ્યવસાયમાં તે દુઃખી થાય ત્યારે નીસાસા નાખે છે. સાચા—સાચા સંત કે સાચા સ્નેહી.

૧ તૃષ્ણાને દૈવની સાથે સરખાવે છે: દૈવ ઇ—તારી તૃષ્ણા દૈવના જેવો દાવ કરે છે—દૈવની પેઠે અકસ્માત સુખદુઃખાદિ આપે છે.

૨ તેમાં ઇ—તેમાં કાદવ સરખો પણ ન દેખાય. અર્થાત્ સંપત્તિનો છેકળ નાશ કરી દે.

શૂંકું ભાગ્ય છે ભાઈ અમારું ! એમ દિલમાં કરાવે દુઃખ;
સારું થવાની રખાવ તું આશા, પણ સ્વપ્ને ન મળતું મુખ,
દુઃખને એક દુઃખજ રે, અભાગિયો લે ભારી ।। દૈવં ૩

તેની રીતે તૃષ્ણાને કરી બુઝો, થશે સર્વ રીતે સમાન;
ઉતરશે નહિ કોઈ પ્રકારે, થાશે ઉલટી એથી મહાન,
ઘણી તરતીળ વાળી રે, ઘાવ કરતી કારી. દૈવં ૪

એવી જાણે તોય માણે મૂરખ, સમજે નહિ તલભાર;
વાર વારે કહી થાકી ગયા ઘણા, છો ખાતો મૂરખ ત્યારે માર,
ઠાકર ખાશે ત્યારે રે, જાણે ધીર ઉપકારી । દૈવં ૫

કાકી ૨૭ મી.

એવા એવા અવગુણ રે, તૃષ્ણાના તો કહેવાયે;
જ્ઞાની જન જોતે રે, લક્ષણ કેવાં લહેવાયે. ટેક. ૧

અસારમાંથી સાર કાઢતા, સંત મોઠા મહંત;
તેણું તત્ત્વ કાઢ્યું છે આમાંથી, અતુરનું રીઝશે અંત,
કંઈક કહ્યું દાખી રે, છાનું નવ રહેવાયે. એવાં ૨

એ તૃષ્ણા જ્ઞે થઈ જાય એવી, કે સદ્ગુરુ શોધવા એક;
તે મેળવવા કરતી પછે તે, માથાફાડ ધરી તન ટેક.

૩ દુઃખ ઈ—અભાગિયો માણસ દુઃદૈવથી દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખજ
દેખે છે, તેમ તૃષ્ણથી પણ સર્વજ દુઃખજ મળે છે.

૪ કરી બુઝો—સરખાવી બુઝો. ૫ જાણે ઈ—ત્યારે ધીરને ઉપકારી
જાણશે. ધીરે તો મને પેહેલેથી કહ્યું હતું પણ હું મૂર્ખ એત્યો નહિ, એમ
પરતાશે.

૨ “અસારાત્સારયુદ્ધેત” — “અસારમાંથી સાર કાઢવો” એવા નીતિ-
વચનનો અનુવાદ કરીને કહે છે: અસારમાંથી ઈ.

ધીરજ ધણી ધરતી રે, ભલે તન દહેવાયે. એવા૦ ૩

આખી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરતી, જોતી વિધ વિધ ગુરનાં ૩૫;

ખરો ખોટો પરખી લે પલકમાં, જાણે ભારે હલકો એ ભૂપ,
તોડાવી ન તૂટે રે, શાંતપણું સહેવાયે. એવા૦ ૪

પૃથ્વીના પડમાંથી શોધી કાઢે એ, ધ.યો જોવો ગુરદેવ;

પછે તેનાપર પ્રેમ ધરાવે, સમ્યક્ કરાવે સેવ,

ધીર ધરાવે રે, વંડી નવ વહેવાયે. એવા૦ ૫

કાફી ૨૮ મો.

કોઈનું નવ આલે રે, તૃણશા તારવા ખેસે;

ગતિ કરે સારે રે, અસારે એ નવ રહેશે. ટેક, ૧

દેવ પૂજવે તો તેજ પૂજવે, ઉપદેશ કરાવે તો કરે તેજ;

ખીજનું ખજ નવ એના અગાડી, રજ આલે રહે એજ,

૩ અસારમાંથી સાર શી રીતે કાઢવો તે કહે છે: એ તૃણશા ઇ—
એ જો એવી તૃણશા થઈ જાય—તૃણશા ઉપજે તો તે તૃણશા દ્રવ્યાદિ મેળ-
વવાની ન રાખતાં સદ્ગુર મેળવવાની રાખવી. તૃણશાનો સ્વભાવ છે કે તે
એક વાર જે માર્ગે વળી તેનો અંત આણ્યા વિના અટકતી નથી, માર્ગે તે
સદ્ગુર મેળવવાને તનમાં ટેક ધરીને માથાફાડ કરશે. અસાર તૃણશામાંથી
એમ સાર લેવો.

૪ ભૂપ—(ગુર ૩૫). ૫ ધીર ઇ—પછી એજ તૃણશા તને ધીરજ
ધરણે અને પછી વંડી જઈને તેનાથી તને વેહેવાંવાનો નથી. આ કડીમાં
ધીરાએ ધીરજના અર્થમાં પોતાનું નામ મુદ્રિત કર્યું છે.

૧ તૃણશા ઇ—જો એ તૃણશા મનુષ્યને તારવા ખેસે—તારવાનો
હિસાબ કરે, તો તેને કોઈ અટકાવી શકે એમ નથી.

હેજ એવું ધારે રે, કથની એ કો કહેશે. કોઇનું ૨

માળાપની તૃણા તોડાવે, તરૂણીને તળવે સાર;

દોકરાંકેરી ગરજ નહિ એને, ભારે જનનો ધરે નવ ભાર,

સારું ત્યારે સારુંજ રે, નરતામાં તો નવ પેસે. કોઇનું ૩

એના નિશ્ચયથી નર તરિયા કંઈ, થઈ ગયા સંતમહંત;

એણે ન ઉરમાં જેહ આણ્યા તે, ભૂમિમાં હજી ભમંત,

લક્ષ ચોરાશી રે, ખાંતે વળગી ખેસે. કોઇનું ૪

એની કૃપાથી તૂટી ગયા સહુ, અવળા સવળી બાંધ;

ન તૂટે એવા તો એણે તોડાવ્યા, નિકટકેરા સંબંધ,

ધારો કર્યો હીરો રે, અતિ આણી ઉજેશે. કોઇનું ૫

કાફી ૨૯ મી.

જીવને જોવરાવી રે, કમળ કારમું સારું;

લોભાવીને લીધો રે, પછે કર્યું એ અકારું. ટેક. ૧

સુગંધનો લોભી સટ લઈ કીધો, અથડાવિયો અપાર;

રાત્ર પડી ત્યારે એને બાંધાવ્યો, ભોળવી કમળ મોઝાર,

૨ બીજું ઈ—બીજાનું બળ એના અગાડી રજ (લગાર) નેટલું
પણ ચાકે નહિ; અને એની એ તૃણાજ રહે. એ અન્વય.

૪ એના નિશ્ચયથી—સારે માગે દોરવાપલી તૃણાના નિશ્ચયથી. ખેસે—
અર્થાત ખેસાને છેડે. સારી તૃણા વિનાના મનુષ્યોને લક્ષ ચોરાશી (જન્મ-
મરણ ૩૫). પલ્લામાંજ પડી છે. ૫ નિકટકેરા નજીકના.

૧ જીવને—જીવ ૩૫ ભમરાને કમળ—વિપય ૩૫ કમળ. એ—
વિપય ૩૫ કમળ.

એમ બાંધી લીધો જ્યારે, ત્યારે તો લાગ્યું નહારું. જીવને ૨
 અવળી અવળી તૃપ્તિ સર્વ તદ્દને, સવળી સવળી ભવતો ભૂરૂ
 બાંધનથી બાપડો થઈ બતાં, પાણી ધરતો એ પૂર,
 સારી કરતો તૃપ્તિ રે, ધીરો કહે હું તો ધારું. જીવને ૩
 સારી તૃપ્તિ થાતી જોણી વેળા, તોણી વેળા કરતી તે સુખ;
 અલભ્ય વસ્તુને મેળવી દેતી, ભવોભવનાં તે ટાળી દુઃખ,
 ઉદ્ધારીને દેતી રે, ન જોતી મીઠું ખારું. જીવને ૪
 એવા એવા તો અનેક તાર્યા છે, પણ મહાભાગ્યસાગી તે જન;
 બીજાની તો ખૂરાઈ વાંચે તે, ધાથે નહારે મન મસત્ત,
 ધીર ધરે ધારણ રે, બૂડે પુણ્ય પરવાર્યું. જીવને ૫

કાશી રમી.

ચથામતિએ આજે રે, તૃપ્તિકેરું રૂપ કહ્યું;
 એનું રૂપ ન કહેવાયે રે, લક્ષણ પરથી એ તો લહ્યું. ટક. ૧

૨ સુગંધનો ઈ—જેમ ભમરો સુગંધનો લોબી થઈને સુગંધ મેળવવા આપડે છે અને કમળમાં તે દેખે છે ત્યારે તે લેવાને તેમાં પેસે છે. એવામાં સાંજ પડવાથી કમળ અંધ થઈ જાય છે ત્યારે તે રાત્રે માંહેજ કેદ થઈ રહે છે અને બહાર નીકળવાને અશ્કાય છે. તેમજ વિષય લોબી પુરૂષ વિષય મુખ મેળવવાની લાલચે એવા સંકટમાં ફસાય છે કે પછી તેમાંથી છૂટવાની આશા ધરીને વિષયને નહારા માને છે.

૩ આમ વિષયથી દુઃખ દીધા પછી કાશી માલુસ તે સંજંધી તૃપ્તિ હોશીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની તૃપ્તિ રાખે છે, તે વિષે કહે છે: અવળી ૪૦.

૪ અલભ્ય વસ્તુને—મેક્ષને. ૫ બીજાની ઈ—જેમનું મન નહારે (જોડા વિષય મુખથી) પ્રસન્ન થાય છે એવા બીજાઓની તો તે તૃપ્તિ ખૂરાઈ વાંચે છે. બૂડે ઈ—જેમનું પુણ્ય પરવાર્યું (પતી રહ્યું) હોય છે તેઓ બૂડે છે (સંસારસાગરમાં).

મહામોઠી અને ઘણી મસ્તાની, ઉંચામાં ઉંચી જાણ;
 નીચામાં નીચી ન કૃત્યથી નીચી, પૂરું કહાય નવ પ્રમાણ,
 અધૂરું તો રહેતું રે, વાણીથી ન જાયે વહ્યું. યથામતિએ ૦ ૨
 સદ્ગુરુકેરી કૃપા રજ થાતાં, કરિયો કંઈક ઉચ્ચાર;
 મિત્ર ગણું તોય એ પણ મારા, પાચ્યો જેનાવડે હું પાર,
 તૃણાંજાણી તાજ રે, જૂનીતું તો રૂપ લહ્યું. યથામતિએ ૦ ૩
 એક લક્ષ માનવ જો લહીએ, તેમાં પૂછીએ ટાઢને આમ;
 ભાઈ તૃણા કેવી તે તું કહે કાંઈ, જાણે એ કરતી શાં દામ,
 ના ના કહેશે સર્વે રે, એવું તો ન જાયે ગ્રહ્યું ! યથામતિએ ૦ ૪
 સદ્ગુરુ દરિયો અભરે ભરિયો, વરિયો અમરવર સ્વામ;
 મરજીવો કરિયો હરિયો સંશય, તરિયો તૃણા તમામ,
 ધરિયો ક્ષીરે ધ્યાન રે, આવી પડ્યું તેતો સહ્યું ! યથામતિએ ૦ ૫

લક્ષ્મીરવરૂપ.

કાફી ૧ લી.

વહાલામાં તો વહાલી રે, લક્ષ્મીને તો સર્વે ગણે;
 પરી કરતા પ્રિયાને રે, ગુલામ એના જુઠ્ઠા જાણે. ટુક ૧
 જાણ તરુણ અને નારી વળી, લક્ષ્મીથકી લલચાય;

૩ મિત્ર છ૦—મિત્ર ગણું તો એ (ગુરુ) મારા મિત્ર પણ છે. તૃણા
 છ૦—જેનાથી મેં તાજ (નવી—સુમાર્ગે વળેલી) તૃણા જાણી, અને જૂ-
 ની (કુમાર્ગે વળેલી) તૃણાતું રૂપ જાણ્યું.

૪ એવું—તૃણાતું રવરૂપ. ૫ દરિયો, ભરિયો, વગેરે શબ્દોમાં
 ‘રિયો’ અક્ષરની આવૃત્તિ છે માટે પદાંતાનુપ્રાસ.

કાળજની કોરથકી વા'લી વધુ, બીજું વહાલું ન કોઇ કહેવાય,
 વહાલામાં એ વહાલી રે, પિતા પુત્ર એથી હજી. વહાલામાં ૨
 ઘણી નારે નરને તો માર્યા, લક્ષ્મી દેવીને કાળ;
 લાલચો લક્ષ ઉડે હૃદયમાં, લેવડાવ્યાં ઘણાનાં રાજ,
 જોને કેવી કહેવી રે, મનાયે શી મોટમપણે. વહાલામાં ૩
 એ આવીને વાસ કરે જ્યાં, ત્યાં અવગુણ આવે અનેક;
 વિવેકાદિકને કાઢે વેગળા, છેડો છોડાવી છેક,
 રાજ્ય રઢિયાળું રે, અનીતિ આદિ સુતા જણે. વહાલામાં ૪
 સગાંકેરો સ્નેહ વિસરાવે, આજ કહું હું તેનું સ્વરૂપ;
 પિતાએ પુત્ર ઉછેર્યો તે તો, એનામાં થાય તદ્દૂપ,
 નિર્ધનપણું સાડું રે, ધાર કોને કો ના હજી! વહાલામાં ૫

કાફી ૨ જી.

લક્ષ્મીનો પરિવારજ રે, કહેવાકેરી આશા કરું;
 પૂરે પૂરો ન ભાખું રે, થોડામાં થોડું ચિત્તમાં ધરું. ટેક. ૧
 કામ કોધાદિક છ જણ એ તો, થઈ જાય એના સુત;

૨ વધુ—વધારે. પિતા ધ૦—એ લક્ષ્મીથી લલચાઈને પિતા પુત્રને કે
 પુત્ર પિતાને હજી. એક સંસ્કૃત અંથકાર પણ કહે છે કે “ નિહન્તિતાતસ્ત-
 ન્યસંવાપિકસોતિતંયસ્યકૃતોચિતાંશ્મ ”—“ જે ધનને અર્થે આપ દિકરાને
 મારે છે અને દિકરા આપને મારી નાખે છે.” ધ૦.

૪ અવગુણ—દંભ, ગર્વ, અભિમાન, અનાયાર, વગેરે. વિવેકાદિક—
 વિવેક, વૈરાગ્ય, શમ, દમ, તપ, તિતિક્ષા, શ્રદ્ધા, વગેરે. અનીતિ ધ૦—તે
 લક્ષ્મી અનીતિ વગેરે સુતા (દીકરી) જોને જન્મ આપે છે.

૫ કોને ધ૦—જેથી કાઢને કાઢ મારે નહિ. ૧ પૂરે પૂરો ધ૦—
 અર્થાત્ પૂરે પૂરો કહેવા રહું તો પાર ન આવે.

શુદ્ધ સ્વરૂપી ધણી એનાને, પીડતા પછે કપૂત,
 નારીઓ ધણી તેની રે, કહેશે લગ્ન વિના પરં. લક્ષ્મીનાં ૨
 તેની ગણના તો કોણ ગણે છે, સુતાકેરાં કહું નામ;
 એક ચિંતાની અનેક દીકરિયો, લક્ષ્મી દાદીતું કરે કામ,
 ગામ ભરાયે રે, વરાણવર્તા હું તો હરં. લક્ષ્મીનાં ૩
 એક લક્ષ્મી આવે ઘર માંહે, તેની પૂઠના બુઝો પરિવાર;
 લાવવી હોય તો લાવજો વેગે, ખાશો મોગરિયાના માર,
 સાથે નહિ આવે રે, પુણ્ય તો થાશે પરં. લક્ષ્મીનાં ૪
 એના વિના ધણા એકને ચાલે, એ ન ગણે કોઈને જાણ;
 નમી નમી નાક ઘસાવે એને, ત્યારે આવી કરે આવી હાણ,
 ધિંગડમલ ધીરા રે, લક્ષ્મી વિના રાજ્ય કરં. લક્ષ્મીનાં ૫

કાશી ૩ જી.

ઘેલી નારી એકજ રે, અળવીતરી ને બહુ બોલી;
 નકામી તો નાચે રે, તોલ ન જાણે તોલી. ટેક. ૧
 તેવી નારી નકામી તો નાચે, થન થન કરી અપાર;
 ભોગજોગે તેને વીંછીડો કરડ્યો, જોજો બાહાદૂર તેનો બા'ર.

૨ શુદ્ધ સ્વરૂપી એનો ધણી—જીવ. ૩ એક છં—લક્ષ્મીની પુત્રી
 ચિંતા અને એ ચિંતામાંથી બીજી અનેક સંતતિ ઉપજે છે.

૪ સાથે—(મુઆ પછી). ૫ એ—(લક્ષ્મી). નમી નમી છં—
 જ્યારે એને (લક્ષ્મીના અભિલાષીને) નમી નમીને નાક ઘસાવે ત્યારે એ
 આવીને ચાલી (આવા પ્રકારની—ઉપર કહી તેવી) હાણ કરે છે. અર્થાત્
 ધણા શ્રમથી લક્ષ્મી મળે છે તથા મળ્યા પછી ચિંતાદિ અનેક વિધારો ઉત્પન્ન
 થાય છે. ૧ લક્ષ્મીને ગાંડી સ્ત્રી સાથે સરખાવે છે; ઘેલી છં.

અહીંથી તહીં જાયે રે, રંકને નાખે રોળી. ઘેલી૦ ૨
 ઉતારનારથી રહે અતિ અળગી, મંત્રવાળો જોઈ મરડે મુખ;
 સ્થિર ઠરાઈ ન કામ કરાયે, દુનિયાને દેતી ઘણું દુઃખ,
 ભલે વીંછીડો કરડ્યો રે, હૈયે પ્રગટાઈ હોળી. ઘેલી૦ ૩
 એ નારીકેઈ સ્વરૂપ તો જોજે, લક્ષમાં લાવજે વીર;
 લક્ષ્મી બાઈને માનજે એવાં, દહ કરી હૃદયે ધીર,
 અહીંથી તહીં નાસે રે, જીવ્યો આંખ્યો ખોલી. ઘેલી૦ ૪
 જેવું હતું તેવું મેં તો દખાડ્યું, સદ્ગુણનો મળ્યે પ્રસાદ;
 હૈયા વિચે હડશેલાઈ રહીએ, તેણે કરશે વાદ વિવાદ,
 કારજ શોણે કરીએ રે, ઊઠા એવું ધીર ખોલી. ઘેલી૦ ૫

કાફી ૪ થી.

દીવા તો છે ઘેર ઘેર રે, તેને જાળવી જોજે;
 શોભામાં અનુપમ રે, કારજ ખર્ચ નવ ખોજે. ટેક. ૧
 એના વિના પણ વાર ન ચાલે, રહે અંધારું ઘોર;
 માનવ છતાં પશુપક્ષીના જેવું, દર્શો તે ઠારે ઠાર,
 દીવો અગમગતો રે, ખુશી જોઈને હોજે. દીવા૦ ૨
 એની શિખા તો એનાથકી સારી, શોભા માંડી દખાય;

૨ અહીંથી તહીં ઇ—લક્ષ્મી પણ એકની પાસેથી બીજાની પાસે
 જાય છે અને રંકને રોળી નાખે છે.

૫ હૈયા વિચે ઇ—અમે હૈયા વિચે (મનમાં) હડશેલાઈ (સંક્રા-
 ચાઈ) રહિયે છિયે—દુઃકામા લક્ષ્મીનું રૂપ કહિયે છિયે, તેણે કરીને તમે
 એમ વાદવિવાદ કરશે કે લક્ષ્મીને નહારી જાણીને તજ દેઈએ તો પછી
 સંસારનું કારજ શાનાવડે કરિયે ? ધીર કહે છે કે તમે એવું ખોલી, ઊઠા
 અર્થાત્ ભલે ખોલો ! ૧ લક્ષ્મીને દીવાની સાથે સરખાવે છે: દીવા ઇ.

હાથ અડે તો કરી દે અવળું, લક્ષણ રૂડાં લેખાય,
અરર કહેવડાવે રે, દાઝયા દાઝયા કહી રોજો. દીવાં ૩

પાત્ર ધરો તો વળે અતિ કાજળ, જોવું કાણું ભરી રાખ્યું કયાંય;
મુવણું જોવામાં શામલ કેવી, મારે કહેવાનું છે એની માંય,
લક્ષ્મી લહો એવી રે, બૂડો વધતાં જોજો. દીવાં ૪

સ્પર્શમાં તીક્ષણતા એની એવી, અંતરમાં કાળાશ;
પુદ્ધિવાનને બૂરાડી દેતી એ, કોઈની કરે નહિ બાલાશ,
ધીર ધ્યાન ધારી રે, જણાશે એ જોજો. દીવાં ૫

કાફી ૫ મી.

લક્ષ્મીકેરી પ્રીતિ રે, ત્રણની સાથે તોળાયે;
તેનાં નામ ગણાવું રે, દુનિયાં જોણું જોળાયે. ટેક. ૧

લાજકેરી તો પાજ કરી પૂરી, જેના પરથી જન સહુ જાય;
જોઈલું કરીને પ્રીતિ તો બાંધી, પરનારી ધરી મન માંય,
પ્રીતિ તો બંધાઈ રે, જાણ્યું નવ ઢોળાયે. લક્ષ્મીકેરી ૨

૩ શિખા—લ્યોતિ. ૫ સ્પર્શમાં ઇન્—જેમ દીવાનાં સ્પર્શમાં તીક્ષણતા છે તેમ લક્ષ્મીના સ્પર્શમાં પણ તીક્ષણતા છે. જે ન હોય તો. બીજાની લક્ષ્મી ચોરીથી, કે બળાદારથી લેનારને તરવાર વગેરેના તીક્ષ્ણ ધા કેમ વાગે? અંતરમાં ઇન્—જેમ દીવો પ્રદર્શિત છતાં તેના અંતરમાં કાળાશ છે તેમ લક્ષ્મીનાં અંતરમાં પણ કાળાશ છે. કેમકે લક્ષ્મીની મુઝાવાળા કાળાં કૃત્ય પણ કરે છે અથવા લક્ષ્મીવાળાનાં મન મલિન પણ હોય છે. બાલાશ—રક્ષણ.

૧ સ્ત્રી, શ્રીમંતનો બાગક, અને રાજા, એ ત્રણની પ્રીતિ સાથે લક્ષ્મીની પ્રીતિને સરખાવે છે. લક્ષ્મીકેરી ઇન્. લાજ ઇન્—પરનારીની પ્રીતિ બાંધવામાં તે લાજની પાજ (સેતુ) કરી અને તે પાજ ઉપર થઈને સહુ લોક જાય. અર્થાત્ તારી લાજ રસ્તામાં લોકોના પગ તળે વટાઈ ગઈ—નાશ.

બહુ બોલો કોઇ બાળક જોઇ, સ્વરૂપી ને શ્રીમંતનો તન;
મિત્રતા બાંધી તેની સંઘાતે, જાણે થશે ન આ તો પતન,
લોકે ઘણું વાંચ્યું રે, શ્રીજી તારી રોળાયે.   લક્ષ્મીકેરી ૦ ૩

રાજકેરો તો રનેહજ કરિયો, જે કરતાં ખૂટ્યા સહુ દામ;
આવો મિત્ર ખેસો એમ કહે તો, રાજજી અર્પતો ધામ,
વાંચ્યો ત્યારે લોકે રે, લટિયાં તારાં ચોળાયે.   લક્ષ્મીકેરી ૦ ૪

એ નણની પ્રીતિ તો નૂટે પલકમાં, તેથી લક્ષ્મીની પ્રીતિ જાણ;
તૂટી ગયા પછી લોક હશે ઘણા, તું ને તુજી ગણે પ્રમાણ,
શીર ધ્યાન જોને રે, છેલ્લ અંગ છોડાયે.   લક્ષ્મીકેરી ૦ ૫

કાઠી ક હી.

કમળકેરું પુષ્પજ રે, પ્રભાત તો થાયે જ્યારે;
ખીલવા કંઈક માંડે રે, સુગંધ આતિ દે ત્યારે.   ટેક. ૧

જેમ જેમ દિવસ ચલેતો જાયે, તેમ તેમ આપે સુગંધ અપાર;
ખાંતે થકી તે ખીલી રહ્યું પછે, કરમાયે નિરંધાર,

પામી. એટલું છતાં પણ જેમ તે પ્રીતિ આખર નાશ પામે છે તેમ લક્ષ્મી સાથેની તારી પ્રીતિ પણ સદાકાળ ટકશે નહિ—લક્ષ્મી તને છોડી દેશે કે તુ કદાપિ સમજીશ તો લક્ષ્મીના અવગુણ જોઈને તેને છોડી દેઈશ.

૩ જાણે ઈ—જાણે આ મિત્રતા તો કોઇ વખત પતન થશે નહિ—
પડી ભાગશે નહિ. ૪ લટિયાં ઈ—અર્થાત્ તારા માયાના વાળ સુદ્ધાં જતા
રહેશે !

૫ છોડાયે (લક્ષ્મી નાશ થવાથી દુઃખી થવાથી, કે લક્ષ્મી લેઈ જવાના
લોકોએ ચોર લોકો મારે તેથી, કે એવાજ લક્ષ્મીના સંબંધી આકરમાતથી).
૧ લક્ષ્મીને કમળના ફૂલ સાથે સરખાવે છે; કમળ ઈ.

સારું નવ લાગે રે, તણ દેઉં કહે ક્યારે. કમળાં ૨

લક્ષ્મીબાઈનાં લક્ષણ એવાં, જોજો જણાવું હુંય;

થોડે થોડે ઘરમાંહી પેસે, પછે હાલ હવાલ કરે શુંય ?

હાહી હાહી વાતો રે, કરી ધ્યાન તો ધારે. કમળાં ૩

સગાંને સગાઈ જણાવે અતિશે, સ્વજનને પમાડે મુખ;

પૂર્ણ ખીસે ત્યારે દુઃખકર થાયે, કોઈનું ન જુઓ મુખ,

પૈસો મળ્યો પૂરજ રે, પહાણને જોઈ વારે. કમળાં ૪

જે ખીલ્યું તેહ તો કરમાયે, પછે ખમે વિદ્રવિદ્ર કષ્ટ;

વિચાર થાય પ્રથમકેશ સહુ, મતિ કરી નાખી જે નષ્ટ,

સ્પષ્ટ ધીરો કહે છે રે, લક્ષ્મી કદા નવ તારે. કમળાં ૫

કાણી ૭ રી.

કાળો મહાકાદવ રે, કરમાં લેઈ જો નાળે;

ગમે તેવો હોયે રે, મેલો તેને તે તાળે. ક્ર. ૧

છાંટા ઉડે જન ઊભા જે પાસે, તે પાણી તો ખરડાય;

મહિનપાણના સ્વભાવ જોનામાં, તે કોગડી મિચ્યા થાય ?

લક્ષ્મીબાઈ એવાં રે, કરે ન પ્રભુ પાળે. કાળાં ૨

આમનો લોચો પડે જન ઉપર, ત્યારે તો તે પડટાય;

૨ તણ દેઉં છં—એને હું ક્યારે તણ દેઉં, એમ તું કહે છે, એ અન્યથા.

૩ થોડે થોડે છં—જેમ પ્રભાત થતાં કમળ ખીમે ધીમે ખીલવા માંડે છે, તેમ પ્રથમ થોડી થોડી લક્ષ્મી મળતા તે મનુષ્ય યાદી યાદી પાતે કમળ લાગે છે, સગાંને અતિશય સગાઈ જણાવવા માંડે છે એને સ્વજનને અપ પમાડે છે. (ચોથી દડી સાથે અન્યથા). ૧ લક્ષ્મીને કાળા કાદવ સાથે તરખાવે છે; કાળાં છં.

છાંટા ઉડે તે હાથથી જાય, કાળું મેશ તો અંગ કળાય,
 સત્ય જાય ભૂલી રે, ચુગલી ચાડી ચાળે. કાળો ૦ ૩
 અનેક ઉપકાર કર્યા કોઈએ તે, લક્ષ્મી સંગે ભૂલાય;
 શૂરપાણું જઈ આવે કાયરતા, પછે દહ સુધ્યાં દૂલાય,
 લક્ષ્મીકેરાં લક્ષણ રે, દાનો કયી વિધ દાળે? કાળો ૦ ૪
 વિચારી જોશો તો એવી જણાશે, નહિ ફર પડે તલમાત્ર;
 માઈ માઈ કરતા જેને તે, વીસરશો સ્વયં ગાત્ર,
 ધીરો કહે મૂર્ખજ રે, સંચી એને જે રાખે. કાળો ૦ ૫

કાશી ૮ મી.

સોમલ જેવી સાચી રે, ખાતાં ન લાગે ખારી;
 વિધ વિધ રંગી દેખાચે રે, આશા વધે અવિધારી. ટેક. ૧
 કાણુ જાણે કોના ઝેરથકી એ, ઘડાઈ હશે સાર;
 ઝેરની સાથે સમુદ્રમાં વસતી, તેણે ભાગે ભારેનો ભાર,
 મહાઝેરીલી રે, ધ્યાનવડે મેં ધારી. સોમલ ૦ ૨

૩ પલટાય—દુર્ગુણી થાય. ૫ વીસરશો ઇત્યાદિ—અર્થાત્ લક્ષ્મીનો લોભી પોતાના ગાત્ર(દેહ)ને પણ વીસરે છે—રખેને લક્ષ્મી ખૂટી જાય, એવા ભયથી તેતું પણ પોષણ કરતો નથી.

૧ લક્ષ્મીને સોમલ નામે ઝેર સાથે સરખાવે છે; સોમલ ઇત્યાદિ—સોમલ ખાર કહેવાય છે તથાપિ તે જ્વમ ખાતાં ખારો લાગતો નથી તેમ લક્ષ્મી પણ પાછળ કહી તેવી નકારી છતાં ભોગવતાં નકારી લાગતી નથી. સોમલ જ્વમ લીસો, પીજો, ઘોજો, એમ વિધ વિધ રંગનો હોય છે તેમ લક્ષ્મી પણ પશુ રૂપે, ધાન્ય રૂપે, જમીન રૂપે, અને ધાતુ વગેરે અનેક રંગની હોય છે.

૨ ઝેરની સાથે ઇત્યાદિ—ઝેર તથા લક્ષ્મી બન્ને સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયાં છે એમ પુરાણમાં લખ્યું છે. તેણે ઇત્યાદિ—એ ઝેરની સાથે વસનારી છે માટે

સોમલ તો સારો છે કાંઈક, ગુણુ કરે કોઈ વાર;
 એનો સંઘરો બેળ કરેછે, મટાડે દુઃખ કે કરે બેળર,
 આ તો નવ કાંઈજ રે, કરે ઉડટી કારી. સોમલ ૦ ૩

મહાવિષ ઉપજવવા માટે, એને સંગ્રહી રાખો જાણ;
 'સુખનું' શમાણું એથી ન આવે, કરે મોટામાં મોટી હાણ,
 ઘ્યા દિલમાં નહિ રે, શોભીતી ન છે સારી. સોમલ ૦ ૪

કોનાવડે વધી ગઈ એ તો, તે તો જાણે સહુ કોઈ;
 તેને ભજે શીઘ્ર એને ભજોછો ? જેને ભજતાં રહેવું રોઈ,
 ધીરે સત્ય કે'છે રે, તરતીએ તો જાણો તરી. સોમલ ૦ ૫

કાણી ૬ મી.

એવો એક જતાવો રે, આપું સુખનું માગ્યું;

મારે (મોટા) પુરુષોનો માર ભાગે છે—તેમના સદ્ગુણ હરિ લે છે. એક
 કવિ કહે છે કે,—

“वाक्चक्षुभ्रुतिहरणं करोति लक्ष्मीर्जनस्य को दोषः ?
 गरलसहोदरजाया तच्चित्रं यत्र मारयाति ! !”

અર્થ—“લક્ષ્મીનો સ્વભાવજ એવો છે કે તે જેની પાસે જાય તેની
 વાણી, આંખો, અને કાન, એ ત્રણે વાનાંતું હરણુ કરી લે છે, તો પછી
 લક્ષ્મીવાન મૂળો, આંધળો અને બેહેરો થાય તેમાં એ આપડાનો શો વાંક
 છે ? અરે! એજ આશ્ચર્ય છે કે લક્ષ્મી ઝેરની સગી બેહેન છતાં તે તેને મારી
 નાખતી નથી !!

૩ સંઘરો છું—ઝેરનો સંગ્રહ બે વાનાં કરે છે; ઔષધ તરિકે તે દુઃખ
 મટાડે છે, અને અવિચારથી ખાય તો બેળર કરેછે. (સંઘરો, એ ‘કરેછે’
 ક્રિયાપદનો કર્તાછે, કારી—બિગાડ. ૫ તેને છું—જેનાવડે એ લક્ષ્મી ઝેરલી
 બધી વધી ગઈછે, તે વિષ્ણુનેજ તમે ભજો. (વિષ્ણુ લક્ષ્મીના પતિ છે એમ
 પુરાણોમાં કહે છે માટે). એને—એ લક્ષ્મીને. તરતીએ—ગુપ્તિએ.

- અસત્ય ન ખોલું રે, જાણો ખરું ઢોલ વાગ્યું. ટેક. ૧
- સંપૂર્ણ લક્ષ્મી મળી હોય કોઈને, સાદ્યબીના નહિ પાર;
છપન ઉપર ભુંગણો વાગે, જ્યાં ત્યાં લક્ષ્મી લેખે નિરધાર,
લાડીલો ગણે લક્ષ્મી રે, દુઃખ જેનું તો ભાગ્યું. એવો ૨
- રાજા સરખા રીઝે જેને-જેઈ, લક્ષ્મીના થયે પ્રસંગ;
મૂર્ખના પંડિત થઈને ખેડા, જેને જોઈને થઈએ દંગ,
જંગ મચાવે રે, વિવેકનું મન ત્યાગ્યું. એવો ૩
- એવી વાહવા વિશ્વમાં થાયે, પણ કોથકી નવ નિંદાય;
એવું બતાવો જો અવનિમાં, તો લળી લળી લાગું પાય,
આપું હું તો એટલું રે, ચિત્ત જાણું અનુરાગ્યું. એવો ૪
- મારા મનનો તો દૃઢ છે નિશ્ચય, એના સંગી વગોવાય સર્વ;
કોઈ નથી એવો કે જે બચિયો, લક્ષ્મીબાદ આવ્યે તને ગર્વ,
ધીર કોઈ અંતર રે, ધરે કોનું ઝુંડ જગ્યું. એવો ૫

કાફી ૧૦ મી.

વહાણમાં ખેશી જોજો રે, ત્યારે તો કંઈક લડેવાશે;

૧ ભર્તૃહરિ કહે છે કે,

“કોર્યાન્ પ્રાપ્ય ન ગવિતો ? વિષયિણઃ કસ્યાપદો નાગતાઃ ?
સ્ત્રીભિઃ કસ્ય ન સંહિતં મુવિ મનઃ ? કો નામ રાજાં પ્રિયઃ ?

અર્થ—દ્રવ્ય પામીને કોણ ગર્વિષ્ટ નથી થયો ? કયો મનુષ્ય વિપત્તી છતાં
આપત્તિમાં નથી પડ્યો ? પૃથ્વીમાં એવો માણસ કોણ છે કે જેનું મન
સ્ત્રીઓએ ખંડિત નથી કર્યું ? રાજાઓને વાહાલો તે વળી કોણ ? ઇ. ” એ-
માંના પેહેલા વાક્યનો અનુવાદ આ કાફીમાં કરીને કહે છે કે, એવો ઇ.

૫ ધીરો કહે છે કે કોઈ ધીર પુરૂષ હોય તે (લક્ષ્મી ગામીને) અંતરમાં
એમ ધરે કે આ કોઈનું ઝુંડ (ટાણું—નોશાન) જગ્યું છે !

અનુભવ જો કરશો રે, તો મારાથી કહેવાશે.

ટીકા ૧

વિદેશ જવાને વહાણમાં બેસો, જાઓ ઘણા ઘણા દૂર;

ભર તોફાની પવન જ્યાં વાગે, ચઢે સાગરકેઈ પૂર,

ત્યારે તો એક અવનવું રે, તમને નક્કી લહેવાશે. વહાણમાં ૨

ગંધર્વ નામે એક નગર તો, જોશો તમે જાતોજાત;

ધર જોશો ન માણસ જોશો, પડી હશે નહિ ભાઈ રાત,

જાતે જોયું માનો રે, નક્કી ધારો રહેવાશે. વહાણમાં ૩

તે નગર તો જતું રહેશે ઝટ, જે જોયું વારંવાર;

તેવું નગર લક્ષ્મીબાઈકેઈ, જોવાય ને જાયે સાર,

સમજો તો સમજવું રે, વાટમાંહી વહેવાશે. વહાણમાં ૪

ના સમજો ત્યારે કોણ સમજાવે, આપી વીસૂંચી કંઈ દામ !

વરમુંધ્ય મારે કોથી નવ લેવી, દસુંદીનું કરવું નથી દામ !

૧ લક્ષ્મીની ક્ષણભંજરતા જતાવવાને તેને ગંધર્વ નગરની સાથે સરખાવે છે: સૂર્યનાં ફિરંગો કાંઈ નગર ઉપર પડીને ત્યાંથી પાણીની પાતળી વરાળવાળા વાતાવરણમાં પરાવર્તન પામે છે ત્યારે તેમાં નગરનો આબેરૂપ દેખાવ જોવામાં આવે છે. એવા દેખાવ સૂર્ય ઉગ્યા પછી થોડી વાર સુધી કે સૂર્ય આધમતાં પેટેલાં થોડી વાર લગીમાં જોવામાં આવે છે બૂગધ્ય સમયમાં, ઉત્તરઆર્યસાંઘિકમાં અને ઉત્તર સમુદ્રમાં દરનારા વહાણવટી-ઓએ એવા દેખાવ જોયાના માખલા પ્રખ્યાત છે. જગીન ઉપરથી પણ કાંઈ કોઈ વાર તેવા દેખાવ દૃષ્ટિએ પડે છે. એ ગંધર્વ નગર સાથે લક્ષ્મીને સરખાવતાં પેટેલાં ગંધર્વ નગર ક્યાં અને ક્યારે દેખાય છે તેવું કાંઈક દિવરતન કરાવે છે: વહાણમાં ૧૦.

૨ જાતે હું—તમે એમ માનશો કે તે તમે જાને. જોયું જાને ને નગરમાં રહેવું મુલ્ય તો રહેવાય પણ ખરું એમ તમે નક્કી ધારશો / વાટ-માઝી—જાણને રહેત.

ધીરજ ધરી ધીરો રે, વ્યર્થ વગોવાશે ?

વહાણુમાં ૦ ૫

કાવ્યો ૧૧ મી.

વિચક્ષણ જન જાણે રે, લક્ષ્મીના તો વાસ કેવો;

એનું સ્થળ તે કેવું રે, જાણી પછે એન સેવો.

ટેક. ૧

સાપકેરો રાફડો જાણે, એને વસવાનું સ્થાન;

વાંકું ટેકું હોય અતિશે, હસ્ત ધરતાં ભૂલાય ભાન,

જન ઘણું થાયે રે, અલાભ લક્ષ્યે લેવો.

વિચક્ષણ. ૨

જે લક્ષ્મીબાઇ વાંકી થઇ, તો દંશ કરે અપાર;

ધૂજી ધરાણી માંહી પડવું, સ્થાન જોતાં જડે એ સાર,

કોક ખાટી જાયે રે, મહાબાજીગર કે'વો.

વિચક્ષણ ૦ ૩

એ બાજીગરે સર્પ રૂપ લક્ષ્મી, રાખવા કયો વિચાર;

તો તેના દાંત પાડવા જોઇએ, ભારે રહે ત્યારે ભાર,

નહિ તો ડાંખે કરતી રે, ન દાવ ચૂકે દેવો.

વિચક્ષણ ૦ ૪

એવું સ્થાનક નિરખી નર સહુ, કરજો માંહી પ્રવેશ;

ઝેર ચઢશે ન લેહેર વળી આવે, વિપરીત થાશે વેશ,

૫ દમુંદીતું—ખાટું (પોતે ખાટ હતા ખાટે). વ્યર્થ ઇ—શું
ધીરો તમારે ખાટે વિના કારણ વગોવાશે ?

૧ લક્ષ્મીને સાપની સાથે સરખાવે છે; વિચક્ષણ ઇ. ૨ હસ્ત ધરતાં
—(રાફડામાં). લક્ષ્યે—(લક્ષ્યમાં). અર્થાત નક્કી અલાભ (હાનિ)
થવાનો, એમ જાણવું.

૩ દંશ કરે—અર્થાત હાનિ કરે. મહાબાજીગર—અર્થાત મોટો
વ્યવહારકુશળ. ૪ દાંત પાડવા—અર્થાત લક્ષ્મીથી થતા અનર્થ સામે કપાય
લેવા.

ધીરો ધ્યાન માને રે, કહેછે તરત તેવો.

વિચક્ષણ ૦ ૫

કાશી ૧૨ મી.

હિમાલયકેરી રે, ગુફામાં ઘર કરતી.

ત્યાં પાસ વસી રહેતી રે જાણે અભરે ભરતી. ટેક. ૧

ગુફા જોઈને જન ગભરાયે, જાણે સૂતો માંહી વાધ;

પણ માણસ માર્યાનું દ્રવ્ય પડ્યું ત્યાં, હાર હીરાને નૌતમ પાધ,

લેવાને તે જાયે રે, ચઢતી ત્યારે ભરતી. હિમાલય ૦ ૨

એમ લાલચમાં લોભાતો માણી, લેવાને જાયે પાસ;

ગર્જના કે ધુધનાટ ન સુણતો, ઉલટથી વધતી આશ,

ખુશી ખુશી થાતો રે, નવ વૃત્તિ ડરતી. હિમાલય ૦ ૩

૫ ધીરો છું—ધીરો જેવો વેશ થશે એમ કહે છે તેવો એ તરત પોતાના ધ્યાનમાં માને છે. અર્થાત ધીરો સદા લક્ષ્મીથી દૂર છે. ૧ નીતિ શાસ્ત્રકાર કહે છે કે,

जनयन्त्यर्जने दुःखं तापयन्ति न विपत्तिषु।

मोहयन्ति नच संपत्तौ कयमर्थाः सुखावहाः ।”

અર્થ—“દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરતાં દુઃખ ઉપજાવે છે; મળેલું દ્રવ્ય જાપ તો શોક ઉત્પન્ન કરે છે; અને જો તે દ્રવ્ય સ્થિર રહે તો મોહિત કરીને વિવેક-શૂન્ય કરે છે; એવું દ્રવ્ય કેવી રીતે સુખકારક કહેવાય વા? ” આ શ્લોકના પેહલા અરણ્થો એટલે દ્રવ્ય ઉપાર્જનાના દુઃખનો ચિતાર આપતાં ધીરો કહે છે કે, હિમાલય ૦. ઘરમાં પણ લક્ષ્મીને હિમાલયની ગુફા જેવું ગહન ઠેકાણું હોય ત્યાંજ રાખવામાં આવે છે.

૨ ચઢતી છું—અર્થાત ત્યારે મનમાં ક્રિસાહ ઉત્પન્ન થાય છે. હિમાલયની ગુફામાં દ્રવ્ય લેવા જનારની સ્થિતિ વર્ણન ઘરમાં દ્રવ્ય ચોરવા પેસનાર ચોરની પણ સ્થિતિ વર્ણી છે.

જાણતો કે કારજ થયું મારું, ઠીક થયું આવ્યો આંહી;
પણ ઉલટી શલ્યા ગળે વળગતી, તેનું જાણતો તે નવ કાંઈ,
ગુફામાં ગભરાતો રે, સ્થિતિ તેની નવ ઠરતી. હિમાલય૦ ૪
કાયાની વિચમાં કંપ થતો ને, જંપ જતો નિરધાર;
પ્રપંચ પડ્યો હૃદયે રહેતો, એવા એવા કરે કારભાર,
ધીર ધરે ધારણ રે, ભારે કરતો ધરતી. હિમાલય૦ ૫

કાફી ૧૩મી.

છે કર્ત્રિમ હાથણી રે, તરણ અને રૂપાળી;
ઊભી કીચ ભિંતર રે, તે ઘણા હસ્તીએ ભાળી. ટેક. ૧
હસ્તાણી ખરી પણ કાળી ન દર્શે, ઐરાવતની ભગિની જાણ;
તેણે કરી અતિ ઘોળી દુખાયે, બીજા હસ્તી તજે તેથી પ્રાણ,
અવનવી આ તો રે, પીડા સર્વ પરજાળી. છે૦ ૨
મહામહામોહ વધે અંતરમાં, પછે જાય કરવાને સંગ;
ઝુંડનાં ઝુંડ તો ધાઈ આવે ત્યાં, રૂપ રંગ જોઈ થાય દંગ,
ભંગ થાય જૂડા રે, તાન માન રહે ટાળી. છે૦ ૩
જે જાયે તે કીચડમાં કળાયે, હસ્તાણી ન આવે હાથ;
કાળી ફીટી ઘોળી થઈ તેણે, ભૂલ્યો હસ્તીનો સાથ,

૧ લક્ષ્મીને કર્ત્રિમ હાથણી રૂપે વર્ણુ છે: છે ૪૦. હસ્તી—લક્ષ્મીના લોભી મનુષ્યો.

૨ કાળી ન દર્શે—ધન લોભીઓને તે ઉજ્જવળ સુખ આપનારી જણાય છે માટે. ત્યારે કેવી દેખાય છે? ઐરાવતની ભગિની (બહેન) જેવી ઘોળી (ઐરાવત—ધંત્રેના હાથી ધોગો હોય છે માટે). બીજા ધ૦—એવી ઘોળી હાથણીને જોઈને બીજા હાથીઓ મોહથી પ્રાણ તજે છે. ઘોળી લક્ષ્મીને જોઈને ઘણા મનુષ્યો પ્રાણ તજે છે, એ પ્રસિદ્ધ છે.

છે કાળી ભમ્મર રે, ઘોળી નથી એ બાળી. છે૦ ૪
 કીચડમાં ગાડવા ને લઢાડવા હસ્તી, માટે વિચિત્ર રૂપ;
 જોનારાને તો એવું જાણાયે, પણ જાણો એ અવડ કૂપ,
 ધારે કર્યો નિશ્ચય રે, થઈ મનસા બાળી. છે૦ ૫

કાફી ૧૪મી.

સદ્ગુરુ તો કહે સાચું રે, લક્ષ્મી નથી કોઈતણી;
 છે સોંધામાં સોંધી રે, મોંઘી જાણાયે સર્પમણિ. ટંક. ૧
 જોહુ એની આશાને તજ દે, તેને ઘેર એ ધક્કા ખાય;
 જોઈએ તેના કરતાં વધુ રાખે, તો તો પછે પસ્તાય,
 ' મોંઘી થાય ત્યારે રે, ગણતીથી જોજો ગણી. સદ્ગુરુ ૨
 જો અધિક આશા એની નવ ધારે, તો મજે જોઈએ તેટલી જાણ;
 વાસ વસે ઘરમાંહે આવી, કરે ન કોઈને હાણ,
 પરમાર્થને કરતી રે, ભણા જોઈએ એવી ભણી. સદ્ગુરુ ૩
 આ અનુભવી વાડયનો કરે સહુ, અનુભવ તો એક વાર;
 દઢતા ધરશે તો તો તરશે, નીકર આશે પેંજર,

---

૪ કીચડમાં—દુઃખરૂપી કીચડમાં. લક્ષ્મીનું વસ્તુસ્વરૂપ વર્ણુ છે:
 છે ઇ૦—એ બાળી (લક્ષ્મી) કાળી ભમ્મર (ભમર) છે, ઘોળી નથી. અર્થાત્
 એનાં કૃત્ય કાળાં છે. અથવા ઉપાર્જન, રક્ષણ, અને નાશ, એ ત્રણે અવ-
 સ્થામાં દુઃખરૂપ હોવાથી એ કાળી છે.

૫ અવડ—નહિ વપરાતો નહિ વપરાતા કૃપામાં સાપ વગેરે જન-
 વરોનો ભય હોય છે તથા તેમાં પડેલાને કોઈ જલદી કાઢવા આવી શકે
 નહિ, તેમ લક્ષ્મીથી થયેલી હાનિમાં ફસાયલાને કોઈ મદદ કરવાને રાજ
 થાય નહિ. થઈ ઇ૦—લક્ષ્મી મેળવવાને થયેલી મનસા (ઈચ્છા) ને બાળી
 —નાશ કરી. ૧ મોંઘી ઇ૦—સાપના મણિ જેટલી એ મોંઘી જણાય છે.

વચળી ને વાતજ રે, તો તો જાશે નિશ્ચે હણી. સદ્ગુરુ ૪
 ધીરાએ તો ધીરજ ધરી'તી, ગુરુકેરા વેણુની માંય;
 ધાવું ને ધ્યાન બે મૂઝ્યાં લક્ષ્મીનાં, ત્યારે આવી કાજ કરતી આં'ય,
 ધીરે લીધા અનુભવ રે, જોઇ લક્ષ્મી ઘણી ઘણી. „ ૫

કાફી ૧૫ મી.

કારજ ધારી કાંઇક રે, લક્ષ્મીની તો આશા કરે;
 તેને થાય એ કેવી રે, ધ્યાન માને ધારી ધરે. ટંક. ૧
 ગગન જેવી ગાઢી એ થાયે, આડી થાયે અપાર;
 લાડી સુધ્ધાં વેચાવી નાખે પણુ, ન કાર્ય કરે તલભાર,
 જો જો બા'ર એની રે, ડરાવી ન એ તો ડરે. કારજ ૦ ૨
 સૂએ નહિ ને સાધન સાધે, રટણુ કરે આખી રાત;
 દિવસે ખાય કે સૂએ નહિ તોય, લક્ષ્મીની ન દેખે જાત,
 કારજ નવ કરતી રે, ભંડાર ન આવી ભરે. કારજ ૦ ૩
 ઉદ્યોગમાં અફળાય અતિશે, જ્યારે તેની સિદ્ધિ નવ થાય;
 ત્યારે મારબધ મારબધ કરી ફૂટે, હાય લક્ષ્મી ન આવે હાય ।
 વાંકા દિન મારા રે, નાવ કહો શોણુ તરે । । કારજ ૦ ૪

૪ વચળી—છટકી. ૫ ધાવું—લક્ષ્મી પહોવાડે દોડવું. ધ્યાન—લક્ષ્મી સંબંધી અંતરમાં ચિંતન કરવું.

૧ ધ્યાન ઇં—લક્ષ્મીને માને ધારી (માનમાં ધારી—અર્થાત્ માન આપીને) તેનું ધ્યાન ધરે. ૩ સાધન સાધે—(લક્ષ્મી મેળવવા માટે) મંત્રાદિકવડે ઉપાસન કરે.

૪ જ્યારે—એમ છતાં પણુ જ્યારે. નાવ—(મારું સંસાર રૂપી) વહાણુ. ૫ રમા—લક્ષ્મી. ધીર ૪૦—ધીરો કહે છે કે લક્ષ્મીની સંગે—લક્ષ્મીનો

આ કન્યાને કન્યાદાન દેવું, એમાં સ્વાર્થનું નથી કામ;
રડવડ્યો તોય રમા નવ લાધી, મલુ સહાય કરો ઘનશ્યામ !
ધીર લક્ષ્મીને સંગે રે, શ્વેતને શ્યામ ઉચ્ચરે ! ! કારજ ૦ ૫

કાફી ૧૬મી.

અલ્યા ! એના સંગથી રે, જોને બગડે કેવો !
મહારૂપ શ્રીહરિનું રે, તેણે માણ્યો એ એવો. ટંક. ૧
શુદ્ધ સ્વરૂપી ને કારજ કરતા, નહિ કાળાપણું તલભાર;
શુકનમાં જોઈએ તે નહિ કાંઈ, એક તિલ તો કાળો લગાર,
એવો શ્વેત સ્વામી રે, થયો જોવા જોવો ! અલ્યા ૦ ૨
નામ ને કામ તો રાહુ બદલાયું, તેની કાણુ કરે પછે વાત;
ભૂમંડળકેરો ભરતા જોઈ, કળિ કારણ કલપ્યું નિરધાર,
જોવા થયા હાલજ રે, જોઈ જાણીને સેવો. અલ્યા ૦ ૩

સંગ કરવાના અભિલાષથી શ્વેત (મહાદેવ) અને શ્યામ (વિષ્ણુ) ના ઉચ્ચાર કરે છે ! તેના નામનું ભજન કરે છે ! અથવા લક્ષ્મીના સંગને માટે કે લક્ષ્મીનો સંગ થવાથી ધોળાને કાણું કહે છે—ગુણમાં દોષારોપ પણ કરે છે !

૧ વિષ્ણુની શ્યામ મૂર્તિ લક્ષ્મીના સંગથી થયેલી છે એવી કલ્પના કરે છે. અલ્યા ૪૦. જોને ૪૦—જોને, કેવો મોટો દેવ પણ બગડે છે ! કયો દેવ બગડે છે તે કહે છે: મહારૂપ ૪૦—શ્રીહરિનું મહારૂપ (મોટું—અર્થાત્ અતિશય સુંદર ૩૫) છે તેણે એ એવો (વક્રોક્તિ) અર્થાત્ રૂપનો બગાડ માણ્યો. મતલબ કે લક્ષ્મીના પ્રસંગથી હરિનું ૩૫ પણ બગડયું.

૨ હરિ મૂળથીજ એવા કાળા હશે એમ નથી: શુદ્ધ સ્વરૂપી ૪૦. શુકનમાં ૪૦—શુકનમાં કાળા તલ સામા નહિ મળવા જોઈએ, તો તેટલો એક તલપૂર પણ તે કાળો નહોતો. જોવા જોવો—અર્થાત્ બધાય કાળો !

૩. તે વિષ્ણુનું લક્ષ્મીના સંગથી નામ બદલાઈને કૃષ્ણ (કાળો) એવું નામ થયું ! અને ગયું ન સરખું કામ બદલાઈને સમુદ્રથી વીટેલું દ્વારકા દા-

કાળાં ક્રીટીને થાય જો ધાંજાં, તેમાં તો કીર્તિ કાંક;
પણ ધોળાં ક્રીટીને કાળાં થવાં તેમાં, હસે આણસમજી રાંક,
હરિને હસે સર્વે રે, દાના જે જે દેવો. અધ્યા૦ ૪
મહાપ્રભુ તું માને છે જેને, તેને આ'વી પીડા આવી જાણ;
તારી તો વલે તુંજ વિચારે, છે હાણ કે સંગે લાણ ?
ધીર ધ્યાન ધારીને રે, જો ખેલ જોવા જેવો । અધ્યા૦ ૫

કાફી ૧૭ મી.

તારે દિલ દયા રે, કદા હોયે ભાઈ;
મહાગંજના જેવડી રે, તેને એ ભેટ ધાઈ. ટક. ૧

મ થયું । પણ એ કૃષ્ણ ભૂમંડળ (પૃથ્વી) નો ભર્તા છે, એમ જોઈને પં-
ડિતોએ તેની શ્યામતાનું કારણ કલિયુગ છે એમ કલ્પ્યું । પુરાણમાં કહ્યું
છે કે “ સત્યયુગમાં હરિ શ્વેત, ત્રેતામાં રક્ત, દ્વાપરમાં પીળા અને કળિમાં
કાળા વર્ણના છે. ”

૫ મહાપ્રભુ ઈ૦—લક્ષ્મીના સંગથી મહાપ્રભુને કાળાપણાની પીડા
જેમ ધીરાએ વર્ણી છે તેમ બીજા એક કવિએ આંધળાપણાની પીડા વર્ણી
છે. લક્ષ્મીનારાયણ સમુદ્રમાં શેષ ઉપર પોઢ્યા છે તે વિષે કવિ કહે છે કે:—

“ લક્ષ્મી ! ક્ષમસ્વ વચનીયામિદંદુરુક્તમધીમવન્તિ પુરુષાસ્ત્વ સંગમેન ।

નોચેત્ કથં કમલપત્રવિશાલનેત્રો નાગયળઃ સ્વપિતિ સાગરસર્પતલ્પે ॥ ”

અર્થ—“ હે લક્ષ્મી ! આ લગાર કડવું અને નિંદાનું વચન છે તે ક્ષમા
કરજે; તારા પ્રસંગથી પુરૂષો આંધળા થાય છે. જો એમ ન હોય તો કમ-
ળના પત્ર સમાન વિશાળ નેત્રવાળા છતાં પણ નારાયણ સમુદ્રમાં સાપના
પલંગ ઉપર કેમ સૂઈ જાય । ”

૧ દયાને ધાસની ગંજ સાથે સરખાવી લક્ષ્મીને તેનો નાશ કરનાર
અગ્નિની સાથે સરખાવે છે: તારે ઇ૦. મહાગંજના જેવડી—અર્થાત્ ધણી.
તેને ઇ૦—એ દયારૂપ ગંજને એ લક્ષ્મીરૂપ અગ્નિ ધાઈને ભેટે છે. મતલબ
કે લક્ષ્મી એવી છે કે તેથી મનુષ્યોનાં હૃદય નિર્દય થાય છે.

મહાવિસ્તારવાળી દયા જોઈ, હિંચાઈમાં ગંજી સમાન;
 નાશ કરવાને વિચારે નારી, શૂલવે તારું ભાન,
 માન અપમાનજ રે, ધારે નવ એ કાંઈ. તારે ૦ ૨
 જો ગંજી ભરનારો ચતુર હોય તો, દયા સજડ કરી તારે દિલ;
 લક્ષ્મીને તોડતાં વાર લાગે ઘણી, ઘણી ઘણી થાયે ઠીલ,
 ત્યારે એ વિચારે રે, કરે પછી કમાઈ. તારે ૦ ૩
 અગનીકેરું રૂપ ધરી કરી, પડે દયા ગંજીની માંય;
 તોય કઠણ સળગે નવ જ્યારે, ત્યારે વાયુરૂપે થાય ત્યાંય,
 તોયે નવ કારજ રે, ઇચ્છ્યું થાયે રાઈ. તારે ૦ ૪
 ત્યારે વંટોળિયાકેરું ધરે છે, રૂપ તો લક્ષ્મી નાર;
 દયા ગંજીને બ્રમાવી દે ભૂતળ, પામે એના કોણ પાર,
 ધીરો તો તને ધીરજ રે, છે અવનવી એ બાઈ ।। તારે ૦ ૫

કાફી ૧૮-મી.

વિધ વિધ વિકારો રે, વપુ માંહી ને થાયે;
 તેન તો એ વધારે રે, ગુણ તેના કો ગાયે. ટંક. ૧
 કામકેરી તો હામ વધારે, હામ દેખાડે અથાગ;
 ખરચ્ય તારે ખરચાય તેટલા, રાખીને રૂડો રાગ,

૩ જો ઇન્—જો ગંજી ભરનારો ચતુર હોય એટલે જો મનમાં દયા સજડ હોય તો લક્ષ્મીવડે એકાએક તે દયા નાશ પામતી નથી. કરે ઇન્— પછી લક્ષ્મી પોતાનું પરાક્રમ કરે છે !

૫ દયા ગંજીને ઇન્—લક્ષ્મી અગ્નિ થાય, વાયુ થાય અને હેવડે વંટોળિયો થઈને પણ દયા ગંજીનો નાશ કરે છે.

૧ વિધ વિધ ઇન્—વપુ(શરીર)માં ને વિધ વિધ વિકારો થાય છે તે વિકારોને એ (લક્ષ્મી) વધારે છે.

અખૂટ છું હું તો રે, એવું કહીને વા'ચે. વિધ૦ ૨

લોભ લહીને ઇશારત કરતી, હું મળી મહામહાયત્ને;

જાળવીને રાખીશ જો જત્ને, તો વાસ વસું પ્રયત્ને,

નીકર જઈશ નાશી રે, પૂઠળ પછે તું ધાચે. વિધ૦ ૩

આપવા મૂકવાની વાતો જવાદે, રડી મરે ભલે રાંડ;

પૈસો હશે તો પોસાઈશ જનમાં, તારી કીરતિ કથશે ભાંડ,

ખરું કહું ખાંતે રે, લાગું લક્ષ્મી પાચે. વિધ૦ ૪

એવું અવળું સવળું સહુને, સમજાવતી ધરી ધ્યાર;

વિકાર તો વાંકા થઈ એસે, કરો એમના નામતણા વિચાર,

નામ તેવાં કામજ રે, ધીરો હીરો થઈ ગાય. વિધ૦ ૫

કાફી ૧૯ મી.

જો નિરધન જાતે રે, બ્રાંતિ નવ તો તું લાહે;

શાંતિમાંહી રહે સૂઢ રે, વિચારમાં તો નવ વહે. ટક. ૧

તે તારી શાંતિને કાંતિ જાચે, લક્ષ્મીબાધનો થાય જો સંગ;

૨ કામ ઇ૦—કામ વિકારની હામ વધારે છે—કામ વિકાર લક્ષ્મીથી પ્રબળ થાય છે. અને એજ પ્રમાણે લોભ, મદ, મત્સર, મોહ, વગેરે વિકારો લક્ષ્મીથી પ્રબળ થાય છે.

૫ વિકાર ઇ૦—એવી રીતે લક્ષ્મીના યોગથી કામાદિ વિકાર વાંકા થઈને એસે છે. વાંકા થાય એમાં શું આશ્ચર્ય ? એમના નામનોજ વિચાર કરો એટલે સમજાશે કે એ પોતાના નામ જેવાં કામ કરશે. અર્થાત્ સારી સ્થિતિમાં રહેલા મનને ફેરવી નાખે છે માટે વિકાર કહેવાય છે. જૂદા જૂદા પ્રકારના અભિલાષ ઉત્પન્ન કરે છે માટે એ કામ કહેવાય છે, વગેરે.

૧ શાંત મનમાં લક્ષ્મી શી રીતે વિકાર ઉત્પન્ન કરેછે, તે વર્ણવે છે: જો ઇ૦—જો તું જાતે નિર્ધન હોઈશ તો તને કશી બ્રાંતિ થશે નહિ; કેમકે તારી પાસેથી કંઈ જતું રહેવાતું હશે નહિ.

- પ્રાંતિકેરું ભંડોળજ વધતું, પાડી જ્ઞેને તું પ્રસંગ,
 ભ્રમિષ્ટ થઈશ જૂઠા રે, સંત અનુભવી કહે. જો ૨
- ધરમાંહી ચૂવા જો ચરભડતા, તો તુંને સંશય થાય ચિત્ત;
 હાય ચોર ચોરી જાત મારું, મહાશ્રમે મેળવ્યું વિત્ત,
 ઉઘમાંથી ઊઠે રે, શાંતિ રજ નવ રહે. જો ૩
- દાર કોકતું કોક ઠેલે તોય, તુજને ચિંતા થાય;
 એક સ્થાન દેખી બીજું ભસે સ્વભાવે, તોય ખૂરાઈ તું જાય,
 હાય આવ્યો ચોરજ રે, ઊઠા દીકરા એ દહે. જો ૪
- એવી એવી અનેક સ્થિતિને, ભોગવે જૂઠાં તુંય,
 ત્યારે કહેશે લોભાય એમાં? મારી વાત નથી સાચી શુંય?
 ધીરજ ધરય ધીરા રે, ગુરૂકેરું નામ ગ્રહે. જો ૫

કાફી ૨૦ મી.

જટા જોગીકેરી રે, વધારી તો વધે ઘણી;

૨ કાંતિ—શરીરનો રંગ, લોભ, ચિંતા, આદિ વિકાર મનમાં ઉત્પન્ન થવાથી માણસની કાંતિ બદલાય છે એ પ્રસિદ્ધ છે.

૩ ચૂવા—જીંદર. ધરમાં જો જીંદર વહે, તો તારા મનમાં સંશય થાય કે રખેને ચોર હોય? તેજ કહે છે: હાય ધન.

૪ એક ધન—એક કૃતરાને દેખીને બીજું તેને ભસે એ તેમનો સ્વભાવજ છે, તથાપિ લક્ષ્મી સાચવવાની ચિંતાથી તું ચોરની શંકા લાવે છે! એ દહે—એવી ચિંતા તને બાળે છે! અથવા હે દીકરા ઊઠા; નહિતો એ ચોર આપણા વિત્તને ચોરી જઈને આપણા મનને બાળશે!

૫ ત્યારે ધન—ત્યારે કહે, કે તું એમાં શે (શામાટે) લોભાય છે? ધીરા—હે ધીર પુરુષ! અથવા હે ધીરા ભક્ત!

મોઠામાં મોટી દર્શો રે, ભોગીરાજ ભયે બાણી. ટેક. ૧

વડની મૂળી કરતાં ઘણી વાધે, ઉતાવળે જટા બાણ;
તેના કરતાં વધતું તે હું ભાણું, પૂરું કરજે પ્રમાણ,
વિચારીને જોજો રે, વાત નથી કહેતો વાણી. જટા ૨

ખેદ રૂપી ઝેર તારા અંતરમાં, તે જટાથી વધતું અપાર;
લક્ષ્મીદેવીકેરો સંગ થયો કે, એના વધવાનો કરચ ન વિચાર,
જૂનામાં તો જૂનું રે, વધતું ઝેર જોને ગણી. જટા ૩

ખેદરૂપી મહાવિષ એમ વધતું, તેથી તારું કારજ થાય કેમ ?
વારંવાર તું વિચારી જોજો, તારું જટું રહ્યું સહુ ક્ષેમ,
ખેદરૂપી વિષજ રે, પીડા તું ને કરતું ઘણી. જટા ૪

એવા વિષને વધારવા ઇચ્છે, તો લક્ષ્મીની લાલચ લેખ;
વિષ ચઢ્યા પછી કો ન ઉતારે, ધાતું ફુનિયાતું તું દેખ,
ધિંગડમલ ધીંગ રે, જાણે સત્ય એ તો બાણી. જટા ૫

૧ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવાથી ખેદ માત્ર વધે છે, એવો ઉપદેશ કરતાં કહે છે કે, જટા ૧૦.

૨ વડની ૧૦—વડની મૂળી કરતાં જટા ઘણી ઉતાવળે વધે છે, પણ લક્ષ્મીવાળાનો ખેદ વળી તે કરતાં પણ ઉતાવળે વધે. વણી-બતાવીને.

૩ એના ૧૦—એના વધવાનો તું વિચારજ ન કરીશ. અર્થાત્ તે એટલો બધો વધશે કે તારા વિચારમાં પણ તે નહિ સમાઈ શકે. દૃષ્ટાંત આપે છે: જૂનામાં ૧૦—જેમ ઝેર જૂનામાં જૂનું હોય તેમ તે વધારે ઝેરી ગુણવાળું થાય છે તેમ ખેદ પણ દિવસે દિવસે વધારે મીઠાશ યતો ભય છે. ૪ ક્ષેમ—મજૂ.

૫ વિષ ૧૦—જેમ વિષ ચઢ્યા પછી—ઝેર વ્યાપી ગયા પછી તેને કોઈ ઉતારી શકતું નથી તેમ લક્ષ્મી સંબંધી ચિંતા એક વાર પ્રકટી અને મનમાં સ્થિર થઈ ગઈ એટલે તે પછી કોઈ ઉપાયથી નીક-

કાકી ૨૧ મી.

વિકલ્પો કલ્પ જેવા રે, મોટા મોટા કરાવે;
 આમનું થાય આમજ રે, એવું તેવું ધરાવે. ટેક. ૧
 જે જાય જાવે તે કદી નવ આવે, આવે તો પરિયાંનાં પરિયાં આવે;
 એટલું તો લાવે ત્યાંથી નિશ્ચે, પછે કોણુ ન જાવે જાવે,
 પણ જતાં જો રૂપે રે, તે ડરથી ન ડરાવે. વિકલ્પો ૨
 વહાલામાંહે પૈસા વિણુ ન રહેવું; પૈસાથી મળે માન;
 પૈસા વિના પ્રભુ નવ પાસે, પૈસો તે જીવ જાન,
 જાન નવ જાણુ રે, ભંડાર જ્યાં ત્યાં ભરાવે. વિકલ્પો ૩
 જો પૈસો મૂકી નવ જાઈએ તો, પુત્ર સંભારે શુંય;
 પિતાએ તો મુને કંઈ નવ આપ્યું, જોવા જેવો છુંય,

જાતી નથી. તેને વિશ્વાસપાત્ર સગાં સ્નેહી અને મિત્રોનો પણ અવિશ્વાસ આવે છે કે રખેને તેઓ પ્રખંડ કરીને મારી માલમતા લેઈ તો નહિ જાય ! તે ઉપદેશ કરનારાના શબ્દોનો પણ શક ભર્યો અર્થ કરે છે ! અને એમ કરતાં પણ આખરે જો તે લક્ષ્મી નાશ પામી તો પણ તે ખેદ બીજા રૂપમાં પલટાઈને વધતો જાય છે, ઇત્યાદિ.

૧ વિકલ્પો—સંકલ્પો—કલ્પનાઓ કે મનસુખા. કલ્પ જેવા—અર્થાત્ સર્વથી મોટા.

૨ એક દૃષ્ટાંતથી વિકલ્પ સમજાવે છે: જે ઇ—સોડામાં કહેવત છે કે, “ જે જાય જાવે, તે કદી ન આવે; અને , આવે તો પરિયાંનાં પરિયાં આવે, એટલું ધન લાવે. ” તે કહેવત જેમની તેમ મૂકી દીધી છે. પણ ઇ—પણ જાવે જતાં વચમાં રૂપી જવાયું તો કેમ થશે, એવો વિચાર તેના મનમાં આવતો નથી.

૩ “ ન વંધુમધ્યે ધનહીન જીવનમ્ ” એ શ્લોકપાઠના અર્થનો અનુવાદ કરીને કહે છે: વહાલામાંહે ઇ. જાન ઇ—પણ પૈસાથી શું શું જાન (તુકસાન) થાય છે તે જાણતો નથી.

લટકું શિર ઉંધે રે, શ્રાદ્ધ ન સરાવે. વિકલ્પો ૦ ૪
 મોક્ષ મોક્ષ જે જોગીજન કહે છે, તે તો મોક્ષ મળે નિર્વાણ;
 ખ્યાત જોટી એ તો જાણો, વિકલ્પની એ વાણ,
 ધારો ધ્યાન ધારી રે, જોડું દૃઢ કરાવે. વિકલ્પો ૦ ૫

કાંધી ૨૨ મી.

લક્ષ્મી કહું કેવી રે, દેવી કહેતાં ડર લાગે;
 જે સંતાન અભિષેક રે, જેને જોઇ અનુરાગે. ટેક. ૧
 એ આવી કે આવે એ સાથે, નવ દૂર રહે તલ માત્ર;
 પછે એ કેવું રૂપ પાલટે, જ્યાં પુત્ર થયા સુપાત્ર !
 નામ કેવું તેવું રે, શ્રોતાનો ભય ભાગે. લક્ષ્મી ૦ ૨
 ખેંદની સાથે ભય તો ભૂંડો, પુત્રપણે આવી રહેય;
 મોટી માતા લક્ષ્મીજી તું તો, એવું સહુ સુણતાં કહેય,
 માતા થાય કેવી રે, સદ્ગુણ સહુ ત્યાગે. લક્ષ્મી ૦ ૩
 શુદ્ધ સર્વિણીતું સ્વરૂપ બની રહે, આહા ! પાલટે કેવી પ્રીત !!

૪ લટકું ૪૦—જે મેં પાછળ પૈસો ન મૂક્યો હોય તેથી નિર્ધન છો-
 કરા મારું શ્રાદ્ધ સરાવે નહિ તો હું ઉંધે માથે લટકું !

૫ મોક્ષ ૪૦—જોગી પુરૂષો જેને મોક્ષ મોક્ષ, એમ કરીને કહે છે તે
 મોક્ષ પૈસાથી મળે છે, એમ ધનવાણા જાણે છે, પણ એ વાણી વિકલ્પની
 (કલ્પનાની) છે, માટે એ જોટી ખ્યાન છે. ધારો ખરી વાત ધ્યાનમાં
 ધારીને એ વાત સહુ જોટી છે એમ દૃઢ કરાવે છે.

૧ દેવી ૪૦—પૂર્વે વર્ણી એવી સુંડી લક્ષ્મીને દેવી કહેતાં મને સત્પુર-
 પોતી નિંદાનો ડર લાગે છે. જે સંતાન—ખેદ અને ભય લક્ષ્મીથી ઉપજે છે
 માટે તેને લક્ષ્મીનાં જે સંતાનરૂપે આગળ વર્ણવશે. જેને—જે લક્ષ્મીને.
 અનુરાગે—(જે સંતાન). ૨ સુપાત્ર—(વેદોક્ત).

રમા નામ તો નાગણી થાયે, રૂડો નહિ એની રીત,
 કરડે કટ દેઇને રે, શૂળ શિરમાં વાગે ! લક્ષ્મી૦ ૪
 ધીરાને તો અનુભવ કરાવ્યો, સદ્ગુરુ મળિયા સ્વામ;
 મહાપ્રયત્ન જે મેળવ્યું તે તો, નાણા વિના આપે નામ,
 કોઇ કામ કરી લ્યો રે, મીઠડાં ધીરો માગે. લક્ષ્મી૦ ૫

કાકી ૨૩ શ્રી.

વેરી વૈરાગ્યની રે, વિવેકને વાઘ માને;
 એને ન લેવા દેવા રે, રંગડે રંકાં રાને. ટેક. ૧
 જે એના સેવક થઈ રહે તેને, વૈરાગ્યથી કરે દ્વર;
 વિવેકની તો વાતો મૂકાવે, કરી દે મનનો કૂર,
 છતવાળી ન છાજે રે, ત્રિકમકેરા ગુણગાને. વેરી૦ ૨
 મોટામાં મોટાકેરી તું નારી, તે તારા સંગીને બૂડાડે;
 તારા પતિથી સદ્ગુરુ છોટા, તે તો પર્વતને ઉડાડે,
 તારે ત્રિભુવનને રે, જ્ઞાનકેરે દાને. વેરી૦ ૩

૪ સર્પિણી ઇન્—સાપણના દંશથી જેમ મનુષ્યનું તત્કાળ મોત થાય છે તેમ લક્ષ્મીના પ્રસંગથી પણ ક્રોધે મરવા વારો આવે છે, માટે લક્ષ્મીને સર્પિણી સાથે સરખાવી છે. ૫ નાગ—ઉપદેશ. મીઠડાં માગે—અર્થાત્ કાલાવાલા કરે.

૧ રંકાં—રંકડાં—ગરીબ. ૨ છતવાળી ઇન્—એ છતવાળી લક્ષ્મી ત્રિકમના ગુણનું ગાન કરવામાં છાજતી નથી—અર્થાત્ લક્ષ્મીવાનને હરિભક્તિ કરવી ઠીક લાગતી નથી.

૩ લક્ષ્મીને સંબોધન કરીને કહે છે: મોટામાં ઇન્—મોટામાં મોટા (વિષ્ણુ)ની તું નારી કહેવાય છે. એવી છતાં તું તારા સંગીને (લક્ષ્મીવાનને) બૂડાડે છે; અને તારા પતિ (વિષ્ણુ)થી સદ્ગુરુ છોટા (ઉતરતા)

તું તારા શેવકને ખૂરાડે, એ તે કોના ઘરની રીત;
 તારા ઘરનું તો સર્વે છે સારું, તુંને વળગી ક્યાંથી અનીત ?
 સમજ કંઈ ચાણી રે, ઠરચને ખૂરાઈ બાને.   વેરી૦ ૪
 ધીર વીર કરચ ધનને અરપી, તારા ધણી જેવું કરચ રૂપ;
 તારો ધણી તે તારો ધણી રહેશે, એવું કોઈ નથી શુદ્ધ સ્વરૂપ,
 નથી થવાનું નિશ્ચે રે, ભૂડીશ ન ભ્રમ ભાને.   વેરી૦ ૫

કાણી રૂઝમી.

ભાઈ તારા ભૂંડા રે, દંદ બાંધી બાંધી ફરે;
 ખરા ભાઈને તે મૂક્યો રે, વિષણુ કર તે તો ધરે.   ટેક. ૧
 ખોટા ખોટા ભાઈ અનેક કીધા, દુનિયાને ડગવા કાજ;
 દિવાની દુનિયા કાંઈ નવ જાણે, ડાહ્યા ડાહ્યા ડૂબતા આજ,

ગણાય, તથાપિ તેમનામાં એવું સામર્થ્ય છે કે તે પર્વતને ઉડાડે છે,—પથરા જેવાનો મનોમય રૂપી ભાર દૂર કરીને તેને હલકો કરે છે.

૪ તારા ઘરનું—વિષણુ આદિક સર્વ. બાને ઇ૦—ખૂરાઈના બાનાથી ડર—અર્થાત્ ખૂરાઈના નિમિત્તથી તું વગેવાઈશ માટે તેથી ડર.

૫ તું એમ ધારીશ કે બીજાઓને હું ધન આપીને ધીર વીર કરું તથા મારા ધણી જેવું બીજાનું રૂપ કરું ત્યારે મારા ધણીનું માન ધટી જશે; તો તેમ નથી: તારો ઇ૦. કારણ કહે છે: નથી ઇ૦—રોવું શુદ્ધ સ્વરૂપ એ એકજ છે. (આત્મા એક હોવાથી). ભ્રમ ભાને—ભ્રમનું ભાન થવાથી—ભરમાઈને.

૧ દંદ—ખેલ—જોડાં. અર્થાત્ બે બે જોડે ને જોડેજ ફરે છે. રાગદ્વેષ, સુખ દુઃખ, વગેરે દંદને લક્ષ્મીના ભાઈ વર્ણ્યા છે. ખરા ભાઈને—પોતાની સાથે સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા શંખને તે મૂક્યો. અર્થાત્ જેના પ્રારબ્ધમાં શંખ નિષ્ક્રિય હોય તે નિર્ધન હોય છે એમ ખુરાણો કહે છે, માટે શંખને લક્ષ્મીએ છોડી દીધો એમ કહ્યું છે. વિષણુ ઇ૦—તે શંખને વિષણુ કરમાં ધરે છે.

રાગદ્વેષ રમાડે રે, ભારે ભાર તારો ભરે. ભાઇ૦ ૨

કેદહાડાના એ ભાઇ છે તારા, તું તો સાચી ધરે સગાઇ;

ભાઇ ભાઇ કરીને ભેળવી લેતી, સોંપે તારી સહુ કમાઇ,

નથી ભાઇ કોઇના રે, અદ્વળાઇ શેણે મરે. ભાઇ૦ ૩

રાગદ્વેષ રગદાળી મારે છે, તારા સેવકને ઘણી વાર;

ભાઇ કહેતી તે ભુંડું કરતા, કંઈ મનમાં કરચ વિચાર,

ડૂબાડે છે દીનને રે, તરણી તું શાથી તરે. ભાઇ૦ ૪

મૂરખ જન મારું નવ માને, તું તો જાણુકેરી છું નાર;

સમજવી સત્ય તુજને કહું છું, પામી જ વહેલી પાર,

ધીરાને નથી કાંઈ રે, અમર સ્વામી એ તો વરે. ભાઇ૦ ૫

કાફી રૂપ મી.

રંગ ઊરંગી રે, લક્ષ્મીભાઇ તો જાજે;

૨ તેના ખોટા ભાઇનાં નામ કહે છે: રાગદ્વેષ ઇ૦. ૩ કેદહાડાના—
ક્યારના ? અર્થાત્ રાગ અને દ્વેષ એ મનના વિકાર છે માટે તેને અને
લક્ષ્મીને કાંઈ સંબંધ નથી, તેમ છતાં લક્ષ્મીના સંબંધથી એ બે વિકારો
પ્રતિ પામે છે.

૪ ઇપકો આપે છે: હે તરણી લક્ષ્મી ! તું દીનને ડૂબાડે છે તો પછી
તું પોતે શાથી તરીશ ?

૫ મૂરખ ઇ૦—મૂર્ખ મનુષ્યો તો અજાણ છે માટે મારું માનતા
નથી; પણ તુ તો જાણુકેરી (સર્વ વિજ્ઞાની) નારી છે માટે તું મારું
માનીશ એમ આશા છે. શું મનાવવાનું છે તે કહે છે: પામી જ ઇ૦—
તું વેહેલી વેહેલી પાર પામી જ—મુક્ત થા. અર્થાત્ દેહાણે થઇ જા કે
નાશ પાગી જ, કે જેથી જીજ તને દેખાને લોભાતા મટે.

- ઘડીમાં થાય ઘોળાં રે, છે કાળાં સંશય ઓજો. ટેક. ૧
- પીળાં પટકૂળવાળાં બને કદી, લાલ પાલવ કરે તેને;
લાલ રંગનાં ને લાલીવળાં, રૂપ પલટવાં ઘણાં જોને,
લીલાંકચ થાયજ રે, બૂરાઈનાં બી ઓજો. રંગ૦ ૨
- નારંગીકેરો રંગ ધરે કાંઈ, પીરોઝું કરે પલાણુ;
મોતીઆ મારવા કારણ એ તો, મોતીઆ રંગ ધરે પ્રમાણુ,
પોપટી રૂપ ધારે રે, ઉપાડે ઘણો ઓજો. રંગ૦ ૩
- ધંદ્રધનુષ્યમાં રંગ છે જોવા, તેવા કરે અનેક;
એક મૂકે અને બીજો લેતી ઝટ, વીસરાવે વૈરાગ્ય વિવેક,
ટેક તોડે તર્તનો રે, હોનારું તે તો હોજો. રંગ૦ ૪
- ધરે તો વિધ વિધ રંગ નિરખી, બંધ કરી દીધી આંખ;
ત્યારે રંગ વળી માંહી જણાયા, ઝાઝી થઇ તેની આંખ,
પછે રહ્યો એકજ રે, જોણું તેને જોજો. રંગ૦ ૫

કાફી ૨૬ મી.

ગતિ કેવી લક્ષ્મીની રે, વિચારી કહું વાતે;

૧ લક્ષ્મીના વિધ વિધ આકાર બતાવતાં કહેછે: રંગ ઈ. લક્ષ્મીના-
ઈ રંગ બેરંગી છે તેને તમે જોજો. ઘોળાં—(રૂપિયા કે રૂ વગેરેમાં).
ઘણાં—(કૃત્યમાં).

૨ પીળાં—(સુવર્ણ આદિમાં). લાલ—(વસ્ત્ર આદિમાં કે લાલ રં-
ગના રત્નમાં). લીલાં—(લીલા રંગના શોભાયમાન પદાર્થોમાં). એજ
રીતે બીજા રંગ વિશે પણ જૂદા જૂદા અનેક પદાર્થોની કલ્પના કરી લેવી.

૩ મોતીઆ મારવા—હિમ્મત હરાવી દેવા. ૫ ત્યારે ઇ—ત્યારે વળી
માંહી (મનમાં) રંગ જણાયા. અર્થાત્ માનસિક કલ્પનાઓમાં પણ નાના
પ્રકારની લક્ષ્મી ભાસમાન થઈ. એકજ—એકજ રંગ (પ્રદાનંદ રૂપ).

જાળવીને જોજો રે, ન વાત કહું રાતે. ટેક. ૧
 વીજળીની ગતિ એની માનેછે, શાણા વિચક્ષણ લોક;
 આ આવી અને આ ગઈ પેલી, કરી મૂકે ઠેકાઠોક,
 રાઠ પાડે રંગીલી રે, જોયું મેં તો જાતે. ગતિ૦ ૨
 ઝબૂક ઝબૂક ઝળકારા કરતી, આશા ભરાવતી અનેક;
 ગાજવીજ તો ગાઢી કસવે, વારિ વગોવે વતરેક,
 છેક જાય છૂટી રે, ગોડી નાખે એ ગાતે. ગતિ૦ ૩
 એવી ત્વરા માંહે કોઈ જઈ જાણે, તો તેના લે તર્ત પ્રાણ;
 ભૂલે ભૂલે કાંઈ પડી જાયે તો, હૃદયની કરે હાણ,
 વીજળી બાઈ લક્ષ્મી રે, ના કહી રાખવા નાતે. ગતિ૦ ૪

૧ ન વાત ઇ—કાંઈ રાતે વાત કહેતો નથી પણ થોડે દહાડે કહું છું.
 અર્થાત્ હું જે વાત કહું છું તે સંશય વિનાની છે.

૨ ઠેકાઠોક—ગર્જના. અર્થાત્ ધામધૂમ. રાઠ પાડે—કડાકે કે કાઠકે
 કરે. રંગીલી—રંગવાળી વીજળી. લક્ષ્મી પણ આવે છે અને જાય છે, ધામ-
 ધૂમ કરી મૂકે છે, તથા રંગીલી છે માટે વીજળીની ઉપમા થયે છે.

૩ આશા—વીજળીને જોઈને મેઘની અને લક્ષ્મીને જોઈને સુખની.
 વારિ ઇ—એટલી ધામધૂમ કર્યા પછી પણ વારિ વતરેક (વ્યતિરેક)—
 પાણી વગર વગોવે. “ ગાજ્યાં મેહ વરસે નહિ ” એ કહેવત પ્રમાણે વરસે
 નહિ. લક્ષ્મી પણ એટલી આશા આપી ધામધૂમ કરીને છેવટે હાથમાંથી
 છટકી જાય છે. ગોડી નાખે ઇ—જે વીજળી મેઘમંડળમાંથી છૂટી જાય તો
 મનુષ્યનાં ગાતે (ગાત્ર પણ) ગોડી નાખે—ખોદી નાખે—નાશ કરે. લ-
 ક્ષ્મી પણ જે હાથમાંથી છૂટી ગઈ તો નાશ કરે છે એ પ્રસિદ્ધ છે.

૪ એવી ઇ—જે વીજળી ત્વરાથી ગતિ કરતી હોય તે વખતે તેને
 કાંઈ જાણે તો તેના પ્રાણ લેછે. લક્ષ્મીને પણ કોઈ લેઈને નાશી જતું હોય
 તેને જે પકડવા જાય તેના તે પ્રાણ લેછે. ભૂલે ઇ—જે ભૂલથી વીજળી
 કોઈ જગાએ પડી તો ત્યાં આગળ હૃદયવિનાશી હાનિ કરે છે; લક્ષ્મી પણ જે

આવું સ્વરૂપ એતું અવલોકી, વિશ્વાસ રખાય તો રાખ્ય;
ચૂલે પડી ચતુરાઈ હોયે તો, સ્વાદ જ્ઞેવાને ભાખ્ય,
ધીર ધરય ધારણુ રે, ટળીશ જાતે ભાતે.

ગતિ૦ ૫

કાફી ૨૭ મી.

અલ્યા હંચ તું પ્રાણી રે, વિચારીને જ્ઞે કાંઈ;
પૂછ્ય સદ્ગુરુને રે, માલ હોય મૂળ માંડી. કે. ૧
કેવાકેરો તો સંગ કરે છે, લક્ષણવંતી લક્ષ્મી નામ;
નીચકેરો તો સંગ છે એને, જે થઈ રહે એના ગુલામ,
હંચની નથી એ તો રે, કરે નીચપદ જ્યાંહી. અલ્યા૦ ૨
હંચાની પાસે રહે જ્ઞે આવી, તો નીચપદ દાખે સર્વ;
એ ભય તોય મનમાં ધરી કરતી, નીચ સંગે મળીને ગર્વ,
પર્વ નથી પ્રૌઢું રે, તૂટી જાય એ ત્યાંહી. અલ્યા૦ ૩
હંચામાં હંચાકેરી નારી એ, નીચને વાંચે ઉર;
જગતમાં ભૂંડી રીત તો પાડી, ફૂલ્ય કરી આણુ ફૂર,
ક્યાં નારાયણુ ને રે, લક્ષ્મી તેની નાર ક્યાંહી ! અલ્યા૦ ૪
આવા તેવા અનેક છે દુર્ગુણ, વિચારવા જોગ કરચ વિચાર;
માને નહિ મન તો અદ્વિજાને, જોદા ગાલ ભરી ખા ગમાર !
ધીરે ધરી ધીરજ રે, સાંઈ ભજવા આંહી. અલ્યા૦ ૫

કોઈ જગોએ પડી ગઈ, તો તે પણ ખીન્નના હાથમાં જઈ તે લેનારની અને
ખોનારની બંનેની હાનિ કરે છે તે પ્રસિદ્ધ છે. ના કહી છ૦—એવી લક્ષ્મીને
નાતે (સંબંધમાં) રાખવાની મેં ના કહી છે.

૧ માત્ર—તત્વ. ૩ નીચ પદ દાખે—(ગર્વ વગેરે દુર્ગુણ આશીને). એ
ભય છ૦—હંચની પાસે રહેવા છતાં નીચ પદ આવશે એવો ભય છે તથાપિ
તે નીચની સંગે મળીને ગર્વ કરે છે. ૪ હંચામાં હંચાની—અર્થાત્ સર્વેશ્વર
વિષ્ણુની.

કાકી ૨૮ મી.

લક્ષ્મીને જુઓ અડકી રે, ટાઢી ઘણી જો લાગે;
 રીઝશે તમે ત્યારે રે, જોવીને તો કોણ ત્યાગે. ટેક. ૧
 રંગીલી અને રૂપાળી જાતે, ટાઢી લાગે અડતા માંય;
 કેદ પેરે જોવીને તો તબચે, જે ખૂડતાની સાહે ખાંચ,
 તીખી પણ તેવી રે, દુઃખડાં તેથી ભાગે. લક્ષ્મીને ૨
 હું કહું છું તમે અડકી નેજા, અસિને વારંવાર;
 ટાઢી હીમ તો તેજ લાગશે, તીખીતણા કરજો વિચાર,
 રૂપાળી ને રંગીલી રે, આવશે ઘણું અનુરાગે. લક્ષ્મીને ૩
 પણ જ્યારે જોનાં કૃત્ય વિચારો, ત્યારે કંપશે ઉર;
 ઘાન કરનારી ગણાશે જો તો, શિર છેદનારી ભરપૂર,
 આ છે ભાઈ જોવી રે, અલ્યા વિના તો વાગે. લક્ષ્મીને ૪
 અધિક ગુણ ઘણા જોનાથી, ક્યાં લક્ષ્મી ને ક્યાં તરવાર;
 કંઈક ઉપપાદ્યે આવે મળતી, બાકી અવગુણ જોથી અપાર,
 ધીર કહે કેટલું રે, જુદા કોકથી જાગે! લક્ષ્મીને ૫

કાકી ૨૯ મી.

પહેલો સંગ માધવનો રે, થઈ જાય જો જાતે;

૧ લક્ષ્મીને તરવારની સાથે સરખાવવા માટે પ્રથમ લક્ષ્મીના જે ગુણો તરવારની સાથે મળતા આવે છે તે વર્ણુ છે: લક્ષ્મીને ૪૦.

૨ રંગીલી—રંગવાળી (લક્ષ્મી તથા તરવાર) તીખી—તીક્ષ્ણ. ૩ અસિને—તરવારને. આવશે ઈ—તેના ઉપર તમને ઘણી પ્રીતિ થશે.

૪ હવે જાનેના અવગુણ ગણાવે છે: પણ ૪૦. ૫ જુદા ૪૦—લક્ષ્મીના ઘણા ઘણા અવગુણ કહેના માંડિયે તો વળી કોઈ લક્ષ્મી વાળા સાથે લઘાઈ જિભી યાય !

તો તો લક્ષ્મી તેને રે, ભલો કરે છે ભાતે. ટક. ૧

માધવને જોજી જોજળ્યા તેને, લક્ષ્મી દે પહેલું દુઃખ;

પાણુ પછી એને રહેલું પડેછે, તેને આપી ઘણું સુખ,
છે સૌભાગ્યવતી એ તો રે, વાસ વસે દિન રાતે. પહેલો ૨

જોજી પરમેશ્વરને પૂરા પિછાન્યા, તેના ઘરમાં લક્ષ્મી રહે જાણુ;

અન્યથા કોઈ ઉપાય નથી ભાઈ, એ ઉપાયે લક્ષ્મી કરે ગુણુ જાણુ,

સદ્ગુરુ મળે કોઈને રે, કાઢી લે નકટાંની નાતે. પહેલો ૩

એ ઉપાય તો દીધા ખતાવી, જો લક્ષ્મીની ઇચ્છા હોય;

માધવકરો ભક્ત થા મોંઘા, નીકર સદ્ગુરુને સેવ્યા સોય,

મલુ વસે પિંડમાં રે, નથી કાંઈ દેહપાતે. પહેલો ૪

સદ્ગુરુ તો શોધતાં મળશે, પાણુ પિંડ માંહી દખાડશે તેહ;

લક્ષ્મી લક્ષ્મી રહેશે તારી પાસે, થાશે ઉજ્જેકાર ઉજેહ,

૧ દવે એ લક્ષ્મી ક્યારે સુખકર થાય છે તે વર્ણવે છે: પહેલો ઇ—
જો પ્રથમ માધવનો (મા—લક્ષ્મીના ધવ—સ્વામીનો)—હરિનો સંગ
ધધ જાય, તો તો તેને લક્ષ્મી ભલો કરે છે.

૨ લક્ષ્મી દે ઇ—લક્ષ્મી દુઃખ દે છે. હરિભક્તના મનમાં વિરાગ
હોવાથી તથા હરિભક્તિના છંદમાં પડીને બીજા કામ ધંધા તરફ દુર્લક્ષ
કરવાથી તેને ધન વિના કેટલુંક સંકટ ભોગવવું પડે છે.

૩ કાઢી લે ઇ—કોઈ સદ્ગુરુ મળે તો તેને નકટાંની નાતમાં કાઢી
લે—તાણી લે. જેમ એક નકટો બીજાને નકટો કરીને પોતાનો જ્યો વધા-
રવા ઇચ્છેછે તેમ એક હરિભક્ત બીજાને હરિભક્ત કરીને પોતાનો જ્યો વધારવા
ઇચ્છે છે. અથવા સંસારી જન રૂપી નકટાંની નાતમાંથી કાઢી લે—દૂર કરે.

૪ દેહપાતે ઇ—દેહનો પાત કરવાથી (મરવાથી) કાંઈ હરિ મળે છે
એમ નથી; હરિ તો દેહમાંજ છે.

ધીર સત્ય કહેછે રે, વળગાડે નવ વાતે.

પહેલો ૦ પે

કાશી ૩૦ મી.

સ્વરૂપ લક્ષ્મીકેરું રે, યથામતિએ મેં કહ્યું;

લક્ષણવંત લહેશે રે, વારિમાં ન મૂકે વહ્યું. ટેક. ૧

જે જે જાણશે તે તે તરશે, નહિ જાણે તે ખાશે માર;

મારે નથી કાંઈ લેવા ન દેવા, ખરા જોડાનો કરજો વિચાર,

જાણ્યું તેવું દાખ્યું રે, જાતે કટલું તો સહ્યું ! સ્વરૂપ ૦ ૨

લક્ષ્મીનું કારજ લક્ષ્મી કરેછે, તો ક્યમ મારે ન કરવું મારું?

એવું એવું હું તો રાત દિવસ કંઈ, ધ્યાન મારામાં ધારું,

ગુરુએ શીખવિયું રે, લક્ષણ તેણે મેં તો લહ્યું ! સ્વરૂપ ૦ ૩

એ લલના લોભાવે લક્ષને, થોભાવે ઠરેલને જાણ;

મદ્ગુરુ સાચા જેને મળિયા, તેને પલકમાં થાય પિછાણ,

જાણ થાય જાતે રે, મારું તેણે જાણ્યું ગ્રહ્યું. સ્વરૂપ ૦ ૪

લક્ષ્મીકેરું સ્વરૂપ સહુ દાખ્યું, ધીરે ધીરજ ધરી અપાર;

જાણનહાર તો જાણશે સર્વે, વયો અમરવર કિરતાર,

ધિંગઠમલ થાતો રે, પાપ માત્ર અગ્નિ દહ્યું. સ્વરૂપ ૦ ૫

૫ પણુ ૬૦—પણુ તે તને પરમાત્મા તારા પિંડમાં દેખાડશે. વળગાડે

૬૦—ધીરો કાંઈ તને જૂઠી સાચી વાતોએ વળગાડીને છેતરતો નથી.

૨ જાતે ૬૦—મેં જાતે કટલીક વાતનો તો અનુભવ કરી જોગોછે.

૩ લક્ષ્મીનું કારજ—પાછળ કહેવામાં આવ્યું તેવું. મારું—મારું કારજ (ઉપદેશ આપવા રૂપ).

૪ લલના—સ્ત્રી (લક્ષ્મી રૂપી). થોભાવે—અટકાવી રાખે (લોભમાં

નાખીને), જાણ—જ્ઞાની. ૫ અમરવર—દેવનો દેવ. અગ્નિ—અગ્નિમાં.

યૌવન સ્વરૂપ.

કાશી ૧ સ્તી.

બાળકપાણું બૂડયું રે, જવાનીના જોરે ચઢ્યો;
 મનમાં થવા મોટો રે, તે મોટો પદે જઈ અડ્યો.   દેક. ૧
 તાણું તન થયું અતિશે, તરણીને જોવા જોગ;
 મુખ ઉપર તો મૂછો ફૂટી, ભાવવા લાગ્યા જોગ,
 કેમવાને લાગ્યો રે, પાપ કરતાં ન પડ્યો.   બાળકપાણું ૦ ૨
 આવરણ આવી રહેશે ન જાણ્યું, મસ્ત થયો મગરર;
 જીવંતીઆ ખેઠો કંઈ જોતો, એથી મોક્ષ મળે જરર !
 કારજ જાણ્યું થાશે રે, શુદ્ધ કહેનારને કહ્યો.   બાળકપાણું ૦ ૩
 સારા સારા પોષાક પહેરવા, જોઈએ વિધ વિધ વાહન;
 બાળપણું તો ખેલમાં ગાળ્યું, આમાં આણું થયું આહન,
 દશા થશે કેવી રે, જમકર જઈશ સડ્યો !   બાળકપાણું ૦ ૪
 જીવાનીના તોર કંઈ ન ચાલે, મ'લાય તેટલું મા'લ;
 વૃદ્ધપણું આવી ઉર ખેસે, વાંકો ટેડો ભલે ચાલ !
 ધીરો કહે ધ્યાનમાં રે, રાખ્ય નહિતો નરકે અડ્યો !   બાળકપાણું ૦ ૫

૧ બૂડયું—વીતી ગયું. ૨ પાપ ધં—તુ પાપ કરતાં પાછો ન પડ્યો—હઠ્યો નહિ.

૩ શુદ્ધ ધં—જે તને શુદ્ધ વત કહેવા આગ્યો તેના ઉપર તું કહ્યો—ઉકળ્યો—ગુસ્સે થયો.

૪ આમાં—જીવાનીમાં. આણું—ઉપર કહ્યું તેવું. ૫ ઉર—હાલી ઉપર. અર્થાત્ ધરડો થઈશ.

કાફી ૨ જી.

ચેષ્ટાઓ અતિ કરતો રે, ચતુરાઇને કાળે;
 ચિત્તવૃત્તિ થઇ ચંચળ રે, સારું આવ્યું સહુ વાળે. ટેક. ૧
 રાગદ્વેષાદિક અનેક વૃત્તિ, તેને ઉપાડવા માંડી જાણ;
 વહાલામાં વહાલી તે થઇ બેઠી, ન કરે પૂજ્યનું પ્રમાણ,
 પોતાનું માને સારું રે, ન કૃત્ય નકારે લાળે! ચેષ્ટાઓ ૨
 ઘણા ગોદા એક વાર ખાધા પાણ, તેની ન કાંઇ શર્મ,
 એમાં શું થઇ ગયું એમ ભાળે, ફૂડાં રૂડાં માને કર્મ,
 નથી જાણતો કાંઇ રે, હોલો સેહેવાશે બાળે. ચેષ્ટાઓ ૩
 એક કષ્ટ આવી પડ્યું મોટું, તેને છોડું ગાણી તતકાળ;
 બીજામાંહે પ્રવેશ કરેછે, ન વિચારે ફૂડો કાળ,
 કોણ તેને વારે રે, લેઇ જાય પુણ્યની પાળે. ચેષ્ટાઓ ૪
 સદ્ગુરુ મળે તેને નવ સા'ચે, સતીઓના મૂકાવવા ટેક;

૧ ચંચળ—અસ્થિર. સારું ઇ—જેટલું સારું હતું તે સહુ વાળે આવ્યું, અર્થાત્ તેને પસંદ ન પડવાથી તે તે તજી દીધું !

૨ રાગદ્વેષાદિક ઇ—રાગ (પ્રીતિ) અને દ્વેષ (અણુગમો), એ બેરે જે મનની અનેક વૃત્તિઓ તેને તે ઉપાડવા માંડી—તે વૃત્તિઓ પ્રબળ થઇ. ન કરે ઇ—તે વૃત્તિઓને આધીન થયેલો તું તારા પૂજ્ય (માતાપિતા આદિક ગુરુજન)નું વચન પણ પ્રમાણ કરતો નથી !

૩ ફૂડાં ઇ—ફૂડાં કર્મને તું રૂડાં માને. હોલો ઇ—હોલો (જીવ રૂપી) બાળ (મોત રૂપી)થી સેહેવાશે—પકડાશે. અર્થાત્ તારું મરણ થશે તે તું જાણતો નથી.

૪ લેઇ જાય ઇ—અને તેને પુણ્યની પાળે (ધર્મના સેતુ ઉપર) કોણ દોરી જાય !

તેને સદ્ગુરુ શું સમજાવે, શો વઠેલાને પિવેક,

ધીર એ જવાની રે, જવાની હંડા જહાજે. એષ્ટાઓ ૫

કાશી ૩ જી.

કામ ભૂત ભમતો રે, મહા કૂર રૂપ ધરી;

જવાન જવાનને ઝોળે રે, વૃદ્ધતાને કરતો પરી. ટેક. ૧

જવાનીના જોરવાળો જોઈને, પેસે તેના અંગમાંય;

દાવ સાહીને ઘણો તે દગાવે, ઝોલી જવાય કાંઈનું કાંઈ,

સમજે ન મૂરખ રે, પીડાને કરતો ન પરી. કામ ૨

ધરની ઘરણીને રજ નવ ઇચ્છે, રાણી જેવી હોય રામ;

કાળી કુળજ ઉપર મન ભમતું, એ તો કૂકું છે કામનું કામ,

નથી વાંક એના રે, જાણું હું તો જરીએ જરી. કામ ૩

કંઈકનું ધરાખોળ ઘાલ્યું છે, કામે કરીને કેર;

સગા ભાઈને કંઈક વહાડ્યા, પૂર્ણ જાણી નવ પેર,

મેહોર કરે માધવ રે, નમું બન્ને ચરણુ ધરી. કામ ૪

યૌવનમાંહી રૂપ તો ધરતો, વ્યાઘ્રતાણું કામદેવ;

વઠેલાને તે વધુ વિહારે, સદ્ગુરુ શિષ્યની કરતો સેવ,

૫ ધીર ઇ—ધીર કહે છે કે એ જવાની (યુવાવસ્થા) તે હંડા જહાજે (વાહાણમાં) જવાની! અર્થાત્ ફરી પાછાં ન આવ્યા એવી રીતે સમુદ્ર પાર થવાની!

૧ કામભૂત—કામ રૂપી ભૂત. પરી—દૂર. ૨ દાવ સાહીને—લાગ જોઈને. ૩ રામ—રામા (સ્ત્રી).

૪ જુવાની એવી છે મારે એથી તો દરિ અગાવે તો અગાવ, એમ સમજાવવાને કહેછે: મેહોર ઇ.

હોયો હોયો ભાખ્યું રે, જપો મુખ હરિ હરિ ! ! જ. જ. ૪
 જુગારની પેરે તારા ચિત્તને, જ લગાડે હરિની માંય;
 કે સદ્ગુરુની સેવા સાધવા, તો જ જોઈએ તે મળે ત્યાંય,
 પણ એવું ક્યાંધી રે, કરે તો ધીર જયે તરી ! ! જ. જ. ૫.

કાશી ૬ ઠી.

આટલી હું જીરવું રે, નિશા કરતાં ન નડે !
 ગાંજકેરો તો દમજ રે, લગાવતાં કાંઈ ના અડે ! ! ટેક. ૧
 એક દમમાંહી ભડકો કરી દહ, તોય મુને કાંઈ નવ થાય !
 ગુલકંદ તો મારી ગણતીમાં શેના, જ છોકરાં બેઠાં ખાય,
 માઝમને હું માતું રે, હિસાબવની ઘાટ ઘડે ! આટલી ૦ ૨
 ભાંગ તો પીવાય એટલી પીઉં, પણ જાણાય નહિ લગાર;
 આવો શર્ત કરો છો કોઈ, કોણ નિશાબાજમાં પામે પાર,
 ધંતૂરાનાં જીંડવાં રે, અંતર મારે નવ અડે ! આટલી ૦ ૩
 એવાં એવાં અનેક કરે જન, જીવાની આવે જ્યાંય;
 મદિરાદિકતું કહેવું ન મારે, જીવાનીના જોર માંય,

૪ જુગારીઓ નવા રમનારને પ્રથમ એક બે વાર જીતાડે છે અને પછી હરાવે છે, એવી જુગારીઓની પદ્ધતિ વર્ણુ છે: પ્રથમ ધ૦.

૫ જેવી જુગાર વગેરે હરામીના કામમાં તારી પ્રીતિ છે તેવી પ્રીતિ તું હરિપર રાખે તો તરી જાય, એવા લૌકિક કથનના અર્થનો અનુવાદ કરીને કહે છે કે, જુગારની પેરે ધ૦.

૧ અત્યાર સુધીમાં ધનવાંચ્છા, રાગદ્વેષ, કામપ્રીતિ, વ્યભિચાર અને જુગાર, એટલા જીવાનીના દોષ વર્ણુવા પછી હવે કેફ નામે જીવાની સંબંધી દોષ વર્ણુવે છે: આટલી ધ૦. ગુલકંદ- સાકર સાથે ગાંજતા બૂકાને મિશ્ર કરીને બનાવેલો એક કેશી પદાર્થ. ૩ કોણ ધ૦-નિશાબાજ(કેશી)માં કોણ પાર પામેછે- કોણ જીતેછે ?

નાત્ય બાહાર કાઢે રે, એ પાપમાં તો કોણ પડે !! આટલીં ૪
પણ એવું કંઈ નથી કે તજાયે, જે જીવાનીનું જાણ્યે જોર;
જીવાની કે દિવાની કહે સહુ, તોડી નાખે તાજનો તોર,
મોર માર્યો ભાખે રે, ધીર બેઠા કંઈક ભડે! આટલીં ૫

કાફી ૭ મી.

આ ધર્મ પોતાનો રે, શા સારું આચરવો ?
બીજનો હોય સારો રે, ગ્રહણ તેને તો કરવો. ટેક. ૧
એવું એવું અનેક કરાવે, તજવે સ્વધર્મ;
કહ્યાં કરાવે કામિનીકેરાં, પુરુષાર્થ પજવે પરમ,
ભજવે ન હરિને રે, સંસારાબ્ધિ જેણે તરવો. આ ધર્મ ૨
પોતાકેરો ધર્મ પરો કરી, બીજનો ગ્રહે જાણ;
શૈવ હોય તે વૈષ્ણવ થાતા, કામિની લોભે પ્રમાણ,
સીતારામ કો કહેતા રે, ભંડાર ધારે ભરવો. આ ધર્મ ૩
એ કૃત્યમાં તો દિનદેવ સર્વે, જીવાનીમાં કરેછે પહેલ;

૪ જીવાનીના જોરમાં મદિરા પણ પીવાય છે તેવિધે ઇસારો કરેછે:
પણ ઇ—જ્યાં જીવાનીનું જોર જાગે ત્યાં એવું કંઈ નથી કે જે તજાય ?

૫ મોર ઇ—જેમણે મોટો મોર માર્યો (અર્થાત્ પરાક્રમ કર્યું), એમ
શેઠા ભાખે છે, તેઓ પણ કંઈક ભડે બેઠા (ધૂળધાણી થઈ ગયા) ! !

૧ ભગવદ્ ગીતામાં કહ્યું છે કે “શ્રેયાન્ સ્વધર્મો વિગુણઃ પરધર્માદનુષ્ઠિતાત્”
—બીજનો ધર્મ આચરવા કરતાં પોતાનો ધર્મ કંઈ ખામીવાળો હોય તો
પણ તે શ્રેષ્ઠ છે એમ માનીને તે આચરવો.” એ વાક્યનો જીવાનીમાં અના-
દર થાય છે તે વર્ણવે છે: આ ઇ.

૨ પજવે—(પચાવે—રાંધી નાખે) અર્થાત્ નાશ કરે. સંસારાબ્ધિ—
સંસાર રૂપી સાગર. ૩ સીતારામ ઇ—અર્થાત્ રામાનંદી થાય છે.

માગી ખાવાનું જ્યાં મળે ત્યાં તો, બેસે જોઈને ચાલતી વહેલ,
સ્વધર્મ ન જાણે રે, લાગે અર્થ તો ગરવો ! આ ધર્મ ૦ ૪
ગીતાનું જ્ઞાન તે રહે ગીતામાં, જીવાનીને ન લાગે લગર;
ત્રાહિ ત્રાહિ પ્રભુ તું નવ આપીશ, ભાગી નાખે જીવાની ભાર,
ધીર દલે સદ્ગુરુ રે, કર મારે તો ધરવો. આ ધર્મ ૦ ૫

કાશી. ૮ મી.

જવાની જો કૃપી રે, દંખાડી દહં આજ તને;
પડે ભોગવ્ય ભરપૂરી રે, વિચાર કંઈક હોય મને. ટેક. ૧
ચાર દિવસનું ચટકું એ તો, જોતાં જોતાં જાય જાણ;
આકાશના રંગ જેવી છે એ તો, ઝળ દેધ કરશે જાણ,
નહિ મુખ રાખે રે, વેરાન મૂકશે એ વને. જવાની ૦ ૨
કાચા રંગની પાઘડી માટે, રંગારાશુ લહે તું રોજ;
કાચાઘટ જેવું વૈપવ તારું, તેની કરતો નથી કંઈ યોજ,
ભૂલે છે આ ભવમાં રે, બળાપો તો થાય મને ! જવાની ૦ ૩

૫ ગીતાનું જ્ઞાન—(ઉપર કહ્યું તેવું સ્વધર્માચરણ વિષેનું). ત્રાહિ ત્રાહિ—રક્ષણ કરો રક્ષણ કરો. (ત્રાસ સૂચક અન્યથા અર્થમાં વપરાય છે). હે પ્રભુ ! એ જીવાનીથી તો નોંખા છે. એ જીવાની ભાર ભાગી નાખે એવી છે મ.ટે અમને તે ન આપીશ; ત્યારે શું જોઈએ છે ? સદ્ગુરુ ઇ. ૦.

૨ વેરાન ઇ. ૦—એ જીવાની જલદી પીતી જશે અને વૃદ્ધાવસ્થાના વેરાન—ઉજ્જડ (તે અવસ્થામાં ભોગ ભોગવવાના નહિ હોવાથી) વનમાં મૂકશે.] અથવા 'વન' અત્યાક્ષરથી ગણાતા એકાવન, બાવન, વગેરેના વેરાન દસકામાં મૂકશે—છોડી દેશે.

૩ લહે—(કેમ રંગ સારો નથી કર્યો ? એમ કહીને). મને—(હું સદ્ય મૂકું માટે).

વીજળી પેઠ ઝળકીને જાશે, જુવાની તારી પ્રમાણુ;
 મારી મારી કરી તે નવ મૂરખ ! તારી થશે નિરવાણુ,
 ખરેખરું દાખ્યું રે, વીજળી તો મળે ઘને. જવાની૦ ૪
 નાચવું હોય તેટલું નાચી લે, ખુંદી લે ખુંદણું અનેક;
 અકૃત્ય કરવું હોયે તે કરી લે, વીસરી જાને વારું વિવેક !!
 વૃદ્ધપણું આવે રે, તૂટીશ ધીર ત્યારે તને ! જવાની૦ ૫

કાફી ૯ મી.

જુવાની છે તારે રે, તેમાં તો તેં આખી હશે;
 મઃદે સમજવું રે, મતીત પૂરી તારી થશે. ટેક. ૧
 મહુડીકેરી જે મદિરા થાયે, તેના વિલાસની જાણે તું વાત !
 કેવી મીઠી લાગેછે તે કહેને, એવી જુવાનીની મીઠી જાત;
 તીખી જેવી તે તો રે, આ પાણુ એનાથી ન ખસે ! જુવાની૦ ૨
 પીતા સુધીની વાત કહી આ તો, પીયા પછીની લાખું સાર;
 નર્ક કરતાં નઠારી મદિરા, સહુ જાણે પીવાણુહાર;

૪ વીજળી ઇ૦—આખરે વીજળી જેમ મેઘમાં જઈને મળી જાયછે
 તેમ જુવાની પણ કાળ રૂપી મેઘમાં મળી જશે.

૫ તૂટીશ ઇ૦—ધીરે કહેછે કે ત્યારે તું તને (શરીરમાંથી) તૂટીશ—
 તારાં ગાત્ર લંગ થશે.

૧ જુવાનીને મદિરા સાથે સરખાવીને તેમાં મદિરાનો છંદ લાગેછે તેને
 નિઃદેછે: જુવાની ઇ૦. આખી હશે—(મદિરા).

૨ મહુડી ઇ૦—મહુડાંની જે મદિરા બનાવે છે તેની ગઝા કેવી હોય છે
 તે તું જાણે છે? આ ઇ૦—આ જુવાની પણ તેના કરતાં કાંઈ પાંચી હશે
 એવી નથી. અર્થાત્ જુવાની મદિરા જેવી તીવ્ર અને મદવાળી છે.

જીવાની પણ જોવી રે, ઘડહડ લેતી ધસે. જીવાની૦ ૩
 જો મદિરા પીતો હોય મોંઘી, તો ભોગવ્ય જીવાનીના ભોગ;
 ના પીતો હોય તો નાખી દને, સાંખી રહે જીવાનીના સંચોગ,
 તને લાગશે વસમું રે, ભક્ત જોવા ઘણા ભસે ! જીવાની૦ ૪
 ભક્તને નથી કાંઈ લેવા દેવા, જગત સાથે નથી કામ;
 કોઇ ઉપર ઉપકાર થાયે જોઈ, આદરતા મહાધામ,
 ધીરો કહે સાચું રે, વંઠેલાં ને ઉર ન વસે ! જીવાની૦ ૫

કાફી ૧૦ મી.

ચતુર ચેત ચેતાઈું રે, જીવાની તો કેવી મળી;
 વિચાર કરજે વળી વળી રે, સમજશ તો જઈશ બળી. ટેક. ૧
 ન સમજે ત્યારે હું શું સમજાઈું, પણ કહું સમજની વાત;
 સાચી ઠરે તો ગ્રહણ તું કરજે, તારૂં ટાઢું થાય જો ગાત,
 ન પાત થાય પૂરો રે, મરે ન તું પરજળી. ચતુર૦ ૨
 શય્યામાં સૂતાં આવ્યું તને શમાઈું, ભર નિદ્રાની માંય;
 મહામહા૩પતી જોઈ પોઠી, મારો પલંગ પાથર્યો જ્યાંય,
 વગર યત્ને આવી રે, કારમી તો રૂપે કળી. ચતુર૦ ૩

૩ જીવાની ઇ૦—જીવાની પણ ભોગવ્યા પછી મદિરાના જેવી દુઃખ-
 દાયક છે. મદિરા પીનાર જેમ તેની કેફમાં આકૃત્ય કરેછે અને વિવેક ભૂલેછે
 તેમજ જીવાનીના તોરમાં પણ અવિચારીને થાયછે. મદિરાની કેફ ઉતરી
 ગયા પછી જેવું શરીર મંદ થાય છે તેમ જીવાની ઉતરીને વૃદ્ધાવસ્થા
 આવતાં શરીર મંદ થાય છે, ઇત્યાદિ.

૫ મહાધામ—મોટા તેજવાળા (ભક્ત). ઉર ન વસે—તેમના
 મનમાં ન ઠરે—ન રહે

૧ જીવાનીને સ્વપ્નાની નારી સાથે સરખાવે છે: ચતુર ઇ૦. ૨ ન
 પાત થાય—નરકમાં ન પડે.

ને ન જોયું તે જીવતી ભાષે, મુખ માગેછે યોગ;
 તારા મનમાં તું બહુ આનંદો, ટળી ગયો જીવાનીના રોગ,
 ગયો જ્યારે ઝાલવા રે, તરૂણી જાય તે તો ટળી. ચતુર ૦ ૪
 એ સ્વપ્નાની નારી જેવી જાણે, જીવાનીને તું સાર;
 પરમેશ્વરનો પાડ માન્ય કંઈ, મારા જેવો બતાવણહાર!!
 ધીરને તથી કાંઈ રે, વહેદો તું રહેને વર્ગી। ચતુર ૦ ૫

કાફી ૧૧ મી.

સારું શરીર લાગે રે, થોડા તો કાળ સુધી તને;
 ખરું ખરું જાણાયે રે, બંધાવ આશા મોટી મને. ટેક. ૧
 આવું ને આવું રહેશે અવિચળ, કદાપિ મિથ્યા નહિ થાય;
 જવાનું છે નિશ્ચે એમ કહું છું, તારી જોડના જોતો જાય,
 વહેલા મોડા કોઈક રે, બુઢી જેવા જો તું બને। સારું ૦ ૨
 તે થયા તો તું કેમ નહિ થાય, એના કરી જો કાંક વિચાર;
 તગતગતી કાયા તારી નહિ રહેશે, રૂધિર પિંડ પળાશે સાર,
 કરચલીઓ તો પડશે રે, હસારત થાશે જને. સારું ૦ ૩
 વાંકી મૂઝો ઘોળી થઈ જશે, ઘટશે યૌવનનું તેજ;
 નારી નકામી લાગશે તુજને, હડશેલાઈ જશે હેજ,
 છે મારું કહેવું સાચું રે, સારું કંઈ ન રહેશે કને. સારું ૦ ૪
 એવી જીવાની જવાની જાણી, સ્થિર કરચ તારું મન;
 સદ્ગુરૂની શોધમાં જને, તારું તાબું દુખીને તન,
 ધીરે કરું એમજ રે, દહતા તો ધરી મને. સારું. ૫

૧ વૃદ્ધાવસ્થા જરૂર આવશે માટે જીવાનીમાં કર્તવ્ય કર્મ કર, એનો ઉપદેશ કરે છે; સારું ૪૦. ૩ રૂધિર પિંડ—લોહીની થેલીઓ. ૪ સારું—(જીવાની સંબંધી).

કાફી ૧૨ સી.

પશ્ચાત્તાપ થાશે રે, હાય હાય યૌવન ગયું;
 સ્થિર જાણતો હું જેને રે, અસ્થિર આજ તે તો થયું. ટેક. ૧
 જો આણું જાણતો હોત હું જાતે, તો અકૃત્ય કરત નવ કાંઈ;
 સાચા સંતને પાચે પડત જઈ, એવું થઈ આવશે મનમાંહી,
 જોર જતું રહેશે રે, ઘણાનું તો જતું લહ્યું! પશ્ચાત્તાપ ૨
 યુવતી તારી એકે નહિ થાશે, જુગાર આવશે નહિ કામ;
 વ્યસન વળગી પડ્યું કોક હશે તો, તબલવશે સંસ્થા દામ,
 હાય ! શીઃ કીધું રે, હહાપાણુ મારું સર્વે વહ્યું!! પશ્ચાત્તાપ ૩
 કોઈને યોધ ગેં માન્યો હોત તો, આણું વિપરીત ન થાત;
 મિત્રમંડળ તારું જાહે જાશે, જ્યારે યૌવનનો થાશે પાત,
 પૂર્ણ પસ્તાઈરા રે, કહીશ જ્ઞાન મેં ન ગ્રહ્યું!! પશ્ચાત્તાપ ૪
 પાણી પહેલી તું બાંધજે પાણી, નહિ તો નીર જશે નિરધાર;
 પછીથી પાણી દામ ન આવે, બાંધ્યાતણો કરે વિચાર,
 છૂડી જઈશ બાપડા રે, ધીરે નવ જાચે રહ્યું!! પશ્ચાત્તાપ ૫

કાફી ૧૩ સી.

વરણાગી કરે વેશ્યા રે, જવાની તો તારી તેવી;

૧ સ્થિર — સદાકાળ ટકી રહે એવું, અસ્થિર — એથી ઉલટું.
 ૨ અકૃત્ય — જે હું કાગ. ૩ યુવતી ૫૦ — તારે ધણી સ્ત્રીઓ હશે
 તો તેમાંથી એક પણ વૃદ્ધાવસ્થામાં તારી નહિ થાય — તારા પર રોડ નહિ
 રાખે !

૪ જાહે જાશે — જતું રહેશે. પાત — અર્થાત્ નાશ. ૫ ધીરે ૬૦ —
 ધીર ભગતથી ઉપદેશ કર્યા વિના રહેવાતું નથી.

- વધુ દરશે વરાણાગી રે, તે દાગશે ત્તેવા જેવ. ટેક. ૧
- બણી ઠણીને બળતરે બેસશે, વેશ્યા વારંવાર;
જતા જનને કટાક્ષ કરશે, બોલાવશે કહી ભસ્તાર,
અનેક ચાર કરશે રે, પછે કહેવી કેવી? વરાણાગી ૨
- ઉપર ઉપરથી સાડું દેખાડે, મીઠું મીઠું બોલે મુખ;
મસંગ પડતાં તે પ્રેમદા, દાવમાં લેઈ દત્તી દુઃખ,
મુખ નવ જોડું રે, નદૃષ્ટ જેવી લેંવી. વરાણાગી ૩
- અંતરમાં ભર્યું કપટ અતિશે, મુખે મીઠડાં લાળ્યાં જેમ;
તારી યૌવનતા પાણુ છે તેવી, વિદારી નાખજો વેંમ,
સાચે સાચું કહું છું રે, નક્કી સમજ એવી. વરાણાગી ૪
- પાછળથી પસ્તાવો કરીશ તું, ચેત આગળથી ચેતાવું;
સમજતવીને કોઈ સમજ ન આપે, વાક્ય કોઈ કહે નહિ આ'વું;
માનીશ જો ધીરાતું રે, તો ભક્તિ બરો સેવી. વરાણાગી ૫

કાંઠી ૧૪ શી.

- વાત પ્રલયકાળની રે, શાસ્ત્રમાં સાંભળજે;
કેવું કેવું થાય છે રે, રૂકું એ છે રળજે. ટેક. ૧
- પ્રલયકાળ જ્યારે પૂરો થાય, ત્યારે ગર્જના થાય ગાઢ;
મોટાં મોટાં વૃક્ષ તૂટી પડે છે, તૂટે મોટા પથ્થર ને પા'ડ,

---

૧ વેશ્યાની વરાણાગી સાથે જુવાનીને સરખાવે છે : વરાણાગી ૪૦.
૫ તો ભક્તિ ૪૦—તો તારાથી ભક્તિનું સેવન કરી શકાશે.

૧ જુવાનીના અંતને પ્રલયકાળ સાથે સરખાવે છે : વાત ૪૦. શાસ્ત્રમાં
—જાગવતાદિકમાં. કેવું કેવું થાય છે—(પ્રલયકાળમાં). રૂકું ૪૦—એ સ-
મજનું એ રૂકું છે માટે તે રળજે—સમજજે.

ઉત્પાત અતિશે રે, કાયા તારીમાં કળજે. વાત૦ ૨

એવી દશા યૌવનમાં તારી, સર્પે સમજજે તુ'ય;

અંતર ઉથલ પાથલ થાશે, કંઈક ભાગશે ને થાશે શું'ય,

સમજજે સાચવી રે, મીઠું હોય તો મળજે. વાત૦ ૩

નાશ થાય જેમ પ્રલયમાંહે, એક પલકની માંય;

તેમ જીવાનીના નાશજ થાશે, નહિ રહે ઝાલવાનું કાંય,

સર્વ કહું સાચું રે, એક ચિત્તે સાંભળજે. વાત૦ ૪

સદ્ગુરુ કોક મળ્યો હશે સાચો, તો તો પ્રલયમાં અચીશ;

મત્સ્યરૂપધારી કોક તારશે, નહિ પાવકમાં પચીશ,

ધીરા ધરજે ધારણ રે, સદ્ગુરુ જોઈ પળજે. વાત૦ ૫

કાફી ૧૫ મી.

શુકદેવ સરખા રે, ચોગી તો ઘણા અટવાયે;

જીવાનીથી કરતા રે, ઘણા ઘણા ગભરાયે. ટેક. ૧

ચિત્તવ્રત એ શું કરી દશે કે, ગાંડું કરી દશે ગાત;

મહામહાપ્રયત્ન જેહ રાખ્યું છે, તેના કરાવી દશે પાત,

૨ પ્રલયકાળમાં શું થાય છે તે કહે છે: પ્રલયકાળ ઇ. ઉત્પાત ઇ—
એવા એવા અતિશય ઉ.પાત તારી કાયામાં થાય છે એમ તું સમજજે.

૩ મીઠું ઇ—જે આ વચન મીઠું હોય—તને સારું લાગતું હોય તો
તું મને ફરીતે મળજે (કે જેથી હું તને જીતી પછી એવાં વચન સંભળાવું).

૫ મત્સ્યરૂપધારી ઇ—જેમ પ્રલય વખતે ભગવાને મત્સ્યનું રૂપ
ધારીને સત્યવ્રત રાખીને બચાવ્યો હતો તેમ કોઈક સદ્ગુરુ રૂપી મત્સ્ય તને
આ જીવાનીના પ્રલયમાંથી પણ બચાવશે, અને પ્રલય રૂપી પાવકમાં
(અગ્નિમાં) પચીશ (રધાર્થ) નહિ. ૫ પળજે — (સદ્ગુરુની
તરફ).

- કે કાંઈ આવળું રે, કૃત્ય અમથી થાયે ! શુકદેવ૦ ૨
- એનાથી બચવાને અનેક શોધેછે, ઉપાયતણા નહિ પાર;
- એકે ન જડતો ઘણો આથડતો, શુકદેવ જેવો કપિ સાર,
- આખર વિચારે રે, કોથી છતી એ જાયે. શુકદેવ૦ ૩
- છે અંધારામાં અંધારી એ તો, એમ સ્વરૂપ સમજી સાચ;
- યૌવનતા છતવાને કારણ, બંધ કરી બેસે વાચ,
- તોય નવ કાંઈ રે, સારું શમણું થાયે. શુકદેવ૦ ૪
- અંધારી રૂપવતી જાણીને, પછે જ્ઞાનદીપ કરે પ્રકાશ;
- ત્યારે યૌવનતાનું કાંઈ નવ ચાલે, તજી દે અવળી આશ,
- શુભ કામ કરાવે રે, ધીરો તેવાને ધાયે. શુકદેવ૦ ૫

કાશી ૧૬ મી.

- પાંક નથી તારો રે, યૌવન લક્ષ્મી એવી સહી;
- ભલા ભલાને ભૂલાવે રે, છતી કોઈ જાયે નહિ. ટેક. ૧

૨ મહા મહા ઇ૦—જે બ્રહ્મચર્યવ્રતને મહામહાપ્રયત્ને રાખ્યું છે (સાચવ્યું છે) તેને એ (જુવાની) પાતે કરાવી દેશે કે શું ?

૩ કોથી ઇ૦—એ કોનાથી છતી જાય (છતાય) એવી છે ? અર્થાત્ કોથી છતાય એવી નથી. ૪ તોય ઇ૦—તોય-કાંઈ સારું શમણું ન થાય—ખરું ન પડે !

૫ અંધારી ઇ૦—એ રૂપવતી જુવાનીને અંધારી (અંધકાર રૂપ) જાણીને પછી ત્યારે જ્ઞાનતા દીવાનો પ્રકાશ કરેછે ત્યારે યૌવનતા (જુવાની) નું કાંઈ ચાલતું નથી અને અવળી આશ (ખોટાં કર્મ કરાવવાની આશ) તજી દેછે. ધીરો ઇ૦—ધીરો તેવા શુભ કામને ધાય—ઈચ્છે છે. ૧ યૌવન-લક્ષ્મી—જુવાની રૂપી શોભા.

એના મોઢ તો મલિન કરે છે, સર્વત્ર અંગ શરીર;

શુભને શમણામાંથી કાઢેછે, અશુભને દેતી ધીર,

પીડ કરે પાધરી રે, યૌવનતા તો એવી લહી. વાંક૦ ૨

બુદ્ધિમાનની બુદ્ધિ બગાડે, તેમાં જગાડે ભ્રમભૂપ;

ભ્રમ જાગ્યો કે ભૂંડું કરાવે, વીસરાવે હરિનું રૂપ,

કહો શું કહેવાયે રે, વાટે સહુ જાયે વહી. વાંક૦ ૩

ઘણા ડાહ્યાને ગાંડા લહ્યા છે, યૌવનતા આવ્યે જાણ;

કેકના તો એણે હરિ લીધા, એક પલકમાં પ્રાણ,

હરિ હરિ ભજવા રે, સદ્ગુરુ ચરણ ગ્રહી. વાંક૦ ૪

ધીર અમરવર એ પદે વરિયો, હરિયો સહુ સંતાપ;

કરિયો જય જય આ જગતીર્મા, તરિયો જાણી જઈ તાપ,

ભરિયો ધીર દરિયો રે, તરિયો ગુરુ ગુરુ કહી. વાંક૦ ૫

કાફી ૧૭ મી.

અગ્નિ જો જો એના રે, કાળ વિના કેવો બળે;

૨ શુભને ઇ૦—સારી વાતનું તેને શમણું પણ નથી આવતું.

૩ ભ્રમભૂપ—ભ્રમ રૂપી ભૂપને, અર્થાત મોટા ભ્રમને. વાટે ઇ૦—સહુ સારાં કૃત્ય તો વાટમાં વહી જાય—જતાં રહે.

૪ ઘણા ઇ૦—જ્યારે જુવાની આવે છે ત્યારે ઘણા ડાહ્યા માણસને ગાંડા થયેલા અમે લહ્યા છે.

૫ એ પદે—સદ્ગુરુનાં ચરણ ગ્રહીતે. ભરિયો ઇ૦—ધીરજ રૂપી દરિયો ભર્યો. અથવા સંસાર રૂપી ભરેલા દરિયાને ધીરો ગુરુ! ગુરુ! કહીતે તરી ગયો !

દાખલો દઉં તેના રે, છે કારમો કોક કળે । ટેક. ૧

એક યુવતીયુ પ્રીતિ બંધાઈ, ભર ચૌવનની માંય;

તેના તો રામ રમી ગયા જાણો, ત્યાં જવાનનું શું જાય !

જાય તેનું સર્વસ્વ રે, પૂરાણ રહ્યો પરજળે. અગ્નિ૦ ૨

હાય ! યુવતી મારી નાશ થઇ ગઈ, મહાસ્વરૂપી ને સદ્ગુણવાન !

એના વિના હવે કેમજ ચાલે, એમ ભટકે ભૂલીને ભાન,

બજ્યો બજ્યો બોલે રે, તૃણા તેની નવ ટળે. અગ્નિ૦ ૩

મહાદાવાનજ જેમ જાગે ત્યારે, કરી દે કોયલો સર્વ;

તેમ ચિંતા આને કોયલો કરતી, ગાળી દેતી સહુ ગર્વ,

ચૌવનતા એવી રે, તૃણા તેમાં ઝાઝી રળે. અગ્નિ૦ ૪

જે જે અવગુણો અવનિમાં ભર્યા, તે અંગમાં રહેતા સમાઈ;

એની કમાઈ તો ખાતા સહુ મળી, ભલા ન જાય ભરમાઈ,

ધીરા રહે વેગજો રે, અછતથકી જતાં છળે. અગ્નિ૦ ૫

૧ એનો—જુવાનીનો. છે ઈ૦—એ દાખલો કારમો છે તેને કાઢક અનુભવી હશે તેજ સમજશે.

૨ તે દાખલો કહે છે; એક ઇ૦. રામ રમી ગયા—મૃત્યુ પામી. શું જાય તે કહેછે: જાય ઇ૦—તેનું સર્વસ્વ જાય છે.

૪ તૃણા ઇ૦—એ જુવાનીમાં તૃણાની કમાઈ સારી હોય છે—અર્થાત્ તૃણાનું જોર બહુ હોય છે.

૫ એની ઇ૦—એ સહુ અવગુણો મળીને એ જુવાનીની કમાઈ ખાતા. માટે જે પુરૂષો ભલા હોય છે તે એવી જુવાનીથી ભરમાઈ જવા નથી. હે ધીરા તું એવી જુવાનીથી (જુવાનના તોરથી) વેગજો રહે; કેમકે તારી પાસે જુવાનીના મદની અછત છે માટે તેની પાસે જતાં તે તને છગશે અથવા તારી પાસે તેની અછત છે તેથી જાનો હોય ત્યાંથી છગશે.

કાશી ૧૮ મી.

મહામાનસરોવર રે, જુઓ તમે મતિપતી;
જેની ગતિ ગૂઢજ રે, રાઢ્ય નથી એમાં રતિ. ટેક. ૧

પહોળાઇ લાંબાઇ સર્વ છે સરખી, નિર્મળતા વખાણાયે જાણુ;
પવિત્રતા તો પૂરી વસે ત્યાં, પાંડિત જન કરે પ્રમાણુ,
હંસ ચરે હારમાં રે, ગરવી જેની મહાગતિ. મહાં ૨

શીતળતા તો સારામાં સારી, ત્રણ તરેહના પવન વાય;
જેનારા તો વખાણુ કરે અતિ, કેટલાક તો જોવા જાય,
એવું નિર્મળ સરોવર રે, શોભા તેની સારી હતી. મહાં ૩

વૃષ્ટિનો કાળ આવી પહોંચ્યો જ્યારે, ત્યારે બગડ્યું નીર તમામ;
વિસ્તાર તો એકત્ર થઇ ગયો, પવિત્રતા પહોંચી મહાધામ,
બગડ્યું ત્યારે બગડ્યું રે, છત કરું હું તો છતી. મહાં ૪

૧ મનુષ્યને માનસરોવરની ઉપમા આપીને જીવાનીને વૃષ્ટિકાળની ઉપમા આપે છે: મહામાનસરોવર ઇ. રાઢ્ય—વિવાદ (માન સરોવરની ગૂઢ ગતિ વિષેનો).

૨ સરખી—પ્રમાણમાં (દેહપક્ષે). નિર્મળતા—(સરોવરની તથા મનુષ્યની). પવિત્રતા—(સરોવરમાં તથા મનુષ્યમાં). હંસ—હંસ પક્ષી તથા જીવ (મનુષ્ય પક્ષે).

૩ શીતળતા—ઠંડક (સરોવર પક્ષે)—શાંતિ (મનુષ્ય પક્ષે). ત્રણ તરેહના પવન—શીતળ, મંદ, મુગધી. અને (મનુષ્ય પક્ષે) ધર્મ, અર્થ, કામરૂપી.

૪ વૃષ્ટિનો કાળ—(મનુષ્ય પક્ષે) જીવાનીરૂપી. નીર—(મનુષ્ય પક્ષે) અંતઃકરણરૂપી. વિસ્તાર ઇ—સરોવર નાં પાણી કોઇ કોઇ જગાએ વચમાં ફેરી જમાન આવવાથી જે જૂદા જૂદા જણાતાં હતા તે વૃષ્ટિને લીધે એક થઇ ગયાં. (મનુષ્ય પક્ષે) જીવાનીને લીધે ચારે અંતઃકરણ એટલેકાર

માનસરોવરશા માણસને, આવી ચૌવનતા બગાડે;
તેને ત્યારે કોણુજ વારે, જુદાં મોટાંશુ જગાડે,
ધીરો કરે ધ્યાનજ રે, તારે કમળાનો પતિ !

મહા ૦ ૫

કાફી ૧૯ મી.

પૂરે ચઢી પૂરી રે, ગંગા જેવી મહાનદી;
નથી જવાનો મારગ રે, ડૂબે મોટા જ્યાં દિરદી. ટેક. ૧
એવી નદીનું ઉલ્લંઘન થાયે, જોતાં જોતાં પમાયે પાર;
પણ ન ઝોળંધાય શેન તે બાપું, સમજીને લેજો સાર,
સાચે સાચું કહેવું રે, જૂઠું નવ જાણું વદી. પૂરે ૦ ૨
જીવાનીમાં તૃણા થઈ આગે, તેણે કરી ચપળ ઈંદ્રિય સર્વ;
ચક્રોળે ચિત્તવૃત્તિ ચઢાવી, ગુણહીણી ધરે ધણો ગર્વ,
ઝોળંધાય ન એ તો રે, કદી નવ જાયે બદી. પૂરે ૦ ૩

૩૫ જણાવા લાગ્યાં. મહાધામ પોહોચી—નાશ થઈ ગઈ. છત—સંપત્તિ.
છતી—પ્રકાશ. અર્થાત્ એ ૩૫કનો હું ૨૫પ્રાર્થ્ય કહું છું. ૫ કમળાનો
(લક્ષ્મીનો) પતિ—વિષ્ણુ ભગવાન.

૧ જીવાનીને મોટી નદીનું ૩૫ આપીને વર્ણુ છે; પૂરે ઈં. દિરદી—એ
૨૬ (દાંત) વાળા—હાથી. ૩ તૃણા—(જીવાની ૩૫ની નદીના વેહેતા
જળને રથાને તૃણાને સમજવી). ઝોળંધાય ઈં—એ જીવાની કદી ઝો-
ળંધાય એવો નથી નીતિશાસ્ત્રકર્તા પણ કહે છે કે,—

“અતિવાહિતમતિગહનં વિનાપવાદિન યૌવનં યેન ।

દોષનિધાને જન્માનિ કિં ન પ્રાપ્તં ફલં તેન ?”

અર્થ—“જે માણસ કોઈ જાતનો પણ અપવાદ લાગવા દીધા શિવાય
મહાગહન જીવાનીનું ઉલ્લંઘન કરી ગયો, તે માણસ આ દોષના બંડારૂપ
જન્મારામાં શુંશું ફળ નથી કમાયો? અર્થાત્ તેણે પોતાનો જન્મારો સર્વથા
સફળજ કર્યો છે । ”

મોઠા મોઠા તારા અટકી રહે, ફટકી રહે ફલંગ ભરનાર;

જેરાળામાં જેરાળી જીવાની, મોકમ ખવડાવે માર,

પાર કોણુ પામે રે, માતો નવ રહેતો મદી. પૂરે ૪

સદ્ગુરુ સાચો કોક મળે તો, તારી દ પળની માંય;

પાણુ એ વાતો તો દુર્લભ અતિશે, જ્ઞેનારાને જડે નવ જ્યાંય,
ધીર શુ' થાય ત્યાંહી રે, મળેછે એવા કદી કદી. પૂરે ૫

કાકી ૨૦ મી.

ચોગી કરે અલગો રે, જીવાનીનો જેરાળો;

ભવિષ્ય ભૂંડું ભાજો રે, રૂડાની આશા ટાજો. ટેક. ૧

જીવાન જોઈ જોગી કહે મુખે, તારૂં હમણાં નહિ કંઈ કામ;

કો'યા ધાન જેવો તું દીસેછે, જા ભજ જઈ બેઠો રામ,

કામ નહિ આવે રે, અમે ન જાયે ભાળ્યો ! ચોગી ૨

પુષ્ટ તનની વાતો પ્યારી લાગે તને, સાંભરે વનિતાના વિલાસ;

જા ઘેર જઈને એ કરચની તું, મુખડે મુખડું લગાડી હાસ,

પછે ગુરુ ખોળજે રે, પૂરણુ એમ પરજાળ્યો. ચોગી ૩

૪ તારા—તારનારા. માતો ઈ—કોઈ માતો (મદોન્મત) મનુષ્ય જીવાની સામે મદી (મદ રાખીને) રહેતો (બચતો) નથી.

૫ ધીર ઈ—ધીરો કહેછે કે જ્યાં એવો સાચો સદ્ગુરુ જ્ઞેનારાને જડે નહિ ત્યાં શુ થાય?—માણસ કયા ઉપાસ્યથી જીવાનીને જાળવે? ત્યારે શુ' એવા સદ્ગુરુ નથીજ જડતા? મળેછે ઈ—એવા સદ્ગુરુ કદી કદી મળે છે.

૨ કો'યા ધાન (ધાન્ય) જેવો—અર્થાત્ નકામો. અમે ઈ—અમારાથી તારા સામે જેવાતું નથી, મતલબ કે યોગ સાધન કરવાને તું કેવળ નાલાયક છે !

દુઃખમાં દુઃખ આ મોઢેનું જાણ્યું, જાણ્યું જોગાણાનું જોર;
સંત તો કોઇ મોઢે નવ રાખે તૂટ્યો તરતોળોનો તોર,
જીવાની કેવી હુલસી રે, છોડાય તેટલો છોડ્યો ! યોગી૦ ૪
જો તારાપણું હોયે તુજમાં, તો તો ગુરૂ જનનો થાય સંગ;
તારાપણું નહિ તો તે તૂટે, પ્રાદ યથેસો પ્રસંગ,
ધીરો હીરો કીધો રે, યૌવનતાએ જો રાખ્યો ! યોગી૦ ૫

કાફી ૨૧ મી.

અલંકાર જોઇએ રે, નર નારીને તો ઘણા;
અલંકાર વિનાનું રે, અંગ તેમાં કાંઈ ન મણા. ટેક. ૧
કામિનીને તો કડલાં જોઇએ, અંગુલીને વીંછવા અપાર;
તુરી કહાં ને મંગળસૂતર, ચૂડા કાંકણનો ઝખકાર,
કાંઈ પણ જોઇએ રે, એવા મોડ મનહાતાણા. અલંકાર૦ ૨
એ વિનાના અનેક જોઇએ, તેની કોણુ કરે માથાકોડ;
પુરૂષને નવ એ વિણ ચાલે, જોઈ આભૂષણ પહોંચે કોડ,
પદ્મિની પહેરાવે રે, પુરૂષ ન પહેરે ઘણા. અલંકાર૦ ૩
વેઢને વીંટી તો અંગુલિએ રાજે, બેડીથકી બાંધા રખાય;
પદોંચી કહાં ને કહી લટકાવે, કઠિએ કંદારો મુહાય,

૫ તારાપણું—અર્થાત્ દૃઢતા—ટેક. ૧ જીવાનીમાં અલંકારનો છંદ હોય છે તે વિષે કહે છે: અલંકાર છંદ—અલંકાર વિનાના અંગમાં કાંઈ મણા (બાજી) નથી તથાપિ નર નારીને અલંકાર જોઈએ છીએ ! (મનાક્ષગાર—જરા, એ ઉપરથી ‘ખામી’ નો અધ્યાત્મ કરીને ‘મણા’ શબ્દ થયેસો લાગે છે).

૩ પુરૂષને ઈં—પુરૂષને એ વિણ (સ્ત્રીને અલંકાર પેહેરાવ્યા વગર) ચાલે નહિ, કેમકે સ્ત્રીને પેહેરાવેલા અલંકાર જોઈને તેના મનના કોડ પહોંચે છે. પદ્મિની—પદ્મિનીને.

મોહનમાળા મોંઘી રે, એવા તેવા ન જાય ગણ્યા ! અલંકાર૦ ૪
 પુરૂષ કહેશે અપવિત્ર એ તો, કલિકાળે વર્જ્ય સુવર્ણ;
 તેની તો કોઈ વાત ન માને, ધિક્ક તારી જીવાનીના વર્ણ,
 ભાઈને હોય ગમતી રે, હેલામાં ધીર જાય હણ્યા ! અલંકાર૦ ૫

કાફી ૨૨ મી.

મસ્તાનો તો માતંગ રે, જીવાની રૂપી જીઓ;
 મહામદમસ્તજ રે, મદ ચઢ્યે ગાંડો હુઓ. ટેક. ૧
 મદ વગરનું બીજું નવ નિરખે, મદ કિલ્લો કર્યો એપાસ;
 બાંધી રૂંધી એને ખેડીમાં રાખ્યો, તે તોડીને કરતો ત્રાસ,
 મોંઘું મોતી ધરતો રે, મારાથકી સંશય ખુઓ. મસ્તાનો ૨
 દાષ રૂપિયું મૌકિતક મોહું, જેની કીમત કૂટિ બદામ;

૪ પુરૂષના અલંકાર વર્ણ છે: વેદ ઇ૦. અંગુલિએ—આંગળીએ. બેડી
 ઇ૦—હાથે બેડી (જે આંગળાં કબજામાં આવે એવી વીંટી) પેહેરીને બાધા
 રખાય છે. મતલબ કે કોઈ કાર્ય થવાને બાધા રાખનારા બેડી પેહેરવાની બાધા
 એ છે. કડી લટકાવે—(કાને).

૫ પુરૂષ ઇ૦—કોઈ કાલો પુરૂષ કહેશે કે સોનામાં તો કલિને વાસો
 માટે કલિકાળમાં સુવર્ણ (સોનું) વર્જ્ય (તજવા યોગ્ય) છે; પણ તેની
 વાત તો કોઈ માનતું નથી. કેમ વાત માનતું નથી ? ભાઈને ઇ૦—તે વાત
 ભાઈને (જીવાન પુરૂષને) ગમતી હોય માટે. ધીરો કહેછે કે એવા માણસો
 હેલામાં (જરાક વારમાં) હણ્યા જાય છે—હણાય છે.

૧ જીવાનીને હાથીનું રૂપ આપીને વર્ણ છે: મસ્તાનો ઇ૦. માતંગ—
 હાથી.

૨ બેડી—મર્યાદા રૂપી. હાથીના માથામાં મોતી થાય છે તે વિષે
 કહે છે: મોંઘું ઇ૦.

ગણનારા તો મોટી ગણુ છે, તેને ધારનારું એ ધામ,
 દિસે કુંગર જેવડો રે, ઝળઝળિયાં તો નેધ લુઓ. મસ્તાનો ૦ ૩
 એવો હાથી તે ક્યાં બંધાયે, જે તોડી નાખે ત્રિભુવન બાણ;
 પાણુ ધન્ય તારી કરણી જે પાર ઉતરણી, પ્રભુ તેં કરી રાખ્યું પ્રમાણ,
 બાંધ્યો મદમસ્તન રે, જમાવ એના કીધો જુઓ. મસ્તાનો ૦ ૪
 ખીસો એક અભિમાન રૂપી કરી, બાંધ્યો યૌવનરૂપી માતંગા
 ન હાલે કે ન ચાલે નિરખો, કેવો સજડ બંધાયો છે તંગ,
 રંગ ધીર સમના રે, યૌવનવાળા ! નેધ રૂઓ. મસ્તાનો ૦ ૫

કાફી ૨૩ મી.

કાળ ચલ્યાએ બાંધ્યો રે, મહામહાસ્વાયે કરી;
 માળો તો મહામેહેનતે રે, ચતુરાઇ ચિત્તમાં ધરી. ટેક. ૧
 તૂણ તૂણ ઘણાં ટોળે કરીને, માળો કયો માનિની કાળ;
 માનિનીએ સુખ માણ્યું તેમાં, ચલ્લીબાઇએ ભોગવ્યું રાજ,

૩ તેને ઇ—તે દોપતે ધારતું ધામ (સ્થાન) એ (જુવાની રૂપી હાથી) છે.

૪ “ કરણી પાર ઉતરણી ” એ કહેવત યુક્તિ પૂર્વક ઇશ્વરને લાગુ પાડીને કહે છે: પણ ઇ—પણ હે પ્રભુ ! તારી કરણી (રચના) ને પાર ઉતરણી (પ્રાણીઓને તારનારી છે) તેને ધન્ય છે ! તે એવા જુવાની રૂપી હાથીને બાંધવાનું પ્રમાણ કરીજ રાખ્યું છે ! જમાવ કીધો—રિયર કયો.

૫ રંગ ઇ—હે યૌવનવાળા ! સમના રંગ નેધને તમે રૂઓ ! અર્થાત્ તેની યુક્તિ આગળ તમારું કાંઈ ચાલવાનું નથી !

૧ જુવાનીને ચંદલાંના માળાની સાથે સરખાવે છે: કાળ ઇ—કાળ-રૂપી (જુવાનીના સમયરૂપી—જુવાન પ્રૃથ્વરૂપી) મહામહાસ્વાયે જુવાનીરૂપી માળો બાંધ્યો.

આવી રહ્યું ત્યારે રે, ફાગટ થયું સર્વે ફરી. કાળ૦ ૨

પણ એ વાતની ગમ કોને ન પડતી, તો શું ચલ્યાં ચેતે મૂઠ;

જેના હુકમ વિણ નવ હલંદા, તેની ગતિ મહાગૂઠ,

ફર્યો કોક ગિલાડો રે, મોંઘો માળો લીધો હરી. કાળ૦ ૩

ખર્યાં કર્યાં ને પાકંજ સોતાં, ગિલાડો ભક્ષ્યાં બાણ;

ત્યારે વૌવનરૂપી માળાવાળો ત્યાં આવ્યો, જોઈ હડહડતી મહાહાણ.

ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય ભાખ્યો રે, જૂડાઈ ઘણી મેં તો ભરી. કાળ૦ ૪

કાળનો કાળ હું લઉંતો મુજને, પણ થયો ગિલાડો મારો કાળ;

ફાળ મારી માફં સર્વ ભેલાડ્યું, રહી ઊઠી રગરગ મુને આળ,

ધીર એવું તેવું રે, અફળ બકતો તે ડરી. કાળ૦ ૫

કાફી ૨૪ મી.

અરિ જુઓ વૌવનના રે, ઊભા તેને દુઃખ દેવા;

કાંઈ ન ચાલે તેનાથી રે, લુટે તેને લાભ લેવા. ટેક. ૧

કામિની અરિ તે તો કૂડો ગણ્યોછે, વૌવનકેરો મહાકૂર;

જુગાર તો છે આઝારાં આઝો, એના શત્રુ ભરપૂર,

૨ માનિની ઇ૦—એ જુવાનીમાં માનિનીએ સુખ ભોગવ્યું. આવી-
રહ્યું—પૂરું થયું (વૌવન).

૩ ચલ્યાં—જુવાન સ્ત્રીપુરૂષ. ચલ્યાં ન ચેતે તેવું કારણ કહે છે:
જેના ઇ૦—જેના હુકમ વિના પાંદડું, સરખું પણ હાલતું નથી તેની ગતિ
મહાગૂઠ છે. ગિલાડો—મૃત્યુરૂપી. ૫ અફળ—ફાગટ.

૧ જુવાનીના શત્રુઓ વર્ણ છે: અરિ ઇ૦. તેનાથી—જુવાન પુરૂ-
ષથી. લુટે ઇ૦—એ શત્રુઓ પોતાનો લાભ લેવાને તેને (જુવાન પુરૂષને)
લુટેછે.

એવા છે અનેકજ રે, માન્યા જેને મહામેવા. અરિં ૨
 સાહસિકપણું શત્રુતા ધારે, વારે લાગતે ઘણી વાર;
 પ્રાણહરાણુ પાણ લેધ બેઠું, તે કરે જીવિતનો કારભાર,
 સાર સાર લે શોધી રે, ઉગારે મહાદેવા ! અરિં ૩
 આધિ વ્યાધિ એ તો અડી રહે ઉપર, કરે જોર જીવન અપાર;
 આધિ એ તો મનડાને પીડે, વ્યાધિ તનને કરે બેજાર,
 સુખડાની જલકજ રે, નવ દેતો તે રહેવા. અરિં ૪
 ખીલા જેવા કંઈ ખીલ તો કાઢે, કહેશે મદ તો ઉભરાઈ જાય;
 કાળ કાળું સુખ કરી તો મેલે, તોય તેનાથી મૂર્ખ મકલાય,
 ધીર શી જીવાની રે, ગાંડો જાય ને ગ્રેવા. અરિં ૫

કાફી રૂપ ત્રી.

નવ ખંડ ભૂમિ રે, શરીર રૂપી મેં માની;
 જમાં જળ નથી જડતું રે, એવી તો પૂર્ણ પિછાની. ટેક. ૧

૨ શત્રુઓ ગણાવે છે: કામિની ઇ. ૩ સાહસિકપણું ઇ—(અહીં વગર વિચાર્યે ઉતાવળા થવાના ગુણને સાહસિકપણું ગણેલું છે) સાહસિક-પણું પણ જીવાનની સાથે શત્રુતા ધારેછે—અર્થાત્ જીવાન પાસે ઉતાવળિયાં કામ કરાવીને તેને શત્રુની પેઠે ખરાબ કરે છે. વારે ઇ—અને કોઈ કામ કરતાં વાર લાગે તો તેથી તેને વારે છે—વાર ન લાગવા દેવાને ઉશ્કેરેછે. જીવિતનો કારભાર—જીવિત જગ્યાવસ્તુ કે નાશ કરવું, એ સાહસિકપણના હાથમાં છે. અર્થાત્ સહસા કૃત્ય કરનાર કોઈ વખત જીવ પણ ખુએ છે. ઉગારે ઇ—એવા શત્રુઓના હાથમાંથી તેને મહાદેવ ઉગારે તો ઉગરે. અર્થાત્ શત્રુઓ ઘણા ભયંકર છે. ૪ આધિવ્યાધિના અર્થ જતાવે છે; આધિ એ તો ઇ.

૫ જીવાનીના ખીલને ઉદ્દેશીને કહે છે; ખીલા જેવા ઇ. ગાંડો ઇ—ગાંડો હોય તે જેને ગ્રેહેવાને જાય એવી જીવાની છે !

૧ જીવાનીને મૂગજળ જેવી વરણે છે: નવખંડ ઇ. શરીર રૂપી નવ-ખંડ ભૂમિ એવી છે કે જ્યાં સુખરૂપી જળ જડતું નથી.

જળ વિના કોઈ જનમે ન ચાલે, ત્યારે કામનારૂપી કરિયે કમાઈ;
 મહાતાપ તો તપતો દેખાયે, યૌવનરૂપી મૃગજળ ભાઈ,
 પાણી પાણી દર્શે રે, જાણી નવ એ હાનિ !   નવ ખંડ૦ ૨
 તે ઝાંઝવાનાં જળ ઉપર તો, કરે મનરૂપી હરિણી નાસાનાસ;
 જો પાણી મને પાધરું મળતું, જોવી વિધ વિધ ધરતી આરા,
 પ્રકારા જીજ્ઞાસુ પૂરો રે, વાત નથી કંઈ છાની.   નવ ખંડ૦ ૩
 વિષય રૂપી મહાગર્ભ તે દેખે, ગણો હરાણીજો જે મહારાંક;
 પડી જાયે ને ગુન્ધાય અતિશે, તે કરી દે કાંકનું કાંક,
 સાચું નવ સહે રે, મોંઘી થાય તે માની.   નવ ખંડ૦ ૪
 ચતુરાઈ સર્વ ચૂલે પડી જાયે, તેણે ધીરધણી ન લહેવાય;
 આવી આવી વાતો કહી ગયા આગે, મહામોઠા તે મુનિરાય,
 કોણુ તેને લેખે રે, ધીરે તો થકું ધ્યાની !!   નવ ખંડ૦ ૫

કાશી ૨૬ મી.

ચતુર ચિંતામણિ રે, યૌવનરૂપીજો ધારે;
 ગરજ સર્વ સારે રે, જ્યાં ત્યાં એકું ઉચ્ચારે.   ટેક. ૧

૨ જળ ધ૦—પણુ તે જળવિના કોઈને ચાલે નહિ, માટે જળ
 ૥ધવાને કામનારૂપી કમાઈ કરિયે—જળની કામના (ઇચ્છા) કરિયે.
 ઇચ્છા પૂર્ણ ન થવાથી મનમાં પરિતાપ થાય છે તેને ઉદ્દેશીને કહે છે: મહા-
 તાપે ધ૦. તે તાપને લીધે દેહભૂમિ ઉપર જીવાનીરૂપી મૃગજળ (ઝાંઝવાનું
 પાણી) દેખાય છે. જીવાનીમાં મન સુખને માટે બહુ બહુ યતન કરે છે તેને
 ઉદ્દેશીને કહે છે: મનરૂપી હરિણી ધ૦. જીવાનીમાં સુખ લેવા જતાં મન
 વિષય રૂપી ખાડામાં પડે છે, તે વર્ણે છે: વિષયરૂપી ધ૦. ગર્ભ—ખાડો. ૫
 ધીરધણી—ધીરનો સ્વામી—પરશ્વજી

૧ જીવાનીને ચિંતામણિ સાથે સરખાવે છે: ચતુર ધ૦—હે ચતુર !
 તું જીવાનીને ચિંતામણિ ધારે છે.

હવે અમારે ખાડી રહી ગેની, ચૌવનચિંતામણિ હાથે જાણું;
 ને જોઈએ તે કમાઈ લેવું હવે, તેને માટે ઘણું છે પ્રમાણ,
 જાણુ જન જાણે રે, તુટેલા તો ક્યાંથી તરે? ચતુર ૨
 જુવાનીમાં ને રજ્યો તે હત્યો, આવે ઘડપણમાં મહુ કામ;
 એ અવસર જોણે ન સાંચું, તેનું નવ જાણે કોઈ નામ,
 એ તો ચિંતામણિ રે, સાંચી રજ્યો છે સારે. ચતુર ૩
 એ ચૌવનચરૂપી મણિ મારો મોઘો, અરે જોઈએ ત્યારે આવે કામ;
 હાય ભૂંડા ! તું ભવિષ્ય ન જાણે, જય દુર્ભાગી લાગે ગામ,
 તો મણિ ક્યાં રહે તારો રે, ભંડાર ખાડી તું તો ભરે! ચતુર ૪
 કંઈ પડી જશે તે નવ જાણું, મહાઅંધારાની માંય;
 કોઈ કોઈ મારતો રહીશ તું, કરીશ હાય હાય તો ત્યાંય,
 થીર ચિંતામણિ રે, જશે તારું કંઈ ના સરે!! ચતુર ૫

૨ પ્રમાણ ૪૦—ને જોઈએ તે જુવાનીમાં કમાઈ લેવું; ને જુવાનીના તુટેલા છે—જુવાનીમાં કન્ય કમાયા નથી તે ક્યાંથી તરે? એ વાનનાં ઘણું પ્રમાણ છે નેમકે,

“ શૈભવેऽન્યસ્તાવિદ્યઃ સ્વાર્થાવને ધનસંગ્રહી ।

વાદ્ધકો નિર્વૃત્તિ પ્રાપ્ય ગૃહ એવ દરિ મજેન્ ”

“ આશ્વાવસ્થામાં વિદ્યાભ્યાસ કરવો, જુવાનીમાં ધનનો સંગ્રહ કરવો; વૃદ્ધાવસ્થામાં નિવૃત્તિ પામીને ઘેર બેઠાં જીવિને ખજવા. ” હંસાદિ મતુ વગેરે ઘણા મહર્ષિનાં વચનોનાં પ્રમાણ છે, તે જાણુ (જાની) જન જાણે છે. ૩ ચિંતામણિ—જુવાની રૂપી. માટે—સારા કામમાટે.

૪ ભવિષ્ય કહે છે: જય ૬૦—દુર્ભાગી પુરુષ ને માર જય તે ગામમાં આગ લાગે. ૨ કંઈ પડી જશે—અર્થાત્ જુવાની રૂપી જશે

કાફી ૨૭ મી.

ઊડી જશે પંખી રે, દહ રૂપી વૃક્ષથકી;
 બોગ ભણા માણ્યા રે, તોય તે તો નહિ રહે ટકી.   ટેક. ૧
 વૃક્ષ સૂકાવાનું એમ એ જાણે, કે કરશે નાસાનાશ અપાર;
 આ સ્થળ ન પેલું સ્થળ જોશે, બીજું શરીર વૃક્ષ નિરધાર,
 યૌવન રૂપી પક્ષી રે, ફરે જેમ પવનચકી.   ઉડી૦ ૨
 કરવાનું કામ નહિ મળે તો, આવી યેસે અને વળી જાય;
 પાણુ તારે તો તેની આશા નવ કરવી, એ તો અન્ય સ્થાન ગોતવા ધાય,
 મન્યું કે ગયું ઉડી રે, છતમાં નવ જતો છકી.   ઉડી૦ ૩
 એવું અસ્થિર છે ત્યારે તું, શીદને પૂઠ પળાય;
 પાણુ માન્યામાં નહિ આવે તું ને મૂરખ, તું તો ખત્તા બ્યારે ઘણા ખાય,
 ત્યારે કંઈક સમજીશ રે, ખૂરી નથી વાત બકી!   ઉડી૦ ૪
 સમજવાણુહારને શોધે, સુખકરંદામાટ અફળાય;
 પક્ષી ઉડી ગયું પાછું ન આવે, જક તજજે તેની જરાય,
 ધારણુ ધીર ધરજે રે, ત્યારે તો તું રહીશ ટકી   ઉડી૦ ૫

કાફી ૨૮ મી.

ઉંચું પદ પામે રે, ત્યારે તો અતિ સુખ થાયે;
 પાણુ આ ઉંચપદ એવું રે, જેમાં તો દુઃખ દખાયે.   ટેક. ૧
 કેવી રીતે તે સહુ કહી દાખું, શ્રોતા સુણજે એકે ચિત્ત;

---

૧ જુવાનીને પક્ષીનું રૂપ આપીને વર્ણુ છે: ઊડી ૪૦. પંખી—જુવાની
 રૂપી. ૩ ક્ષણભંગુરતા બતાવે છે: મન્યું ૪૦—એ જુવાની મળી કે પાછો
 તરતજ જતી રહેશે ૧ જુવાનીને ઉંચ પદની સાથે સરખાવે છે:
 બંચું ૪૦.

- સાર ગ્રંદો એવું મરે કેવું, નથી મેળવવું આથી વિત્ત,
ભીત નથી કોઇની રે, સમજે ગુણ તે ગાયે. ઉંચું ૨
- યૌવનની સ્થિતિ ઉંચી ચઢે ત્યારે, થાય ઘણો ઘણો સંતાપ;
મનોરથો તો ભારે મકલાયે, રહ્યો એ ઉભયમાં વશી તાપ,
તો તો ઊઠે સળગી રે, ફૂડું તેનાથી થાયે. ઉંચું ૩
- મોટી પદવીએ પહોંચતામાં તે, કરી દે માનવનો નાશ;
જે જે ઉપાય કરે તે જાયે, મોટી પદવી થયે પ્રકાશ,
આશ મૂકો એવાની રે, કંપી દીઠી કંઈ કાયે. ઉંચું ૪
- જોળવો સદ્ગુરુ એવાને, તે તો કદાપિ નવ થાય;
મળવો તો છે મોંઘામાં મોંઘો, ધીરો ભક્ત તો સાચું ગાય,
ઉંચા અઢાવી પછડાયે રે, યૌવન એમ તો વાંચે. ઉંચું ૫

કાફી ૨૯ મી.

- જવાનીના જોરમાં રે, સદ્ગુણતા રહી સંતાઈ;
ઉઘાડી કરી કહું છું રે, સદે દઈ લેજે સાઈ. દેક. ૧
- જે જોર તોર જવાનીકેરું, તેથી ભજને તું ભગવાન;

૩ યૌવનની ઇ—જ્યારે જુવાનીની સ્થિતિ ઉંચી ચઢે—ભરજુવાની આવે, ત્યારે ઘણો ઘણો સંતાપ થાય છે. સંતાપ શરીરે થાય છે તે કહે છે: મનોરથો ઇ—ભારે મનોરથ કરે છે અને મકલાય છે. પણ એ મનોરથમાં અને એ મકલાવામાં—ઉભયમાં તાપ વશી રહ્યો છે. જેમાં તાપ હોય છે તે સળગી જઈએ, માટે એ જનનેવાનાં આખરે સળગી જઈએ. અર્થાત્ મનોરથ ભાગી પડશે અને હર્ષને હામે શોક થશે. ૫ વાંચે—છેતરે.

૧ જવાનીના ઇ—જુવાન માણસ ધારે તો પોતાનો જન્મ સદ્ગુણ કરી શકે છે, માટે તે અવસ્થામાંજ સદ્ગુણતા છે; પણ તે જુવાનીના જોરમાં માલગ પડતી નથી, તે સદ્ગુણતા હું તને ઉઘાડી કરીને કહું છું—જતાવું છું માટે તું તેને જલદીથી ગ્રહણ કરજે.

તારાથી જોઈ બજન કરાશે, તેણે ઘરડાથી નહિ થાય માન,
 બાળક થું કરશે રે, લેજે કરી તું કમાઈ. જવાનીનાં ૨
 જે લક્ષ તારું લલનામાં લાગે, તે લગાડજે સદ્ગુરુ પાય;
 યૌવન બૂડાડે છે તે તને તારે, વાંધા વસમા આવે તારી સાંપ,
 જોરથી રહીશ જૂઝી રે, કહું છું ભલું આ ભાઈ. જવાનીનાં ૩
 આસન લગાવીને જો તું અડીશ તો, ધાર્યું મારીશ નિશાન;
 રાજ કરી દઈશ સદ્ગુરુ નિશ્ચે, તારું વધશે મોટાઈ ને માન,
 જીવાની તો ન જાય રે, ન મરીશ ધૂળે ધાઈ. જવાનીનાં ૪
 ધીરે ધીરજ ધરી એમ કરિયું, સરિયું તેણે સહુ કાળ;
 અખંડ પદને વરિયું વા'લે, દેખાડ્યું ગુરુએ નિવૃત્તિરાજ,
 રહ્યું યૌવનપાણું રોજનું રે, જાણ્યું ધીરે સત્ય ગાઈ. જવાનીનાં ૫

કાફી ૩૦ મી.

યૌવનતા કેવી અવળી રે, તે તો કહી મેં દાખી;
 બોલું કાંઈ નથી ભાખ્યું રે, સ્થામ તેના છે સાખી. ટેક. ૧
 કોઈને કૂડું કહ્યું નથી મેં તો, રૂડું રૂડી જણાવી રીત;
 તે છતાં વસમું લાગે વેરીને, તે ન જોડશે મુજથી મીત,
 જવાની તે જવાની રે, વાણી સત્ય તો ભાખી. યૌવનતાં ૨
 સારી સમજ એવામાં ધરે તો, તારે ઇકોતેર પરિયાં જાણ;

૨ તે સજ્જતા બતાવે છે; જે ધ૦—જીવાનીમાં બીજા કામની પેઠે
 ભક્તિ પણ સારી કરાશે, એ ભાવાર્થ.

૩ લલના—શ્રી. ૪ ધાર્યું ધ૦—અર્થાત્ ધારેયું કાર્ય સિદ્ધ કરીશ. ન
 મરીશ ધ૦—માટે તું ધૂળ જેવા વિષયોમાં ધાઈ મરીશ નહિ.

૨ જવાની (યુવાવસ્થા) શબ્દની નિરૂક્તિ કરે છે: જવાની ધ૦—
 એવું નામ જવાની છે માટે તે પોતાના નામ પ્રમાણે જવાની—રહેવાની નથી.

નકારી સમજ નરકે નાખે, નથી ખોટી મારી રજ વાણ,
કહું સત્ય સમજવી રે, પ્રતીત નથી આ પાખી. યૌવનતા૦ ૩
સર્વની જવાની જાહે જવાની, રહેવાની ગુરૂની ભક્તિ શુદ્ધ;
જે જોઈએ તે ગ્રહે તારે અંતર, બડી બડી કરેછે તું પુદ્ધ,
જે લાગે તને સારું રે, ગ્રહે દીધું છે દાખી. યૌવનતા૦ ૪
ધીરે તો ધ્યાનમાં આવ્યું તે લીધું, શિરે સાંધના મૂકાવ્યો હાથ;
અંધારું ટળીને થયું અજવાણું, નાશ થયો ખૂરાઈના સાથ,
યૌવનતા હું કમાયો રે, ગુરૂની અતુરાઈ આખી. યૌવનતા૦ ૫

કાયાસ્વરૂપ.

કાફી ૧ લી.

આજ હવે હું તો રે, દહકેઈં વર્ણન કરું;
જે છે જડ રૂપે રે, છતાં કેવો ચિત્તમાં ધરું. ટેક. ૧
આત્માધ્યાસ સ્વરૂપી છે એ તો, મહાઅનન્યબીનું પાત્ર;
આત્મા જેવો લાગે છે એ તો, એના આગળ બીજા કોણ માત્ર,
વિચારી જુઓ વાતે રે, અવળું કહેતાં તેને ડરું. આજ૦ ૨

૩ એવામાં—એ જવાનીના અરસામાં. પરિયાં—પર (કિપર) થઇ ગયેલા—પૂર્વજો. પ્રતીત ધ૦—આ વાત વિના બીજી વાતથી પ્રતીત(ખાત-રજમાં) થશે નહિ.

૪ ગ્રહે ધ૦—તને મેં દાખી—દેખાડી દીધું છે માટે જે ગમે તે તું પ્રેમણુ કર.

૨ આત્માધ્યાસ ધ૦—સત્ય વસ્તુને વિષે મિથ્યા વસ્તુનો ભ્રમ થયો તેને અધ્યાસ કહે છે. જેમ દોરડી સત્ય છે તેને વિષે મિથ્યા સર્પનો ભ્રમ

મુક્તિનું કારણરૂપ મનાયે, એ તો કંઈ જોાછી વાત;
 એનાવડે તો હાલીએ ચાલીએ, થાય એના વિના અંધારી રાત,
 એના જેવો એ તો રે, બીજો નવ ઉચરું. આજ્ઞા ૩
 એનાથકી જે થાયછે જાણો, તે કોનાથકી નવ થાય;
 એવો સ્નેહ બંધાઈ રહેછે, પણ તેમાં ખરું શું કહેવાય,
 તે તો કહું સર્વે રે, વિદ્વદ સ્વામી વા'લે વરું. આજ્ઞા ૪
 જાતની જાતે નિંદા કરવી, તેને વખાણુ નહિ લોક;
 લોકને અસોક સર્વે જેને સરખા, નંદ્યા વંદ્યા તેને ફોક,
 ખરે ખરું કહેવું રે, ધીર ધ્યાન દે'નું ધરું. આજ્ઞા ૫

કાફી ૨ જી.

અતિ અતિ પ્રીતિ રે, બંધાય દેહ ઉપર તને;
 સારી સારી વાતો રે, આવે ન બીજાની તો મને. ટેક. ૧

થયો તે દોરડીમાં સર્પનો અધ્યાસ કહેવાય છે. એજ રીતે દેહને વિષે
 આત્માનો અધ્યાસ થયો છે, એટલે દેહ એ વસ્તુતઃ આત્મા નથી પણ
 તેનાં આત્મા જેવાં ચત્તનવક્ત્રનાદિક તથા જ્ઞાન થવા વગેરે કાર્ય જોઈને તેને
 વિષે આત્માનો ભ્રમ થાય છે. અવળું ધૃ—એને અવળું કહેતાં હું ડરું છું—
 હું દેહમાં આત્માનો અધ્યાસ નથી થયો, પણ દેહ એજ આત્મા છે, એમ
 કહેતાં ડરું છું (જોટું હોવાથી)

૩ મુક્તિનું કારણ રૂપ ધૃ—(દેહવડે સાધન કરીને મુક્ત થવાય છે
 માટે).

૫ જાતની ધૃ—દેહે કરીને દેહની નિંદા કરવી એ હીક નથી. એમ
 લોકો કહે છે; પણ જેને લોક અને અલોક, સર્વે સરખા છે તેને મન નંદવું
 (નિંદવું) અને વદવું એ સર્વે ફોક (મિથ્યા) છે. અર્થાત્ હું સમાન-
 દર્શી છું માટે હું તો ખરેખરું કહેવામા નિંદા સમજતો નથી.

- હઠાત્કાર જેવો સ્વધર્મે, તેવો બાંધી બેસતો દેહ;
મારો મારો કહી મિથ્યા ફૂલાયે, આખર જેહ થવાનો ખેહ,
મારાપણું મિથ્યા રે, રખડી મરે કંઈક વને. અતિ૦ ૨
- મારા મારાપણું કરીને ફૂટે, તોય તારાપણું ન થાય લગાર;
વાણુશી જતાં વાર લાગે નહિ, શું મારાપણું રહ્યું તે વાર,
જો હોત તારો રે, તો તો રહેત તારી કને. અતિ૦ ૩
- તારા પર એને સ્નેહ નથી રજ, સ્નેહના શેરડો તારે ઉર;
તારા કહ્યા ગયા કેટલા જોને, એ તો પૂર ચઢ્યું ભરપૂર,
ન સ્નેહ વધારીશ રે, આજ લાગી જશે જને. અતિ૦ ૪
- ધીર ધીરજ ધરીને જોજે, સદ્ગુણે પૂછી સાચ;
નરકના કારાશરૂપ થઈ નડતો, દેહ એ તો સાચમાચ,
ધીરજ ધરી જોને રે, દશા સારી સારી દને. અતિ૦ ૫

કાફી ૩ જી.

આહા ! દેહ કેવો રે, મોટો અજાયબીવાળો;

૨ હઠાત્કાર ધ૦—જેવો સ્વધર્મમાં (પોતાના સ્વાભાવિક ધર્મમાં)
પ્રાણીમાત્રને હઠાત્કાર (આગ્રહ) હોય છે તેવો દુરાગ્રહ દેહ ઉપર તું બાંધી
બેસે છે—મારો દેહ એમ તને દહપણે મનાઇ જાય છે.

૪ શેરડો—સ્ત્રી. તારા કહ્યા ધ૦—તેં જોને તારા (પોતાના) કહેલા
એવા કેટલા કેટલા મનુષ્ય જતા રહ્યા તે જોને—વિચારની !

૫ દશા ધ૦—તું દને (દિવસે) દશા સારી સારીને (દશમું સરાવી
સરાવીને) પછી ધીરજ ધરીને જો કે જોને તું તારા માનતો હતો તે ક્યાં
ગયા ! અથવા દિવસે દિવસે તારો સારી સારી દશા (સ્થિતિ અથવા ગ્રહ-
દશા) જો—સારી દશા ઉપર વિચાર કર્યા કર, પણુ તે દેહને એક વાર ટાળ
ખાઇ જશે ત્યારે તે તારો રહેવાનો નથી !

પહેલાં તો છેક છોટો રે, કોક ગોરો કોક કાળો. ટેક.

નામમાં ભતિઓ બેજ ગણાયે, કોક કહે કેવો દહ;

ધણાક જન કેવી દહ કહેછે, કેવું અન્નયળ ચોહ,

કહેવાતું છે હવું બાકી રે, કો પાંગળો ને કો પાળો. આહાં

જડ જડ જ્ઞાની જન કહેછે, દહને વારંવાર;

જડ જેવો નથી એમ કહેછે, નથી ચેતન એ નિરધાર,

ત્યારે તો કહો કેવો રે, ગોટા શેના વાળો? આહાં

નકકી નથી કાંઈ તો કરાતું, તેવો અન્નયળીવાળો ચોહ;

તેને વિષે ગમે તેમ કહેવાયે, મહામોટામાં મોટો દહ,

છે છોટામાં છોટો રે, સંશય સર્વે ટાળો. આહાં ૧

ન્ને દહને કૃતાર્ય કીધો તો, દહ થયો સુવર્ણ સમાન;

જેવો ન તેવો રાખી રાઠય કીધી, તો કોઈને અપાય ન દાન,

ધીર ન આવે કામજ રે, જોડું એનાથી ખાળો. આહાં ૫

૨ નામમાં ધૃ—દેહ એ શબ્દમાં બે ભતિઓ ગણાય છે. કોઈક દેહને કેવો (નરભતિ) કહે છે અને ધણાક જન દેહને કેવી (નારીભતિ) કહે છે.

૩ જડ ધૃ—જ્ઞાની જન દેહને જડ કહે છે. વળી બીજા દેટલાક કહે છે કે એ જડ જેવો નથી; કેમકે જડમાં વૃદ્ધિ અને ચલનવલનાદિક જણાતું નથી પણ દેહમાં તે દેખાય છે. તેમ દેહ ચેતન પણ નથી; કેમકે સુપુરિતમાં પડેલો દેહ કોઈ જાણી શકતો નથી. ત્યારે હવે દેહ કેવો?—જડ કે ચેતન?

૪ મોટામાં મોટો—અમૂલ્ય. છોટામાં છોટો—તુચ્છ. ૫ જોડું ધૃ—એ દેહવડે જે જોડું હશે તે ખાળી શકાશે (ઈશ્વરભક્તિ એનાવડે થાય છે માટે).

કાફી ૪ થી.

ભૂલવણીમાં નાળે રે, અવિચારી જનને;
 આ જ્ઞાની ને આ અજ્ઞાની રે, ન સમજાણુ જે જનને. ટેક. ૧
 આ વિવેકી ને આ વગર વિવેકી, એવું જે નવ જાણે કાંઈ;
 તેને તો એ કેવો ભ્રમાવે, માટો માલ છે એની માંઈ,
 ભારેમાં અતિ ભારે રે, હુણવો ગણે ઘનને. ભૂલવણી૦ ૨
 મલિન ચિત્તવાળો પહેલો કરે જન, એટલે તેણે કીમત નવ થાય;
 પાત્ર અવિવેકીનુ થાય તે પૂરો, દહ દખીને રીઝી જાય,
 ભ્રમે પછી ભટકે રે, જાણે ન સારા દનને. ભૂલવણી૦ ૩
 દહ એ તો છે અવિનાશી, આત્મા મારો નિરવાણુ;
 વાદવિવાદ કરે એ માટે, એવો થઈ જાયે અજાણુ,
 વાંક નથી એના રે, નથી આજખ્યું તનને. ભૂલવણી૦ ૪
 આત્મા દેહનો ભેદ ન જાણે, તેને માનવ કહેવો શેક;
 મૂર્ખમાં મૂર્ખ ને અધમ એ તો, જન્મ ધર્યો હસાવવા લોક,
 ધીર દેહે ભૂલાવ્યો રે, વશ કર્યું નવ મનને. ભૂલવણી૦ ૫

કાફી ૫ મી.

અપલક્ષણુ દેહનાં રે, દુનિઆને દખાડું;
 સમજે તો સમજાવું રે, વળી સારી સમજ પાડું. ટેક. ૧
 આ દેહ વિષે તું વિચારી જાણે, ઘડીમાં પામે મહાઆનંદ;

૨ ઘનને—મેઘને કે ઘન પદાર્થને. ૩ મલિન ઈં—દેહ જનને પ્રથમ મલિન ચિત્તવાળો કરે છે, તેથી તેનાથી કીમત થઈ શકતી નથી.

૪ દેહ ઇં—દેહ તો અવિનાશી છે અને આ આત્મા તો મારો એટલે દેહનો છે, કેમકે હું દેહ છું. એવી રીતે દેહને માટે વાદવિવાદ કરે છે.

બીજી પળે મહાજોદને પામે, જોજો કુંદીના એ કુંદ,
 અરિથર છે કેવો રે, પ્રતીતથી પેખાકું. અપલક્ષણ ૦ ૨
 એના જેવું કોઈ પાત્ર નથી જન, જોદ કરવાનું જાણ;
 અવળું સહુ થાયે એનામાં, સવળું થાયે તો જાણે હાણ,
 સવળું નથી સમજ્યો રે, લક્ષણ એનાં લેખાકું. અપલક્ષણ ૦ ૩
 એવું રૂપ ધરે જ્યારે એ તો, ત્યારે એ નીચકેશે મહાનીચ;
 સર્વેજનને તો માનવો સાચે, શે દીવો થયો એને બીચ,
 નકામો નકામો રે, કહેતાં ન આવે આકું. અપલક્ષણ ૦ ૪
 સદ્ગુણની જેને સમજ નહિ, અસદ્ગુણ ઉપર અતિ પ્રીત;
 એવા દહની જોહજ થાયો, જેની રૂડી નથી કાંઈ રીત,
 આવે નવ કામે રે, ધીર તૃષ્ણાને તાકું. અપલક્ષણ ૦ ૫

કાશી ૬ કી.

સમુદ્રનો પાર પામવા રે, વહાણની સાથે લેવાયે;
 એનાવિના ન જવાયે રે, સિદ્ધે સાધેન નવ થવાયે. ટેક ૦ ૧

૩ સવળું ઇ—જો કાંઈ સવળું થાય તો તે હાણુ થઈ એમ જાણે છે,
 અર્થાત્ જો આત્રાપીવા વગેરે વિષય ભોગથી એને નિયમિત કરવામાં આવે
 તો તે પોતાની હાનિ કરી એમ સમજે છે!

૪ એવું—ગુણને વિષે દોષારોપ કરનારનું અથવા અનિયમિતપણે
 વર્તનારનું. શે ઇ—જો દેહની વચ્ચે જીવ રૂપી દીવો શું કરવા પ્રગટ્યો ?
 અર્થાત્ એ મનુષ્ય રૂપે જન્મવેળ નહોતો જોઈતો !

૫ ધીર ઇ—ધીરો કહેછે કે એવા દેહ સંબંધી જે કાંઈ તૃષ્ણા થઈ-
 આવે તેને હું તાકું—હણું—નાશ કરું છું.

૧ સમુદ્રનો ઇ—જેમ સમુદ્રનો પાર પામવાને વાહાણની સાદાય
 લેવામાં આવે છે તેમ આયુષ્ય (જેટલા વર્ષનું) આયુષ્ય ભોગવવાનું નિર્માણ

એવી રીતે વિચારીને જોજો, આયુષ્યનો પામવા પાર;
 વારંવાર તો દેહ ધરાયે, કંઈ વેરો આંતરો નહિ લગાર,
 સાચે સરખાવો રે, પ્રતીત પૂરી થાયે. સમુદ્રનો ૦ ૨

તેવા શરીરને માફ તો કહેવું, આ હું છું હું છું કરી પોકાર;
 એનાથકી ભૂલ મોટી છે કોઈ, જાણાવું કેવો મિથ્યા છે હોકાર,
 જાળવીને જોજે રે, ધીરો સાચું ગાયે. સમુદ્રનો ૦ ૩

દૃષ્ટાંતનો સિદ્ધાંત સમજી જા, પછે સરખાવ્ય સર્વે પેર;
 આ હું છું કરી ભાવના વળતી, કરને ખેઠો ઘેર,
 મૂરખ મનાઈશ રે, વિશ્વમાં વગોવાયે. સમુદ્રનો ૦ ૪

જો માનીશ માફ તો કારણ થાશે, નવ બાંધી બેસીશ સ્નેહ;
 એ કોઈના નથી થયો ને થવાનો, જડ અસ્થિર સરખો દેહ,
 જોવો એ જાણાયે રે, ધીર માન્યે વ'વાયે. સમુદ્રનો ૦ ૫

કાણી ૭ મી.

વેરાન વન માનો રે, દેહરૂપ તમે સહુ;
 વર્ણવીને દાખું રે, સાચે સાચું હું તો કહું. ટેક. ૧

મોટી મોટી જો એ જંગલમાં, તેથી થઈ ગયું વેરાન;
 કયી જો તે હું ગણી બતાવું, તું રાખજે સીધી સાન,

થયેલું છે તેટલું બધું, અથવા પ્રારબ્ધ વગેરે કર્મરૂપી આયુષ્ય) સમુદ્રનો પાર
 પામવાને દેહ રૂપી સાધનની સાહાય સેવામાં આવે છે. માટે દેહ એ સાધન
 છે અને દેહ સાધનથી આયુષ્ય ભોગ રૂપી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરનારો જીવ તે
 સિદ્ધ છે. એ જીવ રૂપી સિદ્ધ તે કદાપિ સાધન (દેહ) થઈ શકે નહિ.
 ૪ દૃષ્ટાંતનો સિદ્ધાંત—(પાછળ કહ્યો તેવો).

૧ દેહને વેરાન વનની ઉપમા આપીને વર્ણુછે: વેરાન ઇંડો—તમે સહુ
 દેહ રૂપી વેરાન (ઇંડ) વન માનો.

ખરેખરે ભાખીશ રે, જ્ઞાનદૃષ્ટિવડે લહું. વેરાન૦ ૨

દેહરૂપી વેરાન વનમાં, વિઘ્નો રૂપી છે ખો અનંત;

જાણનાહારા સર્વે જાણે છે, તેણે ચેતી ચાલે મહત,

એવા વેરાનમાં રે, વેગવડે હવે વહું. વેરાન૦ ૩

આગળ જાતાં વૃક્ષ દેખાયે, વેરાન ટળી થાયે વન;

કંઈક મોટાં કંઈક છોટાં જાણાયે, રોમ રૂપીઆં માનો જન,

વિચારીને જોજો રે, એવું તો છે બહુ બહુ. વેરાન૦ ૪

શંકા વગરના થઇ એવામાં, કયી રીતે વસાય;

સદ્ગુરુકેરો સહાય મળે તો, નવપદ્મવ એ રાજ્ય થાય;

ધીરે ધ્યાનમાં રે, સમજી તમે જાણો સહુ. વેરાન૦ ૫

કાકો ૮ મી.

કિલ્લો મેં તો કારમો રે, દેહ રૂપીઓ જાણ્યો;

ખંધારણ બહુ પેરતું રે, અંતર તેથી આણ્યો. ટેક. ૧

૨ ખો—(વિઘ્ન રૂપી). અર્થાત્ નાના પ્રકારનાં અધ્યાત્મ, અધિભૂત અને અધિદેવ, વિઘ્નોવડે એ દેહ પાપમાત્ર થયેલો છે.

૩ વેગવડે વહું—અર્થાત્ તેતું વર્ણન કરવાને આગળ વધું છું.

૪ વૃક્ષ—(રોમ રૂપી). બહુ બહુ—અસ્થિ રૂપી પર્વત, નાડીઓ રૂપી નદીઓ, કાન વગેરેનાં છિદ્રો આદિક ઊંડા ખાડા, જઠરાગ્નિ રૂપી દાવાનળ, વગેરે ઘણાં વાનાં).

૫ શંકા વગરના—નિર્ભય થઇને નવપદ્મવ—નવીન (કુમળાં) પાંદડાં વાળું, અર્થાત્ કુળદ્રૂપ.

૧ દેહને કિલ્લાનું રૂપ આપીને ધીરે સમજાવે છે કે જેમ કિલ્લો અને કિલ્લાનો વસનાર જુદા છે તેમ દેહ અને દેહનો દૃષ્ટા આત્મા એ એ

માંસકેરો ઘણો ગારો કરીને, ખાંધિયો અતિ મનખૂત;
 નસાકેરી તો ઈંટયો કરી છે, ઠીક જોડી દીધાં છે જૂથ,
 રચના કરી રાખી રે, કહે મૂર્ખ મેં માણ્યો. કિલ્લો ૦ ૨

કાઠને કામે વાપરિયાં અસ્થિ, તેના પુરજ કીધા બાર;
 છિદ્રો ઘણાં ઘણાં તો સા'ર્યા, પણ અવાય ન કદી બા'ર,
 ગતિ જો જો કેવી રે, પ્રતીતવડે પરમાણ્યો. કિલ્લો ૦ ૩

એવા કિલ્લામાં ખાંધી રૂંધી રાખ્યો, મને તને કે સર્વને જાણ;
 નીકળવાની આશા ગઈ છૂટી, કોઈ સખદ સુણે ન પ્રમાણ,
 સદ્ગુરુ મળે કોઈ રે, તેણે તો ત્યાંથી તાણ્યો. કિલ્લો ૦ ૪

જો સદ્ગુરુ ન મળી આવે તો, કિલ્લો કેમ કરી તોડાય;
 અંદરનો અમુઝાઈ મરે છે, જેને સમજણ કાંઈક થાય,
 ધીર ધરે ધારણ રે, નૌતમ કિલ્લો એ નાણ્યો. કિલ્લો ૦ ૫

કાશી ૬ મી.

આ દેહ રૂપી મંદિર રે, વારૂ વારૂ દેખાયે;
 જેવું તેં જાણ્યું મનથી રે, લક્ષણ ન તેવું લેખાયે. ટેક. ૧

પાપાણકેરું પૂર ખંધાયું, એવો તારે મને છે દહાવ;
 પણ કાચી મૃતિકાનું એ નથી લાઈ, મિથ્યા કરે હાવભાવ,

જૂઠા છે; મારે દેહને વિષે હું 'પણાનું' અભિમાન ન કરતાં પોતાના દેહના સંબંધ વિનાનો માનીને દેહ સંબંધી અને દેહના સંબંધીઓ સંબંધી સુખ દુઃખથી પોતે હર્ષ ખેદ પામવો નહિ: કિલ્લો ૬૦.

૩ બાર પુરજ—જે હાથ, જે પગ, જે કાન, જે આંખની ભગરો, જે નસકોરાંની પાળિયો અને જે હોઠ, મળીને બાર. છિદ્રો—મુખાદિ.

૪ તાણ્યો—(જીવને). અર્થાત્ તેને જ્ઞાન દરી મુસુક્ષુ કર્યો. ૫ નૌતમ—નવો કે અનુત્તમ. ૧ વારૂ વારૂ—સારું સારું.

સાચી હોય સમજાણ રે, પૂરું ત્યારે પેખાએ. આ દહ૦ ૨,
 તું પાપાણુનું કે'છે ત્યારે હું; તારે મતે મળું પળ વાર;
 લોહનું કે'ને દઢ ગણાશે, નહિ તૂટે ફાટે નિરધાર,
 પણ એ સહુ નકામું રે, બોલ્યું તો ઉવેખાચે. આ દહ૦ ૩
 મારી વાત જો સાચી માને તો, તારૂં થઈ જાય કામ;
 કાચના કૂપા જેવી માન કાયા, મિથ્યા માની ન બેશીશ ધામ,
 નામ માત્ર ન રે'શે રે, મારી નથી મેખાએ. આ દહ૦ ૪
 ઘણાંની ગદ્ય તે જોઈ તેં જાતે, તેમ જાશે તારી નિરવાણ;
 મંદિર કે મઠ કે'ની ગમે તે, નથી થવાનું એક પ્રમાણ,
 મંદિર મઠ પડતા રે, ધીર પૂરા પેખાચે. આ દહ૦ ૫

કાકી ૧૦ મી.

જેવી દહ તારી રે, તેવી તો બીજા સર્વેતાણી;

૨ પાપાણુકેરૂં ધ૦—અર્થાત્ તું જાણેછે કે તે દઢ છે, પણ વસ્તુતઃ તે કેવળ અદઢ છે. હાવભાવ—પ્રીતિના ચાળા.

૩ ઉવેખાચે—એ બોલ્યાની અવગણના થાય. કેમકે એવું દઢ કહ્યા પછી બ્યારે તે ભાગી જાય ત્યારે તારૂં અને મારૂં કહેવું મિથ્યા થાય.

૪ કાચના કૂપા જેવી—જેમ કાચનો કૂપો કંઈ હોય છે તથાપિ ટકારે લાગતાં ભાગી જાય છે તેમ દેહ પણ મજબૂત જણાતો છતાં તેમાં વિકૃતિ થઈ તેને નાશ પામતાં વાર લાગતી નથી. નામ ધ૦—તેનું નામ સરખું પણ પાછળ રહેવાનું નથી. કારણ કે તેના ઉપર કાંઈ મેખા (મેખ) મારી નથી કે જેથી તે ચોટી રહે !

૫ ગઈ—(દેહ). મંદિર ધ૦—એ દેહને તું ગમે તો મંદિર કહે. કે ગમે તો મઠ કહે; એમાંનું એકે પ્રમાણ થવાનું નથી, કેમકે ધીરો કહેછે કે મંદિર અને મઠ પૂરેપૂરા પડીજાય છે, એમ જોવામાં આવે છે.

ને ને થાય તુજને રે, બીજનું તેવું લેને ગણી. ટેક. ૧

નેનાવડે તારી દહ બંધાઇ, તેનાવડે સર્વની જાણ;

કાંઈ તારામાં વધારે નથી, બીજમાં જોછું નથી નિરવાણ,

મારી તારી કે'છે રે, ધાંચ એ તો મોટી ઘણી. જેવીં ૨

તારી અને નારીની દહ જોજે, એક માટીની છે ઘડેલ;

મહિલા પર જે મોહ થાય તે, જાણ્યની માયાના ફેલ,

એક ઈંદ્રિયનો ફેરજ રે, બાકી કરચને સરખામણી. જેવીં ૩

અવયવ ભિન્ન જણાશે કોઇ કોઇ, તેમાં મુખ્યતાનો નહિ ફેર;

અનુભવે એવું અને દેખેછે, ત્યારે વા'લાંમાં શે કરે વેર?

સમજ સમજવું રે, સર્વે છે હીરાકણી. જેવીં ૪

દખાઇ આવે એવું દુનિઆમાં સર્વે, તોય સમજવું તુંને સાર

હું અને મારાપણું જો છૂટે, તો પામી ગયો તું પાર,

ધીરાને નથી કાંઈ રે, ગાજેછે જેને માથે ધણી. જેવીં ૫

કાણી ૧૧ સી.

દહ રૂપી મંદિર રે, મોંઘામાં મોંઘું માને;

છે કુશકાથી મોંઘું રે, તેને તો કો ન પિછાને. ટેક. ૧

૨ મારી તારી ઇ—એકજ જાતની બે દેહમાં મારી અને તારી એવું તું કહે છે એજ મોટી ધાંચ છે. ૩ મહિલા—સ્ત્રી.

૪ મુખ્યતાનો—શરીરની મુખ્ય રચનાનો. અનુભવે ઇ—એ પ્રમાણે સરખાપણું તું અનુભવે છે (અમુક પદાર્થથી કે બનાવથી એક માણસને જેવું મુખ દુઃખ સ્વાભાવિક રીતે ઉપજે છે તેવુંજ મુખ દુઃખ બીજાને પણ ઉપજે છે, એમ તું જાણે છે) અને દેખે છે (દેહની રચના વગેરેમાં) સારે તેવાજ પોતાનાં વાહાલાંનાં દેહ સાથે. વેર શું કરવા કરે છે? ૫ હું—અભિમાન. મારાપણું—મમતા.

- જ્ઞાનેન્દ્રિયો રૂપી પ્રગટ ગોખમાં, મતિ રૂપી ઘરધણિયાણી;
રાગમાં રોજ રમ્યા કરેછે, તેને નથા લેતું કોઇ જાણી,
પ્રાણી પચાવે રે, દાવમાં દે દાને. દહ૦ ૨
- એ દહ રૂપી મંદિરમાં જાણો, એક ભૂંડણુ જેવી નાર;
જેના પરિવાર તેના જેવો, કહું તેના કંઈક વિસ્તાર,
નામ નથી કહેવાં રે, છત રૂડી છે છાને. દહ૦ ૩
- ચતુર નારી થઈ ફરતી ચિંતા, જાણતી દીકરીઓ અનેક;
જે દીડી કોઇને નવ ગમતી, વીસરાવતી વારૂ વિવેક,
સાવધ રહે સાચા રે, નીકર વગોવાય વાને. દહ૦ ૪
- માંધું મંદિર એવાને કહેવું, તે તો ઠીક નથી કંઈ ઠાક;
એ મંદિરમાં વપરાયલો જોજો, કઠણ અસ્થિનો કાક,
ધીર નથી મંદિર રે, ધારી જીઓને ધ્યાને. દહ૦ ૫

કાફી ૧૨ મી.

મારી મારી કહે છે રે, મૂરખ તારી ક્યાંહી હતી;

૨ જ્ઞાનેન્દ્રિયો—દ્રષ્ટુ, ચક્ષુ, શ્રાણુ (નાકતું ઇન્દ્રિય), શ્રૃંગી, ત્વચ્ચા, એ પાંચ. એ પાંચને ગ્રેરણા કરનાર મતિ છે. માટે તેને ઘરધણિયાણી કહીછે. મતિ એક ઇન્દ્રિયમાંથી બીજા ઇન્દ્રિયમાં અને ત્યાંથી ત્રીજા ઇન્દ્રિયમાં એમ સ્વેચ્છા પ્રમાણે જાયછે માટે ઇન્દ્રિયોને ગોખની ઉપમા આપી છે તે યોગ્યજ છે. રાગમાં—પ્રીતિથી. પ્રાણી ઈ—એ શુદ્ધિ એમ કરીને પ્રાણીને પચાવે છે—રાંધી નાખે છે—નાશ કરે છે (વિષયલાલસાથી હેરાન કરીને), અને દાવમાં આવે તો દાનમાં આપી દેછે—સમૂળગો નાશ કરેછે.

૩ ભૂંડણુ જેવી નાર—(ચિંતા રૂપી). છત ઈ—એના પરિવારની છત જાને (ગુપ્ત સ્થાનમાં) રૂડી (ઘણી) છે. ઉદ્દિગ્નતા, ઉદાસી, ગ્લાનિ, આધિ, વ્યાધિ, વગેરે ચિંતાનાં સંતાન જાણવાં,

સંગ થયો બે જાણનો રે, ત્યારે તો તારી કાયા છતી. ટેક. ૬
 એવી રીતે ઉત્પન્ન થઇ છે, તારી કાચી કાયા જાણુ,
 તેને તો પાકામાં પાકી માને, મારી મારી કરી પ્રમાણુ,
 ખૂડી જઇશ બાપડા રે, નથી કાંઈ ગાન ગતિ. મારી૦ ૨
 કોકે તારી કાયા ઉપજાવી, કેવે પદાર્થે થઇ તેહ;
 તેના તો કાંઈ વિચાર કર્યને, મલિનમાં મલિન તારી રહે,
 કશા નથી કામની રે, એતાણું એત મૂઠમનિ. મારી૦ ૩
 તારી માથે તને પાળી ન પોષી, મોઠો કર્યો કોણ કાજ;
 પૂરો કર્યો હોત ને નવ પાળ્યો, ત્યારે થઇ ગયો હોત તું ત્યાજ,
 જીવ્યો ત્યારે જોને રે, રામાણુ તો જોડી રતિ. મારી ૪
 રામાની કાયા નથી કાંઈ તારી, તારી પોતાની નથા હાથ;
 બન્ને અગનિમાં બળવાની મૂરખ, એકે આવવાની નથી સાથ,
 ધીરનું માન્ય સાચું રે, ભજ પૂર્ણ પ્રભુપતિ. મારી૦ ૫

૧ જે વસ્તુ પૂર્વકાળમાં નહોતી, અને જે હવે પછી રહેવાની નથી,
 પણ જે માત્ર મધ્યમ કાળમાં દેખાય છે તેને નાશવંત જાણવી. એવા સિદ્ધાંતને
 અનુસરીને ધીરો કહે છે કે, મારી મારી ઈ૦. બે જાણનો—માતપિતાનો.
 છતી—પ્રકટ થઈ. ૩ કેવે પદાર્થે થઇ તેહ—અર્થાત્ તે અપવિત્ર અને ગળ-
 ૩૫ પદાર્થથી થયેલી છે. પુરાણમાં કહે છે કે,—

“યત્ પ્રાતઃસંસ્કૃતં ભોજ્યં સાયં તત્ત્વ વિનશ્યતિ ।

તદન્નરસસંપુટે કાવે કાનામ નિત્યતા ?”

“જે ભોજ્ય સવારમાં તૈયાર કર્યું હોય તે સાંજે જગડી જાય છે;
 એવા ભોજ્ય પદાર્થના રસથી પુષ્ટ થયેલી કાયામાં વળી અવિનાશીપણું તે
 શું ?” અર્થાત્ કાયા વિદ્યારવાળા પદાર્થોથી ઉત્પન્ન થયેલી છે માટે જલદી
 વિકૃતિ પામે એવી છે. ૪ પૂરો છું—જે તારી માતાએ તને પાળ્યો ન હોત
 અને પૂરો કર્યો હોત—મારી નાખ્યો હોત.

કાફી ૧૩ મો.

ગર્વ તજ્ય ઘેઝડા રે, મલિનપાણું દીસે કેવું;
 તારા દેહમાં શું ભરિયું રે, એ છે શું જોવા જેવું ?   ટેક. ૧
 મુખમાં તો નર્યું થુંક ભર્યું છે, કફનો છે કોઠાર;
 ખું ખું કરે ત્યારે ચીતરી ચઢતી, એવો તારા દેહતણો દિદાર,
 ધિઃકાર કંઈ ધારચને રે, વિચારચ અવળું એવું.   ગર્વ ૦ ૨
 નાકમાંહે મળ અતિશે ભરિયો, આંખે પિયાતણો નહિ પાર;
 કર્ણના મેલને કોણ ગણે છે, માથું મૂડાવે તું વારવાર,
 જંતુ મેલકેરાં રે, લેછે કરિયું દેવું.   ૩
 અંગોઅંગ તપાશ્યને તારાં, દખીશ મેલતણો લડાર;
 એવા ઉપર શું પ્રીતિ ધરેછે, માફ માફ કહેતાંને ડાર,
 સમજાણ ગ્રહે તું તો રે, મારે નથી કંઈ લેવું.   ૪
 પ્રીત અચોચ પર થઈ તુજને, બંધાયો વિધ વિધ બંધ;
 કોઈતું કહ્યું માને નવ મૂરખ, છતી આંખે થયોછું અંધ,
 ચિંતા ધીરને એટલી રે, માટે વાત તો એવું.   ૫

કાફી ૧૪ મી.

હાડપિંજર જઈ જને રે, રમશાન માંહે તું તો જઈ;
 મતીતિ પૂર્ણ થાશે રે, દશા તો કેવી દેની થઈ.   ટેક. ૧
 હાડપિંજર કંઈક આપું જોજે, પછે કરજે મન વિચાર;
 એવું હાડપિંજર તો છે મારું, ચર્મે મઢતું નિરધાર.

૧ એ ૪૦—એ શું જોવા જેવું છે? અર્થાત્ જોવા જેવું નથી. ૩ લેછે
 ૪૦—તે તારી પાસેથી પૂર્વતું લેહેણું લેછે (તને કરડીને). ૪ કહેતાંને—
 કહેનારને. ૫ વાત એવું—વાતને ઉપક્રમ કરે.

પાર પછે પામીશ રે, ભેટીશ ગુરૂને તો ધધ હાડપિંજર૦ ૨
સ્મશાનજ્ઞાન ને થશે તુજને, જે ઘેર આવી વીસરી જવાય;
તો તો ગયાનાં અર્થ નથી કાંઇ, ભલે બેઠો બેઠો ખત્તા ખાય,
પણ નથી મોહની રે, જોજે હાથમાં તો લઇ. હાડપિંજર૦ ૩
રાખોડી થઇ પડ્યા ઢગ જે જે, તે તે થવાના સહુ સંસ્કાર;
એમ થવામાં પણ માને છે, જન તો પુણ્ય અપાર,
પાપી રહવડતા રે, રણે મરે રગડી રમ્મ. હાડપિંજર૦ ૪
તેવી દશા તો નવ જોવાય તુંથી, તારો દેહના થયા શા હાલ;
કોઇની દેહ અમર નથી બૂંડા, શીઠ ખોટા ધરેછે ખ્યાલ,
ધારણુ ધરય ધીરા રે, જવાની જે તે તો ગઇ. હાડપિંજર૦ ૫

કાફી ૧૫ મી.

તરતીબે કરય તાતો રે, પાળી પોષી દેહ તારો;

૩ સ્મશાનજ્ઞાન—સ્મશાનમાં શયન દહન કરવા ગયેલાને શબની અંતિમ સ્થિતિ જોઇને થયેલો વૈરાગ્ય. એ વૈરાગ્ય ઘેર આવ્યા પછી બૂલી જવાય છે માટે સ્થિર નથી. કહેછે કે—

“ ગર્ભે વ્યાધી સ્મશાને ચ પુરાણે યા માતિ ભવેત્ ।
સા યદિ સ્થિરતાં યાતિ કો ન મુચ્યેત્ વંધનાત્ ? ”

અર્થ:—ગર્ભને વિષે, વ્યાધિ થાય ત્યારે, સ્મશાનમાં, અને પુરાણ અવળું કરતી વખતે; જે બુદ્ધિ થાય છે તે બુદ્ધિ જો સ્થિર થાય તો અંધનથી દોણ મુક્ત થાય નહિ? મોહની ઇન્દ્રિય—હાડપિંજર એ કાંઈ મોહની (મોહ ઉપનવે એવી વસ્તુ) નથી. ૪ તે તે ઇન્દ્રિય—તે તે સહુ સંસ્કાર તને પણ થવાના—તારી પણ રાખોડી થઈ જવાની. એમ થવામાં—અગ્નિસંસ્કાર થઈ દહન થવામાં. રણે ઇન્દ્રિય—રણમાં રહીને રગડાઈ મરેછે અથવા રમ્મની પેઠે રગડાઈ મરેછે.

૫ જવાની ઇન્દ્રિય—જે દેહ એક દિવસ જવાની છે તે તો ગઈ! અથવા જવાની તો ગઈ, હવે વૃદ્ધાવસ્થા આવી છે એટલે મૃત્યુ નજીક આવ્યું છે.

છાતું માતું ખવડાવ્યને રે, વિચાર લેને કંઈક મારો.   ટેક. ૧
 રંગ વિધ વિધ રમાડને એને, જગત પર જે જે સુખ;
 સુખ માગી વસ્તુ આણી આપને, નવ દેખાડીશ રજ દુઃખ,
 જોરો ગખડ કરને રે, જાણે ટળશે વારો !   તરતીએ ૨
 જમડા કદી મદી ભૂલા પડ્યા હશે, તો જશે બચી એક વાર;
 ખીજ વાર તો વારો આવશે, નહિ મૂકે તે નિરધાર,
 ત્યારે તારો દહજ રે, કેવો થશે તે ધારો.   તરતીએ ૩
 એક રંકનો દહ હશે તે, નહિ પળાયો પોષાયો હોય;
 તે તારી પાસે આવીને પડશે, એનાં સગાં તો સરખું રોય,
 તને બાળવા માંડ્યો રે, ત્યારે તું લાગે અકારો.   તરતીએ ૪
 જે પિંડ પોષાયો વગરનો, તેને સળગી જતાં ન લાગે વાર;
 તારે તો કાઠ ઘણું એક જોઈએ, થશે દુઃખકર દહ નિરધાર,
 તારું ધાર્યું કાંઈજ રે, થશે નહિ વિચારો !   તરતીએ ૫

કાફી ૧૬મી.

કાદવ માંહી કળિયો રે, માતંગ મહામસ્તાનો;
 કારમી ચીસો પાડે રે, થાકે ત્યારે રહે છાનો.   ટેક. ૧
 તેવાને કાદવાનેજ વિચારે, નિર્બળ હસ્તી કોક;
 તેનાથી તેનું શું કારજ થાય, ધાર્યું તો સર્વે કોક,
 છે વિચારની પાતજ રે, એક મન કરી માનો.   કાદવ ૨
 તેમ કામ ક્રોધ રૂપી ઘાટ કાદવમાં, તારો દહ હૂખી ગયો જાણ;
 તેને ઘણા નિર્બળ કયમ કાઢે, બૂમો પાડી થાકે વાણ,

---

૨ જાણે છં—જાણે મોતોતો વારો ટળી જશે ! ૪ અકારો—અગ્રિય.
 ૫ તારું ધાર્યું છં—તે દેહને પુષ્ટ કરીને બહુ દિવસ જીવવાનો પાત
 કર્યો હશે, પણ તેમ થવાનું નથી. ૨ એક મન કરીને—એકાગ્ર થઈને.

પ્રાણુ થાય પૂરા રે, પાવૈને ન ચઢે પાનો | કાદવ૦ ૩
 સાચો શૂરવીર કોઈ હોય તો, કરે કાઢવાનો ઉપાય;
 તે તેના અંતરમાં આવે તો, નીકર કહે જોદા છો ખાય,
 શી પડી તેને રે, મળી આવે કોઈ દાનો. કાદવ૦ ૪
 મારા સદ્ગુરુ જેવા ને દર્ખે તો, કીચડથી કાઢી કરે કામ;
 દહનું સર્વે દખાડી દે તે, કહે છે કીમત એક બદામ,
 ધીર જેવા સમજે રે, સમજી ન રહે જાનો. કાદવ૦ ૫

કાફી ૧૭ મી.

દહને કાજે રે, તેં તો જ્ઞાને શું શું કર્યું ?
 ઘણું ઘણું ધન જ્ઞેડ્યું રે, તેણે શું તન તારું તર્યું ! ટેક. ૧
 મહામોહું તેં રાજ્ય મેળવ્યું, મંદિર મેળવ્યાં અનેક;
 નૌતમ નારી એને કાજે તેં, મેળવી તીજે ટેક,
 કર્યા પુત્ર ઉત્પન્ન રે, ધ્યાન એને કાજે ધર્યું. દહને૦ ૨
 એને કાજે તેં તો ચાકર રાખ્યા, વળી નાકરનો નહિ પાર;
 મિત્ર કુટુંબીને બહુ પોખ્યા, મારો દહ કહ્યો વારંવાર,
 તેણે તો લગાવ્યાં રે, વપુ એણી વિધે વર્યું. દહને૦ ૩
 રસોઈઆ રાખી રસોઈ કરાવી, દહને દીધું નહિ દુઃખ;
 તે દહ તો તારો નવ થાતો, એણું મહંત કહેતા મુખ,

૩ નિર્બળ—સ્થિર નહિ થયેલા સદ્ગુણ. અથવા સામાન્ય હરિભક્તો.
 પાવૈને ૪૦—કામ ક્રોધાદિક કાદવમાં કળેલાને. ૫ સર્વે—દેહના અપવિત્ર
 પદાર્થો, તેની ક્ષણભંગુરતા, વગેરે.

૨ એને કાજે—દેહને કાજે. ૩ મારો ૪૦—મારો દેહ, એમ તેં વારં-
 વાર કહ્યું ! વપુ ૪૦—એણી વિધે (એ રીતે) તું વપુ (શરીર)ને વેળા
 —તેં (શરીર પસંદ કર્યું).

વિચારી ને વાતડી રે, કડું કે ભૂંડું તેં તો કયું, દહને ૪
 ને મેળવ્યું તેં એને કાળે, તેના એણે કર્યા સારો નાશ;
 પૂર્ણ પ્રતીતિ થઇ હશે તારી, પણ તેં કરી નથી પ્રકાશ,
 ધીરો તો કહે સાચું રે, મારું તો એણે સર્વે હર્યું । । દહને ૫

કાકી ૧૮ મી.

દહ વિષે સહુને રે, પ્રથમ પૂછું હું પ્યારો;
 ઉત્તર તેના આપો રે, જેવો સમજે સારો. દેક. ૧
 દહ બાપડાની બાહર ભરિયું, રૂધિર ચારે પાસ;
 અંતર માંહે છે એનું એ, કંઠક માંસ વસાનો વાસ,
 અનેક છે એવાં રે, છૂટે બધાંયે ભારો. દહ ૨
 હવે એના હું ધર્મજ ભાણું, તેના કરજો તમે વિચાર;
 મરણ ધર્મ તો માન્યો છે એણે, ખરેખરો સ્વીકાર્યો સાર,
 ગીતાનું વેણ માન્યું રે, સ્વધર્મ માન્યો પ્યારે । દહ ૩

૫ સારો નાશ—(કરીને કાઢ વખત દેખવામાં ન આવે એવી રીતે).
 પ્રતીતિ—ખાતરી. એણે—એ દેહે (કેમકે દેહના સંબંધને લીધેજ
 માયાનો મોહ વળગે છે). કે એ પ્રતીતિએ અથવા ધીરો સાચું કહે છે કે
 એ દેહે મારું તો સર્વે (સંબળું દુઃખ, રાગ, દ્રેષ, મોહ વગેરે, હર્યું । (એ
 દેહવડે હરિસેવન રૂપ સાધન બની આવવાથી).

૨ વસા—એ નામનો શરીરમાનો ધાતુ. અનેક—મેદ, મનભ, અ-
 રિય, વીર્ય, રસ, પિત્ત, કફ, મળ, મૂત્ર. વગેરે ધણાંક. છૂટે ધૃ—એમાંનાં
 કંઠક છૂટે (મળ રૂપે બાહ્યર નીકળી જાય છે) અને વળી ભારો બધાય
 છે (અન્તરસમાંથી નવાં નવાંનો સંચય થાય છે).

૩ ધર્મ—સ્વાભાવિક ધર્મ. મરણ ધર્મ ધૃ—મરણ એ દેહનો સ્વભા-
 વિક ધર્મ છે. ગરુડપુરાણમાં કહે છે કે:—

છોડાવનારથી નવ છૂટે, એવો માન્યો એણે એવ;
 છૂટેલો તો અમે કંઈ નથી દીઠો, હવેથી આજવેલે એવેન!
 ત્યારે કહો તમે રે, આરં એમાં શું થયે? ૨૬૦ ૪
 કંઈ નથી એમ કહેવું પડશે, આરં તો દેહની માંદા;
 ત્યારે મોહ થયે શે મિથ્યા? ખૂડતાની સાદો બાંધ,
 ધીરાનું છે સાચું રે, તરવાનો કહે આરો. ૨૬૦ ૫

કાંઈ ૧૬ મી.

સ્નેહ નથી એને રે, વિચારે તે વાત આને;
 સમન્તે સમન્તવું રે, તમારા ભણા કાને. ૨૬૧ ૧
 દેહનો મિત્ર તો દહ દખાડી, ને જૂતામાં જૂનો સંગી;

“ સંસારસાગરે મગ્નજાતકાનિયો દુઃખદ ।
 કોન સ્વેત તં લોકે મત્યાં મગ્નવર્મજાન ? ”

સંસારસાગરમાં ડૂબેલાને ને નિશ્ચય તારે છે, એવા હૃદયને મરણ
 વર્મવાળો ક્યો નહુમ્મ ન થયે ? ” ગીતાનું વેણુ—“ શ્રેયાન્સ્ત્રવર્મોવિગુનઃ ”
 — “ શુણુ વગરનો પણ સ્વવર્મ શ્રેય છે ” એટું ભગવદ્ગીતાનું વચન
 મરણ વર્મ એ વિશુણુ (શુણુ ચક્રિત) છે એવો દેખાઈતું ન છે.

૪ મરણ કોઈ પ્રકારે છૂટું નથી તે વિષે કહે છે: છોડાવનાર હં—
 એ મરણ વર્મ એવો છે કે તે છોડાવનારથી છૂટો નથી. હવેથી હં—
 એ દેહની પુષ્ટિને અર્થે ને અન્નપાનાદિક અવસાન્ય દોષ છે તે પણ પાહું
 મગનું નથી !

૫ કંઈ નથી હં—દેહની માંદે કંઈ આરં નથી, એમ કહેવું પડશે.
 ખૂડતાની હં—તને મોહ તલ્લે, એટલું નહિ, પણ ને એવા મોહ વરી
 હૂંડનો દોષ તેનો દોષ પદ્ધતિ તેને પણ બચાવે. ૧ એને—એ દેહને.

જેના વિના એને નવ ચાલે, પણ વિપળના પ્રસંગી,
 આજ કહું એવો રે, વ્યર્થ ન આવો વાળે.   સ્નેહ૦ ૨
 જન્મતાં કે પંચ માસ પહેલાં, કે તેથી પહેલાં હોય સાર;
 તેને તો કારજ કાંઈ નથી આંહી, દહના મિત્રનો જાણવો સાર,
 જૂનામાં મહાજૂનો રે, દહ જીવોને ત્યાજે !   સ્નેહ૦ ૩

૨ જીવને દેહનો મિત્ર કલ્પીને કહે છે: દેહનો ધ૦. પણ ધ૦—જે એ મિત્રો પણ વિપળના પ્રસંગી છે—પણે પણ અને વિપણે વિપણે જન્મને પરસ્પર પ્રસંગ પડે છે. એવો—એવો મિત્ર.

૩ જીવ અને દેહની મિત્રતા ક્યારથી છે તે બતાવે છે: જન્મતાં ધ૦—કેટલાક કહે છે કે દેહનો જન્મ થવાની સાથેજ જીવ તેમાં પ્રવેશ કરે છે. કેમકે જન્મ પેહેલાં તેને શ્વાસોચ્છ્વાસ ચાલતો હોતો નથી માટે જ્યારથી પ્રાણવાયુ દેહમાં પ્રવેશ કરે ત્યારથી જીવનો પ્રવેશ માનવો યોગ્ય છે. લોકોમાં પણ મરનારના પ્રાણ ગયા એમ કહેવાય છે, માટે પ્રાણ એજ જીવનું સ્વરૂપ છે. બીજા કેટલાક એમ કહે છે કે પ્રાણ તો વાયુ છે માટે જડ છે; એ જડને જીવ માનવો એ જોડા છે. વળી જન્મતાં પેહેલાં ગર્ભનું ચલનવલન પાંચ મા માસથી થવા લાગે છે, માટે પાંચ માસનો ગર્ભ યથા પછી જીવ તેમાં પ્રવેશ કરે છે એ માનવું સચુક્તિ છે. બાગવતાદિ શાસ્ત્રોમાં પણ પાંચમે માસે ગર્ભમાં જીવ પ્રવેશ કરે છે એમજ કહેલું છે. કેટલાક વળી એમ કહે છે કે ગર્ભ પાંચમે માસે ચલનવલન પામે છે તેટલા ઉપરથી તેમાં જીવનો પ્રવેશ થયો એમ અનુમાન કરવું સચુક્તિ નથી: કેમકે વાયુ વગેરેના યોગથી પણ ચલનવલન તો થાયછેજ. પરંતુ ગર્ભની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થવી તે જીવ વગર થઈ શકતી નથી. વળી ગર્ભાશયની ગરમીમાં નિર્જીવ પદાર્થ વર્ધમાન દશામાં જીવોને તેવો રહી શકે નહિ, કેમકે બીજા નિર્જીવ પદાર્થ શરીરની ગરમીથી કાઢી જતા કે પાચન ચર્મ જતા જાણવામાં છે. માટે જ્યારથી ગર્ભ ઉપન થયો ત્યારથીજ જીવ તેમાં હોવો જોઈએ, એ અનુમાન વધારે સચુક્તિ છે. એટલા ઉપરથી માતાપિતાના વીર્ય સંયોગ વખતેજ જીવ તેમાં પ્રવેશ કરે છે એમ માનવું જોઈએ. કેટલાક જીવને તેથી પણ પેહેલાંને દેહના સંબંધ વાળો માને છે: તે એમ તકરાર લાવે છે કે વીર્યસંયોગકાળે જીવ તેમાં

હવે ને દેહ તો જોડાઈ રહેછે, એક બળે ને એક હડી જાય;
 કોઈ કોઈનો સંગી નવ થાય, કે દુઃખ વેળાયે ન કરે સાંય,
 જોવો હવે તેવો રે, આવો દેહ પર દાઝે ! સ્નેહ ૪
 હવેનો સંગી એ નવ થાતો, તો પછે તમારો શે થાય ?
 આશા અજગી મૂકીને બેસો, મારો મારો કહેનારા પસ્તાય,
 ધીર ધરે ધારણુ રે, વસે નિવૃત્તિ રાજે. સ્નેહ ૫

કાફી ૨૦ મી.

ઉપાય એક દાખુ' રે, તારે તો કામ તે આવે;

પ્રવેશ કરે છે એમ માનવાને કાંઈ પ્રમાણ નથી; કેમકે જો વીર્યસંયોગકાળે
 હવે તેમાં પ્રવેશ કરે અને તે પેહેલાં વીર્યમાં હવે ન હોય તો સંયોગકાળ
 સુધી તેણે વાટ જોઈને ક્યા સ્થળમાં બેસી રહેવું ? ઘણા હવેા ઘણા સંયો-
 ગકાળની વાટ જોઈને બેસી રહ્યા હોય તો સંયોગકાળે ગર્ભમાં પ્રવેશ કરવાને
 હવેાની પડાપડી થાય છે કે કોઈ નિયંતા તેને બળાકારે કેદીની પેટે પ્રવેશ
 કરાવે છે ? હસાદિ પ્રશ્ન પરંપરા ઉપજવાથી સંયોગકાળે હવે પ્રવેશ કરે છે
 એમ માનવામાં વાત લાંબી વધી જાય છે માટે વીર્યમાંજ હવે છે એમ
 માનવું સચુક્તિ છે. એજ રીતે વીર્યમાં નહિ પણ અન્નજળાદિમાં હવે
 છે એવી પણ દ્રશ્યનાઓ કરેલી છે. માટે ધીરો કહે છે કે ગમે તો તેથી
 પણ પેહેલાંનો હવે દેહના સંબધવાળો બસે હોય ! તેને ઇ—તે હવે
 તો નિર્વિકાર, નિર્લેપ, એવા ગુણવાળો હોવાથી તેને તો આંહી (આ કોઠ-
 માં) કાંઈ કારણ નથી; પણ દેહના મિત્ર તરિકે એ શું કરે છે તે સાર
 જાણવો છે. તે સાર કહે છે: જૂનામાં ઇ—તે દેહનો જૂનામાં જૂનો
 મિત્ર છે છતાં દેહ તેને તજે છે તે જુઓ !

૪ જોવો ઇ—હવેને પણ તેવોજ જોવો. કેવો જોવો ? આવો ઇ—
 તે દેહ પર આવો (આ પ્રકારે) દાઝે છે ! અર્થાત્ બેમાંથી કોઈ કોઈનો
 સંગી થતો નથી, એવો દાઝે છે ! મતઝગ કે કોઈ કોઈને માટે દાઝવું
 નથી ! ૫ એ—એ દેહ. રાજે—રાજ્યે—નિવૃત્તિરૂપી રાજ્યમાં.

કરી જોવા વિચારે રે, ફરતાં તો ત્યારે ફાવે. ટેક. ૧

ચંચળમાં ચંચળ તુંને જણાયો, દહ નાશ થવાને કાળ;

કાંઈક પ્રતીત થઈ હશે હાવાં, એણે રોળી નાખ્યાં ઘણાં રાજ,

કહું ત્યારે હું તુંને રે, ભક્ષણ કર્ય જો ભાવે. ઉપાય૦ ૨

તુંને તો એ તણ જવાનો નિશ્ચે, એમાં તલમાત્ર નથી કાંઈ જૂઠ;

તારા દેહને એમ તું દમને, જા ચાલ્યો જા તું ઊંઠ,

નથી હું પરતાતો રે, લક્ષ એવું જો લાવે. ઉપાય૦ ૩

એ તુંને મૂકીને જાય જે પહેલાં, તે પહેલાં તું કરને વિચાર;

હુંજ એને મૂકીને જાઉં, થઈ મરણવો નિરધાર,

મરડ જશે એનો રે, સપડાશે એ દાવે. ઉપાય૦ ૪

૧ કરી ઇ૦—તું તે ઉપાયને કરી જોવાને વિચારે તો. ૨ ચંચળ—
ક્ષણભંગુર. ભક્ષણ ઇ૦—એવી રીતે દેહને નાશવંત બણ્યા પછી જો તને
ખાવું ભાવતું હોય તો ખા. એ વિષે એક વિદ્વાન કહે છે કે—

“ મસ્તકસ્થાયિનં મૃતું વાદિપચ્ચેદયં જનઃ ॥

આહારોપિ ન રોચત કિમુતાકૃત્યકારિતા ? ”

અર્થ—“ જો મોત માથા ઉપર રહેલું છે એમ આ લોકો જાણે તો તેમને
ખાતાવું પણ ન આવે, તો પછી નદારાં કાંઈ તો કેમજ કરે ? ”

૩ તારા દેહને ઇ૦—જો એ દેહ તને છેવટે તણને જવાનો છે, ત્યારે
ઉંઠ, જા, તુંજ એના વૈભવને પણ મૂકીને ચાલ્યો જા, અને એમ કરીને તું
એને દમન કરે. અર્થાત્ જે જવાનોજ છે તેના ઉપર રોડ કરીને તેનું લાલ-
નપાલન શું કરવા કરવું ?

૪ મૂકીને જાઉં—(નિર્વિકલ્પ સમાધિમાં). ભર્તૃહરિ પણ એવુંજ કહે
છે કે—

માફં માન્યામાં મોંઘી વસ્તુ મળશે, ધ્યાનમાં ધારણે તું;
 ખરેખરું તત્વ કહી મેં દાખ્યું, ન સમજશ શુંયનું શુંય,
 ધીરાનું માન્ય સાચું રે, અવતરવાનું નવ આવે ! ઉપાય૦ ૫

કાફી ૨૧ મી.

કાયા રૂપી કાચબો રે, કેવો તારો થઈ રહ્યો;
 સ્વરૂપ શોધ એનું રે, સત્ય બોલ મેં તો કહ્યો. ટેક. ૧
 સંસાર સાગર માંહે પડ્યો છે, તારો કાયારૂપી કાચબો બાણ;
 તૃણારૂપી બબોલ મોટી જાણ, માંહી ભરાઈ બેઠો નિર્બાણ,
 ન નીકળે તે તો રે, વારિમાં તે બાણે વહ્યું. કાયા૦ ૨

“ अवश्यं यातारश्चिरतरमुषित्वापि विषया
वियोगे को भेदस्त्यजति न जना यत्स्वयममून
व्रजंतः स्वातंत्र्यादतुलपरितापाय मनसः
स्वयं यक्ता ह्येतेशमसुखमनंतं विदधाति ॥ ”

અર્થ—“ દેહાદિક વિષયો ધણા કાળ રહીને પણ બ્યારે ત્યારે અવસ્થ
જવાના તો છેજ, અને માણસ પોતેજ પોતાની મેળે સમજતે તેને છોડીદે
તોપણ જવાના છે; ગમે તે પ્રકારે વિષયોનો વિયોગ તો થવાનોજ. ત્યારે
એ બન્ને વિયોગમાં શો ફેર છે કે જોથી મનુષ્ય તેને પોતાની મેળેજ છોડી
દેતો નથી ? તે ફેર હું કહું છું : જો વિષયો પોતાની મેળેજ જાય તો તેથી
મનને અપાર પરિતાપ થાય છે; પણ મનુષ્ય પોતાની મેળેજ તેમને છોડી દે
તો તે અનંત શાંતિસુખ આપે છે ।

૫ મોંઘી વસ્તુ—મોક્ષ. ન છ૦—કાંઈને દેકાણે કાંઈ સમજશ નહિ,
અર્થાત્ દેહ તજવો એટલે આત્મધાત કરવો. એમ કહેવાનો મારો હેતુ
નથી ! ધીરાનું કહેલું સાચું માનવાથી શુ ફળ થાય ? અવતરવાનું છ૦—
તેથી અવતરવાનું આવે નહિ—ફરી જન્મ લેવો પડે નહિ ।

૧ દેહને કાચબાનું રૂપ આપીને વર્ણવે : કાયા છ૦—તારો કાયા-
રૂપી કાચબો કેવો થઈ રહ્યો છે ! ૨ વારિમાં છ૦—તે પાણીમાં વહી જાણે
છે—સંસારનાં કાર્ય કરી જાણે છે.

શોધનાર તો શોધી મરે પણ, દેખાયે નવ લગાર;
 ઊંડે ઊંડું પેસવાને વિચારે, જાણે સંતાઈ રહ્યામાં ભાર,
 સાહે કોઈ સંતજ રે, લક્ષણ તેનું તો મેં લહ્યું. કાયા૦ ૩
 હાથ પગ સંકોચી દે અતિશે, દીનરૂપ દેખાયે અપાર;
 કઠણમાં કઠણ અતિ દર્શે, ભીંતર પોચાતણા ભંડાર,
 સમજણ નહિ સાચી રે, રાઢ્યે મન જાયે રહ્યું. કાયા૦ ૪
 તારણહારો કોણજ તેને, મળી આવે મહાસંત;
 મરજીવો કરી દઈ સાગરમાં મૂકે, જોણું સાઈ કોણ કહંત,
 ધીર શીખામણ આપે રે, કહેવાનું તે તો કહ્યું! કાયા૦ ૫

કાફી ૨૨ મી.

મમત શેનો માણે રે, માઈ માઈ ભાખી;

૩ શોધનાર ઇ—ઉંડા પાણીમાં પડેલા કાચબો જેમ શોધનારને દેખાતો નથી તેમ સંસારમાં પડેલા દેહને મુક્ત પુરૂષો શોધે છે પણ દેખાતો નથી. (જેમ દોરડી દેખીને સાપનો ભ્રમ જેને થયો હોય તેના કહેવા પરથી કોઈ ભ્રમ વિનાનો માણસ દીવો લેઈને સાપ શોધે પણ તે તેને જડે નહિ તેમ). ઉડે ઉંડું ઇ—કાચબો જેમ પાણીમાં ઉડેઉડા ઉતરતો જાય છે તેમ મનુષ્ય પણ દિવસાનુદિવસ સંસારમાં વધારે ગુચાતો જાય છે. સાહે ઇ—જેમ કાચબાને કોઈ જાણનારો પકડે છે તેમ કોઈ સંત પુરૂષ તેવા દેહને પણ પકડીને તેને ઉપદેશ કરે છે.

૪ હાથ પગ ઇ—કાચબાને પકડે ત્યારે તે હાથ પગ સંકોચીને દીન સરખો દેખાય છે તેમ સંત પુરૂષના આગળ સંસારી જન પણ વિનયથી દીન જેવો દેખાય છે તથા કાંઈ દાન આપવાનું હોય તો હાથ સંકોચે છે અને કાંઈ તીર્થાટનાદિ કરવાનું હોય તો પગ સંકોચે છે. તેમજ કાચબો જેમ પીઠ ઉપરથી અતિ કઠણ દેખાય છે તેમ સંસારી પણ ધર્માદિક કાર્ય પ્રતિ બહુ કઠણ અને અંદરના કામ કોષાદિક આગળ બહુ પોચા જણાય છે. રાઢ્યે ઇ—સંસારના કંજયામાં તેનું મન રહે છે. સાગરમાં—મુક્તિ સાગરમાં.

નદીતીરે જઇ જીને રે, કો સંત રાખી સાખી. ટેક. ૧

કાંઠે ઊભો રહી જો અવલોકે, તો નદીમાં જણાયે આમ;
ઘણાં ઘણાં કાઠ આવે તણાઇ, તરવરની જાતિ તમામ,
ત્યારે તું વિચારે રે, શાંત તારું મન રાખી. મમત૦ ૨

આ કાઠ જેવી છે કાચા અમારી, જેમ એ તણાએ અવિધાર;
તેમ નદીમાં આ તો તણાશે, દેહ રૂપીઆ કાઠ નિરધાર,
બચશે નહિ બેળે રે, વાત સાચી મેં ભાખી. મમત૦ ૩

જે કાઠ તેં તો તણાતો જોયો, તે તો કંઈક કઠણ છે જાણ;
તારો દેહરૂપી કાઠ એથી નરમ છે, કેટલાંક આપું પ્રમાણ,
વેગે તો તણાશે રે, ચોટ જીને તું ચાખી. મમત૦ ૪

ઘણા ઘણા ગુમાન કરે પણ, તેથી કહો શું થાય;
તાણમાં તણાવું એ તો છે નકી, જોત જોતામાં જીવ જળ જાય,
ધીરજ નવ આવે રે, ધીરે તો દીધું દાખી ! મમત૦ ૫

કાણી રૂઝમી.

જે જે કામ ધારે રે, દેહ તારા મનથકી;
તે તો સહુ નિષ્કુળ રે, નથી રહેવાનું કોઇ ટકી. ટેક. ૧

પુણ્યની પાળે અનેક તેં બાંધી, મોટી મોટી નદીની માંય;
તેં જાણ્યું કે સ્થિર આ તો થઇ છે, કાળનું કૃત્ય જોને ત્યાંય;
કશું નવ દખીશ રે, નાણી કહું હું તો નકી. જે જે૦ ૨

૩ બેળે—બળાકારથી. અર્થાત્ મૃત્યુ રૂપી નદીમાં તણાતો દેહરૂપી કાઠ બચવાનો નથી. ૫ જોત જોતામાં ઇ—મૃત્યુ નદી જીવ રૂપી જળને વહી જાય છે. ૧ ભલાભૂંડા સર્જેને મોત છોડવાનું નથી એવો ઉપદેશ કરે છે: જે જે ઇ. ૨ પુણ્યની—પુણ્યરૂપી. કશું ઇ—અર્થાત્ તે પુણ્ય પણ નાશ થશે.

પાપનાં પોટલા ભારે ભરીશ તો, કાળજી કપાશે અપાર;
 ભુંડો ભુંડો લોક કહેશે તથાપિ, તેનો નાશ થશે નિરધાર,
 ન નરતું ને સારું રે, કંઈ પણ રહેશે ટકી.   જ ને ૩
 નીરાંતે વસતું તો સહુ સારું કર, દુઃખી થતું તો દુર્ગુણ ધાર;
 ખેમાંતું એક નથી રહેવાનું, આખર જવાનો કરણહાર,
 સાચે સાચું ભાખ્યું રે, ખૂંડું નવ જાણું બકી.   જ ને ૪
 વિશ્વાસ વિશ્વંભરના તું ધરજે, કને માનજે છે કિસ્તાર;
 ન કરંદા ને નહિ હલંદા, સર્વે જવાના સંસાર,
 ધીર ધર ધીરજ રે, છતે નવ જઇશ છકી!   જ ને ૫

કાફી ૨૪ મી.

વાયુ વાય વેગે રે, તે તો સહુને જણાયે;
 દોષો થાય જાયે રે, સમય તેના ગણાયે.   ટેક. ૧
 મન જાય ને વળી પાછું આવે તે, જણાઇ જાયછે જાણ;
 વિચારીને વસતું નથી એ તો, પાધરું કાઢે પ્રમાણ,
 ગણીને ગતિ કહેતા રે, નામું ઠામું તો થાય.   વાયુ ૨
 પણ તારું શરીર તો જેહ જવાનું, તેનું નામું ન કાંઈ કરાય;
 ગણના તો એની મહામહાકપરી, ગણના ગણનારો મરી જાય,

૪ નીરાંતે ઇ—જે નીરાંતે રહેવું હોય તો સહુનું સારું કર, અથવા
 સર્વે સારાં કામ હોય તે કર. કરણહાર—સારાં કે માદાં કામનો કરનાર.

૫ ન કરંદા ઇ—જે કરંદા (કરનાર) અને હલદા (હાલનાર)
 એ કોઈ રહેવાના નથી; સંસારમાં આઠ્યા તે સર્વે જવાના છે.

૨ ગણીને ઇ—મનની ગતિ ગણીને વિચારવત પુરૂષો કહેછે તથા
 તેનું નામું ઠામું (નોંધ) પણ થઇ શકે છે.

એની ગતિ ગાઢી રે, ગણનારા તો વ'વાચે. વાયુ ૦ ૩

વાયુ દીપક અને મનકેરી ગતિને, ગણનારા મળે અનેક;
પણ શરીર જાય તેના કાંઈએ કંઈ નથી, વાણીવડેજ વિવેક,
કેવી ગતિ તેની રે, સહુ કાચે પાચે! વાયુ ૦ ૪

એવું છે માટે વિચારજે વાતો, આ તો ચેતવાને કહ્યો સાર;
સમજીશ તો સાઈં તાઈં થાશે, નીકર જમડાનો ખાઈશ માર,
ધીરાને નથી કાંઈ રે, સાચાને તો એ સા'ચ. વાયુ ૦ ૫

કાફી રૂપ મી.

પહેલું તને સમજવું રે, સમજ શાણપણું કરી;
છે મોહ એક વસ્તુ રે, તેને તો જીને ધ્યાને ધરી. ટેક. ૧

નર રૂપે જન્મ માંહે ગવાયે, તે તો ધરતો નારીનું રૂપ;
મદિરાખાઇ તો ત્યારે કહેવાયે, થતો તનમનમાં તદ્દૂપ,
તું ને પછી પાચે રે, મદિરાથી જીને મરી. પહેલું ૦ ૨

એને એની ચિંતા નવ કાંઈ, જ્યાં તે પીધી મદિરા પૂર;
એટલે અફેત્ય એ તો કરાવે, જે છે મહાકૂરનો કૂર;
દયા નહિ દિલમાં રે, તજવે એસવાનું કરી. પહેલું ૦ ૩

વિશ્વાસ નવ કરવો જે જાગે, ત્યાંહે કરાવશે વિશ્વાસ;
હૂળાડીને તો દશે તુજને, વિધ વિધ વધારશે આશ,
ધિકારાવશે તુજને રે, સાચી વાત કરી પરી. પહેલું ૦ ૪

મોહકેરાં રૂપ મેં તો ભાખ્યાં, નર નારીનાં જાણ;
સમજવું હોય તો સમજી જા, નીકર આવી પડી જાણ હાણ.

૧ દેહ હું છું એવો મોહ તજવવાને મોહનું સ્વરૂપ કહે છે: પહેલું
૦. નર રૂપે ('મોહ' નરજાતિનો શબ્દ છે માટે).

પ્રાણ લેશે ધીરજ રે, માટે જન એથી ડરી.

પહેલું ૦ ૫

કાફી ૨૬ મી.

મારે છે કોણ તુજને રે, તે તો સહુ સમજાવું;

મારનાર દખાડું રે, કહી ન દશે કો આ'વું । ટેક. ૧

માન અપમાન જે મોઘાં માન્યાં તેં, અભિમાન ને મોહક માન;

એવાં એવાં અનેક કરચ દોળે, જેનું તું કરેછે સનમાન,

તે તો તને મારે રે, સાચાળોલો નહિ ભાવું. મારે ૦ ૨

માનાપમાન એ કલ્પના કરાવે, જૂઠા લાભ જાણાવે જાણ;

તાસ મનને ઝેંચી નાખે છે તેમાં, નીચ વિચારે તો નિર્પાણ,

વિશ્વાસ બંધાવે રે, કેમ મોટો હું કા'વું. મારે ૦ ૩

સાચા જૂઠાનું કાંઈ પડ્યું નવ, સંત મહંતની નવ વાત;

જેના તેના પર વિશ્વાસ કરવો, છે ખરેખરી તેમાં જ્યાત,

વંદી જય એમજ રે, ધરે છે ધ્યાનમાં ધાવું. મારે ૦ ૪

સંત ઉપર વિશ્વાસ ન રાખે, અસંતને અરપે અપાર;

તે દાન તું ને ડૂબાડે છે નિશ્ચે, મોકમ ખવડાવે માર,

સમજ ધર ધીરા રે, સાચે સાચું તો ગાવું. મારે ૦ ૫

કાફી ૨૭ મી.

લટકે જમ પાંદડું રે, વૃક્ષ ઉપર અવળું;

૫ પ્રાણ ૪૦—ધીરો ભગત કહે છે કે એ પ્રાણ લેશે. ('જ' અવ્યય છે.). અથવા એ મોહ પ્રાણ અને ધીરજ જનને વાનાં લેશે.

૧ કહી ૪૦—આવું (મારા જેવું ચોખ્ખું ચટ) કોઈ કહી દશે નહિ.

૩ અનેક કલ્પનાઓનું મૂળ માનાપમાન છે; માનાપમાન ૪૦.

છે તારે સહુ તેણું રે, જાણીશ ન કંઈ સવળું. ટેક. ૧

હંધે માથે તું લટક્યો ઘણા દિન, જેમ વૃક્ષનું લટકે પાન;
છતો થયો ત્યારે છતમાં તું આવ્યો, પછે કહેવડાવતો તું ગુણવાન,
વિચારી ને વેગે રે, વાંકામાં વાંકું તારું વળું. લટકે ૦ ૨

વધારે વાચુ ને આવે કદાપિ, તો તો તોડીપાડે પત્ર સાર;
વાચુ ન આવ્યો તો રહે વળગી કંઈ, પાનખર ઋતુનો પામો પાર,
ટકી રહે વળી ત્યારે રે, સોળતીને તું તો મળું. લટકે ૦ ૬

ચેરે ચેરે ન્યારે પાકી જાયે ત્યારે, કટલઈ તૂટી જાય;
ને ચિતગારી નીચે પડી અગ્નિની, તો તો તેમાં સળગે તેની કાય;
કે ઉરાડી જાય વાચુ રે, તૂંધણાથી તો ત્યારે ટળું. લટકે ૦ ૪

પાણીમાં પડું તો પાંધર થાયે, પડું ભૂમિપર તો લાગે ભાર;
બેશું કરીને કોઈ સળગાવે, માનવપત્ર તું કંઈક વિચાર,
સાચું કહ્યું સર્વે રે, ધીર ન ખોટે હું તો વળું. લટકે ૦ ૫

કાકી રત સી.

પરપોટા નેયા પહોળા રે, મોઠાને વળી કોઈ નાના;
થતા ને નેયા ફૂટ્યા રે, લપાઈ રહે કંઈ છાના. ટેક. ૧

કોક તો નેતાનેતામાં ફૂટે, કોક ભ્રમાણમાં ફરતા અપાર;
તોય ન્યારે ફૂટે નહિ ત્યારે, વિદ્ય વિદ્ય થાતો વિચાર,
કેવો છે એ મજબૂત રે, બાકી નથી કંઈ બા'નાં. પરપોટા ૦ ૨

એવામાં ભ્રમાણ કો મોટું આવે તો, ટપ લઈ તૂટી જાય;
ફૂટી ગયો ફૂટી ગયો એવું, નેતારા કહી દુઃખી થાય,

---

૨ વળું—તારું વળું (અર્થાત્ સ્વભાવ) સહુથી વાંકું છે. ૫ માનવ
૪૦ કંઈ માનવ પત્રને બેશું કરીને સળગાવે છે. અથવા તે માનવરૂપી પત્ર।
૧ દેહને પાણીના પરપોટા સાથે સરખાવે છે: પરપોટા ઇ.

નવો એવે નીપને રે, હશે દીન તો દાના. પરપોટાં ૩
 નવો થાચે અને તર્ત દૂટે ત્યારે, ન લાગે લોકને કાંઈ,
 ત્યારે તો ઠકવામાં તાનો ભરાયે, કાંઈ જૂઠું નથી એ માંધ;
 વિચારીને જો જો રે, વેળાતણાં એ પાનાં. પરપોટાં ૪
 ચિત્ત પરોવ્ય એ પરપોટા જોઈ, તારી ગતિ એવી નિરધાર,
 રજ માત્ર ફેર નથી કાંઈ એમાં, પૂરે પામી જો તું પાર,
 છે હાથમાં હાથાં રે, નથી ખોટાં ધીર ગાનાં. પરપોટાં ૫

કાકી ૨૯ મી.

દહ કોને તારે રે, તે તો હવે દખાડું;
 સમજે તો સમજાવું રે, સાચી સમજ પાડું. ટેક. ૧
 હું હું જે કહેવાઈ છું જગમાં, તે હું દહ નથી નિરધાર;
 એવું મનમાં જે દહ વિચારે, તે પામી જતા પાર,
 વાર ન લાગે રે, આવે નવ કંઈ આડું. દહ ૨
 દહકરે તો હું નથી નિશ્ચે, એવો દહ કરે વિચાર;
 રજ માત્ર જો ફેરે નહિ તો, સમજી જાય સાચો સાર,
 તરી જાય તર્તજ રે, અવળાનો થાય ઉજડું. દહ ૩
 આ દહ તો મારો નથી એવું, સમજે સંતને મુખ;
 તે સમજાવું તો ધરતો દિલમાં, પૂર્ણાંદી તે પામે સુખ.

૪ વેળાતણાં ૪૦—અર્થાત્ એ સઘળાં કાળ. પાંચ છે. ૫ નથી ૪૦—
 ધીરો કહે છે કે આ ગાનાં (ગાયન—૫૬) ખોટાં નથી. લેશે.

૩ દહકરે ૪૦—હું દહ નથી એટલુંજ નહિ, પણ હું જો. રહેતો (સંબંધી)
 પણ નથી. અવળાનો ૪૦—જે જે અવળી વાતો છે તેનો તે કલાશ કરનારો
 થાય છે.

સાચો સાચો કહેવાયે રે, ભરે નહીં તે બાહુ. દહુ ૪

એવી સાચી સમન્તાણી જેનું; ચિત્ત ઠરી ગયું હોય બાણ;

ઉત્તમમાં ઉત્તમ કાયા છે તેની, ધરચાકેરે ન થાય પ્રમાણ,

નીવડયો નર તે તો રે, ધીર માને નવ ધાહું. દહુ ૫

કાશી ૩૦ મી.

કાયા ધરી ધીરે રે, વર્ણન તેનું આજ કર્યું;

સાચેસાચું આજે રે, કહેવાને તો ચિત્તમાં ધર્યું. દેક. ૧

કરમી કાયાવાળો હું છું નિશ્ચે, સુજમાં માયાનું છે મંડાણ;

બધા તો ઇશ્વરી છે હજી મારી, જેનાવડે કમાયા લાંણ,

તોય નિંદુ કાયા રે, હેત નથી એનું હર્યું. કાયા ૦ ૨

કાયા કેવી અને માયા કેવી તે, સમજી ગયો સાંઘની પાસ;

સ્વરૂપની યોગળ્ય થઈ ન્યારે, તૂટ્યા ત્રિવિધિના ત્યારે ત્રાસ,

આશ રહી અજગી રે, પાશથકી મનહું તર્યું. કાયા ૦ ૩

મારા જેવું કરે એવું હું ભાખું, ભણે ભોગવો ભરપૂર ભોગ;

હું ને મારકેરો તમે ઠાળો, સદ્ગુરુ વૈદ્યથી રોગ,

પછે રમો રંગે રે, વિઠલનું તો બાણો વર્યું. કાયા ૦ ૪

ધિંગડમલ ધીર ધીરને યાગો, સદ્ગુરુના સાહી પાદ;

કાયા વાહી કહી નહિ કરમાગે, પામગો પૂરો ન્યારે પ્રસાદ,

ધીરા યશો હીરા રે, દિલ નહિ રહેશે ડર્યું. કાયા ૦ ૫

સમાપ્ત.

૨૧૬૮૨

૪ પૂર્ણાનંદી—પૂર્ણ આનંદવાળો. બરે નહિ—તે સંસારમાં મિથ્યા દેહપોષણરૂપી બાહું બરે નહિ—અર્થાત્ તેની દેહનું પોષણ સાર્યક છે.

૨ બધા—શ્રી. ૩ પાશથકી (માયાના પાશથી). ૫ ધીર ૪૦—ધીરો કહે છે કે પલુ ધાહું (મોટો અજાણી સમુદાય) આ વાત માનતો નથી !